

Universitatea Tehnică a Moldovei
Facultatea Calculatoare, Informatică și
Microelectronică
Departamentul Științe socio-umane

Conferința științifică internțională

*Cercetarea, Dezvoltarea și Inovarea
din perspectiva Eticii Globale*

editia a IV-a
12 mai 2023

**Universitatea Tehnică a Moldovei
Facultatea Calculatoare, Informatică și Microelectronică
Departamentul Științe Socioumane**

Conferința Științifică Internațională

**CERCETAREA, DEZVOLTAREA ȘI INOVAREA DIN
PERSPECTIVA ETICII GLOBALE**

Ediția a IV-a

International Scientific Conference

**RESEARCH, INNOVATION AND DEVELOPMENT
FROM THE PERSPECTIVE OF THE GLOBAL ETHICS**

4th edition

Chișinău 2023

CZU 082=135.1=111
C 35

Culegerea este recomandată spre publicare de
Departamentul Științe socio-umane

**DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN
RM**

"Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale", conferință științifică internațională (4; 2023; Chișinău).

Conferința Științifică Internațională "Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale" = International Scientific Conference "Research, Development and Innovation from the Perspective of Global Ethics", Ediția a 4-a, [12 mai 2023].

– Chișinău: [Tehnica-UTM], 2023. – 257 p.: fig. color.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Antetit.: Universitatea Tehnică a Moldovei, Facultatea
Calculatoare,

Informatică și Microelectronică, Departamentul Științe
Socioumane.

– Texte, rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art.

ISBN 978-9975-45-971-6 (PDF).

082=135.1=111

C 35

Bun de tipar 25.09.2023

Forma electronica

Comanda nr. 94

MD-2004, Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 168, UTM
MD-2045, Chișinău, str. Studenților, 9/9, Editura „Tehnica-UTM”

ISBN 978-9975-45-971 6(PDF)

© UTM, 2023

CUPRINS

Constantin STOENESCU

Un model holistic al producerii cunoașterii.....7

Marin BĂLAN

Poate fi predată etica?.....17

Emilian MIHAILOV

*Etica oamenilor viitorului: cum să evaluăm tehnologiile
de bioameliorare umană?.....23*

George COSMIN COLANG

*Etica și valorile în dezvoltarea inteligenței artificiale:
poate fi văzută conștiința ca fiind continuitate?24*

Vitalie MINCIUNĂ, Valeria VRABIE, Marina PIȘCENCO

Aliona DANILIU, Gheorghe CUCIUREANU

*Manifestările științifice ca parte a evaluării și administrării
cercetării în anul 2022.....33*

Ruxandra-Luminița GHEORGHE,

Bogdan-Tudor CONSTANTINOV

The plagiarism a comparison of China vs Romania.....39

Ileana DASCĂLU

*Unitate și narativitate în educație: o lectură a filosofiei lui
Henri Bergson56*

Vitalie OJOVANU

Repere morale ale medicinei în epoca tehnologiilor performante65

Ludmila RUBANOVICI

*Valoarea epistemică a adevărului pentru actul medical:
incursiune bioetică74*

Ecaterina LOZOVANU

*Implicațiile fenomenologice a conceptului de obiectivitate
În mecanica cuantică84*

Valeriu CAPCELEA <i>Caracterul amoral al transhumanței politice moldovenești</i>	90
Laurenția ARTIOMOV <i>Unele aspecte ale bioeticii agricole</i>	94
Renu CHOUDHARY <i>75 years of independence and caste system in India</i>	97
Ion BANARI <i>Vulnerabilitatea și „îmbunătățirea” ființei umane. Interpretări bioetice</i>	108
Mihai BRAGA <i>Adevărul și criteriile determinării adevărului</i>	118
Arina ANTOCI, Nadejda SCOBIALĂ <i>Educația etică și dezvoltarea durabilă în era tehnologiei și inovației</i>	128
Andrei PERCIUN <i>Interpretarea și comprehenderea mișcării prin prisma contradicției</i>	137
Valentina SUVEICĂ <i>Gender Asymmetrical Identities in Romantic Unions</i>	145
Elena ȘARGU <i>Medicalizarea corpului uman în societatea contemporană: reflecție bioetică</i>	154
Viorelia LUNGU <i>Învățământul superior din Republica Moldova: provocări și tendințe</i>	164
Albina SCUTARU <i>Paradigma holistică – reper metodologic în interpretarea conceptului: bunăstarea copilului</i>	176

Anatolie EȘANU <i>Unele aspecte ale dimensiunii bioetice a inteligenței artificiale</i>	185
Ксения БАНУЛ <i>О роли эмпатической коммуникативной компетенции в профессиональной деятельности медицинского работника</i>	187
Maria CIOCANU-COTOROBAI <i>Biblioteca publică – centru de dezvoltare a inteligenței și diseminare a valorilor</i>	197
Liviu BEZU <i>Ethical aspects of information management in medicine</i>	206
Elena GOGOI Cristina LAZARIUC <i>Abilitățile și competențele transferabile: cerință și provocare în profilul viitorului specialist</i>	211
Vladimir MOCAN <i>O nouă abordare a evaluării științei: utilizarea indicelui Timmy</i>	222
Natalia CĂRBUNE <i>Importanța, principiile și planificarea angajării resurselor umane</i>	230
Dina BARCARI <i>Limitele metodologice de cercetare în antropologia religiei</i>	235
Alexandru LUPUȘOR <i>John Dewey despre importanța educației filosofice</i>	242
Radj CĂRBUNE <i>Impactul războiului din Ucraina asupra procesului de integrare europeană a Republicii Moldova</i>	251

UN MODEL HOLISTIC AL PRODUCERII CUNOAȘTERII

Constantin STOENESCU

Studiul prezintă critic o abordare interdisciplinară, holistă, cvasi-completă și integratoare a problemei producerii cunoașterii pornind de la cercetările lui Nonaka și Takeuchi (1995). Cei doi au propus un model dinamic al producerii cunoașterii bazat pe convertirea cunoașterii tacite în cunoaștere explicită și invers prin socializare, externalizare, combinare și internalizare. Ulterior au extins modelul prin adăugarea conceptului de „ba” definit drept „context împărtășit în comun” și a conceptului de active ale cunoașterii, pentru ca în final să configureze un ultim nivel, cel al viziunii generale și al etosului înțelese ca facilitatori ai producerii cunoașterii.

Cuvinte-cheie: Modelul SECI, cunoaștere tacită, cunoaștere explicită, conceptul de „ba”, active ale cunoașterii, etos.

Introducere. Deschiderile Noii filosofii a științei

Dacă în mod tradițional se susținea că „știința eroică pură” este creatoare de cunoaștere prin eforturile savantului genial izolat în „turnul de fildeș”, dedicat obținerii cunoașterii de dragul cunoașterii, imun la orice influențe externe, sfârșitul ultimului secol a dus la o revizuire drastică a acestei imagini academice. Istoricii științei au arătat că progresul cunoașterii depinde și de contextul social, economic și cultural, iar filosofi științei au teoretizat asupra relevanței epistemice a factorilor externi. Punctul de cotitură l-a reprezentat aducerea în prim plan a comunității științifice înțeleasă ca un grup de practicanți ai științei care produc cunoaștere și o validează [1].

Mai mult decât atât, producerea cunoașterii a fost analizată și din perspectiva relației dintre știință și tehnologie, inclusiv sub aspectul încorporării cunoașterii în diverse tehnologii și al transformării cunoașterii într-o practică bazată pe „a ști cum” (knowing how), în sensul de cunoaștere tacită. Știința modernă nu doar că a schimbat cadrele conceptuale tradiționale și a căpătat o nouă identitate metodologică, dar și-a selectat temele cercetării pornind de la probleme practice, contextul social fiind decisiv în multe cazuri [2]. Dimensiunea socială a științei a fost evaluată antropologic de Latour și Woolgar [3] în scopul înțelegerii științei drept o activitate umană complexă, orientată deopotrivă spre producerea de cunoaștere, spre comunicarea cunoașterii, precum și spre învățarea ca atare a acestei activități. Drumul deschis de Kuhn a fost astfel urmat, iar

dimensiunile tacită și socială ale științei ca activitate care produce cunoaștere au devenit constitutive producerii unei cotituri filosofice în gândirea acestor aspecte.

Dar, chiar dacă perspectiva lui Kuhn a fost inovatoare, imaginea pe care ne-o oferă asupra științei continuă să se bazeze pe presupuziția cartesiană privind distincția dintre subiect și obiect și să conceapă comunitatea științifică asemenea unui subiect epistemic: așa cum o persoană procesează informație pentru a rezolva probleme, tot așa o comunitate procesează informația disponibilă pentru a rezolva probleme de tip puzzle făcând „știință normală”, ori, în cazul apariției unor anomalii, înțelese ca eșecuri adaptative la mediul extern, declanșează cercetarea extraordinară. Deși Kuhn recunoaște importanța cunoașterii tacite încorporată în paradigma împărtășită de membrii unei comunități care lucrează în aceeași tradiție de cercetare, el insistă asupra discontinuităților de tip revoluționar în trecerea de la o paradigmă la alta, fără a lua în considerare posibile transformări profunde din interiorul comunității.

Modelul SECI

O nouă abordare a procesului creării cunoașterii organizaționale a fost propusă de Nonaka și Takeuchi [4] pornind de la cazul exemplar al companiei care își asumă în mod explicit obiectivul managerial de a fi inovativă. Noutatea epistemologică a acestei teorii constă în evidențierea rolului pe care îl are cunoașterea tacită în producerea de cunoaștere. Spirala ascendentă a producerii cunoașterii începe cu mobilizarea cunoașterii tacite și depinde de posibilitatea convertirii ei în cunoaștere explicită. Acest proces al transformării cunoașterii tacite în cunoaștere explicită și invers, la diverse niveluri ontologice – individual, de grup, organizațional și interorganizațional – se constituie într-un mecanism prin care cunoașterea individuală (personală) este extinsă și articulată în și prin intermediul unei organizații.

Deși Nonaka și Takeuchi utilizează concepția standard asupra cunoașterii ca opinie adevărată și întemeiată, ei nu reduc cunoașterea, așa cum se face în epistemologia tradițională, la cunoașterea propozițională sau explicită, ori la ceea ce numim informație semantică, ci o consideră un proces dinamic de întemeiere a opiniilor în scopul obținerii adevărului, ceea ce implică două dimensiuni subiective, una corelată cu opiniile și angajamentele subiectului epistemic, cealaltă cu sfera acțiunii și a intenționalității. Astfel privită, cunoașterea nu mai este doar un produs

final încorporat în conținuturi propoziționale eterne, ci un proces relațional și dependent de context. Natura subiectivă a cunoașterii este la fel de puternică și la nivel organizațional cu atât mai mult cu cât luăm în considerare faptul că indivizii comunică și acționează prin raportare la un sistem de valori care poate fi propriu organizației.

Berger și Luckmann [5] au arătat că societatea este construită ca realitate obiectivă și subiectivă în procesul interacțiunii dintre persoane, de la interacțiunea față către față la forme de interacțiune la distanță, ceea ce presupune comunicarea informației în anumite situații istorice și contexte culturale care influențează judecățile personale asupra realității, comportamentele și atitudinile individuale. Societatea devine o realitate subiectivă prin internalizare, proces care prin socializare este însă deschis spre transformare. Societatea ca o realitate subiectivă influențează construcția obiectivă a realității prin instituționalizare și prin legitimarea anumitor practici sociale care, la rândul lor, duc la reconstrucții subiective. Această idee a unui proces dinamic al socializării și internalizării o vom regăsi la Nonaka și Takeuchi. Mai mult, aceștia preiau și dezvoltă argumentul lui Polanyi [6] în favoarea importanței cunoașterii tacite în procesele cognitive, în special prin rolul activ al acesteia în achiziția, crearea și organizarea cunoașterii, astfel încât o persoană știe întotdeauna mai mult decât ceea ce este delimitat de sfera cunoașterii propoziționale. În fine, un alt precursor recunoscut de Nonaka și Takeuchi este Modelul ACT din psihologia cognitivă propus de Singley și Anderson [7]. Potrivit acestui model, cunoașterea declarativă, echivalent al cunoașterii propoziționale, trebuie transformată în cunoaștere procedurală, echivalentul cunoașterii tacite, dacă luăm în considerare aspectul formării anumitor competențe și al achiziției anumitor abilități.

Totuși, toate aceste deschideri precursore sunt unilaterale și parțiale în raport cu modelul integrativ și holist pe care îl vor propune Nonaka și Takeuchi. Aceștia depășesc toate particularismele epistemologiei europene tradiționale și, pornind de la propria experiență culturală, propun un model dinamic al producerii cunoașterii bazat pe ceea ce ei numesc transformarea cunoașterii. Cei doi susțin că cunoașterea este rezultatul interacțiunii dintre fomele explicite și tacite ale acesteia în modalitatea a patru procese transformaționale:

- Socializarea: de la cunoaștere tacită la cunoaștere tacită;
- Externalizarea: de la cunoaștere tacită la cunoaștere explicită;

- Combinarea: de la cunoaștere explicită la cunoaștere explicită;
- Internalizarea: de la cunoaștere explicită la cunoaștere tacită.

Socializarea este procesul prin care indivizii își împărtășesc experiența unii altora, își transmit diverse modele mentale și abilități, prin observație, imitație și practică, fără a utiliza limbajul. Întrucât transferul de informație nu este suficient pentru a învăța o anumită practică, procesul învățării din experiență este asociat cu un context specific încărcat subiectiv și emoțional. Numai acest tip de interacțiune asigură transferul cunoașterii tacite.

Prin externalizare cunoașterea tacită este transformată în concepte explicite, metafore, analogii, modele. Deoarece expresiile lingvistice nu pot captura pe deplin conținutul cunoașterii tacite, rămâne un decalaj manifestat ca inadecvare, inconsistență sau insuficiență. Totuși, numai prin externalizare putem obține noi concepte astfel încât să putem înțelege necunoscutul pornind de la ceea ce știm deja.

Combinarea este un proces de sistematizare a conceptelor și de reconfigurare a cunoașterii explicite. Prin această reordonare a conceptelor poate fi produsă cunoaștere nouă și pot fi deschise noi domenii de cercetare. Combinarea poate fi descrisă ca un proces managerial al cărui scop constă în ordonarea conceptelor noi și punerea lor în relație cu alte concepte și principii teoretice. Rolul decisiv revine așa numitelor teorii de nivel mediu și conceptelor flexibile care asigură o legătură între conceptele categoriale și domeniul lor de aplicație.

Internalizarea este procesul prin care cunoașterea explicită este încorporată în cunoașterea tacită pre-existentă, iar diversele progrese teoretice capătă o semnificație practică prin convertirea lor în experiențe, astfel încât se trece de la *a ști că* la *a ști cum*. Acest proces este descris ca „a învăța prin a face”. Experiențele sunt transformate în modele mentale tacite care sunt împărtășite de membrii organizației, iar cultura organizațională este reconfigurată prin asimilarea noii cunoașteri.

Conceptul de „Ba”

Modelul propus de Nonaka și Takeuchi a generat o dezbatere intensă cu participare interdisciplinară [8]. Ca răspuns la diversele critici care vizau mai cu seamă lipsa unei baze empirice care să dea veridicitate și aplicabilitate modelului, Nonaka și colaboratorii săi au inițiat revizuirea și dezvoltarea modelului prin includerea a încă două nivele ale analizei, și

anume, contextul împărtășit în comun de membrii unei organizații, desemnat prin termenul japonez „Ba”, și nivelul activelor cunoașterii (knowledge assets).

Conceptul de „Ba”, traductibil cu aproximație prin „loc”, a fost propus de filosoful japonez Nishida [9] și dezvoltat de compatriotul său Shimizu [10], apoi aplicat de Nonaka și Konno [11] pentru a răspunde la întrebări privind condițiile fundamentale ale producerii cunoașterii, localizarea acestui proces creativ și posibilitatea de a trata cunoașterea ca o resursă. *Ba*-ul original este lumea inefabilă în care indivizii împărtășesc sentimente, emoții, experiențe, simpatizează și empatizează, astfel încât o persoană depășește spontan barierele sinelui și dovedește preocupare, iubire, încredere, atașament. Nishida propune înlocuirea metaforei epistemologice cartesiene „Gândesc, deci exist” cu „Iubesc, deci exist”, în sensul că doar în al doilea caz se iese din „cușca rațiunii” și se ajunge la o prezență față către față prin care persoanele interacționează și își conștientizează situarea în lume. Un echivalent al acestei perspective în filosofia europeană ar putea fi existențialismul lui Heidegger. Nonaka și Konno adaptează conceptul la spațiul dinamic al relațiilor interpersonale și îl integrează în modelul SECI. Așadar, nu este vorba doar de un spațiu fizic, să zicem, acela al locului de muncă, ci un spațiu imaterial, configurat prin trăiri, idei, experiențe, simțăminte, idealuri, precum și combinații ale acestora. Deosebim între două dimensiuni ale cunoașterii tacite în acest spațiu comun, cea tehnică, ceea ce desemnăm prin „know how”, și cea cognitivă, care constă din opinii, idealuri, valori, scheme conceptuale, adânc înrădăcinate în noi și pe care le luăm drept date [12] .

Cele patru faze ale transformării cunoașterii – socializare, externalizare, combinare și internalizare - sunt redefinite din perspectiva conceptului de „Ba”.

Socializarea presupune împărtășirea cunoașterii tacite între persoane care interacționează în același spațiu și care, fără a utiliza limbajul, sunt pregătite emoțional să recepteze elemente de cunoaștere tacită de la alții. Relațiile interpersonale nu sunt doar unele de simpatie externă de la unul la altul, ci și de empatie, în sensul că presupun o anumită stare interioară a sinelui.

Prin externalizare cunoașterea tacită capătă o formă comprehensibilă, ceea ce înseamnă că fiecare individ transcende limitele sinelui și se integrează în grup, adică ideile și intențiile sale fuzionează cu cele ale grupului. Drept urmare, transformarea cunoașterii tacite în

cunoaștere explicită nu este doar un proces epistemologic, ci presupune transcendența sinelui și integrarea în grup. În acest sens, dialogul este atât un proces cognitiv care implică înțelegerea conținutului propozițional cât și unul empatic prin care indivizii se simt unii pe alții ca prezență față către față într-un grup.

Combinarea implică dezvoltarea complexă a cunoașterii propoziționale prin comunicare, difuziune și sistematizare, un proces care duce la obținerea de cunoaștere nouă. Nonaka și Konno deosebesc între trei porcese de combinare, fiecare dintre ele fiind asociat cu anumite practici. Primul este reprezentat de capturarea și integrarea cunoașterii noi, ceea ce presupune colectarea și ordonarea cunoașterii explicite dinăuntrul organizației spre mediul extern acesteia. Al doilea proces constă în diseminarea cunoașterii explicite prin transferul direct al cunoașterii, iar al treilea în procesarea și editarea cunoașterii explicite astfel încât să poată fi utilizată de oricine altcineva din afara organizației, cunoașterea fiind asemenea unui bun public.

Internalizarea presupune transformarea cunoașterii tacite în elemente de cunoaștere relevante de la nivel organizațional, astfel încât individul este iarăși în relație cu o entitate integratoare. Realizarea acestui proces presupune două aspecte practice: „Primul, cunoașterea explicită trebuie să fie încorporată în acțiune și practică. Astfel, procesul internalizării cunoașterii explicite actualizează concepte sau metode cu privire la strategie, tactici, inovații, ori îmbunătățire. (...) Al doilea este un proces de încorporare a cunoașterii explicite prin utilizarea simulărilor și experimentelor pentru a declanșa învățarea prin a face.” [13]

În consecință, fiecărui stadiu al transformării cunoașterii îi corespunde un „Ba” specific. Socializarea este corelată cu un Ba originar, un nivel existențial la care indivizii interacționează față către față, simpatizează și empatizează, împărtășesc sentimente, emoții, experiențe și modele mentale pentru a obține anumite calități emergente precum grija, iubirea, încrederea și atașamentul, toate acestea ducând la îndepărtarea barierelor dintre sine și ceilalți. Externalizarea este corelată cu un Ba interactiv, un nivel reflectiv la care indivizii interacționează în mod conștient unii față de alții prin dialog cu scopul de a converti modelele mentale și abilitățile personale în concepte și rostiri care au o valoare de utilizare intersubiectivă. Combinarea se bazează pe un așa-numit Ba cibernetic, un nivel sistemic la care interacțiunile sunt de la grup la grup într-o lume virtuală în care cunoașterea explicită nouă se combină cu

informațiile existente, astfel încât să fie asigurată, într-un mediu cooperant, sistematizarea logică a conținuturilor cognitive cu ajutorul diverselor tehnologii de procesare a informației. Internalizarea este susținută de un Ba exercitat, un nivel sintetic la care, la fața locului, prin practică, cunoașterea explicită este internalizată de către participanții care o aplică la situații concrete.

Activele cunoașterii

Așa cum am precizat mai sus, al treilea element constitutiv al Modelului SECI în variantă revizuită și extinsă îl reprezintă activele cunoașterii, un concept care este introdus și clarificat ulterior de către Nonaka, Toyama și Konno [14] Activele sunt în general definite drept acele resurse ale unei organizații care sunt indispensabile pentru a crea valoare. Cunoașterea este un activ fundamental pentru orice organizație, iar procesul creării cunoașterii se bazează la rândul lui pe active ale cunoașterii care trebuie să fie create, dobândite și utilizate. Intrările (inputs), ieșirile (outputs) și factorii moderatori din procesul producerii cunoașterii, de la conținuturi informaționale, așa cum ar fi o teorie structurată, la componente emoționale care țin de context, așa cum ar fi încrederea dintre membrii organizației, alcătuiesc împreună activele cunoașterii.

Autorii menționați propun o distincție între patru tipuri de active ale cunoașterii: experiențiale, conceptuale, sistemice, de rutină. Activele experiențiale ale cunoașterii sunt constituite din cunoașterea tacită împărtășită ca urmare a unor experiențe comune, așa cum ar fi cazul abilităților individuale și al *know-how*-ului, al cunoașterii emoționale exprimată prin grijă, iubire sau încredere, al cunoașterii corporale exprimată prin gesturi, al cunoașterii energizante exprimată prin pasiuni sau tensiuni, ori al cunoașterii ritmice, așa cum ar fi abilitatea de a improviza și de a face atmosferă. Activele conceptuale ale cunoașterii constau din cunoașterea explicită care a fost articulată prin imagini, simboluri și limbaj, dar acest tip de active se regăsesc și în design-ul acestora și în așa-numitul capital de marcă. Activele cunoașterii sistemice constau din cunoașterea explicită sistematizată și „împachetată” sub diverse forme precum documente, manuale, instrucțiuni de tip tehnologic sau cu privire la folosirea produselor, baze de date, patente și licențe care fac subiectul drepturilor de proprietate intelectuală. Activele cunoașterii de rutină constau din cunoașterea tacită care este încorporată în acțiunile și

practicile organizaționale așa cum ar fi *know-how*-ul cotidian, rutina organizațională și cultura organizațională.

Nivelul ultim: valoare și etos

Această perspectivă integrativă în care modelul SECI, conceptul de „Ba” și conceptul de active ale cunoașterii explică împreună dinamismul și complexitatea procesului producerii cunoașterii în dubla ei ipostază de bun public intangibil și de marfă [15] a fost dezvoltată în detaliu și prin extindere. Dacă în Nonaka, Toyama și Konno [16] se oferă o nouă sistematizare conceptuală care scoate în evidență rolul emergent al Ba-ului și rupe definitiv cu o teorie de tip individualist a producerii cunoașterii, lucrările publicate ulterior de Nonaka și Toyama [17] propun luarea în considerare a unui nivel superior al analizei, ultimul, cel al valorilor împărtășite de organizație și al viziunii de ansamblu. Nonaka și Toyama prezintă un model dinamic al companiei creatoare de cunoaștere și descriu producerea cunoașterii ca un proces de sinteză bazat pe anumiți facilitatori, așa cum ar fi viziunea generală, obiectivele țintă, dialogul, practicile, Ba-ul (contextul împărtășit), activele cunoașterii și mediul. Prin această nouă extindere a modelului se explică diferențele dintre organizațiile care produc cunoaștere nu doar ca un efect al pieței competitive ci și ca un rezultat al viziunii strategice. Principiul teoretic este acela că producerea cunoașterii este un proces dinamic și interactiv între elemente subiective și obiective, o sinteză a gândirii și acțiunii indivizilor care interacționează unii cu alții atât în organizații emergente cât și în afara lor.

Dar cum poate organizația ca întreg să dea o identitate specifică membrilor săi, să-i motiveze și să obțină rezultate la un nivel care este transcendent în raport cu indivizii care o compun? Țesătura relațiilor în procesul producerii cunoașterii devine una foarte complexă: avem relații între indivizi în organizație și în afara ei, apoi avem relații reciproce între indivizi și organizație, în fine, relații între organizație și mediul extern acesteia. Ce anume facilitează tot acest construct procesual al relațiilor? Ce anume asigură coeziunea facilitatorilor și le dă consistență ca întreg?

Nonaka și colaboratorii au mers progresiv în direcția spre care ne duc aceste întrebări. Ei au menționat importanța valorilor, dar o subliniere expresă a rolului decisiv al valorilor structurate într-un etos o va face Yoshito Matsudaira începând cu un studiu de caz asupra companiei japoneze Nissan [18]. Acesta adoptă o perspectivă triplă, la persoana întâi, a doua și a treia, pentru a arăta că etosul, înțeles ca o practică ghidată etic

și întemeiată rațional, devine un activ al cunoașterii care contează la oricare dintre cele trei niveluri. Etosul facilitează producerea cunoașterii pentru că asigură coerența și coeziunea practicilor și a viziunii de ansamblu. Drept urmare, valorile în care credem devin un avantaj competitiv sau un obstacol în funcție de adecvarea lor în raport cu viziunea de ansamblu, obiectivele țintă și cunoașterea de care dispunem. Misterul producerii cunoașterii este dezlegat [19].

Bibliografie:

1. Kuhn, Th. S. *The Structure of Scientific Revolutions. Second Edition, Enlarged*, Chicago: The University of Chicago Press, 1970, p. 178.
2. Vezi Weingart, P. *The Relation Between Science and Technology – A Sociological Explanation*. În: W. Krohn et al. (editori), *The Dynamics of Science and Technology. Social Values, Technical Norms and Scientific Criteria in the Development of Knowledge*, Dordrecht: Reidel, 1970.
3. Latour, B., Woolgar, S. *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*, Beverly Hills: Sage Publications, 1979.
4. Nonaka, I., Takeuchi, H. *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, New York: Oxford University Press, 1995, pp. 56-94.
5. Berger, P. L., Luckmann, Th. (1966) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Garden City, NY: Anchor Books, 1996.
6. Polanyi, M. *The Tacit Dimension*, London: Routledge and Kegan Paul, 1966.
7. Singley, M. K., Anderson, J. R. *The Transfer of Cognitive Skill*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.
8. Pentru o prezentare pe larg a modelului SECI și a dezbaterii critice care a urmat vezi Stoenescu C. *Modelul SECI al producerii cunoașterii organizaționale. O evaluare epistemologică*. În: *Analele Universității din Craiova, seria Filosofie*, nr. 29, 2012, pp. 73-97.
9. Nishida, K. *Fundamental Problems of Philosophy: The World of Action and the Dialectical World*, Tokyo: Sophia University, 1970.
10. Shimizu, H. *Ba-Principle: New Logic for the Real-Time Emergence of Information*. În: *Holonics*, vol. 5, no. 1, 1995, pp. 67-69.

11. Nonaka, I. Konno, N. *The Concept of Ba. Building a Foundation for Knowledge Creation*. În: California Management Review, vol. 40, no. 3, 1998, pp. 40-54.
12. *Ibidem*. p. 42.
13. *Ibidem*. p. 45.
14. Nonaka, I., Toyama, R., Konno N. *SECI, Ba, and Leadership: A Unified Model of Dynamic Knowledge Creation*, În: Long Range Planning, vol. 33, no. 1, 2000, pp. 5-34.
15. Pentru o cercetare asupra dualității cunoașterii ca bun public și ca marfă vezi Stoenescu C. *Cunoașterea ca bun public. Întâmpinați etice*. În: Ecaterina Lozovanu et al. (editori), Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale, Editura Tehnică UTM, Chișinău, 2022, pp. 8-15.
16. Nonaka, I., Toyama, R., Konno N. *Emergence of "Ba": A Conceptual Framework for the Continuous and Self-transcending Process of Knowledge Creation*. În: Nonaka, Ikujiro and Nishiguchi, Toshihiro (eds.), Knowledge Emergence. Social, Technical and Evolutionary Dimensions of Knowledge Creation. Oxford: Oxford University Press, 2001, pp. 13-29.
17. Nonaka, I., Toyama, R. *The Knowledge-Creating Theory Revisited: Knowledge Creation as a Synthesizing Process*. În: Knowledge Management Research & Practice, vol. 1, 2003, pp. 2-10; Nonaka, I., Toyama, R. *The Theory of the Knowledge-Creating Firm: Subjectivity, Objectivity and Synthesis.*, În: Industrial and Corporate Change, vol. 14, issue 3, 2005, pp. 419-436.
18. Matsudaira, Y. *Ethos' Enabling Organisational Knowledge Creation*, În: M.D. Lytras et al. (editori.), WSKS 2010, Organizational, Business, and Technological Aspects of the Knowledge Society, Part II, CCIS 112, 2010, pp. 220–232.
19. Von Krogh, G., Ichijo, K., Nonaka, I. *Enabling Knowledge Creation. How to Unlock the Mystery of Tacit Knowledge and Release the Power of Innovation*. New York: Oxford University Press, 2000. .

Date despre autor.

Constantin STOENESCU, prof. dr. la Universitatea din București, Facultatea de Filosofie, Directorul Departamentului de Filosofie Teoretică.
E-mail constantin.stoenescu@filosofie.unibuc.ro

POATE FI PREDATĂ ETICA?

Marin BĂLAN

Rezumat

Filosofii au pus întrebarea dacă etica poate fi predată atunci când au avut în față idealul unei educații care să asigure formarea și îmbunătățirea conduitei tinerilor. Implementarea unui învățământ axat pe pregătirea etică a generat și discuții despre dezvoltarea unor noi abordări și metodologii de predare. În dialogurile lui Platon, astfel de discuții iau forma unor interogări radicale, întreprinse în general de Socrate care se întreabă despre însăși posibilitatea acestei sarcini: „Se poate preda virtutea?”. După Aristotel, conduita morală nu rezultă din simpla conștientizare a anumitor principii sau din învățarea unor maxime morale, ci este rezultatul unui exercițiu practic.

CAN ETHICS BE TAUGHT?

Abstract

Philosophers raised the question whether ethics can be taught when they had in front of them the ideal of an education that would ensure the formation and improvement of the conduct of young people. The implementation of an education focused on ethical training has also generated discussions about the development of new teaching approaches and methodologies. In Plato's dialogues, such discussions take the form of radical inquiries, generally undertaken by Socrates who asks about the very possibility of this task: "Can virtue be taught?". According to Aristotle, moral conduct does not result from the simple awareness of certain principles or from the learning of moral maxims, but is the result of a practical exercise.

Key-words: Aristotle, ethics, moral education, Plato, virtue

De regulă, asociem actul educațional cu schimbarea în bine, fiind de acord că educația permite copiilor să depășească prejudecățile, discriminarea și alte practici și atitudini greșite din punct de vedere etic și, în același timp, să modeleze atitudini angajate față de valorile fundamentale ale societății. Din punct de vedere didactic, problema educației morale nu poate fi limitată la o disciplină școlară sau la un set de discipline; din contră, ea constituie parte integrantă și în alte domenii ale curriculumului: filosofie și științe sociale, educație civică și educație socială, educație religioasă, literatură, educație artistică, ba chiar și în cadrul orelor de științe, tehnologie și informatică [1].

Implementarea unui învățământ puternic orientat pe educația morală necesită dezvoltarea unor noi abordări și metodologii de predare. Când se vorbește despre necesitatea recurgerii la noi teorii educaționale, este invocată, pentru delimitare, „școala tradițională” a cărei principală

preocupare ar fi fost transmiterea de informații. Dar preocuparea pentru educația morală este o temă recurentă în scrierile multor filosofi din trecut care au încercat să înțeleagă nu numai importanța acesteia, ci și natura ei specifică și particularitățile ei în raport cu alte forme de predare. Astfel, întrebarea dacă etica poate fi predată a fost pusă de-a lungul timpului, în diferite contexte. Reiau această întrebare, pentru a arăta că înainte să ne întrebăm care ar fi cel mai bun mod de a face educație morală, trebuie să ne întrebăm despre însăși posibilitatea acestei sarcini, dacă etica poate fi predată.

Platon: „toți sunt dascăli de virtute” și „se pare că nu e niciunul”

În *Apărare*, Socrate nu pare că ar avea vreo îndoială în privința faptului că s-ar putea învăța conduita morală și că profesorul ar putea juca un rol determinant în acest tip de întreprindere. Este ceea ce el declară în timpul procesului prin care era condamnat la moarte:

Căci nu fac nimic altceva decât să colind orașul încercând mereu să vă conving, și pe tineri și pe bătrâni, să nu vă îngrijiți de trup și de bani nici mai mult, nici deopotrivă ca de suflet, spre a-l face să fie cât mai bun, spunându-vă că nu virtutea se naște din avere, ci din virtute vin și averea și toate celelalte bunuri, pentru fiecare om în parte, ca și pentru cetate. [2]

Activitatea de formare pentru virtute îl acaparase complet pe Socrate, așa cum se vede din prezentarea modurilor diferite în care a gestionat problemele proprii și pe cele ale concetățenilor săi: pe de o parte, „lipsa mea de grijă pentru toate ale mele, statornica mea nepăsare față de treburile casei,” pe de altă parte, „m-am îndeletnicit în schimb cu treburile voastre [...] dându-mi osteneala de a vă convinge să năzuți spre virtute.” [3] Această activitate nu poate fi tratată ca o simplă problemă de resurse pedagogice și procedee didactice din domeniile ori disciplinele specifice, cum ar fi matematica, gramatica, muzica, sau ca în cazul unor meserii bazate pe aptitudini tehnice, precum tâmplăria. Dacă educația morală ar fi exact analogă cu predarea matematicii sau a tâmplăriei, n-ar trebui să existe profesori și cursuri despre diferite virtuți?

Callias, zic, dacă ai fi avut nu doi fii, ci doi mânji sau doi viței, ar trebui să le tocmim un supraveghetor care să desăvârșească în ei toate însușirile lor firești; ar fi vorba de un om priceput la cai sau la muncile câmpului; de vreme ce ei sunt însă oameni, ce fel de îndrumător ai de gând să le

iei? Când e vorba de aceste însușiri, de însușirile omenești și cetățenești, cine e omul priceput? Cred că, având feciori, ai chibzuit la asta. Există un astfel de om sau nu? [4]

Reformulate, întrebările lui Socrate se regăsesc în didacticile noastre. Ce înseamnă să fii profesor de educație morală și/sau civică? Cum predai valori și principii care ar trebui să ghideze conduita elevilor noștri? Dar înainte de asemenea întrebări, reductibile la căutarea unor metode de predare, Socrate pune întrebarea despre însăși posibilitatea acestei sarcini: „Se poate predă virtutea?”, pentru a afla ce înseamnă a învăța pe cineva o conduită considerată dezirabilă din punct de vedere moral.

Cuvântul „virtute” (gr. *areté*), înainte de a fi încorporat problematicii filosofiei și moralei, era folosit când se vorbea despre războinici și desemna un merit, o calitate fizică a acestora, un dar dat de zei [5]. Astfel, în Grecia arhaică nu se punea problema predării virtuții. Faptul că un războinic era frumos, bun, curajos constituia semnul distinctiv al aristocrației războinice, și nicidecum un rezultat al educației. Însă, atunci când toți cetățenii capătă dreptul să participe activ la construirea și gestionarea spațiului public și la elaborarea și legitimarea principiilor morale și juridice, discuția despre posibilitatea predării virtuții începe să fie o problemă de interes general în rândul atenienilor; cu atât mai mult cu cât nu mai este vorba de formarea câtorva, ci de formarea tuturor cetățenilor.

Sofistul Protagoras pare să ofere câteva puncte fundamentale pentru înțelegerea naturii predării și învățării despre conduita morală și principiile etice. Iată ce îi răspunde lui Socrate privind posibilitatea de a predă virtutea.

[...] când copilul ajunge să înțeleagă mai ușor ceea ce i se spune, și doica și mama și pedagogul și chiar tatăl se străduie într-una pentru a-l face pe copil cât mai destoinic atât la faptă cât și la cuvânt, învățându-l și arătându-i că un lucru e drept și altul nu e drept, unul frumos, altul urât, unul e cuviincios, altul nu e, pe unele îndemnându-l să le facă, pe altele nu. [6]

Așa cum începem să învățăm limba, prin contactul viu cu toți cei care o folosesc, pentru învățarea valorilor etice, a principiilor și a conduitei morale nu avem nevoie de un specialist sau de o predare separată, ci de o conviețuire difuză cu toți cei din jurul nostru.

Iar la școală, se cere „să se acorde grijă mai mult bunei purtări a copiilor decât gramaticii și cântatului la cithară” [7]. În acest sens, educația morală nu pare a fi rezultatul unui efort izolat din partea specialiștilor în

educație, ci al întregii comunități școlare. Astfel, după ce au învățat literele și pot să înțeleagă cuvintele, copiii sunt puși să citească poeme în care se găsesc „multe sfaturi bune, multe deslușiri, îndemnuri și elogiuri ale oamenilor de ispravă din trecut, astfel încât copilul silitor să-i imite și să se străduiască să devie asemenea lor.” Aceasta se întâmplă deoarece dascălii nu predau elevilor doar cunoștințe din specialitatea a căreia i s-au dedicat, ci „se îngrijesc și de cumințenia lor pentru ca cei tineri să se ferească a face ceva rău” [8]. Este o situație paradoxală, căci „toți sunt dascăli de virtute” și „se pare că nu e nici unul” [9].

Dacă educația morală nu este o sarcină a specialiștilor, ci a întregii comunități, atunci, școala nu va recurge la specialiști având informațiile și aptitudinile care să le permită să ocupe rolul instituțional de profesor. Dar implementarea unui învățământ axat pe pregătirea morală n-ar necesita și dezvoltarea unor noi abordări și metodologii de predare?

Aristotel: „facem învățând” și „învățăm făcând”

În *Etica Nicomahică*, Aristotel arată că educația teoretică nu ar fi suficientă pentru a forma oameni buni, întrucât cei mai mulți nu se supun sentimentului de onoare, ci fricii, și nu au nici cea mai mică idee despre frumusețea morală. De aceea, ar fi nevoie de mai mulți factori pentru a deveni „buni”: natura, deprinderea, predarea [10].

Este evident că trăsăturile cu care cineva se naște și care formează ceea ce Aristotel numește „natura” nu depind de noi, ci de alte cauze, iar cei care le posedă sunt favorizați de soartă. Iar în ce privește „predarea,” aceasta nu va fi eficientă dacă elevul nu este dinainte pregătit, prin deprinderi bune, altfel spus, dacă nu are un antrenament pentru a face lucruri bune. Așadar, natura, deprinderile și predarea trebuie să fie toate favorabile pentru ca o persoană să devină bună; și acest lucru se întâmplă dacă există „legi bune”, adică, dacă statul oferă o școală publică și „la fel pentru toți.” Aristotel este convins că „legiuitorul ar trebui să-și îndrepte atenția mai ales asupra educației tineretului” [11]. În acest sens, este important ca atât nașterea, cât și cultivarea deprinderilor să fie orientate către dezvoltarea rațiunii și minții [12]; căci „sunt trei lucruri care îi fac pe oameni buni și virtuoși; acestea sunt natura, deprinderea, rațiunea” [13].

Virtuțile morale sunt definite de Aristotel ca „dispoziții habituale” de a simți și de a fi mișcați de dorințele sau emoțiile noastre într-un mod care ne determină să acționăm așa cum ne-ar dicta rațiunea; iar virtuțile intelectuale, drept capacități sau puteri de înțelegere, judecată și raționament care ne permit să obținem adevărul. Virtuțile morale apar, în principal, prin deprinderi, iar cele intelectuale, prin predare. Aristotel

explica dobândirea virtuților morale cu exemple din sfera artelor și meșteșugurilor (*technai*):

Dar virtuțile le dobândim după ce mai întâi am depus o activitate, așa cum se întâmplă și în cazul artelor. Căci lucrurile pe care trebuie să le facem învățând sunt cele pe care le învățăm făcându-le: de exemplu, construind case devii arhitect și cântând la cithară devii cithared. La fel, practicând dreptatea devii drept; practicând cumpătarea, cumpătat; practicând curajul, curajos. [14]

În viziunea sa, problemele de morală au alt statut decât cele de cunoașterea teoretică. Scopul eticii nu este teoretic, pentru că nu urmărim să examinăm natura virtuții, ci să devenim virtuțioși. Probleme precum dreptatea sau curajul nu se predau asemenea cunoștințelor de matematică, pornind de la principii abstracte.

Ideea lui Aristotel este că devenim curajoși, făcând în mod repetat ceea ce trebuie în fața pericolului; la fel, devenim lași, fugind în mod repetat din fața pericolului. Totuși, nu este vorba de o repetare fără îndrumare spre ceea ce este dezirabil. Există interdependențe între posesia virtuților morale și a celor intelectuale. Căci o virtute morală este o virtute adevărată dacă este ghidată de o bună judecată, iar o bună judecată poate fi dezvoltată doar de persoana care posedă forme obișnuite ale virtuților morale. Virtuțile morale „ne determină să alegem și să facem ceea ce este rezonabil să alegem și să facem,” stabilind astfel „scopurile către care ne propunem, în timp ce buna judecată ne permite să atingem aceste scopuri” [15].

În *Politica* (VII și VIII), Aristotel spune că ar trebui să existe școală publică și de același fel pentru toți, el gândind că societatea are datoria să ofere tinerilor posibilitatea să devină adulți virtuțioși. Educația este o condiție prealabilă pentru practicarea virtuții. O persoană educată posedă virtuți morale și intelectuale, ceea ce-i permite să-și dezvolte buna judecată necesară în vederea participării la conducerea politică și a unei vieți bune.

Dar educația despre care vorbește Aristotel este o pregătire pentru timpul liber, ci nu în vederea muncii. Așa se explică de ce muzica are un loc în educație, deși ea nu este folositoare nici în felul în care este cunoașterea literelor, nici în felul în care gimnastica ajută sănătății. Timpul liber era considerat în contrast cu munca productivă; chiar și serviciul militar reprezenta o utilizare a timpului liber, întrucât nu viza satisfacerea nevoilor materiale [16]. O astfel de educație au primit războinicii Atenei și ei „și-au petrecut timpul liber în concursuri atletice și timpul de noapte la petreceri cu băuturi unde se distrau împreună cu muzică și recitări.”

Petrecerea timpului liber este o oportunitate de „a înflori ca ființă umană sau de a urmări ceea ce este bun în mod intrinsec, nu doar instrumental” [17]. De aici, insistența în educație asupra artelor liberale în dauna celor practice, în vederea petrecerii timpului liber în activități care exprimă ce este mai bun în natura umană.

Concluzii

Platon și Aristotel, vorbind despre posibilitatea predării eticii, arătând că lucrurile nu stau ca în cazul cunoașterii faptice. Moralitatea nu poate fi predată în sensul transmiterii de cunoștințe faptice, iar educația morală nu poate consta în predarea unor valori după modelul matematicii sau gramaticii, ci doar în îndrumarea unei persoane să ia o decizie reflectivă în favoarea adoptării unei anumite valori. De aceea, eșuăm atunci când încercăm să transmitem valori ca și cum acestea ar fi, de exemplu, reguli gramaticale, mai ales în context politic.

Lucrare realizată în cadrul proiectului de cercetare: *Abordarea epistemologică a dezvoltării personale și a educației pentru societate: de la strategiiile transdisciplinare la finalitățile pragmatice ale societății actuale din Republica Moldova* (cifra proiectului: 20.80009.1606.08).

Referințe bibliografice

1. Couló, Ana C., Values in Science and in Science Classrooms. În: Michael A. Peters (ed.) *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*, Springer, 2018, pp. 2313-2318.
2. Platon. *Apărarea lui Socrate* 30a-b. În: Platon, *Opere*, I. Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica. Traducere de Francisca Băltăceanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1974.
3. Platon, *Apărarea lui Socrate* 31b.
4. Platon, *Apărarea lui Socrate* 20a-c.
5. Bailly, A., *Dictionnaire Grec-Français*, Hachette, 1935; Chantraine, P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, histoire des mots*, Klincksieck, 1968.
6. Platon, *Protagoras* 325d. În: Platon, *Opere*, I. Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica. Traducere de Șerban Mironescu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1974.
7. Platon, *Protagoras* 325d-e.
8. Platon, *Protagoras* 326a.
9. Platon, *Protagoras* 327e-328a.

10. Aristotel, *Etica Nicomahică* 1179b. În: Aristotel, *Etica Nicomahică*. Introducere, traducere, comentarii și index de Stella Petecel. București: IRI, 1998.
11. Aristotel, *Politica* 1337a. În: Aristotel, *Politica*. Traducere de Raluca Grigoriu, București: Paideia, 2001.
12. Aristotel, *Politica* 1334b.
13. Aristotel, *Politica* 1332a.
14. Aristotel, *Etica Nicomahică* 1103b.
15. Curren, R., *Aristotle's educational politics and the Aristotelian renaissance in philosophy of education*. În: Oxford Review of Education. Vol. 36, No. 5, October 2010, p. 547.
16. Aristotel, *Politica* 1338a.
17. Curren, R., *Aristotle's educational politics and the Aristotelian renaissance in philosophy of education*, p. 555.

Date despre autor:

Marin BALAN, lect. dr.

Universitatea din București, Facultatea de Filosofie, București, România

e-mail: marin.balan@filosofie.unibuc.ro

ETICA OAMENILOR VIITORULUI: CUM SĂ EVALUĂM TEHNOLOGIILE DE BIOAMELIORARE UMANĂ?

Emilian MIHAILOV

Tehnologiile biomedicale sunt folosite din ce în ce mai mult nu doar pentru a combate probleme medicale, ci și pentru a îmbunătăți abilitățile indivizilor sănătoși. Această practică este denumită ameliorare biomedicală. Din cauza potențialului de a îmbunătăți radical condiția umană, tehnologiile de ameliorare biomedicală au devenit subiectul celor mai intense dezbateri de etică practică, cu implicații cuprinzătoare pentru politici publice.

Ameliorarea radicală ridică problema că însăși egalitatea morală între oameni ar putea fi subminată. Ameliorare biomedicală poate submina trăirea unei vieți bune, și virtuți centrale vieții umane cum ar fi smerenia. Mulți consideră că ameliorarea biomedicală este inautentică și nenaturală. O problemă mai largă este aceea că liberalizarea bioameliorării cognitive va conduce la agravarea inegalităților existente. Pe de altă parte,

susținătorii ameliorării biomedicale argumentează că utilizarea la scară largă a acestor mijloace de îmbunătățire va crește rata progresului științific, astfel încât umanitatea va beneficia.

Pe lângă beneficiile per ansamblu ale dezvoltării umane, unii filosofi consideră că ameliorarea biomedicală este o soluție pentru a depăși limitările psihologiei noastre morale cum ar fi xenofobia și altruismul parohial care împiedică cooperarea oamenilor la scară largă. În această prezentare, voi discuta cum ar trebui să evaluăm tehnologiile de bioameliorare umană. Voi argumenta că nu trebuie să ne încredem prea mult în intuițiile noastre morale, ci trebuie să cântărim și să anticipăm cât de bine putem consecințele adoptării unor astfel de biotehnologii.

Date despre autor:

Emilian MIHAILOV, Conf. univ., dr.

Facultatea de Filosofie, Universitatea din București,

Director Centrul de cercetare în etică aplicată

Email: emilian.mihailov@filosofie.unibuc.ro

ETICA ȘI VALORILE ÎN DEZVOLTAREA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE: POATE FI VĂZUTĂ CONȘTIINȚA CA FIIND CONTINUITATE?

George Cosmin COLANG

În acest articol, o să încercăm să trasăm o perspectivă în jurul tehnologiilor generative de inteligență artificială, care își propun, având în vedere avântul tehnologic, să fie cât mai umane, să fie cât mai mult în acord cu natura umană. În acest sens, perspectiva este relevantă dacă punem în discuție chiar lucrul cel mai de preț pentru umanitate, conștiința, nu neapărat cea morală, ci tocmai formalismul care rămâne după ce dăm totul la o parte, formalismul fenomenologic al existenței noastre. Practic, pe acest teren roditor hermeneutic, se postulează și se conturează și conștiința axiologică, dar înainte de aceasta, trebuie să existe un spațiu, un teren psihologic care să ne centreze, să ne pună în spațiul egocentrismului nostru. Astfel, teza mea este că, dintr-o perspectivă pragmatică, discuția filosofică legată de conștiință nu mai este relevantă în sine, atâta timp cât oamenii vor folosi inteligența artificială într-un scop pur tehnic, pragmatic, pecuniar, superficial. În acest mod, dezbaterea fundamentală, chiar filosofice, sunt evacuate și, cumva, puse într-un plan unde conștiința nu este nimic altceva decât continuitate, liniaritate. Dacă noi ne tehnologizăm viața, atunci tehnica devine ea în sine umană. Cu alte cuvinte, noi o investim cu sens, deci rezultatul depinde de capacitatea

noastră de plăsmuire, de a ieși din noi și totodată de a ne proiecta spre un altceva, fie că e vorba de supraom, ori pur și simplu o dorință de restilizare în spațiul unei evoluții.

Cuvinte-cheie: *conștiință, AI, axiologie, potență, act, tehnologie, hermeneutică, epistemologie, continuitate, ChatGPT.*

Introducere

Am pornit acest periplu pe drumul gândirii de la ideea că filosofia a căutat mereu adevărul. În fond, chiar dacă nu existau tipare *epistemice* sau, de fapt, chiar atunci începeau să se contureze, în vremea presocraticilor, chiar dacă nu era „*acel ceva*” bătut în cuie axiomatic, începutul gândirii noastre a fost legat de *marile întrebări*, de *marile căutări* cu privire la natura lucrurilor. Așa s-au conturat, până la urmă, toate disciplinele din jurul filosofiei, ca apoi să se transforme în ideologii, științe, arte și așa mai departe. Totuși, în tot acest periplu istoric, filosofia a rămas legată de ideea de „*adevăr*”, de unde și toate încercările de a fi pusă într-un con de umbră, pentru că rolul său a fost mai mereu acela de jungla în spațiul fondului, nu a formei. Așa cum Thales a deschis *drumul ființei*, a căutărilor cu privire la *esența vieții*, cum Socrate a murit pentru idealuri axiologice, iar Aristotel a schițat fundamentele logicii, așa și noi acum încercăm să înțelegem lumea în care trăim, dar fără să mai avem parcă privirea antrenată în spațiul filosofiei, adică al autenticității, căci aparatele de comunicare actuale sunt mult mai finisate și mult mai adaptate la *metodă*, parcă la negoț, la mercantilism.

Astăzi, ne aflăm în fața unui paradox, poate chiar în fața unei aporii, tehnologia - prin replicarea și generarea automatizărilor, ne pune cumva în fața filosofiei, a gândirii critice, a încercărilor de a înțelege lumea în care trăim, dar mai important, lumea în care ne vom transforma și contura ca *ființe inteligente* și, cumva, *supra-tehnice*. Nu că toate aceste „*căutări epistemice*” nu au existat de când lumea, dar acum suntem cumva forțați să o facem de *inteligența generativă artificială*. Încercând să înțelegem astfel artefactele și simulacrele existențial-tehnologice, ar trebui să ne înțelegem și pe noi. Ori, mai degrabă, suntem nevoiți să ajungem iarăși *la noi*, la tot arsenalul fundamental inițiativ *pe drumul gândirii*, într-o încercare cumva hermeneutică de a aprofunda comprehensiv lumea în care trăim.

Articolul intitulat *How Aristotle Created the Computer* scris de Chris Dixon[1] explorează legătura între filozofie, logică matematică și știința computerelor. În mod specific, articolul arată cum lucrările filozofilor precum Aristotel și Boole au influențat substanțial dezvoltarea științei computerelor. Dixon ne arată că, în timp ce numele lui Claude Shannon și Alan Turing sunt adesea asociate cu domeniul științei

computerelor, importanța filozofilor și logicienilor care i-au precedat este adesea trecută cu vederea sau lăsată în urmă, cumva în umbră. Articolul subliniază astfel contribuția semnificativă a lui Boole în dezvoltarea logicii matematice, care a constituit baza pentru dezvoltarea științei computerelor în secolul XX. Tot aici apar referiri și la alți gânditori, cum ar fi Bertrand Russell, care a contribuit la tipurile de date, sau Ludwig Wittgenstein, care a conturat tabelele de adevăr și a formulat schematismul acestora. În plus, articolul subliniază modul în care Shannon a folosit gândirea lui Boole în teza sa, *A Symbolic Analysis of Switching and Relay Circuits*, [2] care a deschis astfel calea pentru dezvoltarea circuitelor logice digitale. Totuși, în acest articol este vorba mai degrabă de relevanța filosofiei într-un domeniu ce-i pare străin, cel puțin la o primă vedere.

Conștiința este continuitate?

Pentru noi, ca oameni, nu este relevant ca mașinile să aibă conștiință, adică mai simplu spus - ne interesează ca aceste mașini să presteze pentru noi, *robota*, fără crâcnire; de la mașini nu vrem nazuri, nu vrem să aibă doleanțe, nu vrem să ne solicite de fapt deloc, vrem doar pur și simplu să rezolve orice, dar fără să ne implice cu adevărat, să ne lase de fapt într-un spațiu al inerției, adică oarecum să rămânem suspendați într-o continuitate hermeneutică fără de sens. Altfel spus, inerția este cea care guvernează mersul lucrurilor. De aceea ne întoarcem *în locuri*, pentru că încercăm cumva să ne alimentăm *hardul personal*, adică să ne cultivăm conștiința, să ne menținem în viață hrănindu-ne cu amintiri, cu locuri încărcate hermeneutic, simbolic. Dacă nu am proceda așa, atunci nu am mai avea continuitate, deci liniaritate fenomenologică. În termenii lui Richard M. Zaner, interacțiunile noastre uzuale, cu multe dintre aspectele fundamentale ale vieții, care constituie totodată și *lumea noastră a vieții*, dar și orice context al preocupărilor noastre - sunt de obicei exprimate în termeni de tipizări de un fel sau altul și la un nivel sau altul de tipicitate (de la concret la mai mult sau mai puțin familiar). Astfel, în orice moment al vieții unui adult cu o funcționare normală și conștientă, orice element particular (hermeneutic) este la început experimentat, interpretat, acționat și tratat în cadrul situației sale genealogice-biografice specifice, prin mijloacele coordonate ale cunoașterii sale de până acum și în cadrul obișnuințelor sale uzuale (cognitive, practice, emoționale, valorice, volitionale). [3]

Într-un sens filosofic, dacă ne ducem la Aristotel [4] este vorba de *proiectare*, de faptul că noi ne alimentăm viața în spațiul unor proiecte, adică suntem mereu într-un dans hermeneutic între ceea ce ne proiectăm și

ceea ce suntem în momentul proiectării. Mai simplu spus, dacă ești student și îți propui să devii absolvent, atunci ești în potențialitatea faptului de a fi student, iar atunci când chiar ajungi să termini facultatea, să devii absolvent cu acte în regulă, ei bine atunci ești în act. Deci, viețile noastre se desfășoară în spațiul *potență-act*. [5] Totuși, această interpretare, deși poate fi exprimată într-o manieră logică simplă, eu consider că devine relevantă doar într-un sens *peratologic*, adică hermeneutic; pentru că omul devine om și dacă se întoarce împotriva voinței sale, dar și dacă se ratează în potențialitatea faptului de a deveni în act, cum se poate totodată rata și chiar în actul său; deci viața sa nu se desfășoară doar liniar într-un sens tare, logic, analitic, epistemic, ci trece cumva dincolo în spațiul fenomenologiei, unde și situațiile paradoxale, abisale, devin relevante în sine. Pornind atunci de la *om* și ajungând la *inteligență artificială*, prin conceptele lui Aristotel de *dynamis* și *energeia*, ar putea fi gândită și explicată *noua lume tehnică*. Acesta, dacă ne raportăm la operele sale distincte, definește *actul* ca fiind ceva care implică o schimbare dintr-o stare de potențialitate într-o stare de *actualitate*. Totodată, explică că *potențialul* este ceea ce poate deveni *diferit* prin *acțiunea altuia*, în timp ce *actul* este ceea ce poate produce o schimbare *în cu totul altceva*. Pe de altă parte, Aristotel mai afirmă că *potențialul* și *actul* sunt două aspecte ale aceluiași lucru, legate cumva, cooriginare, care implică o transformare dintr-o stare de potențialitate într-una de actualitate. În aceeași măsură, Aristotel susține că potențialul și actul sunt două moduri diferite de a fi și de a exista, iar relația dintre ele este una de transformare și schimbare, prin care potențialul poate deveni actualitate. Dintr-o perspectivă axiologică, acesta afirmă că fiecare virtute sau viciu implică o anumită putere sau capacitate (capacitare); virtutea este capacitatea care se actualizează genuin prin acțiuni ce tind să fie cumva repetate, un fel de *eternă reîntoarcere a aceluiași* la Nietzsche. În acest mod, virtutea se formalizează și se încheagă prin formarea de obiceiuri pretins bune, astfel încât trebuie să ne străduim să îndeplinim potențialitatea, proiectul axiologic, idealitatea, nu numai prin exercitarea capacităților noastre, ci și prin transformarea acestora și punerea lor în act.

Din punct de vedere fenomenologic, *ratarea* în sens personal a unui individ poate fi mult relevantă decât *reușita* sa. Totuși, dacă privim în sens opozitiv, cum ar fi spus Heidegger, orice întoarcere împotriva noastră devine un soi de potențialitate întoarsă pe dos, deci tot un soi de aristotelism, deci tot un soi de logică, ba chiar de două ori, odată într-un sens personal, în care noi luăm decizii împotriva noastră, deci avem o logică interioară, iar o altă în sens mare, macro, în sens epistemic, în sensul

în care putem spune că *fenomenologia vieții de zi cu zi* vine împotriva logicii, are o logică în sine, specifică, chiar analitică în felul ei. Totuși, într-un alt plan epistemic, dacă ne ducem la Bergson, putem vedea *conștiința* ca durată în timp, ca acel interval încărcat metafizic, care ne scoate la iveală, în termenii de față, continuitatea. Sigur că la Bergson - durata este legată de intuiție. Având o postură intuitivă, extremitatea acesteia este chiar momentul, clipa, virtualul până la urmă, non-palpabilul care trebuie cuantificat matematic. În acest fel, momentul este generat de spațiu ca timp. Prin urmare, timpul spațializat devine un timp al perspectivismului restrâns, în loc de un spațiu al perspectivismului generalizat, sinoptic. [6]

De ce fac aceste precizări? Pentru că ele sunt strâns legate de faptul că omul nu poate fi gândit în afara fenomenologiei / a logicii / a epistemologiei. Adică, fără nicio altă aplecare, a filosofiei. Orice altă interpretare specifică din zona științelor pozitive va rata chiar esența omului, pentru că acesta va fi privit din interiorul unui domeniu de cercetare cu *reguli precise și clare*, cu axiome, postulate. Altfel spus, fără a exista vreo posibilitate de a ne întoarce metodologic împotriva țintei noastre epistemice, iar dacă nu avem această șansă, să ne renegociem premisele de lucru, atunci nu putem nici să înțelegem în esență ce este cu *natura umană*.

Ca instrumente ale filosofiei, putem folosi epistemologia, fenomenologia, logica, hermeneutica, antropologia, axiologia, chiar și multe altele, dar fără să le îmbrățișăm științific, fără să ne contopim metodologic cu ele, fără să fim nevoiți epistemic să deducem și să conturăm teorii ce derivă din postulate și axiome. De ce este așa de relevant acest lucru? Pentru că este nevoie, atunci când vorbim de natura umană, *să rămână un rest*, să rămână un *nescris existențial hermeneutic*, [7] altfel totul ar fi trunchiat, ar fi ideologie, ar fi metodă de lucru în sine, postulată și adaptată la un context anume, iar asta ar însemna tocmai falsificarea omului. Pe de altă parte, din perspectiva *inteligenței artificiale* nu este neapărat relevant ce este natura umană, ci cum poate fi simulată, recreată, regândită. Și nici măcar asta, ci problema este legată de conștiință sau singularitate. Și în acest fel, ajungem la teză – *conștiința este continuitate*?

Amfibologie existențial-tehnologică

De ce inteligența artificială o să aibă succes? [8] Pentru că nimeni nu o să fie interesat de problema *conștiinței*, de faptul că avem de-a face cu un simulacru, ori poate că noi o investim cu „sens”. [9] Nu, noi o să alegem efectul, rezultatul, „datul din coadă”, faptul că ne livrează fără crâcnire, așa cum o face un câine. Dar în lipsa unei formulări mai bune, o

să fac apel la Veblen: „Pisica trăiește alături de om pe picior de egalitate;[...] Câinele prezintă avantaje atât din punct de vedere al inutilității, cât și din cel al calităților sale particulare.[...] Prin aceasta se înțelege că el este servitorul omului și că este înzestrat cu darul supunerii fără crâcnire și cu iuțeala unui sclav în a ghici ce-i trece prin minte stăpânului său.[...] El este cel mai murdar dintre animalele domestice și cu cele mai dezgustătoare obiceiuri. Pentru aceasta se revanșează printr-o atitudine servilă și lingușitoare față de stăpânul său, [...] Astfel, câinele ne intră în grații făcând jocul înclinației noastre spre dominație și, dat fiind că întreținerea lui costă bani și, de regulă, nu servește niciunui scop productiv, el și-a asigurat locul în mintea oamenilor ca simbol al bunei reputații.” [10] Ce înseamnă de fapt acest lucru? Ne arată că natura umană este înclinată spre obediență, iar tendința naturală este aceea de a face din obiecte, oameni, animale - niște mijloace, nu scopuri în sine. Altfel spus, inteligența artificială, cum este și ChatGPT, va avea succes și are pentru că livrează informații și totodată pentru că simulează aproape orice ține de sfera umană. Cu trecerea timpului, nu va mai exista nicio diferență în plan ontologic-existențial. Va fi, astfel, o *amfibologie tehnologic-umană*.

Ce ar putea face inteligența artificială începând chiar de azi? [11] Ei bine, ar putea să *replice* persoanele decedate, în funcție de informațiile pe care le oferim, pornind de la poze, videoclipuri, un lexic specific și chiar voce. Gândiți-vă că, în tot acest simulacru, o să vă treziți pe *vocea mamei decedate, chiar o să beți o cafea cu ea*, iar eventual o să mergeți la un concert live susținut, evident, de un *artist mort*, dar *viu* în noua lume postmodernă. Gândiți-vă că pasiunile legate de o persoană vor putea fi replicate, iar o aplicație o să poată să vă furnizeze o relație cu acea persoană, fie că este în viață sau este moartă. În toată această *nebuloasă tehnologică*, singura meserie relevantă ar fi aceea de *fidelizare-virtuală*, cum ar putea fi numită, adică de a găsi o persoană care înțelege nuanțele, pentru a le aproxima la un context nou filosofic. Și acestea sunt doar câteva chestiuni de moment, ce se schimbă chiar în momentul în care se scriu aceste rânduri.

Așa cum natura are un fel intrinsec de a fi, așa ar trebui privită și evoluția tehnologiei, transformarea și dezvoltarea ei în simulacre ce tind să fie *cu totul altceva*, ce tind să iasă din sfera noastră de cunoaștere și de poziționare epistemică. [12] Deși noi percepem extrinsec această evoluție tehnologică, ea derivă intrinsec, așa cum ar fi explicat și Aristotel, *din felul ei de a fi*. Faptul că noi o percepem cumva diferit, nu înseamnă că este diferită din perspectiva evoluției ei liniare și a transformărilor inerente [13] ce țin *intrinsec* de aparatul ei de proiectare tehnologică. În acest mod,

inteligența artificială nu este nimic altceva decât expresia firească a evoluției tehnologiei. Asta nu înseamnă însă că tinde spre umanitate, ci că umanitatea este replicată, pusă în straițe tehnice și conturată în simulacre ce tind să pară veritabile.

Concluzii

Inteligența artificială generativă (AGI) și, implicit, noua realitate virtuală ne postulează viețile în relații suspendate, în lumi ce tind să fie aproape, deși sunt departe. De aceea, cu cât o să treacă timpul și o să avansăm tehnologic, cu atât o să ne pulverizăm viețile într-un salt continuu, într-o teleportare perpetuă, hermeneutică. Practic, se vor șterge barierele alterității, iar lumea va deveni în sine un imens sat global, conectat și interconectat la realități artificiale și simulacre ce tind să devină genuine. Dacă mai până acum puteam să vorbim de *Second Life* și de faptul că există vieți separate, ei bine de acum încolo vom avea lumi hermeneutice care se întrepătrund și se centrează în sfere pretins diferite, dar legate cumva ontologic la o înșiruire de dimensiuni simbolice. Va fi o lume pur fenomenologică, unde *depărtarea va fi apropiere în sine*, dar și apropierea va fi în lumi apuse, distincte, diferite. În această lume generată artificial, lumile reale vor fi totodată lumi fantastice, plătuite și puse parcă în planuri ce tind să pară firești, să fie intrinseci, dar de fapt să fie străine, absconse, non-genuine.

Pe de altă parte, în tot acest melanj *virtual-tehnic-mundan*, singura constantă o să trebuiască să rămână *conștiința*, adică *liniaritatea personală*, *durata intențională*, dacă ne gândim la Bergson, *conștientizarea clipei* într-un *hău existențial*, generat, culmea, de rețele tehnologice adaptate la progres. Nu numai că nu vor mai exista fășii de demarcație între oameni și roboți, dar vor fi și încercări pe măsura de a ne contopi hermeneutic într-un sălaș existențial. Dacă *inteligența artificială* o să simuleze conștiința, în sensul că noi o să o investim hermeneutic cu simbolistica conștiinței în sine, deci noi o să-i dăm *sens* fenomenologic, chiar epistemologic, atunci nu vor mai exista linii fine de demarcație între noi ca oameni și artefacte generate de inteligență artificială. Cu alte cuvinte, vom fi *simulacre*, *butaforii*, puse în lumi relative, într-un sens nietzschean, *postmoderne*, *ultra-tehnologizate*, ce tind să fie mai mult decât sunt. În acest sens, tot ce ține de Deep-Fake devine, pe filiera post-adevărului, veritabil în sine, adaptat la cutume de piață și servit ca atare pe filiera negoțului și a pecuniarului exacerbat. Adevărul, *relativ în sine*, devine, paradoxal, *întemeiat în sine*. Și astfel tot ce ține de *sfera cunoașterii* se transformă într-o explozie pur virtuală, contopită

hermeneutic, fără bariere logice și chiar ideologice, într-un *sfârșit al încapsulărilor*, într-o relativizare profundă, într-o schimbare fundamentală, dacă ne gândim la Peter Thiel. [14]

Bibliografie:

1. În ceea ce privește abordarea filosofică și contribuția epistemică în domeniile actuale ale tehnologiilor complexe, dar și a computerelor, a programării, chiar a inteligenței artificiale, a se vede articolul disponibil la <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2017/03/aristotle-computer/518697/>
2. Cf. Cf. SHANNON, . C. E, "A SYMBOLIC ANALYSIS OF RELAY AND SWITCHING CIRCUITS," IN *ELECTRICAL ENGINEERING*, VOL. 57, NO. 12, PP. 713-723, DEC. 1938, DOI: 10.1109/EE.1938.6431064.
3. Vezi mai multe detalii în lucrarea *At Play in the Field of Possibles, An essay on the Foundation of Self and Free-fantasy Variational Method*, Zeta Books, București, 2012, pp. 76 -92
4. Vezi mai multe aici, Chung-Hwan Chen, *Different Meanings of the Term Energeia in the Philosophy of Aristotle*. Philosophy and Phenomenological Research, vol. 17, no. 1, 1956, pp. 56–65. JSTOR, Disponibil: <https://doi.org/10.2307/2104687>
5. Despre potențialitate, vezi John J. Cleary, "'Powers that be': the concept of potency in Plato and Aristotle, Méthexis, vol. 11, 1998, pp. 19-64. Jstor, Disponibil: www.jstor.org/stable/43738564. Accessed 4 may 2023.
6. Cf. Henri Bergson, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, pp. 64-99, dar și urm.
7. Despre ființă ca semnificare în sens ontologic, dar și ontic, vezi Elad Lapidot, *Être sans mot dire: La logique de Sein und Zeit*, Zeta Books, București, 2010, pp. 292-298
8. Am discutat pe larg în acest interviu despre implicațiile axiologice ale inteligenței artificiale, cât și despre faptul că noi o investim cu sens, ascultă aici <https://www.georgecolang.ro/2023/02/despre-chatgpt-bing-bart-si-inteligenta-artificiala-interviu-radio-mfm-dance/>
9. Sensul este dat *symbolic* din momentul utilizării. Practic, nu mai există o barieră psihologică, ci mai degrabă o hermeneutică ce aduce la pachet un simbolism fenomenologic. În acest fel, utilizând și folosind ustensilitatea, ne contopim hermeneutic. Mai multe vezi aici

<https://www.georgecolang.ro/2023/04/cum-ne-schimba-social-media-gandirea-valorile-si-stilul-de-viata-interviu-a7tv/>

10. Cf. Veblen, Thorstein, *Teoria claselor de lux*, Editura Publica, București, 2009, pp. 126-127
11. Despre provocările inteligenței artificiale, dar mai ales a faptului că încă nu există reglementări, am discutat în interviul următor.
<https://www.georgecolang.ro/2023/02/gandirea-provocarile-si-oportunitatile-viitorului-interviu/>
12. Despre „camera chinezească” și faptul că sintaxa nu este suficientă, nu e o condiție necesară în sine pentru semantic, vezi Edward Feser, *De la Aristotel la John Searle și înapoi. Cauze formale, teleologie și calcul în natură*, Eikon, București, 2017, pp. 117-170
13. Am discutat, în acest articol, despre implicațiile biotehnologiilor asupra cursului firesc al vieților noastre, dar mai ales asupra valorilor, a câmpului axiologic care se transformă pe zi ce trece. Vezi pe larg aici, George Cosmin Colang, Loredana Terec-Vlad, "Biotechnologies and the Case of Surrogate Motherhood: Axiological Implications and Their Connection with the Law," *META: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy* 14, no. 2 (December 2022): 665-676, Disponibil: http://www.metajournal.org/articles_pdf/665-676-colang-terec-meta-tehno.pdf
14. Despre schimbare, nu neapărat ca progres, vezi conferința lui Peter Thiel, disponibil aici
https://www.youtube.com/watch?v=ibR_ULHYirs

Date despre autor:

George Cosmin COLANG, Lect. univ. dr.

Universitatea Bioterra din București, România

Email: georgecolang@yahoo.com

MANIFESTĂRILE ȘTIINȚIFICE CA PARTE A EVALUĂRII ȘI ADMINISTRĂRII CERCETĂRII ÎN ANUL 2022

**Vitalie MINCIUNĂ, Valeria VRABIE, Marina PIȘCENCO,
Aliona DANILIUC, Gheorghe CUCIUREANU**

În articol se analizează cum s-au desfășurat manifestările științifice în Republica Moldova, utilizând Platforma on-line pentru înregistrarea, monitorizarea și raportarea evenimentelor științifice. Se constată că nu toate manifestările științifice planificate au avut loc, iar unele, în special de nivel național nu au respectat toate cerințele stabilit în reglementările aprobate de către ANACEC. Concluzia este că platforma menționată contribuie la creșterea calității evenimentelor științifice desfășurate în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: manifestări științifice, platformă, monitorizare.

Introducere

Asigurarea calității comunicărilor și materialelor manifestărilor științifice este un element important al managementului cercetării, având în vedere că lucrările publicate în culegerile conferințelor și altor manifestări științifice sunt luate în considerare la îndeplinirea cerințelor pentru conferirea titlurilor, acordarea premiilor și în alte cazuri ce țin de avansarea în carieră. Modul de evaluare și evidență a manifestărilor științifice este reglementat în Republica Moldova prin *Regulamentul cu privire la recunoașterea, clasificarea și evidența manifestărilor științifice*, aprobată într-o variantă nouă prin Decizia Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (ANACEC) nr. 5 din 28.01.2022 [1]. În această variantă a documentului a fost prevăzută punerea în aplicare a *Platformei on-line pentru înregistrarea, monitorizarea și raportarea evenimentelor științifice din Republica Moldova*, care permite înregistrarea online a evenimentelor, generarea în timp real a unor date/registre privind înregistrarea, organizarea, raportarea evenimentelor științifice, dar au fost menținute și extinse criteriile de eligibilitate privind evenimentele organizate și materialele publicate în baza acestora, expuse în varianta precedentă a regulamentului. Luând în considerare aspectele menționate mai sus, ne-am propus în acest articol să vedem cum a funcționat mecanismul de evaluare și evidență a manifestărilor științifice din Republica Moldova în anul 2022.

Aspecte metodologice

În Regulamentul menționat mai sus este specificat că vor fi contorizate manifestările / evenimentele ce vor fi reflectate în *Registrul*

manifestărilor științifice recunoscute de către ANACEC, întocmit în baza registrelor generate în timp real de Platforma on-line pentru înregistrarea, monitorizarea și raportarea evenimentelor științifice din Republica Moldova (<https://conferinte.stiu.md>) [2], în condițiile respectării cerințelor de eligibilitate și validării datelor preluate de platformă. Având în vedere acest fapt, în acest studiu a fost analizat Registrul materialelor publicate în baza manifestărilor organizate în anul 2021, generat de Instrumentul Bibliometric Național (<https://ibn.idsi.md/>) (gestionat de Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale) [3], în baza indexării acestui tip de publicații științifice, în scopul validării congreselor, simpozioanelor, conferințelor științifice organizate în anul de referință. Ipoteza noastră este că acest articol nu va fi recenzat.

Analiza manifestărilor științifice desfășurate în 2022

Contribuind la responsabilizarea organizatorilor de evenimente, platforma analizată susține schimbul automat de date cu alte sisteme din domeniul cercetării-inovării, colectează metadate relevante, care în ansamblu creează o imagine completă a evenimentului, utilă din diverse perspective pentru multiple părți interesate. Platforma contribuie astfel la imparțialitatea evaluării, asigură veridicitatea, trasabilitatea și integritatea informațiilor despre evenimente [4].

Congresele, simpozioanele și conferințele științifice sunt acceptate de ANACEC doar în condițiile editării și prezervării în cadrul Instrumentului Bibliometric Național a culegerilor de materiale publicate în urma evenimentelor organizate. Analiza noastră a arătat că în baza a 233 de congrese, simpozioane și conferințe planificate pentru anul 2021 au fost publicate 64 de culegeri (fig. 1).

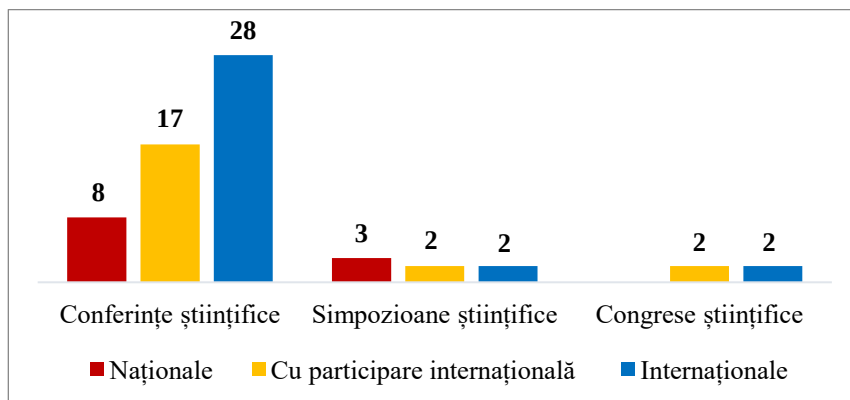

Figura 1. Culegeri ale materialelor editate în baza manifestărilor științifice.

Acest fapt denotă că doar 28% din aceste tipuri de evenimente au fost organizate în corespundere cu criteriile de eligibilitate stabilite. O pondere mai mare a evenimentelor ce corespund criteriilor de eligibilitate se înregistrează în categoria manifestărilor internaționale, fapt ce relatează despre un nivel mai înalt de responsabilitate în raport cu evenimentele organizate (fig. 2).

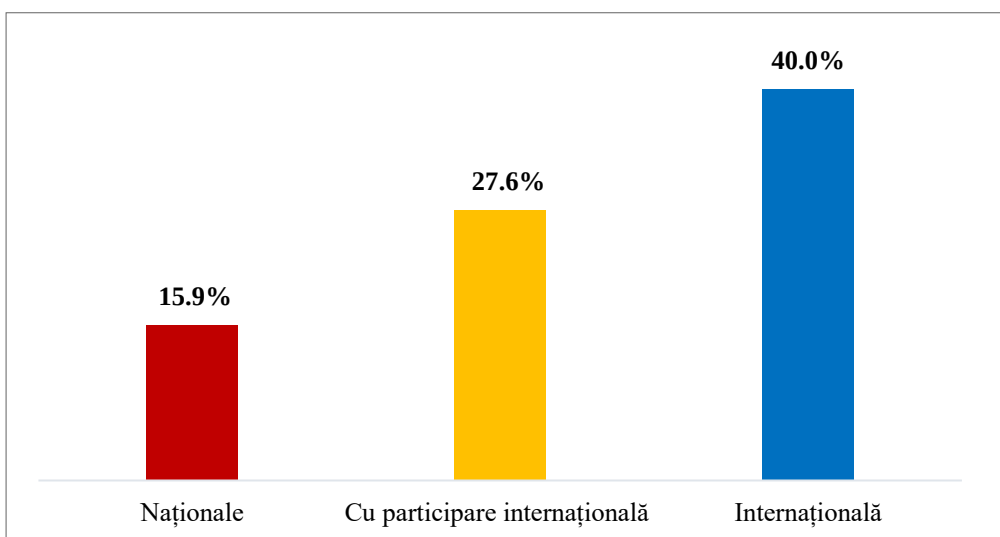
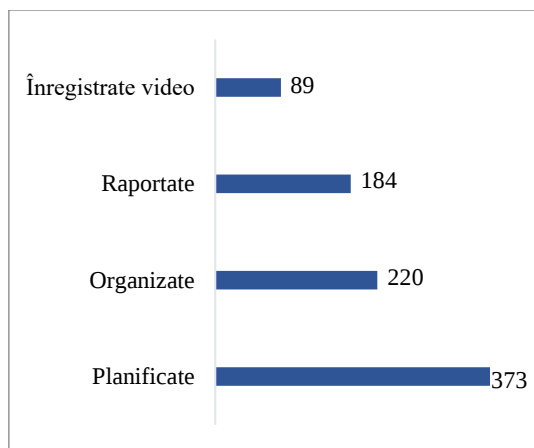
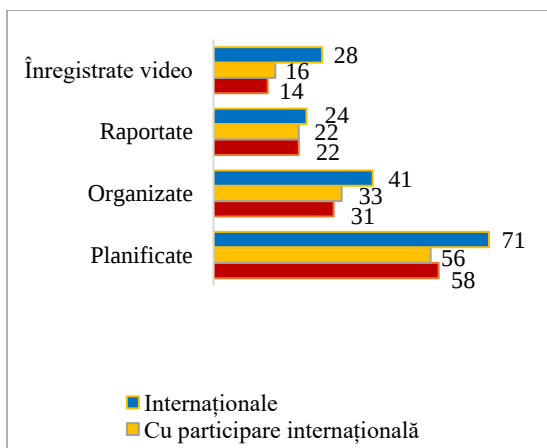

Figura 2. Ponderea evenimentelor care au finalizat cu culegeri ale materialelor editate în baza manifestărilor științifice, după categorie

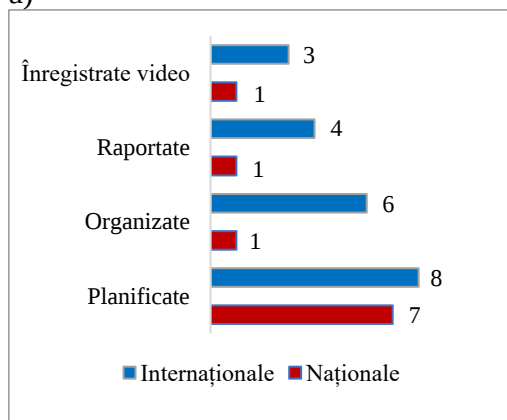
Necesitatea implementării unor instrumente suplimentare de publicitate a evenimentelor preconizate, dar și de monitorizare mai exigentă a celor în curs de organizare, a servit drept temei pentru elaborarea și punerea în aplicare a platformei menționate mai sus. Funcționalitățile platformei permit prezentarea unor informații în timp real (fig. 3).

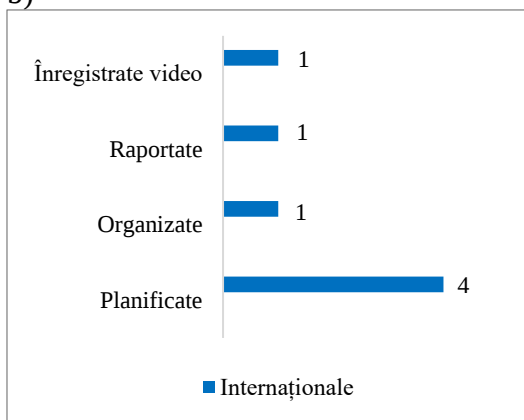
a)

b)

c)

d)

Figura 3. Statistici privind evenimentele științifice planificate/organizate/raportate în anul 2022, generate în timp real: (a) toate tipurile de manifestări științifice; (b) conferințe științifice; (c) simpozioane științifice; (d) congrese științifice.

Au fost organizate cca 60% din numărul total de evenimente înregistrate pe platformă, planificate pentru anul 2022. Au fost raportate (prezentată integral informația solicitată privind evenimentul organizat) 84% din numărul evenimentelor înregistrate ca organizate pe platformă. 40% din numărul evenimentelor organizate au depus link-ul către înregistrarea video pe platformă.

O evidență aparte se face pentru congrese, simpozioane și conferințele științifice, dat fiind faptul că publicațiile în urma acestora sunt evaluate în cadrul procedurilor de atestare a personalului științific și științifico-didactic și abilitării acestora cu dreptul de conducător de doctorat. Astfel, reieșind din datele generate de platformă, menționăm că

au fost organizate 25% din numărul total al congreselor științifice planificate, 47% – din numărul total al simpozioanelor științifice planificate și 57% – din numărul total al conferințelor științifice planificate.

Au fost raportate (prezentată integral informația solicitată privind evenimentul organizat) 100% din numărul congreselor științifice organizate, 71% din numărul simpozioanelor științifice organizate și 65% din numărul total al conferințelor științifice organizate.

Similar situației stabilite în anul precedent, s-a înregistrat o pondere mai mare de organizare a evenimentelor planificate în cazul evenimentelor internaționale sau celor cu participare internațională – la nivelul a cca 60%, în timp ce în raport cu evenimentele naționale ponderea respectivă este cu 10% mai mică.

Pe platformă au fost depuse, la acest moment, date privind intențiile de organizare a 144 de evenimente în anul 2023 (fig. 4). Menționăm că datele privind evenimentele științifice planificate pot fi depuse pe durata anului, respectând anumite intervale de timp, prevăzute normativ de la depunere și până la derularea evenimentului.

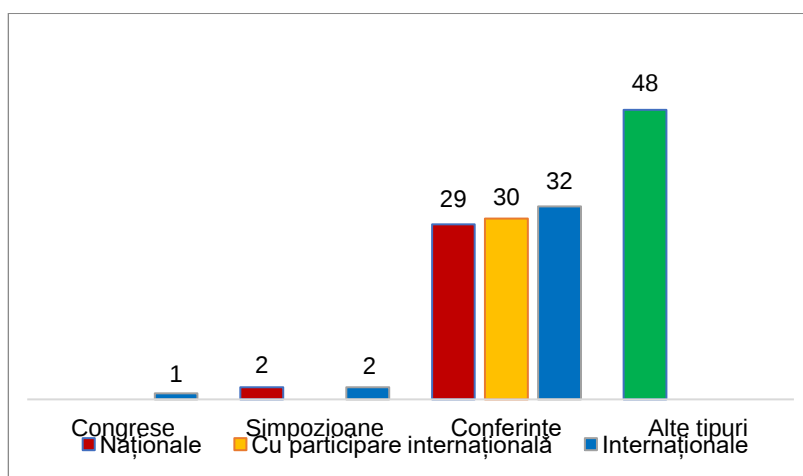

Figura 4. Evenimente științifice planificate pentru anul 2023.

2/3 din numărul total al evenimentelor planificate le constituie congresele, simpozioanele, conferințele științifice. Fiecare al treilea eveniment din cadrul acestor trei tipuri de manifestări menționate este de caracter internațional.

Concluzii

Utilizarea Platformei on-line pentru înregistrarea, monitorizarea și raportarea evenimentelor științifice din Republica Moldova a permis o monitorizare și evidență mai bună a manifestărilor științifice desfășurate în Republica Moldova în anul 2022. Totodată, aceasta a arătat că sunt planificate mult mai multe evenimente științifice decât se desfășoară în realitate, cu respectarea cerințelor reglementare. Considerăm că utilizarea în continuare a acestei platforme și îmbunătățirea funcționalităților și a modului de raportare vor conduce la creșterea calității publicațiilor științifice rezultate în urma desfășurării manifestărilor științifice în Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. ANACEC. Decizia Consiliului de conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare cu privire la modificarea Regulamentului cu privire la recunoașterea, clasificarea și evidența manifestărilor științifice nr. 5 din 28 ianuarie 2022 [online]. Disponibil: https://www.anacec.md/files/D5_CC_28.01.2022.PDF (accesat 01.02.2023).
2. Evenimente științifice în Republica Moldova. IDSI © 2021-2023. Disponibil: <https://conferinte.stiu.md/> (accesat 01.02.2023).
3. Instrumentul Bibliometric Național. IDSI © 2012-2023. Disponibil: <https://ibn.idsi.md/> (accesat 01.02.2023).
4. Cojocaru, I., Minciună, V., Munteanu, R., Cojocaru, I., Chiciuc, A., Vrabie, V., Pișcenco, M. (2022). *Platforma online „Evenimente științifice în Republica Moldova” – vizibilitate și responsabilizare*. In: Știința Deschisă în Republica Moldova. Ediția 2, 27-28 octombrie 2022, Chișinău. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2022, pp. 143-154. ISBN 978-9975-3564-0-4

Date despre autori

Vitalie MINCIUNĂ, doctor habilitat, conferențiar cercetător, șef secție, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, email: vitminciuna2017@gmail.com

Valeria VRABIE, doctor, conferențiar cercetător, șef secție, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, email: vrabievaleria73@gmail.com

Marina PIȘCENCO, doctor, specialist principal, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, email: marina.piscenco@gmail.com

Aliona DANILIUC, doctor, conferențiar universitar, specialist principal, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, email: aliona.daniliuc777@gmail.com

Gheorghe CUCIUREANU, doctor habilitat, conferențiar cercetător, șef direcție, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, email: cuciureanu.gheorghe@gmail.com

THE PLAGIARISM A COMPARISON OF CHINA VS ROMANIA

Ruxandra-Luminița GHEORGHE
Bogdan-Tudor CONSTANTINOV

Plagiatul, în toate formele lui, este un afront adus celorlalți autori care și-au adus contribuția la opera științifică mondială. Din punct de vedere al evoluției istorice, plagiatul și contrafacerea sunt extrem de asemănătoare atât în China, cât și în Europa, având ca principal sens pe cel de furt. În China, plagiatul este pedepsit foarte grav, chiar dacă acuzațiile s-au dovedit, până la urmă, parțial fondate, pe când în România este adus la nivel de excelență, cu promovarea falșilor doctori în poziții-cheie din administrația publică și învățământ.

Cuvinte-cheie: plagiat, China, România, contrafacere, opere.

Introduction

Plagiarism is hard to show, most of the time being blocked by all kinds of regulations, rules or laws. Sometimes, however, when this scourge is the size of the biblical Apocalypse, the bubble bursts and information emerges about impostors in leadership positions. In the present work, a comparison is made between the terms in Chinese and Romanian, respectively a presentation of two cases together with their consequences.

For this paper, exclusively sources from the online environment were used, trying, as much as possible, to develop a link between the terminology of plagiarism in the two languages. At the same time, in the description in Romanian language I have used the material briefly, which can be consulted at any time *in extenso*.

Etymology of the word plagiarism

Like the term "*plagiat*" from the Romanian language, which has its origin in a classical language - Latin - "*plagium*" and which originally had the meaning of "*to sell to others stolen slaves or slaves that do not belong*

to the seller"¹, and nowadays it is synonymous with *theft* (*furt*). In the Chinese language, the terms have this meaning - which has existed since Antiquity - in classical Chinese having the meaning of *theft*, respectively "*surprise attack*".

Currently, Chinese terms for plagiarism are written with the characters 抄袭 (chaoxi)² and 剽窃(piaoqie)³. They have an interesting evolution, from pictographs in caves (before our era) to the ideograms that the Chinese classics used to describe attacks and thefts, after the 70s simplifying to the characters of today.

The term 抄袭(chaoxi), originally written 抄襲⁴, it consists of 抄 (chao) and 襲 (xi). The characters are composed of:

- the radical *hand*, 手(shou), on the left;
- 少 (shao)⁵ on the right, with the meaning of "*little*", "*missing*";
- 龍 (long), at the top of the ideogram 襲 (xi), later simplified and transformed into 龙 (long), meaning "*dragon*", which became a symbol of the Huangdi Emperor⁶;
- 衣(yi) at the bottom of the ideogram 襲 (xi) and with the meaning of "*vestment*", „coat”.

After simplification, the ideogram became the character 袭 (xi), and the simplest explanation of the word 抄襲 (chaoxi) was "*The Emperor, taking his coat and starting to attack by surprise, would hand-deplete the goods (including the territories) of the attacked*"⁷.

In ancient Chinese historical or literary works, the term 抄 (chao) had three meanings: "*attack*" or "*haul*", "*to take things with the spoon or hand*", and "*to cut the way to shorten the path*". We find the meaning of attack or haul during the Eastern Han Dynasty or the Late Han Dynasty (25-220 e.n.) „后汉书·卷三一·郭伋传 Houhan Shu*Juan Sanyi*Guojichuan” / „Book of the Late Han Dynasty, Volume III: Biography of Guo Ji”: „时匈奴数抄郡界，边境苦之。 Shi xiongnu shu chao junjie, bianjing ku zhi/ *At that time, the Huns were attacking the*

¹ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Plagiat>, accessed 13.03.2023

² Approximate literal pronunciation in Romanian language : [ceaosi]

³ Approximate literal pronunciation in Romanian language: [phiaoție – it is pronounced as such ph, not f]

⁴ <https://www.zdic.net/hans/抄襲>, accessed 13.03.2023

⁵ <https://www.zdic.net/hans/少>, accessed 13.02.2021

⁶ <https://www.zdic.net/hans/龍>, accessed 13.02.2021

⁷ Author's explanation.

counties, and the borders suffered.” In the Tang Dynasty (618-907), the poet Du Fu⁸ wrote in „与鄠县源大少府宴溪陂 Yu Hu Xian Yuanda Shaofu/ „With Yuanda at the Shaofu Banquet in Hu County” a second meaning of the above-mentioned term: „饭抄云子白，瓜嚼水精寒。Fan chao yunzi bai, gua jue shui jing han”⁹ / „They spooned the cloud-white rice mixed with watermelon and cold water”.

According to the "Modern Dictionary of the Chinese Language"¹⁰, the term 抄请 (chaoxi) has three meanings: 1) to make a detour to attack the enemy; 2) copy other people's articles or make substantially similar use of them and present them as your own for publication; 3) to copy thoughts, methods, experience, etc. other people. Plagiarism can also be unintentional, either through misuse of the citation system or due to cryptomnesia¹¹, when the author uses in his work data that he remembers from another writing and which he has the impression of being his own creation. Because of this, in the literary world, plagiarism is a difficult behavior to identify in the practice of copyright lawsuits.

The second Chinese term, which has the meaning of both plagiarism and robbery, is 剽窃 (piaoqie). And 剽窃 (piaoqie) had an interesting evolution, initially writing itself 剽竊 (piaoqie)¹². 剽 (piao) it is written with the knife radical 刂 (dao) „knife” on the right and with 票 (piao) on the left, currently meaning "ticket". This, in turn, is formed from 西 (xi) meaning "west", written with a bird above the nest ¹³ and referring to the place where the sun is, so at sunset, when the bird returns to its nest. Under 西 (xi) (west), we have 西 (shi) with the meaning of "show or demonstration performed in the street by non-professional actors", the image representing a man in motion demonstrating with various objects in his hands, very well represented in the part of bottom of the first variation

of this icon: ¹⁴. These performances or demonstrations probably took

⁸ Du Fu (712-770), is a great realist poet who was born in Gongxian (now Henan Province) who collected poems in the work „诗史 Shi shi - The history of Poetry, <https://baike.baidu.com/item/与鄠县源大少府宴溪陂>, accessed 13.02.2023.

⁹ <https://www.zdic.net/hans/抄>, accessed 13.03.2023

¹⁰ <https://baike.baidu.com/item/抄袭/4655968>, accessed 13.03.2023

¹¹ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Criptomnezie>, accessed 13.03.2023

¹² <https://www.zdic.net/hans/剽窃>, accessed 14.03.2023

¹³ <https://www.zdic.net/hans/西>, accessed 14.03.2023

¹⁴ <https://www.zdic.net/hans/票>, accessed 14.03.2023

place in the street at sunset, when the birds were returning to the nest, and the 票 (piao) became the ticket paid by the spectators. As for the addition of the radical " 刂 (dao)" "knife" to the right, it would refer to the attack of knife thieves during performances.

The second character of the term 剽窃 (piaovie) has as its main meanings "theft; to steal", "something obtained by illegal and unreasonable means", "something obtained by listening, secretly;

espionage"¹⁵. As a pictograph, 窃 (qie) was written , the top

representing 穴 (xue), the hole made by (chong) worm or insect (located at the bottom right of the icon) in the rice grain 米 (mi) (on the left side, below), to "steal" its contents. After simplification, it became the

ideogram .

Because it began to be used to describe the theft of the rich people's burial garments and riches and their hiding in caves, the previously mentioned ideogram became the character 窃 (qie) used today. This is made up of the radical "cave" 洞 (dong) (at the top), illustrated as 穴 (xue), which means "hole" in pictograms and ideograms, knife 刀 (dao) in lower right and ground 土 (tu) in the lower left. So the thieves would attack using the knife, then hide the haul in caves, digging in the ground.

The above meanings of the word 剽窃 (piaovie) are found in works published since Antiquity. Thus, 剽窃 (piaovie) meaning "robbery" is used in "Memoirs from Sushui" by Sima Guang¹⁶ care, who, in Volume XI, tells how Yuan Daozong's soldiers loot the houses of the people and in Volume V of „二刻拍案惊奇Erke Pai'an Jingqi“ - „Amazing Stories – Series II”

¹⁵ <https://www.zdic.net/hans/窃> , accessed 14.03.2023

¹⁶ „Memories from Sushui” (涑水记闻Sushui Jiwen) is a work in 16 volumes, written by Sima Guang of the Northern Song Dynasty (960-1127), in which he presents the internal and external problems of the 6 periods of the Song Dynasty (periods forming the aforementioned Northern Song Dynasty, followed by Southern Song Dynasty from 1127 to 1279). Sushui refers to the city of that name in Shanxi Province, where Sima Guang is originally from. <https://baike.baidu.com/item/涑水记闻/7688037?fr=aladdin> , accessed 14.03.2023

¹⁷: „乃是积年累岁，遇着节令盛时，即便四出剽窃” Nai shi ji nian lei, yuzhe jieling sheng shi, jibian si chu piaokie/ „It's been years after years, even in the height of the season, since he's robbed in all four dice”.

Also, in Part II of the second volume of „*瑟榭丛谈 Sexie Congtan*”/ „*Talks about Sexie*”¹⁸ of 沈涛 Shen Tao from the Qing Dynasty (1636 – 1912) Little Li was mentioned who was good at robbery (剽窃 piaokie): „中有小李善剽窃，如鬼如蜮满路隅 Zhong you xiao li shan piaokie, ru gui ru yu man lu yu” / „*Inside there is Little Li good at robbery, like a ghost, like a mythical creature*”.

Analyzing the characters of the two words used in Chinese for "plagiarism", according to the Modern Dictionary of the Chinese Language (现代汉语词典 Xiandai Hanyu Cidian) they are approximate in meaning, but originally the term 剽窃 (piaokie) was used as the action of simple thieves who looted clothes the rich buried or the spectators who witnessed the evening street demonstrations of the laymen, and 抄袭 (chaoxi) referred to the attack of the army led by the Huangdi (the Emperor). Hence the differentiation in plagiarism of the two terms is that 剽窃 (piaokie) appears as a counterfeit, a fraudulent reproduction of the works of others, with disguises and 抄袭 (chaoxi) is "a technical armed attack", and the final result is the appropriation of the "newly conquered territories" in whole or in part, and the presentation of the newly created work as one's own work.

Along with the initial terms presented above 偷窃 (touqie) is also used, with foreign influence. 方流芳 Fang Liufang¹⁹, as equivalent to the term "plagiarism" in English, presents it as a word with an abstract meaning in Chinese language 偷窃 (touqie) namely, to steal the thoughts

¹⁷ „二刻拍案惊奇 Erke Pai'an Jingqi“, „Amazing Stories – Series II”, is a collection of collected writings compiled by 凌濛初 Ling Zhuchu la sfârșitul Dinastiei Ming (1368 – 1644). in the late Ming Dynasty (1368 – 1644). It was published as a book in 1632 when, adding the author's previous work „初刻拍案惊奇 Chuke Pai'an Jingqi”, was named „二拍 Er Pai”, meaning "Series II", <https://baike.baidu.com/item/二刻拍案惊奇>, accessed 14.03.2023)

¹⁸ <https://baike.baidu.com/item/剽窃>, accessed 14.03.2023

¹⁹ 方流芳 Fang Liufang, 学术剽窃和法律内外的对策 (Xueshu piaokie he falü neiwai de duice) / Academic Plagiarism and Countermeasures Inside and Outside the Law, 2006, Issue 5, https://xueshu.baidu.com/usercenter/paper/show?paperid=536b9bc6cc2b5f4d81eb6c3a3ad5ce8c&site=xueshu_se, accessed 10.03.2023.

and words of others and to present work or opinions from existing sources as new and original.

Legislation relating to plagiarism

In the People's Republic of China, plagiarism is classified into three levels²⁰, according to the percentage of plagiarized material in the published work: 轻度抄袭 (qingdu chaoxi) – light plagiarism, 中度抄袭 (zhongdu chaoxi) – moderate plagiarism and 严重抄袭 (yanzhong chaoxi) – gravely plagiarism:

- a) *light plagiarism*: in this category are identified those whose work has plagiarized less than or equal to 30% of the total words in the work.;
- b) *moderate plagiarism*: in the published works they plagiarized 30%÷50% of the total words in the work
- c) *gravely plagiarism*: was identified as plagiarized, and the content of duplicates with other people's works or existing works accounted for more than 50% of the total words of the work; also plagiarism is serious is if the full quote does not indicate the original source and is generally confused with its original; even if the number of repeated words does not exceed the limit, copying of basic ideas, key arguments, data charts and tables may constitute 抄袭chaoxi – plagiarism and 剽窃piaoque – counterfeit.

Some rules differ from one university to another and are outlined in their academic standards²¹. Thus, at Fudan University²²:

- 剽窃piaoque – plagiarism involves identifying the opinions, thoughts and academic achievements of others as the subject's own creations; uses them in ratings or other reviews without authorization;

²⁰

<https://wenku.baidu.com/view/e850b034edf9aef8941ea76e58fafab069dc44c8.html?fr=search-1-income1-psrec1&fixfr=379OjAVFc01V9ZSxXbcXag%3D%3D&isbtn=1>, accessed 10.03.2023

²¹ *Ibidem*.

²² 复旦大学学术规范及违规处理颁发（试行）Fudan Daxue xueshu guifan ji weigui chuli banfa (shixing) - Fudan University's Academic Standards and Management of Produced Violations (process implementation underway), p. 34.
<https://wenku.baidu.com/view/e850b034edf9aef8941ea76e58fafab069dc44c8.html?fr=search-1-income1-psrec1&fixfr=379OjAVFc01V9ZSxXbcXag%3D%3D&isbtn=1>, accessed 10.03.2023

- 抄袭chaoxi – *counterfeiting*: the published or unpublished works of others are used as the results of one's own research, without indicating the source.
- 严重抄袭yanzhong chaoxi – *gravely plagiarism*: when it represents more than 20% (including 20%) in one's own works, works or other achievements.

At Peking University and Zhejiang University²³, among the rules with reference to 抄袭chaoxi – *plagiarism* and 剽窃piaoque – *counterfeiting*, are:

- Peking University forbids and includes in 抄袭(chaoxi-plagiarism) and 剽窃(piaoque-counterfeiting) the total or partial taking of other people's works or quoting them without specifying them by improper means;
- among the academic standards for postgraduate students in medicine and pharmacy at Zhejiang University, cited documents should be those that have been read in full;
- in the paperwork, if the argument or data of others is cited, the source must be indicated or it will be considered 剽窃piaoque – *counterfeit*;
- if the texts exceed 250 characters of other authors without indicating the source, it is again the case of 剽窃piaoque – *counterfeit*.

The Ministry of Culture of the People's Republic of China, in June 1984, art. 19, point 1 of the "Trial Regulations on the Protection of Copyright on Books and Periodicals" states that to publish works created by others as one's own, regardless of whether they are published in whole or in part or published as such is still an act of abridged publication and revised, which should be considered 剽窃(piaoque- *counterfeit*) and 抄袭(chaoxi- *plagiarism*). The "Regulations" did not distinguish between the

²³ 北京大学研究生基本学术规范 Beijing Daxue yanjiusheng jiben xueshu guifan; - Basic Academic Norms for Postgraduate Students of Peking University / 浙江大学医学、药学类研究生学术规范 Zhejiang Daxue yixue, yaoxue lei yanjiusheng xueshu guifan - Academic Norms for Postgraduate Medicine and Pharmacy Students of Zhejiang University, p.35
<https://wenku.baidu.com/view/e850b034edf9aef8941ea76e58fafab069dc44c8.html?fr=search-1-income1-psrec1&fixfr=379OjAVFc01V9ZSxXbcXag%3D%3D&isbtn=1>, accessed 10.03.2023

two meanings. It also does not affect the interests of the owner of the copyright of the cited work and is in accordance with art. 22, clause II of the "*Copyright Law of the People's Republic of China*" which specifies that in order to introduce, comment on a certain work or explain a certain issue, the information published in the original work must be properly cited.

On May 30, 1991, the National Copyright Administration, in art. 20 of the "*Regulations for the Implementation of the Copyright Law of the People's Republic of China*" specified some rules, for which it is not considered plagiarism:

- the purpose of citing documents is only to introduce or comment on a particular paper or to explain or demonstrate a particular issue;
- the quoted part cannot constitute the main content or substantial part of the original work;
- does not affect the interests of the owner of the copyright of the quoted work.

The Regulations of Sichuan University²⁴ has as its main prohibitions:

- quoting more than 200 consecutive words from another person's work considered to be a famous source;
- citing data published by others, charts and other content without authorization or without indicating the source;
- copying the original text or copying the content of other people's works by changing the order of individual words, phrases and rearranging sentences that exceed 15% of the total number of words of one's own works (except for citing laws, government documents, current affairs, etc.);
- writing direct translation of documents, changing words in translation, rearranging the order of sentences, etc. for your own works, exceeding the total number of words by 15% of that of your own work.

²⁴ 四川大学关于学位（毕业）论文抄袭、剽窃等学术端行为的处理办法（试行）
Sichuan Daxue guanyu xuewei (biye) lunwen chaoxi, piaoxie deng xueshu duan xingwei de chuli banfa (shixing) - Sichuan University's Handling of Academic Behaviors Such as Plagiarism and Plagiarism of Diploma (Graduation) Thesis (process implementation underway), p. 36,

<https://wenku.baidu.com/view/e850b034edf9aef8941ea76e58fafab069dc44c8.html?fr=search-1-income1-psrec1&fixfr=379OjAVFc01V9ZSxXbcXag%3D%3D&isbtn=1>, accessed 10.03.2023.

In合理引用论(Heli Yinyong Lun) *Reasonable citation theory*, 陶范Tao Fan²⁵ specify some conditions for which in the People's Republic of China they will not be considered a plagiarized work:

- the part cited does not constitute the main content or substantial part of the work of the person citing;
- the substantive part (method, point of view, etc.) to be the essence and soul of the entire work, as well as the core and value of the work; if the plagiarized part is the substantial part of the work, it means that the work has lost its originality;
- 抄袭chaoxi – *plagiarism* in large sections, completely plagiarizes the structure and content of cited documents; though it has been altered in its own language, it is not a reasonable quotation, and probably the whole transcript constitutes the main part of the work, and the latter is, in fact, the main or substantial part of the work.

Sanctions for plagiarism are given by each university, depending on its own regulations and decisions of the final paper admission committee, in accordance with the "*Teachers' Law of the People's Republic of China*", "*Diploma Regulations of the People's Republic of China*", "*The Provisional Provisions on Punishing Institutional Staff*", "*Measures for the Prevention and Management of Academic Misconduct in Colleges and Universities*", and "*Rules for the Implementation of the Graduate University Code of Ethics*" and reside in the withdrawal of the academic title obtained, respectively sanctions for the teaching staff: warning , canceling the quality of tutor, moving to a lower position, etc²⁶.

For serious acts, according to the Criminal Law of the People's Republic of China, art. 17, para. (1), the action for 剽窃(piaoque-counterfeit), if material benefits were obtained as a result of this action, the perpetrator may be sentenced to imprisonment for a period between 3 and 7 years and to pay a fine²⁷.

In Romania, plagiarism and self-plagiarism, defined by the provisions of Law no. 319/2013 regarding the status of research and development personnel, Law no. 206/2004 regarding good conduct in

²⁵陶范Tao Fan, 合理引用论Heli yinyong lun - Reasonable Citation Theory, 2006年第9期 (总第188期) 学术论坛Academic Forum nr. 9 (Total 188), p. 203
<https://www.ixueshu.com/download/ee3f5d1acb12b91ababd31f348d28b87318947a18e7f9386.html>, accessed 10.03.2023.

²⁶ Announcement on the Management of Plagiarism Results in Master's Thesis of Hunan University, https://www.sohu.com/a/305894345_390667, accessed 14.03.2023.

²⁷ Criminal Law of the People's Republic of China, <https://www.66law.cn/tiaoli/9.aspx>, accessed 18.03.2023.

scientific research, GD no. 681/2011 regarding the approval of the code of university studies²⁸ and the universities' own regulations regarding the organization and operation of the Ethics Commissions, the Ethics Codes developed by them, supplemented at the European level by art. 53 of the Treaty on the Functioning of the European Union²⁹, can be prevented and sanctioned as such by the commissions empowered in this regard. As a rule, Romanian universities make sure that both teachers and students are aware of these provisions and sanctions, how to avoid these facts, together with the rules of academic writing.

Unlike Chinese law, in Romania the terms are very well described in Law no. 206/2004 art. 4, para. (1), lit. d) and e):

- *plagiarism* is the presentation in a written work or an oral communication, including in electronic format, of texts, expressions, ideas, demonstrations, data, hypotheses, theories, results or scientific methods extracted from written works, including in electronic format, of others authors, without mentioning this and without referring to the original sources;
- *self-plagiarism* is the exposure in a written work or oral communication, including in electronic format, of texts, expressions, demonstrations, hypotheses, theories, results or scientific methods extracted from written works, including in electronic format, of the same or the same authors, without to mention this and without making a reference to the original sources.

The sanctions for the student, as provided by the Code of Ethics, are the written warning, the suspension of the right to the scholarship for a limited period, the revocation of the right to live in the dormitory, the payment of the value of the damaged goods or the necessary rehabilitation work following the committed acts, the withdrawal or the correction of all works published in violation of the rules of good conduct, the removal of the respective person/persons from the project team and expulsion, with or

²⁸ The normative acts can be found at <http://www.cdep.ro/>, accessed 17.03.2023.

²⁹ *The Official Journal C 326*, 26/10/2012 p. 0001 – 0390, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=RO>, accessed 17.03.2023.

without the right to re-enroll³⁰, and in the case of those who have already obtained a title, its withdrawal³¹.

Therefore, in the People's Republic of China, the terms related to plagiarism are not well defined, and specialists continue to search for definitions and find the right approach. Historically, the term plagiarism is lost in the mists of time with almost the same meaning as today, only adapted to those times.

And the current term plagiarism originates from the time of the Romans, with almost the same meaning. The modern version is an adaptation to current times, taking into account that other, much more precise words and definitions have appeared for the ancient action.

Although there are laws and regulations regarding academic fraud in both countries, anti-plagiarism practice (specialized software, blind checking) has only just begun to develop in China, and every year the cases are increasing, the several times applying the appropriate sanctions.

Case studies

In the Academic Review "*International Press*" there was an announcement by which a doctoral graduate of the Faculty of History of Peking University (in 2013) entered what the Chinese press³² called "*a storm of academic plagiarism*", similar to "*bane*" also called "*academic Chernobyl*" from the "Alexandru Ioan Cuza" Police Academy in Bucharest, in which PressOne³³ presented to the world the situation of theses defended in the period 2011-2016, namely 74.3% of the works are suspected of plagiarism.

At Peking University, only the case of graduate student Yu Yanru who plagiarized neither her thesis nor the mandatory articles published during her PhD, but a paper that appeared to the public in electronic format

³⁰ The Code of Ethics and Deontology of the University of Bucharest. (2020), art. 35, 11, <https://unibuc.ro/wp-content/uploads/2021/01/CODUL-DE-ETICA-SI-DEONTOLOGIE-AL-UNIVERSITATII-DIN-BUCURESTI-2020-1.pdf>, accessed la 18.03.2023.

³¹ *Idem*, art. 34. Although this refers strictly to the doctorate degree, there is an assumption that the degree obtained can also be withdrawn within the framework of the bachelor's or master's programs.

³² <https://baike.baidu.com/item/%E5%8C%97%E5%A4%A7%E5%8D%9A%E5%A3%AB%E6%8A%84%E8%A2%AD%E5%9B%BD%E5%A4%96%E8%AE%BA%E6%96%87%E4%BA%8B%E4%BB%B6/15441017?fr=aladdin>, accessed 18.03.2023.

³³ PressOne, <https://pressone.ro/urgia-la-academia-de-politie-743-dintre-tezele-de-doctorat-verificate-sunt-suspecte-de-plagiat-i>, accesed 18.03.2023.

in International Press in 2013 after obtaining her degree on July 5, was considered a "storm" .

On August 24, 2014, the head of the Faculty of History of Peking University organized a specialized survey. After investigation, the reporter also found that Yu Yanru entered in the Chinese Academy of Social Sciences in 2014, so after graduation, and Peking University on January 9, 2015 issued the "*Notice of Revoking Yu Yanru's Doctoral Degree*" due to serious plagiarism among the articles published during the her Ph.D. Dissatisfied, Yu Yanru filed a petition against revoking her doctorate. On March 13, 2015, the Peking University Student Appeal Processing Committee held a meeting for review and discussion and after a vote it was decided to uphold the original decision. So, three days later, the so-called "serious academic misconduct" was officially confirmed, with the graduate being primarily to blame, the original training unit to be shared, and the issue of light manuscript revision to be held responsible academic review.

The Chinese expert recalls the ancient motto “*学问无假 xue wen wu jia*” – *learning is not a fake* - which many current graduates who wrote their papers "*in the sound of copying and pasting (copy- paste) of the mouse and keyboard*". The Chinese expert also points out that even more shocking is the fact that some of them become the model scholars and teachers who teach in higher education and should be the role models for their students. But on the contrary, they affect what he calls the "academic eco" or academic environment, creating confusion in higher education and decline in academic morality, which brings harm to science and research.

Chen Lidan, editor-in-chief of "International Press" and professor at the Faculty of Journalism of Renmin University of China, who discovered and publicized Yu Yanru's plagiarism, was surprised to found out of the Peking University's final decision to revoke the graduate's doctorate. Chen Lidan did not expect this result and had not intended it 惩前毖后 (cheng qian bi hou), that is, to punish the past, but that of 治病救人 (zhibing jiu ren), „*to treat the disease and save the people*“, because it is not Yu Yanru's PhD thesis that would constitute plagiarism, but the papers she published during her Ph.D. He also claims that it would be a shame for Yu Yanru's doctorate to be revoked, because he cannot continue his post-doctoral studies, he only aims to graduate „以批评教育为主 (yi piping jiaoyu wei zhu) „*to focus on criticism and education*“. However, in 2015 Beijing University did not return the title to the graduate.

Claiming that the article for which she was accused of plagiarism was not published during her doctoral studies, the graduate, in June 2017,

sued Beijing University, and an article appeared in China Youth Daily on 27.07.2017³⁴ - „*Peking University doctor Yu Yanru's degree revoked, alma-mater wins final case*”. The higher court issued a final ruling and found that Peking University's revocation of Yu Yanru's doctorate was illegal, but also rejected Yu Yanru's request to restore the legal effect of the doctorate, saying that it does not fall within the scope of the trial of this case.

The Chinese expert believes that Peking University's punishment for depriving Yu Yanru of his doctorate is too heavy: both judgments of the two trials avoided the substantive issue and did not confirm whether the revocation of the title meets the requirements and whether the revocation itself is illegal. Instead, the revocation decision was procedurally illegal.

In fact, after Peking University reviewed this case, it attracted a lot of attention from the academic community. University Professor Liu Xin of China University of Political Science and Law has repeatedly expressed his views, pointing out that from an entity analysis, it is unreasonable for Beijing University to revoke Yu Yanru's Ph.D. She also said that, although art. 17 of the Academic Regulation states that *"for degree-granting units, if they find serious violations of the regulations, such as fraud, they may be revoked upon reconsideration by the Diploma Evaluation Committee"*, the power to revoke the degree and the power discretion, but when this power is used it is by no means unlimited, and the fraud may be different. „When Yu Yanru applied for her degree, she reported 4 and published 4 unpublished papers, and the alleged plagiarism was an unpublished article. The condition for the Peking University application for the defense of the doctoral thesis is that he has at least two published papers. The list of 4 unpublished articles is sufficient to apply for a Ph.D. Liu Xin also specified, noting that the alleged plagiarism has nothing to do with Yu Yanru's doctorate.

Another professor, Xiong Wenzhao, from Minzu University of China has a similar opinion: "the conditions for granting a doctorate and the conditions for revocation should correspond. Excluding Yu Yanru's alleged plagiarism, she still meets the criteria for obtaining a doctorate, and it is unreasonable to revoke the degree”.

In the two statements, art. 5 of the "Basic Academic Norms of Peking University Graduate Students" was mentioned by the researchers. This article provides that if a graduate student who has completed his studies and left the school, if there is a serious violation of academic norms while

³⁴ http://education.news.cn/2017-07/27/c_129664837.htm, accessed 18.03.2023.

in school, once it has been verified, the awards, graduation certificates and diploma certificates obtained at that time they will be revoked. Judging by this article, Yu Yanru's behavior is subject to punishment. In this regard, Li Honglei, a researcher at the Law Institute of the Chinese Academy of Social Sciences, pointed out that although the degree-granting unit can formulate its own work rules for the awarding of degrees in accordance with the regulations on awarding degrees, it should at least be consistent with the regulations for awarding degrees, consistent with personal circumstances, consequences, and attitudes.

Yang Jianshun, a professor at the Faculty of Law of Renmin University of China, paid special attention to the principle of due process mentioned in the judgment of this case, considering that the observance of the principle of due process is of great importance. He supported the statement in the ruling that "*Yu Yanru has no opportunity to make a statement*", stating that "*for many years we have been advancing the principle of due process, which is significant for the promotion of administration and education in accordance with the law*".

The vast majority of experts believe that Peking University's decision to strip Yu Yanru of her doctorate was too hasty and the punishment was too severe. However, there is no official news on whether Yu Yanru's doctorate can be restored.

As for the most important educational institution in Romania, which aims to train "*law enforcement officers*", after two months of verification, a very serious fact appeared in the Report of the Control Body of the Minister of Internal Affairs, that 10 theses were identified with very high percentages of possibly plagiarized content by the teaching staff of the Academy, including that of the dean of the Faculty of Gendarmerie, and another 5 theses of some administration employees. Another 6 suspicious theses were by teachers from private universities in the country who supported the works at the Police Academy, 37 by employees from the public system, most of them from the Ministry of the Interior, but also from the judicial system, including the head of the Judicial Inspection and a prosecutor from the General Prosecutor's Office. From the total of 58 theses defended between 2011 and 2016, the Ethics Commission of the Academy took the doctorate titles from the former rector of the Police Academy, Adrian Iacob and the head of the General Anticorruption Directorate of the MAI, Cătălin Ioniță.

According to the NCAUDDC (CNATDCU in Romanian language)³⁵ External Commission Report ³⁶, Adrian Iacob in 2007 defended his doctoral thesis "*Organized crime and police cooperation between states*" at the referral submitted in 2019 by PressOne³⁷. The findings made by the members of the Commission revealed that:

- took dozens of fragments from the sources mentioned in the notification, without quotation marks and sometimes only making small changes such as finding synonyms, skipping paragraphs, merging separate sentences, introducing different paragraph beginning words or connecting sentences, inverting some lines or removing some elements from the strings of data and facts that it retrieves³⁸;
- taking dozens of lines without quotation marks from the texts of other authors³⁹;

According to the Report, the members of the Commission believe that Adrian Iacob copied by concealment by minor changes to the text (adding new words, merging paragraphs, generating lists instead of paragraphs, longer sentences, etc.⁴⁰ and, as a result of these serious deviations from the ethics of scientific research⁴¹, proposed the withdrawal of the doctorate title.

Based on the evidence presented, the Ministry of Education and Research, by Ministerial Order no. 4642/15.05.2020, withdraws Iacob Adrian's doctorate title⁴².

At the same time, through the presentation by the journalist Emilia Șercan of the evidence of plagiarism from the "Alexandru Ioan Cuza"

³⁵ This acronym means National Council for the Attestation of University Degrees, Diplomas and Certificates.

³⁶ Report of the NCAUDDC External Commission, <http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2019/11/Raport-complet-analiza-sesizare-plagiat-Adrian-IACOB-1.pdf>, accessed 19.03.2023.

³⁷ The Rector of the Police Academy Plagiarized More than Two Thirds of his Doctoral Thesis, <https://pressone.ro/rectorul-academiei-de-politie-a-plagiat-pesto-doua-treimi-din-teza-sa-de-doctorat>, accessed 19.03.2023.

³⁸ Report of the NCAUDDC External Commission, p. 13 & 15.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Idem*, p.12.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Order of the Minister no. 4641/15.05.2020, <https://academiadepolitie.ro/root/studii/iosud/anunturi/2020/Ordin-MEC-retragere-titlul-doctor-IACOB-ADRIAN.pdf>, accessed 19.02.2021.

Police Academy in Bucharest⁴³, the current Minister of Education withdrew the accreditation of the Doctoral School of Law⁴⁴ and of the Public Order and National Security Doctoral School⁴⁵.

In contrast to China, where, following the publication of an extracurricular work, the doctorate title of the best university in the country was withdrawn, in Romania - the doctorate factory within the "Alexandru Ioan Cuza" Police Academy in Bucharest has put on the conveyor belt doctors who cared little about the ethics of the act of research and the regulations that, as law enforcers, they should have followed.

Conclusions

Likewise, both in the Romanian and the Chinese space, the term plagiarism is thousands of years old, with the same meaning: that of theft. Regardless of the development of ideograms or the Latin meaning of plagiarism, nowadays their recognition has gained particular importance in the university environment, with laws and regulations being created for this purpose which, in case of deviations, sanction the student or the title holder.

The differences in application by the two countries is different. China, on the one hand, revokes a female graduate's doctorate and does not grant it to her afterwards, even if the court considered that the obtained title was legal, putting the honor of the University above it.

In Romania, this is considered a moral duty to others, and as a result, they climb the ladder of the academic hierarchy shamelessly, taking positions upon positions, the state heavily paying outrageous salaries to these swindlers.

I believe that plagiarism, in all its forms, should be punished as harshly as possible (like the one in China), so that moral norms are installed again in the academic environment.

Bibliography:

1. Announcement on the Management of Plagiarism Results in Master's Thesis of Hunan University,

⁴³ Șercan, E. (2019-2020), Tumult at the Police Academy, I-XI, <http://pressone.ro>, accessed 19.03.2023.

⁴⁴ Order of the Minister no. 5863/2020, https://www.edu.ro/sites/default/files/fi%C8%99iere/Legislatie/2020/OMEC_5863.pdf, accessed 19.03.2023.

⁴⁵ Order of the Minister no. 5864/2020, https://www.edu.ro/sites/default/files/fi%C8%99iere/Legislatie/2020/OMEC_5864.pdf, accessed 19.03.2023.

- https://www.sohu.com/a/305894345_390667.
2. Baidu (baike), <https://baike.baidu.com>.
 3. Baidu (wenku), <https://wenku.baidu.com>.
 4. Chinese Dictionary, <https://www.zdic.net/hans/抄襲>.
 5. Criminal Law of the People's Republic of China, <https://www.66law.cn/tiaoli/9.aspx>.
 6. Du Fu (712-770) „诗史Shi shi - The history of Poetry, <https://baike.baidu.com/item/与郾县源大少府宴浹陂>.
 7. Education News, <http://education.news.cn>.
 8. EduRo, Order of the Minister no. 5863/2020, <https://www.edu.ro>.
 9. EduRo, Order of the Minister no. 5864/2020, <https://www.edu.ro>.
 10. National Council for the Attestation of University Degrees, Diplomas and Certificates , Report of the NCAUDDC External Commission, <http://www.cnatdcu.ro>.
 11. Police Academy, Order of the Minister no. 4641/15.05.2020, <https://academiadepolitie.ro>.
 12. PressOne, <https://pressone.ro>
 13. Şercan, E. (2019-2020), Tumult at the Police Academy, I-XI, <http://pressone.ro>.
 14. The Chamber of Deputies <http://www.cdep.ro/>.
 15. The Code of Ethics and Deontology of the University of Bucharest. (2020)., <https://unibuc.ro>.
 16. *The Official Journal C 326*, 26/10/2012 p. 0001 – 0390, <https://eur-lex.europa.eu>.
 17. Wikipedia (Romanian language), <https://ro.wikipedia.org>
 18. 凌濛初 Ling Zhuchu, „二刻拍案惊奇Erke Pai'an Jingqi“, „Amazing Stories – Series II, Baidu (baike) <https://baike.baidu.com>.
 19. 北京大学研究生基本学术规范 Beijing Daxue yanjiusheng jiben xueshu guifan; - Basic Academic Norms for Postgraduate Students of Peking University / 浙江大学医学、药学类研究生学术规范 Zhejiang Daxue yixue, yaoxue lei yanjiusheng xueshu guifan - Academic Norms for Postgraduate Medicine and Pharmacy Students of Zhejiang University, Baidu (wenku) <https://wenku.baidu.com/>
 20. 四川大学关于学位（毕业）论文抄袭、剽窃等学术端行为的处理办法（试行） Sichuan Daxue guanyu xuewei (biye) lunwen chaoxi, piaoque deng xueshu duan xingwei de chuli banfa (shixing) - Sichuan University's Handling of Academic Behaviors Such as Plagiarism and Plagiarism of Diploma (Graduation) Thesis (process implementation underway), Baidu (wenku) <https://wenku.baidu.com>.

21. 复旦大学学术规范及违规处理颁发（试行）Fudan Daxue xueshu guifan ji weigui chuli banfa (shixing) - Fudan University's Academic Standards and Management of Produced Violations (process implementation underway), Baidu (wenku) <https://wenku.baidu.com>.
22. 方流芳Fang Liufang, 学术剽窃和法律内外的对策(Xueshu piaoque he falü neiwai de duice) / Academic Plagiarism and Countermeasures Inside and Outside the Law, 2006, Issue 5, Baidu (xueshu) <https://xueshu.baidu.com>.
23. 涑水记闻Sushui Jiwen, „Memories from Sushi”, Baidu (baike), <https://baike.baidu.com/>
24. 陶范Tao Fan, 合理引用论Heli yinyong lun - Reasonable Citation Theory, 2006年第9期（总第188期）学术论坛Academic Forum nr. 9 (Total 188), iXueShu <https://www.ixueshu.com>.

About authors

Ruxandra-Luminița, GHEORGHE (Ph.D student), Bucharest University, "Simion Mehedinți – Nature and Sustainable Development" Doctoral School, Bucharest, Romania, email: ruxandra.gheorghe80@yahoo.fr
 Bogdan-Tudor, CONSTANTINOV (Associate Professor), East China Normal University, Law School, Shanghai, P.R of China, email: bconstantinov@outlook.com

UNITATE ȘI NARATIVITATE ÎN EDUCAȚIE: O LECTURĂ A FILOSOFIEI LUI HENRI BERGSON

Ileana DASCĂLU

Rezumat

Articolul propune un comentariu asupra unora dintre ideile despre educație ale lui Henri Bergson. Prima parte va analiza și contextualiza discursul său „Le bon sens et les études classiques”, iar cea de-a doua va urmări să identifice două implicații pentru filosofia educației ale gândirii lui Bergson.

Cuvinte-cheie: Henri Bergson, educație, viață, studii clasice.

Abstract

This paper aims to discuss some of Henri Bergson's ideas on education. The first part will analyze and contextualize Bergson's discourse on the " Good Sense and Classical Studies". The second part will identify two implications of Bergson's thought for philosophy of education.

Keywords: Henri Bergson, education, life, classical studies.

Bergson despre rolul educației

În 1895, cu ocazia ceremoniei de premiere a câștigătorilor *concours général*⁴⁶, filosoful francez Henri Bergson a ținut un discurs intitulat „Le bon sens et les études classiques”, care aborda în termeni originali rolul educației și, în special, al studiilor clasice, pentru viața socială. Textul surprinde și astăzi prin claritate și ritm, putând fi citit ca un exercițiu filosofic în care, cu o economie de concepte, tema centrală este dezvoltată ingenios până la cristalizarea sa într-o concluzie. Coerența dintre forma și fondul discursului luminează miza morală a problemei într-un mod care, deși unic prin stil, nu este lipsit de afinități cu ideile altor filosofi, de exemplu John Dewey, Alfred North Whitehead și, până la un punct, Michael Oakeshott.

De multe ori, Bergson clarifică noțiunea «bon sens» - pe care cu dificultate o putem traduce adecvat⁴⁷, dat fiind că ea nu se referă la intuiție disociată de capacitatea de a raționa, nici exclusiv la ideea de judecată sănătoasă sau respect față de semenii, deși le include în măsura în care este orientată spre acțiunea dreaptă în societate – cu ajutorul unor perechi de distincții. De exemplu, bunul simț este „o dispoziție activă a intelectului, dar, de asemenea, parțial, o neîncredere certă și destul de specifică a intelectului față de sine” [1, p.345]. Deși susținut de educație, nu este o capacitate care se poate cultiva cu totul prin studiu, pentru că „rădăcinile sale ajung la adâncimi în care cu greu poate pătrunde educația” și, deși studiile clasice sunt „foarte utile”, influența lor se produce „prin exerciții comune tuturor tipurilor de studii și care pot fi făcute fără profesor” [1, p.345].

Esența noțiunii ține, însă, de orientarea sa spre viața socială – a identifica și prevedea consecințele propriilor acțiuni într-un context la care participă și alții, a distinge ceea ce este esențial în materie de comportament și a alege acțiunile care pot produce cel mai mare bine concret, nu doar imaginabil. Cine dobândește bunul simț știe cum să-și mobilizeze resursele de cunoștințe, profunzime, discernământ și adaptabilitate pentru a alege ceea ce este drept la un moment dat, și nu

⁴⁶ Tradiție de la jumătatea secolului al XVIII-lea în urma căreia sunt distinși un număr mic de elevi din primul și ultimul an de liceu pentru excelență la mai multe discipline, inițial fiind predominante cele umaniste

⁴⁷ Varianta folosită, „bunul simț”, este cea care apare în traducerea română a lucrării *Cele două surse ale moralei și religiei* (traducere de Diana Morărașu, Editura Institutului European, Iași, 1998).

principii ale dreptății. Totodată, un asemenea om este deschis către viață, capabil să perceapă noutatea și creația fără să fie dependent de autoritatea intelectuală sau morală a altora. Pare simplu, dar nu este, pentru că, de multe ori, prizonieri ai comodității de a gândi doar în spațiul limbajului, nu ne conștientizăm dezinteresul pentru viață, așa cum ilustrează o frumoasă analogie:

„Poate că ați observat în fața monumentelor și a muzeelor noastre străini ținând în mâini o carte deschisă, o carte în care, fără îndoială, găsesc descrise minunile din jurul lor. Nu cumva, absorbiți de această lectură și de dragul acesteia, par ei să uite uneori de lucrurile frumoase pe care au venit să le vadă ? Mulți dintre noi călătoresc astfel prin viață, cu ochii fixați asupra formulelor citite într-un fel de ghid interior, neglijând să privească viața, doar ca să se refere la ceea ce se spune despre ea și tinzând să se gândească la cuvinte mai degrabă decât la lucruri.” [1, p.350]

Nici cunoașterea enciclopedică, nici improvizațiile care simulează creativitatea nu ne ajută să dobândim înțelepciune și vitalitate, pentru că acestea sunt incompatibile cu obișnuințele mentale și gândirea fantezistă. În schimb, bunul simț „nici nu doarme, nici nu visează” [1, p.347]. Adaptabilitatea inteligenței, care abordează fiecare problemă ca și cum termenii în care este pusă nu au mai fost explorați și o „atenție [...] orientată în direcția vieții” [1, p.347] sunt indispensabile pentru a ști în ce constă acțiunea justă și oportună într-un anumit moment.

Devine clar, prin urmare, că filosoful nu se adresează tinerilor ale căror capacități intelectuale și morale sunt în formare sugerându-le căi concrete de acțiune și nici o motivație vagă, legitimată de autoritatea sa epistemică, pentru a continua să se dedice studiului și, în special, disciplinelor umaniste, a căror relevanță socială este pusă în discuție. De altfel, el subștie, de la început, punctului de vedere că studiile clasice „ar trebui să facă mai mult decât să înfrumusețeze mintea” [1, p.345] și consideră că principala datorie a educației este de a ne elibera de gândirea rigidă și ideile primite de-a gata.

„Instrucțiunea care nu însuflețește” și „fluxul liber al gândirii”

În acest punct, mi se pare interesantă o apropiere de reflecțiile lui Nietzsche din *A doua considerație inoportună: Despre folosul și neajunsurile istoriei pentru viață* (1874). Sub scriitura puternică, în care se unesc pasiunea și ironia, stil care nu seamănă deloc cu cel transparent și

precis al lui Bergson, regăsim un nucleu de idei asemănătoare. Nietzsche critică „instrucțiunea care nu însuflețește”, „știința care slăbește impulsul spre acțiune” și, cu referire la locul de cinste pe care îl ocupa istoria în cultura germană a secolului al XIX-lea, „istoria ca formă prețioasă de lux și prisos al cunoașterii.” [5, p.9] De pe aceste poziții, respinge aspirațiile la erudiție pe care studiul și, mai cu seamă, cel al istoriei, le încurajează în spirite adormite, care nici nu contemplă viața, nici nu participă la ea, ci o comentează în tipare stabilite de tradiție. Utilitatea sau lipsa de utilitate a istoriei se descoperă prin modul în care aceasta răspunde vieții. În termeni bergsoniani, exigența ar fi ca mintea să urmeze contururile vieții și să nu identifice mișcările de gândire necesare în scop practic (distincții, clasificări, antiteze) cu realitatea. Pentru Nietzsche, „Excesul de istorie anihilează [...] umanul” [5, p.16], amortește spiritul și nu lasă loc niciunei pasiuni sau unui ideal în care să se manifeste confruntarea cu viața. Dacă am putea fi în afara istoriei pentru un timp, dacă ne-am „așeza pe pragul clipei, uitând de toate cele ale trecutului” [5, p.13], am descoperi nemijlocit că putem trăi fără povara istoriei. A rămâne în această stare, presupunând că ar fi posibil să alegem să ne situăm în afara condiției umane, ne-ar retrograda, însă, la o fericire lipsită de conștiință de sine. Pentru că istoria să fie în slujba vieții, este necesară această aspirație spre o stare anistorică, a începuturilor eterne, de unde, negăsind căi deja trasate, se pot afirma vitalitatea și creația.

Nietzsche identifică trei forme de raportare vie la istorie, care generează trei stiluri: istoria monumentalistă, tradiționalistă și critică. Fiecăreia îi corespunde o atitudine autentică față de viață, din care se poate naște un stil de creație. Omului de acțiune, care caută pasiunea și gloria în încheștarea cu viața și căruia resemnarea îi este străină, trecutul istoric îi poate oferi modele de măreție; deviza sa este: „ceea ce a reușit cândva să extindă conținutul noțiunii de <om>, îmbogățindu-l și înfrumusețându-l, s-o poată face pentru veșnicie.” [5, p.23] Celui care privește cu pietate și recunoștință spre trecut, descoperind în tradiții un spațiu intim în care își reînnoiește legăturile cu prezentul și comunitatea sa, istoria îi oferă „o intuiție pătrunzătoare și capacitatea de a presimți”. Acest om va saluta, „dincolo de întunericul și confuziile multor veacuri, sufletul poporului său ca și cum ar fi propriul său suflet.” [5, p. 30] Celui care își afirmă forța „chemând trecutul în fața judecății, cercetându-l cu migală și în cele din urmă condamnându-l”, istoria îi dă puterea de vedea limpede formele de „violenta și slăbiciune” [5, p.34] care străbat timpurile, iar din acest act de afirmare a părții de adevăr ascunse privirii pioase se poate naște un „impuls transformator.” [5, p. 38]

În opoziție cu aceste trei modalități de raportare la istorie stă tratarea acesteia ca știință în care cunoașterea trecutului se dezvăluie fără controverse spiritelor studioase, aceasta fiind și singura sa menire: de a se transmite fără a transforma. Ținta criticii lui Nietzsche este, deci, un mod de studiu al istoriei „care sărăcește viața și o desfigurează” [5, p.10], dar ca stil cultural, același lucru se poate spune despre studiile clasice. Aici, „ucenicul unor vremi de demult, mai ales al vechii Elade” [5, p.11], se pronunță la fel de radical: rolul filologiei clasice este de „a acționa împotriva epocii în mod intempestiv – adică împotriva ei și astfel asupra ei” [5, p.11]. La fel, filosofia adevărată este o practică, nu o anexă a culturii, iar vechii greci, față de care Nietzsche își exprimă admirația și în *Nașterea filosofiei* (1873) au fost creatorii unui spirit necontaminat de nicio modă:

„Grecii, ca cei care au fost în adevăratul sens al cuvântului sănătoși, au *justificat* o dată pentru totdeauna filosofia însăși, prin faptul că au practicat filosofia, și chiar într-o măsură mult mai mare decât toate celelalte popoare.” [6, p.25]

Despre nevoia de a menține vie o practică vorbește, în termeni proprii, și Bergson, atunci când apără utilitatea studiilor clasice pentru formarea morală a tinerilor. La fel ca Nietzsche, nu sugerează că ar trebui respectate pentru valoarea lor culturală – aceasta trebuie să se descopere și să se recreeze cu fiecare generație printr-o practică menită să ne arate esența gândirii antice. Prin urmare, valorificarea lor constă într-un „efort de a sparge gheața cuvintelor și de a găsi dedesubtul ei fluxul liber al gândirii.” [1, p.350] Din acest punct de vedere, exercițiul traducerii, prin care treceau liceenii, ar trebui, în opinia sa, tratat ca o practică vie, ca o ocazie de a descoperi prin propria experiență ideile de sub învelișul cuvintelor. Ca mișcare de gândire, a traduce presupune a filosofa, a lua distanța necesară de cuvinte pentru a intra în contact cu ideile însele, a nu asimila formule, pentru că odată cu acestea circulă și automatismele de gândire. Pentru Bergson, practica studiilor clasice este calea către a obține „o imagine directă a realului, în cazurile în care am percepe lucrurile doar prin convențiile, obișnuințele și simbolurile noastre.” [1, p.351] Printr-un astfel de exercițiu se trezește aceeași energie a inteligenței care se eliberează de ideile de-a gata și „recucerește adevărul prin reflecție.” [1, p.351]

Dacă reflectăm la discursul lui Bergson în favoarea studiilor clasice prin comparație cu ceea ce scria, în 2010, Martha Nussbaum în *Not For*

Profit: Why Democracy Needs the Humanities [7], unde mobilizează numeroase argumente în favoarea educației umaniste, observăm un teritoriu rămas neocupat. Este clar că utilitatea studiilor umaniste pentru dezvoltarea morală este un punct general comun celor doi autori și că o apărare bergsoniană a studiilor clasice ar putea include și valoarea acestora pentru cultivarea imaginației, a conștiinței naționale sau a loialității față de idealurile morale din care se nasc marile schimbări sociale. Totuși, direcțiile sunt diferite – la Nussbaum, care se inspiră, printre alții, de la John Dewey și Rabindranath Tagore (ambii și fondatori ai unor școli experimentale), primează formarea unor capacități ca gândirea critică, imaginația, empatia, atașamentul față de democrație, sentimentul de apartenență la o comunitate transnațională (*global citizenship*). Toate acestea ar reconstrui, în viziunea sa, simțul civic, un scop direct al educației, spre deosebire de bunăstare, care este un scop secundar. Este o abordare care se oprește la o înțelegere a vieții ca viață socială, comunitară.

La Bergson, care afirmă de la început nevoia de a acționa drept și adecvat în chestiuni care țin de viața socială, scopul educației merge, însă, mai departe, spre o reconstruire a propriei personalități, spre o reșezare a intelectului la locul care îi revine în contextul vieții. Diferența este firească, dat fiind că perspectiva filosofică a lui Bergson acordă atenție psihologiei și biologiei, dar mi se pare că merită subliniată, pentru că, în final, o asemenea reconstrucție nu ne va face în primul rând cetățeni mai buni, ci ființe complete, care își regăsesc forța morală în primul rând prin dezvoltarea vitalității și a atenției față de viață și, secundar, prin dezvoltarea capacităților de raționament și a atașamentelor civice.

Implicații pentru filosofia educației

În final, voi reveni la legătura dintre studiile clasice și bunul simț propunând două posibile implicații pentru filosofia educației. În viziunea lui Bergson, „claritatea ideilor, forța atenției, libertatea și moderația în judecată, toate acestea formează învelișul material al bunului simț, dar sufletul său este pasiunea pentru dreptate.” [1, p.353]. Bunul simț este legat de sufletul uman, în sensul de conștiință în care se regăsesc voința și pasiunea pentru idealuri, iar educația are, ca misiune esențială, aceea de a ne readuce în contact cu conștiința noastră. Suntem, deci, foarte departe, de o apărare a studiilor clasice pentru valoarea lor de ghizi în spațiile civilizațiilor trecute, chiar dacă nevoia de a transporta această moștenire de la o generație la alta este un scop legitim. „Simțul antichizant” despre care vorbea Nietzsche și extrema sa nocivă, atitudinea de a înghiți „cu plăcere chiar și praful unor nimicuri bibliografice” [5, pg.32-33] este

opusul energiei, elanului, pe care îl asociază Bergson bunului simț trezit cu ajutorul studiilor clasice. Exercițiul traducerii, ca un exemplu de studiu aplicat al limbilor clasice, este, în viziunea sa, un prilej pentru a găsi „armonia dintre simțul realului și facultatea de a fi profund mișcat înspire bine” [1, p.353]

O filosofie a educației inspirată de gândirea lui Bergson ar da, prin urmare, prioritate cultivării unității între știință și viață, între studiu și conștiință, între cunoștințele dobândite și voința de acțiune. Nu este vorba doar de a ne pune de fiecare dată problema când învățăm ceva la ce anume folosește pentru viață, pentru că o astfel de întrebare poate fi înșelătoare – riscăm să răspundem în formule fixe, ca atunci când afirmăm că filosofia ne face mai deschiși la minte, literatura mai sensibilă, iar matematica mai organizată.

A contextualiza fiecare conținut de studiu este, fără îndoială, necesar, dar, în termeni bergsonieni, cel mai important este a-l aborda ca pe ceva nou, în fața căruia mobilizăm resurse proaspete de gândire. Aceasta presupune identificarea ideilor de-a gata pe care le avem, chiar dacă ne ajută să navigăm printre incertitudini și să le examinăm de la distanță. De exemplu, avem nevoie de contextualizarea unui filosof din perspectiva istoriei ideilor, dar avem totodată nevoie să auzim vocea lui prin intermediul textelor studiate, ca și cum am fi primii lor cititori. Întrebările pe care ni le punem în acest stadiu pot fi valoroase și, chiar dacă analiza lor necesită lecturi de clarificare, a face singuri un prim efort de înțelegere (ceea ce în cazul traducerilor se întâmplă de la sine) ne poate ajuta să identificăm direcția corectă – ce ne atrage, de ce un text ne place sau ne displace, ce ne comunică dincolo de ceea ce nu înțelegem – reprezintă forme de contact autentic cu o altă gândire. Mai departe, deși în etică sau filosofia politică obișnuim adesea să pornim de la simțul comun (intuițiile morale obișnuite) înainte de a ne însuși limbajul tehnic în care aceasta este prezentată, neglijăm de multe ori că simțul comun este mai degrabă o expresie a opiniilor frecvent vehiculate pe o anumită temă, ceea ce ne conduce către alte noțiuni de-a gata. Dacă asociem simțul comun cu acțiunile necesare, dar simplificatoare, ale intelectului, și bunul simț cu o capacitate superioară de percepție, cele două sunt în opoziție. După de Gruson, simțul comun este lipsit de „realitate substanțială”, pentru că „se mulțumește să aibă contact cu exteriorul și, prin cuvinte, cu viziunea nu mai puțin exterioară pe care o obține despre lucruri” [3, p.195], în vreme ce bunul simț este ca o „apă curgătoare sub apa stătătoare a inteligenței” [3, p.199].

Cea de-a doua implicație pe care o propun este narativitatea, termen prin care urmăresc să exprim armonia dintre discurs, gânduri și emoții, luând ca model analiza lui Bergson din *Teoria râsului*. Așa cum remarcă scriitorul indian Shiv K. Kumar, Bergson a fost un „artist printre filosofi” [4, p.325], preocupat să surprindă nemijlocit esența din care pornesc construcțiile de limbaj, fie ele filosofice sau literare. În contextul afinității dintre filosofia lui Bergson și tehnica fluxului conștiinței din modernismul literar, Kumar remarcă distanța dintre exigența lui Bergson de a surprinde sinele profund, singura realitate pe care o putem cunoaște nemijlocit și „eul convențional, care este un simplu conglomerat de percepții, amintiri, înclinații și obișnuințe” [4, p.332] incluse în structuri literare.

Educația literară și, parțial, cea filosofică, ar putea fi îmbogățite privind mai atent convențiile de discurs și conținutul transmis – exersând, de exemplu, critica literară prin intermediul psihologiei personajelor și al intențiilor autorilor care pot fi identificate, nu doar prin preocuparea de a înțelege sub aspect cultural operele respective. Pentru educația filosofică, ar fi, de asemenea, important, ca, într-un efort de interpretare, să ne gândim la conceptele folosite ca și cum ele ar putea fi înlocuite prin imagini, nu prin explicații. Exceptând aspectele tehnice ale limbajului filosofic, am putea medita asupra a ceea ce este personal în discursul unui gânditor, asupra nuanțelor specifice angajamentului său, nu doar stilului său filosofic. *Teoria râsului* ne oferă o clarificare în acest sens:

„Cuvântul, care nu exprimă dintr-un lucru decât funcția sa cea mai comună și aspectul său banal, se insinuează între lucru și noi și i-ar masca forma pentru ochii noștri, dacă această formă nu s-ar disimula deja în spatele nevoilor care au creat cuvântul însuși. Și nu sînt numai obiecte exterioare, ci și propriile noastre stări sufletești, cele care ni se ascund în ceea ce au mai intim, mai personal și în mod nemijlocit trăit. Cînd nutrim dragoste sau ură, cînd ne simțim bucuroși sau triști, este oare sentimentul nostru însuși care aduce în conștiință, împreună cu miile de nuanțe fugitive și miile de rezonanțe profunde care fac din el ceva ce este al nostru în mod absolut? Am fi atunci cu toții romancieri, poeți, muzicieni. Dar, cel mai adesea, din desfășurarea stării noastre sufletești, nu ne dăm seama decât de desfășurarea sa exterioară. Din sentimentele noastre nu sesizăm decât aspectul lor impersonal, acela pe care limbajul l-a putut fixa odată pentru totdeauna, pentru că este aproape același, în aceleași condiții, pentru toți oamenii. Astfel,

până și în înțelegerea individului care sîntem, individualitatea ne scapă.” [2, p.113]

Există metode din ce în ce mai folosite pentru o educație experiențială, cum ar fi scrierea creativă, punerea în scenă a unor texte sau reprezentarea conceptelor cu ajutorul artelor, oricare dintre acestea putând fi aplicată și studiului filosofiei. Pentru a trece dincolo de metodă și a ajunge la esența educației, care, în viziunea lui Bergson, trebuie să dezvolte forța interioară din care se nasc acțiunile drepte, este necesar să fim dispuși să abordăm fiecare problemă cu curiozitate, ca și cum termenii în care a mai fost pusă nu ne-ar fi la îndemână. A privi mereu altfel textele clasice, de exemplu, prin încurajarea practicii traducerilor, ne-ar ajuta să nu ne fixăm în concepte despre care să credem că pot explica totul și, cel mai important sub aspect moral, să ne asumăm că vom începe de fiecare dată drumul care duce la concluziile juste – în cuvintele lui Bergson, „toujours recommencer d’avoir raison.” [1, p. 347].

Bibliografie:

1. Bergson, Henri. “Good Sense and Classical Studies”, traducere de Melissa McMahon, în Keith Ansell Pearson și John Mullarkey (Editori). *Henri Bergson. Key Writings*. Continuum, New York, 2002, pg. 345-353.
2. Bergson, Henri. *Teoria râsului*, traducere de Silviu Lupașcu, Editura Institutului European, Iași, 1998.
3. de Gruson, F. Fabre Luce. „Sens commun et bon sens chez Bergson”. *Revue Internationale de Philosophie* , 1959, Vol. 13, Nr. 48 (2), pg. 187-200.
4. Kumar, Shiv K. “Bergson’s Theory of the Novel”, *Modern Fiction Studies*, 1960-1961, Vol. 6, Nr. 4, pg.325-336.
5. Nietzsche, Friedrich. *A doua considerație inoportună. Despre folosul și neajunsurile istoriei pentru viață*, traducere de Amelia Pavel, Editura Ararat, București, 1994.
6. Nietzsche, Friedrich. *Nașterea filosofiei în epoca tragediei grecești*, traducere de Mircea Ivănescu, Editura Dacia, Cluj, 1998.
7. Nussbaum, Martha C. *Not For Profit. Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press, NJ, 2010.

Date despre autor:

Ileana DASCĂLU, lect. dr.,

Universitatea din București, Facultatea de Filosofie

Email: ileana.dascalu@filosofie.unibuc.ro

REPERE MORALE ALE MEDICINEI ÎN EPOCA TEHNOLOGIILOR PERFORMANTE

Vitalie OJOVANU

Rezumat

Medicina contemporană, în corespundere cu particularitățile sale constituite pe parcursul istoriei, se dezvoltă în baza a două componente esențiale: constituentul științifico-tehnologic și cel moral. Acestea permanent au fost prezente în actul medical, chiar de la începutul civilizației umane. În prezent, datorită implicării masive a tehnologiilor performante, au apărut noi condiții de interpretare, ghidare și aplicare a reperelor morale în activitatea medicală clinică și de cercetare. Se atestă neconcordanțe între performanțele atinse și principiile spiritual-morale existente, generând unele dificultăți clinico-aplicative și etice. În atare condiții sunt necesare studii complexe privitor la rolul factorului moral în medicina contemporană.

Cuvinte cheie: morală, bioetică, medicină, tehnologii performante.

MORAL SUPPORTS OF MEDICINE IN THE ERA OF HIGH- PERFORMANCE TECHNOLOGIES

Abstract

Contemporary medicine, in accordance with its peculiarities established throughout history, develops on the basis of two essential components: the scientific-technological constituent and the moral one. They have always been present in the medical act, right from the beginning of human civilization. Currently, due to the massive involvement of high-performance technologies, new conditions have emerged for the interpretation, guidance and application of moral benchmarks in clinical and research medical activity. There are inconsistencies between the achieved performances and the existing spiritual-moral principles, generating some clinical-aplicative and ethical difficulties. In such conditions, complex studies regarding the role of the moral factor in contemporary medicine are necessary.

Keywords: morality, bioethics, medicine, high-performance technologies.

Medicina de azi este de neconceput fără prezența și aplicarea unui suport moral corespunzător, bine constituit și destul de eficient în prezența tuturor dificultăților existente în această sferă destinată protejării vieții,

menținerii sănătății, prevenirii și tratării afecțiunilor. Pe parcursul evoluării sale, indiferent de epoca istorică în care s-ar desfășura, activitatea medicală permanent are nevoie de prezența codurilor etice sau altor repere similare. Existența aproximativ acelorași principii morale în toate timpurile în câmpul exercitării profesiei de medic se datorează faptului că la bază stau aceleași valori spiritual-morale eterne. Odată cu intervenția masivă în sfera medicală a progresului științific și tehnic persistă actualitatea codului clasic, hipocratic, a altora mai noi, elaborate în baza acestuia. Apare, totodată, necesitatea unei universalizări a atitudinii etice față de viață și sănătate.

Chiar din start se poate menționa faptul că medicina contemporană se ghidează preponderent de potențialul moral al *bioeticii* – domeniu interdisciplinar constituit pe o platformă a eticii practice în mod constant și insistent pe parcursul ultimei jumătăți de secol. Concomitent medicina are la dispoziție încă un suport moral care e prezent încă din antichitate – *etica medicală*. Deja *Jurământul lui Hippocrate* (sec. V î.e.n.) reprezintă de fapt un cod de etică medicală ce conține principii morale care și acum se numără printre cele mai esențiale din patrimoniul etic al medicinei.

Bioetica și *etica medicală* sunt cele de referință în practica medicală clinică curentă și cea de cercetare. Totuși, concomitent, medicina dispune și de alte surse morale importante: *deontologia medicală*, *axiologia medicală*, *cărțile sacre ale religiilor tradiționale* (Biblia, Coranul, Talmudul sau Scriptura Mozaică ș.a.), *concepțe filosofice* antice (grecești, chineze, induse ș.a.). La acestea se alătură diferite *acte normative* și *legislative* din cadrul național sau universal (OMS, UNESCO, ONU).

Primul document ce lansează principii etice clare în comportamentul uman este *Decalogul biblic (sau Cele 10 porunci) date de Dumnezeu lui Moise pe Muntele Sinai (Ieșirea, 20, 3:17)* [1] ce datează cu finele mileniului II î.d.Hr. cu toate că nu se fac referiri la practica medicală. Tot în conținutul *Vechiului Testament* din Biblie sunt descrise amănunțit reguli și interdicții ce țin de asistența medicală și igienă. Reguli privind practicarea medicinei se conțin în *Codul lui Hamuurrabi* (către anul 1800 î.d.Hr) din Babilonul antic. Atare reglementări include și *Codul lui Manu* (sau Cartea Legii lui Manu: Manava Dharma-Sastra) compusă către sec. XIII î.d.Hr.

Hammurabi, rege al Babilonului și Caldeei (1792–1750 î.d.Hr.) este autorul celei mai vechi colecții de legi, aflată în prezent la Muzeul Luvru. Codul lui Hammurabi conține o serie de reguli privind desfășurarea actului medical și se pare că această scriere este primul document din lume ce se referă la ceea ce numim azi calitatea actului medical.

Jurământul sau Codul hippocratic include cele mai înalte standarde etice impuse medicilor și este atribuit lui Hippocrate (460–370 î.d.Hr.), renumit medic și gânditor din Grecia antică ce e considerat părintele medicinei clasice. *Codul sau Jurământul lui Hippocrate* cuprinde îndatoririle morale ale unui medic în exercitarea profesiei sale. Multe din principiile acestui jurământ sunt valabile și astăzi cum ar fi păstrarea secretului profesional, interzicerea relațiilor intime cu pacienții, avortului, eutanasiei etc. Acest jurământ exprimă responsabilitate dublă: față de exercitarea profesiei și față de comportamentul etic, care e parte componentă integră a profesiei de medic.

Textul acestui monument etic începe cu răspunderea față de autoritatea supremă – divinitatea. Trăind într-o societate cu religie politeistă începe jurământul adresat zeilor medicinei, apoi celorlalți zei mai cunoscuți și cu autoritate la greci.

În Evul Mediu o influență mare în medicina europeană a avut „*Rugăciunea lui Maimonide*” – unui un nou cod al medicinei universale cu răspândire largă în spațiul iudeo-arab din evul mediu. Scris de Maimonide (1135-1204) sub formă de rugăciune acesta, a fost, după aprecierile specialiștilor, de o certă inspirație hippocratică.

În primele decenii ale secolului XX, unul dintre cele mai elocvente documente de etică medicală este așa-numitul *Decalog a lui B. Masci*, profesor și medic spaniol, cu recomandări adresate corpului medical. Doar câteva fraze din acesta: „*Dă aceeași stimă și atenție săracului și bogatului. În dragostea ta de oameni, săracul se simte bogat. Oboseala ta să fie luminată de credință și dragoste. Să nu umilești niciodată pe bolnav, care și așa este umilit de boala sa*”.

Ulterior, *Jurământul de la Geneva*, adoptat de Asociația Medicală Mondială în 1948, cu redacții ulterioare, 1968 și 1983, este mai laic și mai concis, fiind un instrument important în a urmări modul de îndeplinire a obligațiilor medicilor, în spiritul eticii, moralei și respectului pentru demnitatea umană.

În 1971, Van Potter lansează *bioetica* – domeniul interdisciplinar bazat pe etica clasică. Dezvoltarea continuă a științei și tehnicii medicale, diferențierea și specializarea diferitelor tipuri de asistență medicală fac să crească importanța principiului colectiv de acordare a ajutorului medical. Nivelul modern de dezvoltare a medicinei prevede participarea în lucrul curativo-profilactic nu numai a medicilor de diferite specialități și niveluri profesionale, dar și a diferitelor instituții medicale.

Autorii italieni Elio Sgreccia și Victor Tambone comentează demersul lui Van Renssellar Potter de a constitui Bioetica: „Potter

prevestea urgența unei științe noi care să nu aibă drept scop doar cunoașterea și explicarea fenomenelor naturale, ci să tindă în același timp să descopere felul în care aceste cunoștințe tehnico-științifice pot fi întrebuințate cu înțelepciune, astfel încât să favorizeze supraviețuirea speciei umane și să ridice calitatea vieții pentru generațiile viitoare. Singura cale posibilă în fața iminentei catastrofe era crearea unei „punți” între cele două culturi - cea științifică și cea umanistico-morală; bioetica, de asemenea, nu trebuia să se focalizeze numai asupra omului, spune Potter, ci trebuia să cuprindă și biosfera în întregul ei, adică orice intervenție științifică a omului asupra vieții în general. În acest sens, conceptul de bioetică are o semnificație mai amplă față de etica medicală tradițională. În concepția potteriană, bioetica pornește de la o situație alarmantă și de la o preocupare critică privind progresul științei și al societății; se exprimă, în acest fel, în mod teoretic, îndoiala privind capacitatea de supraviețuire a umanității, în mod paradoxal tocmai ca efect al progresului științific” [2].

După cum conchide I.Banari, bioetica reprezintă nu doar o denumire nouă ce vizează problemele noi și vechi ale umanității, determinate de progresul științific și tehnologic, de intervențiile acestui progres asupra viului, dar și un domeniu interdisciplinar, unde se vor întâlni cunoștințe medicale, biologice, teologice, filosofico-umanistice și juridice ce au scopul de a cunoaște bios-ul integral și a-l proteja de pe pozițiile eticii tradiționale [3].

În epoca tehnologiilor performante se creează condiții ce influențează radical întreaga sferă a medicinei. În afară de instalații sofisticate, aparate de înaltă precizie și sisteme de informații, procedee de intervenție terapeutică etc., au fost marcate noi relații interumane, noi aprecieri ale situațiilor clinice sau în cercetare, s-au produs noi interpretări ale evenimentelor ce țin direct de viață și sănătate.

Totodată medicina și biologia sunt științe a căror obiect de studiu sunt ființele vii. Ele au efecte nemijlocite asupra ființelor umane și asupra altor specii ale lumii vii, încât ridică deseori probleme axiologice și etice pe lângă cele strict științifice. Aceste probleme noi sunt adesea foarte dificile, încât necesită reflexii sistematice, cu abordări din multiple puncte de vedere. De asemenea în domeniul îngrijirilor medicale nu este ușor să susții reguli și principii cu caracter absolut. Respectivul principii nu sunt considerate absolute, dar servesc ca un ghid de acțiune în medicina clinică. Acestea au fost acceptate ca aplicabile în analiza moralității situațiilor cu implicații bioetice [4].

Fundalul existențial al coexistenței științifico-tehnologice, pe de o parte, și cel al realității socio-spirituale, pe de altă parte, au un suport conceptual bine argumentat de către specialiștii în domeniul teorie și filosofiei științei. Astfel, cunoscuta cercetătoare în acest câmp de interes științific E.Lozovanu, relevă faptul că „în epoca revoluțiilor științifice, când se înfăptuiește reformarea fundamentelor științei, cultura parcă alege din câteva linii potențial posibile ale istoriei viitoare ale științei pe cele care în modul cel mai perfect corespund valorilor fundamentale și structurilor conceptuale, care domină în cultura dată” [5].

Printre sistemele în dezvoltare istorică ale științei contemporane un loc deosebit îl ocupă complexități-le naturale, în care în calitate de componentă este inclus însuși omul. Exemple de astfel de complexități pot fi obiectele medico-biologice, efectele ecologice, care includ biosfera în genere (ecologia globală), obiectele biotehnologiilor (în primul rând ingineria genetică), sistemele „om-mașină”. La cercetarea unor astfel de obiecte căutarea adevărului este legată de determinarea strategiei și direcțiilor posibile de transformare unui astfel de obiect, care pune în abordare valorile umanistice. Cu astfel de sisteme nu pot fi liber înfăptuite experiențe. În procesul cercetării și însușirii lor practice un rol deosebit îl au interdicțiile unor strategii, care potențial conțin în sine consecințe catastrofale. În atare circumstanțe „cercetătorul trebuie să rezolve un șir de probleme cu caracter etic, care determină hotarele posibilei intervenții în obiect. Etica interioară a științei, care stimulează căutarea adevărului și orientarea spre creșterea noii cunoștințe, permanent se raportează în aceste condiții la principiile general umanistice și valori” concomitent „Cunoașterea științifică este concepută în contextul condițiilor sociale ale existenței sale și ale consecințelor sociale ca parte specifică a vieții sociale, determinată la fiecare etapă de dezvoltare de starea generală a culturii, de orientările valorice și de obiectivele conceptual” [6].

Unele eforturi teoretice mai recente caută să „armonizeze” componentele procesului socio-cultural contemporan care include, negreșit, și cadrul moral și cel al procesului evoluării tehnologiilor, într-un context complex de relații. În acest context se înscrie și promovarea tot mai insistentă a *axiologiei medicale* a cărei evoluări a fost accentuat catalizată de bioetică. Fenomenul bioetic are o atribuție directă asupra formării unui sistem integru al valorilor medicale – filosofico-științific, după esență, și teoretico-practic, după implicație. În acest context, e necesar de remarcat faptul că teoria medicală, manifestând o amploare apreciabilă pe parcursul secolului al XX-lea, actualmente „dormitează” la sigur, neabordând aspecte de interes major. Se pare că dinamismul descoperirilor,

performanțelor din medicina practică și procesele complexe ale realității sociale existente, face ca sinteza teoretică să rămână vădit în urma practicii. Un factor cristalizant ar fi, în acest caz, axiologia medicală [7].

În relevarea oportunității devenirii axiologiei medicale e necesar faptul delimitării a două momente importante: marcarea reperelor existențiale ale valorilor în medicină și evidențierea suporturilor spirituale ale sistemului valoric medical. *În primul caz* atribuim drept repere existențiale directe ale devenirii axiologiei medicale următoarele: medicina drept condiție a devenirii respectivului sistem valoric; *axiologia* – premisă teoretică de bază; *bioetica* – factor catalizant major; *societatea contemporană* – imperativ persistent; *știința contemporană* în calitate de mecanism facilitant. *În cel de-al doilea caz* e necesar să conturăm reperele spirituale ale sistemului valoric medical. Acestea sunt divizate în două categorii. Prima include repere „clasice”: codul hipocratic; morala religioasă tradițională; tradițiile spiritualității populare; morala socială; etica medicală tradițională; tezaurul spiritual moral privitor la medicină, viață, sănătate și alte valori în operele marilor umaniști (medici, savanți, scriitori, teologi, artiști). A doua conține repere contemporane: principiile bioeticii; decizii ale forurilor organizațiilor internaționale; concepții, postulate filosofico-științifice privitor la perspectivele umanității (noosferologia, dezvoltarea inofensivă și durabilă etc.) [8].

Implicarea în cercetările biomedicale și în actul terapeutic a realizărilor științifice și tehnice a generat o serie de dificultăți clinico-aplicative și etice. A apărut o neconcordanță, cel puțin de percepere curentă, între performanțele atinse și reperele spiritual-morale existente.

1. Realizările științifice și tehnice au depășit unele limite în cunoașterea structurii și funcționalității organismului uman. S-a pătruns adânc în cercetări ale microstructurii organelor, la nivel microscopic, nu staționându-se doar la cadrul celular și molecular. Au fost identificați noi parametri ai vitalității corpului (cum ar fi constatarea morții datorită schimbărilor ireversibile ale sistemului nervos central, nu în urma oprirea activității cardiace, fapt devenit tradițional în medicină și cultura umană). S-au răsturnat concepții medicale considerate drept juste de-a lungul istoriei (de exemplu hemoragiile induse prin veneseecție) cât și încă multe alte norme stabilite chiar de la momentul trecerii definitive a medicinei pe baze științifice (presiunea sangvină, pulsul, glicemia capilară și serică, balanța normă-patologie ș.a.). Aceste cunoștințe nu puteau să nu inducă unele incertitudini în ceea ce privește atitudinea morală a medicului sau a cercetătorului, atitudine creată pe tradițiile eticii clasice ce are drept reper de bază

morala religioasă – fapt firesc în funcționalitatea sistemului valoric din societate, fără de care cultura n-ar fi existat.

2. Uneori doar ca o „adiere” firească a timpului sau chiar în mod tranșant, mai mult din curiozitate științifică, rezultatele acțiunilor științifico-tehnologice vin în contradicție cu principiile eticii tradiționale (de exemplu clonarea omului, încrucișarea omului cu alte mamifere, păstrarea în bănci speciale a celulelor sexuale depășindu-se timpul firesc al vieții omului, prelevarea de material biologic în scopuri încă nedeterminate clar ș.a.).
3. Extinderea realizărilor din transplantologie și „contopirea” acestora cu medicina chirurgicală estetică, acțiunea medicală comutându-se vizibil de la necesitățile terapeutice la mofturi bizare de redresare estetică a corpului după viziuni subiective, dictate de conștiința și comoditatea psihică a persoanei. Un unele cazuri se ajunge până la situații ce pot afecta starea de sănătate a clientului care se poate lejer transforma în pacient. Medicul devine nu numai un subiect ce prestează servicii de sănătate, ci și un reprezentant responsabil de viața și integritatea organismului persoanei cu pretenții de redresare estetică. Uneori stipulările minuțioase în scris ale acordului informat nu justifică posibilele acțiuni cu urmări degradante asupra stării de sănătate a clientului.
4. Cu toate performanțele atinse, uneori aparatul medical sofisticat poate oferi rezultate cu un anumit grad de eroare. Cazuri de acest gen se pot întâlni în testările genetice prenatale, în investigații imagistice asupra organelor interne, în analizele de laborator etc. Aici e vorba nu de eroarea umană (a specialistului în medicină), ci de aplicațiile și rezultatele tehnice, oferite de aparatele respective. Dar rezultatele se pot denatura și mai accentuat dacă intervine și eroarea umană.
5. Utilizarea necorespunzătoare a tehnologiilor performante existente constituie nu numai subiectul unui interes economic meschin, al unui management medical necorespunzător, promovat de anumite instituții medico-sanitare, ci și al unei situații survenite în lipsa unor dotări insuficiente, când alte instalații lipsesc. De exemplu există doar instalație radiologică, când ar trebui un tomograf, sau este la dispoziție doar un tomograf, când mai potrivit ar fi o investigație cu rezonanță magnetică etc.
6. „Rămânerea în urmă” a tehnologiilor performante existente, a dispozitivelor, preparatelor și materialelor medicale curente în raport cu schimbările dinamice ale microorganismelor, virusurilor, altor entități microbiologice, cu transformările organismului sub acțiunea

factorilor de mediu, inclusiv din cel social. Situații mai concrete în această privință s-au întâlnit în timpul pandemiei de Covid-19 când virusul SARS-Cov-2 suferind mutații în timp scurt nu mai putea fi depistat prin testele inițiale, iar altele, accesibile, încă nefiind elaborate. La fel stau lucrurile și cu mutațiile unor bacterii patogene, când nu sunt la dispoziție preparate eficiente. Iar toate acestea pe fundalul unui sistem imunitar al organismului uman tot mai precar.

7. Cu tot potențialul său de memorie tehnologică grandioasă, de posibilități operaționale aproape de neimaginat, sistemele ce gestionează bazele de date nu pot proteja totalmente datele individuale ale pacienților – fapt ce constituie nu numai un subiect cu mari probleme etice, ci și juridice, deoarece se produce un act de imixtiune în viața personală a omului. Această situație e doar un exemplu din alte efecte negative posibile generate de tehnologii.

Acestea au fost doar câteva exemple expuse, spicuite din cele mai vizibile la moment, care ne pun să reflectăm la capacitățile și efectele într-un cadru social mai extins a înaltelor tehnologii aplicate în medicina de azi, fapt ce constituie un prilej de meditație pentru studierea căilor de corelare morală a performanțelor cu spectrul spiritual-moral în dimensiune individuală și socială.

Istoria medicinei ne demonstrează cu prisosință faptul că pe parcursul istoriei civilizației umane au fost elaborate și aplicate în activitatea medicală diverse coduri etice. Dintre acestea cea mai ponderabilă importanță îl are codul hipocratic. Jurământul lui Hippocrate rămâne a fi cea mai aptă sursă teoretico-valorică, capabilă de a sta la baza diferitor coduri etice sau deontologice, regulamente sau alte normativ-morale. Codurile etice medicale clasice, mai vechi și mai noi, permanent au constituit și constituie un suport moral universal pentru exercitarea cu succes, onestă a profesiei de medic. Respectivele coduri, indiferent de vechimea lor, în frunte cu cel al lui Hippocrate, actualmente respectivele coduri constituie veritabile surse de inspirație pentru elaborarea diferitor documente referitor la relațiile etice [9].

Odată cu dezvoltarea explozivă a noilor tehnologii și modalități avansate de diagnostic și tratament, medicina contemporană necesită de o ghidare etică eficientă, adecvată noilor situații, complexe și dinamice, ce apar în cadrul clinic și cel de cercetare. Vechile și eternele principii și valori morale rămân a fi valabile în continuare, constituind suportul esențial al medicinei de azi, acestea doar fiind ajustate la modul concret a procesului terapeutic și condițiilor sociale în care acesta se realizează, proces caracterizat prin schimbări radicale survenite în ultima sută de ani.

Concomitent apar și probleme generate de situațiile curente, fapt ce necesită noi și complexe studii privitor la rolul factorului moral în medicina contemporană.

Bibliografie:

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1997, pp.89-90. ISBN 973-9130-88-7.
2. Banari, Ion. *Îndrumări metodice la Bioetică*. Coord.: V.Ojovanu. Chișinău: Print-Caro, 2022, p.34. ISBN 978-9975-164-21-4.
3. Banari, Ion. *Îndrumări metodice la Bioetică*. Coord.: V.Ojovanu. Chișinău: Print-Caro, 2022, p.34. ISBN 978-9975-164-21-4.
4. Ojovan, Vitalina. Codes médicaux classiques et la contemporanéité. În: *Analele Științifice ale USMF „N. Testemițanu”*. 2010, nr. 2 (11), p.526. ISSN 1857-1719.
5. Lozovanu, Ecaterina. *Filosofia științei*. Chișinău: Tehnica-UTM, 2019, p.346. ISBN 978-9975-45-596-1.
6. Lozovanu, Ecaterina. *Filosofia științei*. Chișinău: Tehnica-UTM, 2019, pp.358-359. ISBN 978-9975-45-596-1.
7. Ojovanu, Vitalie. *Axiologia și medicina: Dimensiuni teoretico-metodologice*. Monografie. Chișinău: UASM, 2012, p.105. ISBN 978-9975-64-222-4.
8. Ojovanu, Vitalie. *Axiologia și medicina: Dimensiuni teoretico-metodologice*. Monografie. Chișinău: UASM, 2012, p.103. ISBN 978-9975-64-222-4.
9. Ojovan, Vitalina. Codes médicaux classiques et la contemporanéité. În: *Analele Științifice ale USMF „N. Testemițanu”*. 2010, nr. 2 (11), p.527. ISSN 1857-1719.

Date despre autor:

Vitalie OJOVANU, dr. hab. în filos., conf. univ.,
șef catedră, Catedra de filosofie și bioetică, Universitatea de Stat de
Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”
email: vitalie.ojovanu@usmf.md

VALOAREA EPISTEMICĂ A ADEVĂRULUI PENTRU ACTUL MEDICAL: INCURSIUNE BIOETICĂ

Ludmila RUBANOVICI

Rezumat

Valoarea epistemică a adevărului pentru actul medical este fundamentală în luarea deciziilor medicale, creșterea încrederii pacienților în sistemul de sănătate și crearea asistenței medicale de calitate. Este important ca medicii, lucrătorii medicali să ofere informații exacte și complete despre diagnostic și opțiunile de tratament și să fie sinceri cu privire la incertitudinile și limitările asociate cu fiecare opțiune. În contextul confidențialității și al protecției datelor cu caracter personal ale pacienților, adevărul trebuie aplicat într-un mod responsabil și respectuos, astfel încât să se asigure că acțiunile medicale sunt corecte în scopuri legitime și nu sunt dezvăluite fără acordul pacientului. Adevărul ar trebui să fie cauza primară sau punct de plecare atât pentru medic, cât și pentru pacient, iar aderarea la acest principiu va ajuta la întărirea sentimentului de siguranță al onestității, bună-credinței sau sincerității dintre medic-pacient și rezultatul benefic pentru pacient.

Cuvinte-cheie: adevăr, act medical, bioetică, principiul respectului autonomiei, pacient, confidențialitate

EPISTEMIC VALUE OF TRUTH FOR THE MEDICAL ACT: BIOETHICAL INCURSION

Abstract

The epistemic value of truth for the medical act is fundamental in making medical decisions, increasing patients' trust in the health system, and creating quality medical care. It is important that doctors, health workers provide accurate and complete information about diagnosis and treatment options and are honest about the uncertainties and limitations associated with each option. In the context of confidentiality and the protection of the personal data of patients, the truth must be applied in a responsible and respectful way, to ensure that medical actions are correct for legitimate purposes and are not disclosed without the consent of the patient. Truth should be the primary cause or starting point for both doctor and patient, and adherence to this principle will help strengthen the sense of security of honesty, good faith, or sincerity between the doctor and patient and the beneficial outcome for the patient.

Key words: truth, medical act, bioethics, principle of respect for autonomy, patient, confidentiality

În practica medicală, adevărul reprezintă o valoare fundamentală care poate avea un impact semnificativ asupra calității îngrijirii medicale și a relației medic-pacient. Valoarea epistemică a adevărului se referă la capacitatea adevărului de a aduce cunoaștere și înțelegere asupra unui subiect sau situație. În contextul actului medical, valoarea epistemică a adevărului se manifestă prin importanța comunicării corecte și complete a

informațiilor medicale către pacienți, precum și prin luarea deciziilor medicale bazate pe fapte și dovezi științifice. În acest sens, adevărul reprezintă o condiție esențială pentru asigurarea unor îngrijiri medicale de calitate și pentru menținerea încrederii și respectului în relația medic-pacient. De asemenea, valoarea epistemică a adevărului este strâns legată de principiile etice fundamentale din bioetică. Comunicarea corectă a informațiilor medicale către pacienți și luarea deciziilor medicale bazate pe fapte și probe convingătoare reprezintă elemente esențiale în respectarea acestor principii și în asigurarea unei practici medicale etice și responsabile. În următoarele secțiuni, vom explora mai detaliat valoarea epistemică a adevărului în contextul actului medical și impactul său asupra calității îngrijirii medicale și a relației medic-pacient. De asemenea, vom examina exemple concrete de valorificare a adevărului în practica medicală și vom discuta despre provocările și dilemele etice asociate cu utilizarea adevărului în actul medical.

Scopul acestui studiu privind valoarea epistemologică a adevărului în medicină este de a analiza modul în care aceasta influențează dezvoltarea unei mai bune înțelegeri a modului în care lucrătorii medicali iau decizii în ceea ce privește diagnosticul, tratamentul pacienților și cum aceste decizii pot fi influențate de acuratețea, validitatea și fiabilitatea informațiilor. Obiectivele articolului sunt de a cerceta subiectul în profunzime, de a găsi sursele relevante și credibile care explorează valoarea epistemologică a adevărului în medicină și notează unele puncte de impact pentru bioetică.

În filosofie, adevărul este un concept fundamental care a fost abordat de-a lungul timpului de filosofi și gânditori din diverse perspective și abordări teoretice. În general, adevărul se referă la conformitatea unei afirmații sau a unei judecăți cu realitatea sau cu faptele; este considerat ca fiind ceea ce este în acord cu existență efectivă, obiectivă, indiferent de opiniile, preferințele sau credințele noastre personale. Prin urmare, adevărul este independent de subiectivitatea noastră și nu poate fi influențat de aceasta. Există mai multe teorii filosofice ale adevărului care sunt relevante pentru medicina contemporană și care pot fi aplicate în mod util pentru a ajuta la înțelegerea valorii adevărului în acest domeniu. Teoria *corespondenței* – afirmă că adevărul constă în corectitudinea afirmațiilor noastre în raport cu realitatea. În medicină, aceasta poate însemna că diagnosticul și tratamentul trebuie să se bazeze pe dovezi empirice, care sunt verificabile și valide din punct de vedere științific. Teoria *coerenței* afirmă că adevărul constă în legătura strânsă între sistemul nostru de credințe și afirmații. În domeniul medical, aceasta poate reprezenta că

afirmațiile despre diagnostic și tratament trebuie să fie logice și să fie în concordanță cu cunoștințele medicale existente. *Utilitatea* – este reflectarea filosofică care afirmă că adevărul constă în ceea ce este util sau benefic pentru societate sau pentru individ, iar în medicină, aceasta poate semnala că justiția trebuie să fie evaluată în funcție de beneficiile și costurile tratamentelor și procedurilor medicale. Pentru *pragmatism* adevărul este ceea ce funcționează și ceea ce este avantajos și necesar pentru a rezolva problemele practice. În medicină, aceasta poate însemna că adevărul trebuie să fie evaluat în funcție de capacitatea sa de a rezolva problemele medicale și de a îmbunătăți calitatea vieții pacienților.

Numeroși filosofi de-a lungul istoriei au cercetat și au analizat rolul și importanța adevărului în procesul decizional moral, precum și modul în care acesta este definit, determinat și aplicat în diferite contexte etice. Printre aceștia sunt Aristotel, Immanuel Kant, Jeremy Bentham, John Stuart Mill, Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Levinas, Martha Nussbaum, Alasdair MacIntyre și mulți alții. Ei au avut opinii divergente cu privire la modul în care adevărul ar trebui să influențeze procesul decizional moral și valorile etice și poate fi aplicat în mod necesar în medicină pentru a ajuta la dezvoltarea unui proces de gândire și luare a deciziilor bazat pe dovezi și logică, care să conducă la îmbunătățirea calității îngrijirii medicale și a rezultatelor pentru pacienți. Pe de o parte, acest lucru este strâns legat de principiul respectului autonomiei pacientului și consolidează în bioetică abordarea dreptului pacientului de a fi informat despre starea de sănătate și despre opțiunile de diagnosticare, tratament disponibile pentru a putea lua corect decizia despre propria lor îngrijire medicală. În diagnosticarea unei afecțiuni medicală și stabilirea un plan de tratament eficient, medicul trebuie să aibă acces la informații precise și relevante cu privire la istoricul medical al pacientului, simptomele sale și orice alți factori relevanți. Pe de altă parte, există și obligația medicilor de a fi sinceri, de a furniza pacienților informații precise și relevante. În acest context este vorba de *principiul verității* care se referă la obligația medicilor de a fi sinceri și de a furniza informații exacte și complete pacienților lor. Astfel, în medicină, principiul verității se aplică în situațiile în care medicul trebuie să furnizeze informații pacienților lor în legătură cu starea lor de sănătate, diagnosticul și opțiunile de tratament disponibile. În acest caz, medicul trebuie să ofere pacientului informații fără să îi ascundă sau să îi falsifice careva date.

Raportând la cele afirmate mai sus, adevărul în medicină poate fi mai mult decât o simplă afirmație de fapt sau o descriere a realității. În ceea ce privește tratamentul și îngrijirea pacienților, adevărul poate implica și

respectarea valorilor și preferințelor pacienților și luarea în considerare a nevoilor lor individuale. Există și situații în care adevărul poate fi mai complex sau delicat și poate exista o nevoie de echilibrare dintre principiul autonomiei și principiul verității. De exemplu, sunt împrejurări în care adevărul complet poate fi prea dur pentru pacienți sau poate duce la suferință inutilă. Un alt caz tipic este reprezentat de comunicarea unui diagnostic de boală gravă sau incurabilă pacientului. Aici, medicul trebuie să transmită pacientului informații clare, precise și complete despre afecțiunea sa și să îl ajute să înțeleagă implicațiile acesteia asupra sănătății și vieții sale. Astfel, acest lucru poate fi dificil din punct de vedere emoțional atât pentru pacient, cât și pentru medic, deoarece poate implica un nivel ridicat de suferință emoțională și poate afecta relația dintre medic și pacient.

Unele dilemele etice asociate cu utilizarea adevărului în actul medical:

- Comunicarea unui diagnostic de cancer - comunicarea adevărului poate fi dificilă pentru medici, iar uneori se poate ajunge la o situație în care pacientul nu este informat în totalitate sau i se spune doar o parte din adevăr. În acest caz, pacientul poate lua decizii incorecte legate de tratament și poate fi afectat în mod negativ de acest lucru.
- Refuzul tratamentului - un pacient poate refuza un tratament recomandat de medic din cauza unor considerente religioase sau culturale. În acest caz, medicul trebuie să comunice pacientului adevărul despre consecințele refuzului tratamentului, dar în același timp să respecte autonomia pacientului.
- Întreruperea sarcinii - un medic poate fi implicat în luarea deciziei de întrerupere a unei sarcini, care poate fi o decizie morală și etică dificilă. În acest caz, medicul trebuie să comunice adevărul despre procedură și consecințele ei, dar să respecte și autonomia pacientului și opțiunile sale morale și etice.

În astfel de circumstanțe, medicii pot alege să împărtășească informații limitate sau să găsească modalități mai ușoare de furnizare de informații fără a compromite principiul verității. Astfel, deși principiul verității și adevărul sunt strâns legat în medicină, ele pot fi abordate din perspective diferite și pot avea implicații și context specific pentru fiecare situație medicală în parte.

În cartea „Principles of Biomedical Ethics”, Tom Beauchamp și James Childress subliniază importanța și rolul adevărului în actul medical. Aceștia afirmă că „Adevărul și exactitatea sunt vitale pentru o bună practică medicală ... și că este unul dintre cele mai importante elemente ale

relației medic-pacient” [1]. Autorii relatează despre importanța respectării principiului de autonomie pacientului și a furnizării informațiilor complete și precise pacienților pentru a le permite să ia decizii informate. Pacienții trebuie să aibă dreptul de a accepta sau a refuza anumite proceduri medicale sau de a solicita anumite tratamente, cu respectarea drepturilor altor pacienți și a regulilor și legilor în vigoare. Atunci când pacienții nu sunt capabili să ia decizii în privința propriului lor tratament, respectarea autonomiei lor poate fi realizată prin intermediul unor reprezentanți legali sau prin aplicarea unor criterii stabilite prin lege. În plus, respectarea principiului de autonomie este un aspect esențial al relației medic-pacient, bazată pe încredere și respect reciproc, pe promovarea respectului pentru demnitatea umană și a drepturilor individuale, precum și pentru îmbunătățirea calității îngrijirii medicale. Medicul trebuie să respecte deciziile pacientului și să încerce să găsească cele mai bune soluții pentru nevoile și preferințele acestuia. Bioeticienii Beauchamp și Childress discută despre conceptul de „informații adecvate”, „informații oneste” și afirmă că „Pacienții au dreptul de a primi informații adecvate, precise și relevante despre starea lor de sănătate și opțiunile de tratament disponibile” [2].

Robert Veatch este filosoful contemporan, unul dintre specialiștii eticii medicale din lume și profesor emerit la Departamentul de Bioetică și Istoria Medicinii din cadrul Universității Georgetown din Washington, DC (District of Columbia – entitate academică care se concentrează pe studiul bioeticii și istoriei medicinei). Una dintre cele mai cunoscute teorii ale lui Veatch este teoria „dezacordului fundamental”, care se referă la situațiile în care valorile etice fundamentale ale medicilor și ale pacienților sunt în conflict. El a argumentat că dezacordurile fundamentale pot fi rezolvate numai prin negocieri deschise și oneste între medic și pacient și prin găsirea unor soluții care să respecte valorile ambelor părți [3]. R. Veatch a dezvoltat și o teorie a „eticilor situaționale”, care se referă la modul în care contextul social și cultural poate influența deciziile etice în medicină, subliniind că medicii trebuie să fie conștienți de contextul social și cultural în care practică și să ia în considerare aceste factori în luarea deciziilor etice. În cartea sa „Medical Ethics”, Veatch subliniază că „Informațiile precise și relevante sunt esențiale pentru luarea deciziilor medicale corecte și medicul are obligația morală de a fi sincer și transparent în relația cu pacientul” [4]. Conform lui Veatch, medicina este un domeniu care se bazează pe încrederea și respectul reciproc medic-pacient, medic-medic, medic-societate. De asemenea, alături de alți autori, Veatch subliniază importanța integrității în ceea ce privește cercetarea

medicală și dezvoltarea de noi tratamente. El afirmă că „... Cercetarea medicală trebuie să fie bazată pe probitate și transparență și că pacienții trebuie să fie informați în mod adecvat cu privire la riscurile și beneficiile participării lor la cercetare[5]. Acest cercetător a contribuit semnificativ la dezvoltarea cadrului etic bazat pe principii în domeniul eticii medicale, bazate pe beneficiul net pacientului și dreptatea distributivă în domeniul medical.

Bernard Lo, bioetician și fondator al Programului de Bioetică al Universității din California, San Francisco, autorul cărții „Resolving Ethical Dilemmas: A Guide for Clinicians”, este cunoscut pentru contribuțiile sale semnificative în domeniul bioeticii și pentru abordarea problemelor etice din perspectiva pacientului: „În absența unui diagnostic precis și al unui plan de tratament adecvat, pacienții pot fi expuși riscului și la suferință inutilă. Pentru a lua cele mai bune decizii, medicii și pacienții trebuie să fie informați corect și să aibă încredere unul în celălalt” [6]. Conform lui Lo, pacienții trebuie să fie înștiințați cu privire la starea lor de sănătate, opțiunile de tratament și riscurile și beneficiile fiecărui tratament. Bioeticianul subliniază că medicul are responsabilitatea de a-i ajuta pe pacienți să înțeleagă informațiile medicale, fără a-i „adumbri” cu termeni tehnici sau jargon medical. Pe lângă importanța informării pacienților, Lo consideră că pacienții trebuie să aibă dreptul de a refuza tratamente, de a cere a doua opinie, trebuie să aibă dreptul de a-și exprima preferințele culturale, religioase și personale în legătură cu îngrijirea medicală: „Nu este rolul medicului să decidă ce este mai important pentru pacient, ci să ajute pacientul să își clarifice ceea ce este important pentru el” [7]. Eticianul a dezvoltat și un model etic pentru luarea deciziilor în medicină, cunoscut sub numele de „modelul celor patru principii”. Acest model se bazează pe cele patru principii bioetice fundamentale: respectul pentru autonomia pacientului, non-maleficiența (a nu face rău), beneficiența (a face bine) și dreptatea. El a afirmat că aceste principii trebuie să fie echilibrate în luarea deciziilor etice în medicină și că adevărul este esențial pentru a asigura respectarea acestor principii.

Edmund Pellegrino (1920-2013), a fost un medic și bioetician, cunoscut pentru contribuțiile sale semnificative în domeniul bioeticii și filosofiei medicale. El a ocupat poziții academice de prestigiu la Universitatea din Yale, Universitatea din Kentucky și la Universitatea Catolică din America, unde a fost fondatorul Centrului de Bioetică și Medicină Spirituală. Pellegrino a publicat numeroase lucrări în bioetică, medicină și filosofie, incluzând „The Philosophy of Medicine Revisited: Reflections on Bernard Lown's View” (2002), „The Virtues in Medical

Practice” (1993), și „A Philosophical Basis of Medical Practice: Toward a Philosophy and Ethic of the Healing Professions” (1981). E. Pellegrino a fost, de asemenea, un critic vocal al practicilor de avort și eutanasiu, susținând că acestea sunt împotriva valorilor morale fundamentale ale medicinei. El a primit numeroase premii și onoruri pe parcursul carierei sale, inclusiv Medalia Prezidențială pentru Merit din partea președintelui George W. Bush în 2008, în recunoașterea contribuțiilor sale semnificative în domeniul bioeticii și medicinei. Dintre fondatorii bioeticii, declară că „Un diagnostic corect și un tratament adecvat depind de disponibilitatea și acuratețea informațiilor medicale” [8]. De asemenea, Pellegrino a subliniat importanța adevărului în deciziile medicale, afirmând că acestea trebuie să fie bazate pe fapte și date științifice, nu pe ipoteze sau convingeri personale ale medicului; a subliniat importanța ca medicul să fie imparțial și să ia decizii în interesul pacientului, în a vedea nevoile și preferințele acestuia.

Paul Ramsey (1913-1988), unul dintre fondatorii bioeticii creștine, un critic vocal al eutanasiei și susținător al valorilor creștine și umaniste, a susținut că viața umană trebuie protejată de la concepție până la moarte naturală. Este autorul cărții „Patient as Person: Exploration in Medical Ethics” unde a pus în discuție subiectul eticii medicale și afirmă că „Etica medicală nu trebuie să fie separată de religie, ci trebuie să se bazeze pe principii morale și spirituale comune, care să asigure o îngrijire medicală de calitate și respectarea demnității umane” [9]. P. Ramsey a subliniat importanța responsabilității morale în practica medicală și a afirmat că medicina trebuie să fie orientată spre binele pacientului și să evite orice acțiune care ar putea dăuna pacientului.

De asemenea, un alt subiect important de discuție în bioetică atunci când ne referim la adevăr este legat de confidențialitatea și protejarea datelor personale ale pacienților în contextul diagnosticării, tratamentului sau cercetării medicale. Kenneth W. Goodman, fondatorul și directorul Institutului de Bioetică și Politică de Sănătate al Universității din Miami *Miller School of Medicine* și director al programelor de etică ale universității, susține că „Respectarea drepturilor pacienților la confidențialitate și protejarea datelor personale ale acestora nu doar că este un act etic, dar este esențial pentru menținerea încrederii în relația medic-pacient. În acest sens, valorificarea adevărului în utilizarea datelor medicale și respectarea regulilor privind confidențialitatea poate duce la o are semnificativă a calității îngrijirii medicale și a respectului pentru pacienți” [10].

Este important ca aceste activități medicale să fie realizate în conformitate cu standardele etice și cu respectarea drepturilor și autonomiei pacienților, iar datele și informațiile să fie utilizate într-un mod transparent și responsabil. De exemplu, problemele pot apărea în cazul unor afecțiuni genetice ereditare sau a unor teste genetice, unde pacienții doresc sau nu să afle informații despre predispoziția lor la anumite boli. Medicul poate explica pacientului cum vor fi folosite informațiile și poate obține consimțământul informat pentru utilizarea acestora. *Protejarea datelor medicale*: prin utilizarea tehnologiilor de securitate cibernetică, medicul poate proteja datele personale ale pacienților împotriva accesului neautorizat și a furtului de identitate. De exemplu, prin utilizarea unor parole sigure și criptarea datelor medicale, medicul poate împiedica accesul neautorizat la informațiile pacientului. *Utilizarea informațiilor medicale în mod etic*: medicul poate utiliza informațiile medicale ale pacientului doar în scopuri medicale legitime și în conformitate cu regulile și reglementările privind confidențialitatea datelor personale ale pacienților. Aceasta poate include furnizarea de îngrijire medicală de calitate și efectuarea cercetărilor medicale, în funcție de consimțământul informat al pacientului. *Informarea pacientului despre utilizarea datelor sale medicale*: prin informarea pacientului despre utilizarea datelor sale medicale, poate promova transparența și încrederea în relația medic-pacient. De asemenea, problema adevărului apare și în cazul deciziilor medicale care implică riscuri și beneficii diferite pentru pacienți. De exemplu, dacă un pacient are nevoie de o intervenție chirurgicală, dar există mai multe opțiuni de tratament disponibile, fiecare cu propriile riscuri și beneficii, este important ca medicul să furnizeze pacientului informații complete și precise despre fiecare opțiune și să prezinte toate riscurile și beneficiile acestora, astfel pacientul să poată lua o decizie în cunoștință de cauză. În acest context, valoarea adevărului poate contribui la crearea calității îngrijirii medicale și la consolidarea crederii pacienților în sistemul de sănătate.

De asemenea, valorificarea adevărului în actul medical poate duce la îmbunătățirea calității tratamentelor și procedurilor medicale și la dezvoltarea de noi terapii și tehnologii medicale. Îmbunătățirea calității îngrijirii medicale poate fi realizată prin folosirea adevărului în procesul decizional. Câteva exemple de valorificare a adevărului în actul medical și adevărul concret al calității îngrijirii medicale:

- *Diagnosticarea corectă*: prin obținerea și analizarea unor informații precise și complete despre pacient, medicul poate face un diagnostic corect și poate recomanda un tratament adecvat. Bunăoară, o persoană

care prezintă simptome de durere toracică și dificultăți de respirație poate fi diagnosticată cu o afecțiune cardiacă, iar medicul poate recomanda tratamentul adecvat, cum ar fi administrarea de medicamente sau intervenții chirurgicale.

- *Utilizarea informațiilor bazate pe dovezi*: medicul poate utiliza date întemeiate pe probe convingătoare pentru a lua decizii de tratament. De pildă, o persoană diagnosticată cu diabet zaharat poate fi tratată cu insulina, deoarece aceasta este terapia standard pentru această afecțiune și există cercetări care demonstrează eficacitatea acestui tratament.
- *Comunicarea eficientă medic-pacient*: furnizarea de informații clare și complete pacientului poate comunica și încrederea pacientului în medic. De exemplu, medicul poate explica în detaliu riscurile și beneficiile fiecărei opțiuni de tratament și poate discuta împreună cu pacientul despre cea mai bună opțiune pentru el.
- *Îmbunătățirea planurilor de tratament*: medicul poate utiliza datele și sursele de învățare din experiențele trecute pentru a stabili planurile de tratament și pentru a reduce erorile medicale. De exemplu, dacă un anumit tratament nu a fost eficient pentru pacientul anterior, medicul poate lua această informație în considerare și poate recomanda un alt tratament.

În concluzie, studiul valorii epistemice a adevărului pentru actul medical este important din mai multe motive. Mai întâi de toate este vorba despre *siguranța pacienților*. În medicină, deciziile sunt luate pe baza informațiilor și a cunoștințelor disponibile. Dacă informațiile sunt inexacte sau false, atunci pacienții pot primi tratamente nepotrivite sau pot fi supuși riscurilor și efectelor secundare nedorite. Astfel, valorificarea epistemică a adevărului poate ajuta la asigurarea siguranței pacienților prin precauția deciziilor medicale oferite acestora. Alt motiv ar fi – *eficiența tratamentului*. Medicina este un domeniu în dezvoltare, iar cercetarea continuă și descoperirile medicale nu pot avea un impact semnificativ asupra modului în care boala este diagnosticată și tratată. Prin urmare, noile fapte stabilite de știință și de noutățile medicale sunt integrate în mod adecvat în practică medicală și că pacienții primesc tratamentele cele mai eficiente. *Îmbunătățirea practicii medicale* – este următorul pretext, prin intermediul căruia lucrătorii medicali pot înțelege evident cum să folosească informațiile pentru a lua decizii cu o precizie mai mare în ceea ce privește tratamentul și managementul fiecărui pacient în parte. Acest lucru poate duce la progresarea teoriei și practicii medicale și la creșterea eficacității tratamentelor. Medicii au *responsabilitate profesională* – de a

acorda îngrijiri pacienților lor în mod etic și profesional. Aceasta poate ajuta la evitarea erorilor, greșelilor, malpraxisului medical și la creșterea satisfacției celor suferinzi.

Bibliografie:

1. Beauchamp, T.L., Childress, J.F. *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford University Press, New York. 2013, p.65. ISBN: 9780199924585, 0199924589.
2. Beauchamp, T.L., Childress, J.F. *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford University Press, New York. 2013, p.72-73. ISBN: 9780199924585, 0199924589.
3. Veatch, R.M. *A Theory of Medical Ethics*. New York: Basic Books; 1981, p.34. ISBN-13 978-0465084371.
4. Veatch, R.M. *A Theory of Medical Ethics*. New York: Basic Books; 1981, p.142-166. ISBN-13 978-0465084371.
5. Fry, S.T., Veatch, R.M. *Case Studies in Nursing Ethics (Fry, Case Studies in Nursing Ethics.)* 4th Edition. Jones & Bartlett Learning. 2010. p. 2. ISBN-13 978-0763780319.
6. Lo, B. *Resolving Ethical Dilemmas: A Guide for Clinicians*. Lippincott Williams &Wilkins. 5th Edition. 2013, p.125. ISBN-13 978-1451176407.
7. Lo, B. Clinical Medical Ethics: How Did We Start? Where Are We Heading? J Clin Ethics. In: National Library of Medicine, 2022 Summer; 33(2):124-129. [citat: 07.04.2023] Disponibil: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35731816/>
8. Pellegrino, Ed.D. *The Philosophy of Medicine Reborn: A Pellegrino Reader*. Edited by H. Tristram Engelhardt and Fabrice Jotterand. University of Notre Dame Press, 2008 [citat: 07.04.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.2307/j.ctvpj7fgp>.
9. Ramsey, P. *The Patient as Person: Explorations in Medical Ethics*. New Haven: Yale University Press. 1970, p. 19. ISBN 9780300013573.
10. Goodman, K.W. Privacy, Confidentiality, Law and Ethics. Northeast Florida Medicine Supplement, 30 January 2008 [citat: 02.04.2023]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/228475496_Privacy_Confidentiality_Law_and_Ethics#fullTextFileContent

Date despre autor:

Ludmila RUBANOVICI, dr. în filos., conf. univ.,
Catedra de filosofie și bioetică, Universitatea de Stat de Medicină și
Farmacie „Nicolae Testemițanu”,
email: ludmila.rubanovici@usmf.md

IMPLICAȚIILE FENOMENOLOGICE A CONCEPTULUI DE OBIECTIVITATE ÎN MECANICA CUANTICĂ

Ecaterina LOZOVANU

Abstract: *People have always been troubled by questions about the world they belong to, about love, happiness, about friendship and the need for others, about history, science, society, about who we are and what makes us truly human - free, free from prejudice. The quantum world, discovered at the beginning of the 20th century, was meant to change the way people think about themselves and their place in the Universe. The quantum domain that ultimately underlies the world has deeply philosophical implications for what we consider to be real and unreal, objective and subjective. Even today, after a century, we try to familiarize ourselves with this challenging world and understand its existential implications.*

Cuvinte cheie: *mecanica cuantică, fenomenologie, epistemologie, obiectivitate, complementaritate.*

În istoria științei nu a existat o teorie care să aibă un impact atât de profund asupra gândirii umane, ca mecanica cuantică și nici nu a existat o teorie care să marcheze atâtea succese în predicția unei diversități enorme de fenomene. Aceasta explică faptul, că un șir de personalități remarcabile și-au adus aportul în a explica și a modela viziunile noastre asupra acestui subiect atât de bogat.

Un aspect al momentului cuantic, frecvent analizat de filosofi, de istorici ai științei se referă la legătura dintre idei și instituții. În această direcție remarcabilă este poziția lui Paul Forman, care a argumentat că „anxietățile culturale din Germania a anilor douăzeci ai secolului trecut au fost, în ultimă instanță, motivul pentru care fondatorii mecanicii cuantice au plasat aleatoriul în miezul teoriei lor”(1). Un impact deosebit, din această perspectivă, l-a avut lucrarea lui David Kaiser „How the Hippies Saved Physics: Science Counterculture, and the Quantum Revival”, în care se încearcă de a pune în legătură implicațiile mecanicii cuantice cu misticismul oriental antic și cu preocupările New Age. Cercetătorul de la Massachusetts Institute of Tehnology caută o legătură între direcțiile de

cercetare ale mecanicii cuantice, mișcările pentru libertatea de expresie, protestele împotriva războiului din Vietnam, revoltele studentești din anii 1960 și 1970, pe de o parte, și misticismul filosofiei New Age, pe de altă parte.

Lucrarea lui D. Kaiser ne relatează despre grupul excentric din California, numit Fundamental Fysiks Group, care explora posibilitatea ca mecanica cuantică să implice adevăruri mistice profunde, iar paralela poate fi găsită numai în filosofii orientale. Dacă poziția lui P. Forman susține, că momentul cuantic este un produs cultural, este efectul unui moment particular al istoriei occidentale, atunci misticismul cuantic sugerează că este un „moment oriental”. Aceasta poate fi explicat prin faptul, că crearea mecanicii cuantice a fost, cu adevărat, o realizare științifică uimitoare, care a declanșat o criză filosofică reală. Teoria a răsturnat convingeri elementare despre spațiu, timp, cauzalitate, realitate și a expus, ca fiind eronate numeroase presupuneri științifice fundamentale în plan cultural și filosofic. „Concepția despre lume s-a prăbușit” au susținut un șir de oameni de știință. Fizicienii de prim rang au încercat să explice înțelesul mecanicii cuantice în articole, lucrări, dar nu s-a ajuns la un consens. N. Bohr a propus complementaritatea, alții au invocat o concepție statistică asupra realității. E. Schrodinger a încercat de a transforma mecanica cuantică într-o teorie cauzală, iar A. Einstein și-a pus speranțele într-o restaurare deplină a momentului newtonian. Dar toți au susținut faptul, că mecanica cuantică ridică întrebări cu implicații profund filosofice.

În lucrarea „How the Hippies Saved Physics: Science Counterculture, and the Quantum Revival” D. Kaiser subliniază, că savanții pragmatici din Europa și SUA insistau ca studenții să înțeleagă aspectele epistemologice bizare ale mecanicii cuantice. Pentru un fizician din anii 1930, imanența unei poziții filosofice în privința mecanicii cuantice făcea parte din ceea ce însemna a fi educat.

Cel de-al Doilea Război Mondial a schimbat situația. Acesta a eliminat filosofia din fizica americană. D. Kaiser susține că, „Incredibila presiune a proiectului Manhattan, de a construi bomba atomică, de a derula un proiect atât de uriaș și apoi de a gestiona marile proiecte științifice, care au urmat, a scos cu forța filosofia din peisaj”(2). Programele de studii la fizică se concentrau pe rezolvarea de probleme, ignorând tangențele cu filosofia, iar studenții se orientau spre extragerea rapidă de numere din ecuații. Cariera fizicienilor s-a schimbat și mai mult în timpul Războiului Rece, când cei mai mulți erau recrutați pentru munca din industrie și din laboratoarele naționale. În cadrul cursurilor de fizică se dădea și mai multă

importanță calculelor și problemelor. Fizica nu mai era o vocație, ci o profesie.

Atmosfera creată de studiul fizicii numită de Kaiser „pedagogie cu mare productivitate” a reactualizat necesitatea interpretării mecanicii cuantice. W. K. Heisenberg a încercat să revitalizeze interpretarea mecanicii cuantice într-un șir de lucrări dedicate lui N. Bohr, chiar cu prețul reduționist, numind-o interpretarea Copenhaga. Interpretarea Copenhaga a devenit treptat un nume convenabil pentru o poziție presupus ortodoxă și incontestabilă căreia i se opuneau câțiva rebeli nonconformiști. Printre aceștea se găsea D. Bohm, susținător al variabilelor ascunse, P. Feyerabend, anarhist metodologic și K. Popper, care promova obiectivismul împotriva presupusului subiectivism al mecanicii cuantice. Aici mai pot fi incluși reprezentanții marxismului, al căror materialism dialectic se împotriva oricărei alte concepții cu excepția obiectivismului consecvent.

Printre fizicieni, însă, interpretarea Copenhaga a devenit un fel de joker pentru orice atitudine filosofică utilă explicării mecanicii cuantice, una pe care fizicienii înșiși nu erau nevoiți să o investigheze. Punerea marilor întrebări era privită ca nefiind necesară, chiar dezavantajoasă. Atunci, când bula fizicii s-a spart, în 1975, un mic grup de fizicieni au format, la Universitatea Berkeley, California, Fundamental Fysiks Group. Scopul acestui grup, după cum susține Kaiser, era „să readucă sentimentul de entuziasm, uimire și mister care îi atrăsese inițial spre fizică, la fel cum îi animase pe fondatorii mecanicii cuantice”(3). Reprezentanții grupului au constatat faptul, că imaginea domeniului subatomic, pe care o redă mecanica cuantică, nu putea fi pusă în legătură cu lumea obișnuită, de zi cu zi, într-o manieră satisfăcătoare. Pur și simplu, părea că nu există cuvinte și concepte adecvate care să explice tot ce se întâmplă. Fundamental Fysiks Group a încercat să stabilească legături între conceptele mistice ale filosofiei orientale și cele ce păreau să fie implicate în fizica cuantică.

Misticismul cuantic generat de acest grup și susținut de un număr impresionant de personalități, chiar, dacă a fost contracultural, a exercitat o influență asupra științei oficiale, stimulând dezvoltarea unora dintre aspectele mai ciudate ale teoriilor și testând unele dintre cele mai bizare predicții experimentale. În atmosfera de la acea vreme, încărcată de discuții despre filosofia orientală, au reapărut problemele interpretative ca mari întrebări. Această mișcare eclectică a avut și un impact pozitiv în cultura timpului, deoarece a creat un spațiu în afara cadrului oficial, care a dat o nouă legitimitate actului de a pune întrebări. Cultura interogației este

forța care ne împinge și ne alimentează dorința de a merge înainte pentru a explica și depăși misterul, incomprehensibilul.

Disonanțele, legate de interpretarea mecanicii cuantice, țin de aspectul filosofic al problemei și, anume, de noua epistemologie la care invită fizica cuantică. Cu adevărat, mecanica cuantică subminează noțiunea de obiectivitate bazată pe știința newtoniană din secolele XVII-XIX. În perioada în care apare mecanica cuantică, în secolul XX, apare o noțiune de obiectivitate care era potrivită pentru descrierea obiectelor cuantice. Termenul de „obiectivitate” se referă la un ideal de cunoaștere care este caracterizat ca „vedere de niciunde”, pe care un observator o poate realiza stând cumva complet separat și deconectat de la ceea ce era observat. Ideile savanților despre cum să transpună acest ideal în practică a evoluat de-a lungul timpului și în semnificație și în simbolism. Dar acest ideal a ghidat ambiția științei în momentul newtonian. N. Bohr a contestat această ambiție, cel puțin în anumite domenii, în cadrul discuțiilor de la conferința Como în care a introdus noțiunea de complementaritate. El susține, că nu este posibilă o separare categorică între fenomenele cuantice și mijloacele de observare.

N. Bohr era un empirist pragmatic. Oricine caută cunoașterea folosește mijloace de observare și este motivat de un set de întrebări. Mijloacele de observare sunt parte intrinsecă a procesului de cercetare. Aceste mijloace ne permit să percepem obiecte pe care nu le-am putea percepe altfel și ne ajută să structurăm aceste obiecte. Nu este posibil să facem o descriere completă a obiectelor, pe care le studiem, fără să ne referim la procesul de studiu în sine. Totodată, lumea este percepută ca fiind independentă de ființele umane, nu putem să o facem să se comporte așa cum vrem noi.

La începutul secolului XX a fost introdusă o nouă noțiune de obiectivitate de către filosoful german Ed. Husserl, fondatorul filosofiei fenomenoloice. Fenomenologia pleacă de la premisa, că orice cercetare este o chestiune de a privi și descoperi, mai degrabă decât de a presupune și a deduce. Privind și descoperind, un obiect nu este văzut de niciunde, ci el îi apare cuiva - individ sau comunitate. Mai mult, modul în care arată obiectul este legat de modul în care este privit. Din această perspectivă, obiectivitatea nu înseamnă să stai în afara unui obiect și să-l percepi cumva, ca de niciunde. Aceasta înseamnă, mai degrabă, să îl percepi astfel încât altcineva să știe cum va fi perceput și din alte puncte de observație. Punctul de vedere obiectiv nu înseamnă că nu vede nimeni un lucru sau că-l vede de niciunde, ci e modul în care oricine poate să vadă un lucru, în principiu.

În știință, pentru perceperea unui obiect, cum ar fi electronul sau o planetă, meditația este indispensabilă. Când cercetătorii propun existența unei noi particule sau a unui asteroid, o astfel de propunere implică un orizont de anticipare a entității respective apărând în alte moduri, în alte circumstanțe, anticipări care pot fi confirmate sau negate doar prin observare. Savanților le este evident faptul, că fenomenul apare diferit atunci când este abordat cu instrumente diferite. Așadar, perceperea conceptuală a fenomenului implică meditație indispensabilă și anticipare. Nu doar că nu există „vedere de niciunde” a unui fenomen, dar nu există nici o poziție privilegiată din care să vedem un profil anume, iar pozițiile intermediare se schimbă și ele. Faptul că unele evenimente pot avea loc doar în condiții speciale de laborator nu înseamnă că ele sunt abstracte sau nelumești. Lucrurile stau exact invers – condițiile speciale de laborator sunt cele care fac aceste fenomene să ne preocupe.

Așa dar, fenomenologia nu este deranjată de fenomenele care se deosebesc de obiectele convenționale, iar descrierea fenomenologică nu presupune cum „este” ceva, ci începe să descriem cum este. Experiența noastră obișnuită este plină de obiecte „stranii” și poate să includă exemple de realități amestecate, incomplete. Una dintre ele este celebru iepure-rață, găsit în multe manuale de filosofie și psihologie. Așezat cu un iaz în fundal, cu valurile pe apă și frunze de nufăr, este incontestabil o rață. Așezat într-o poieniță, cu iarbă și pădărie, este la fel de sigur un iepure. În ambele cazuri mediu, contextul este important.

Iepurele-rață este analog cu situația ilustrată de pisica lui Schrodinger. Funcția f de dinaintea deschiderii cutiei cu pisica este superpoziția a două posibilități – pisica vie și pisica moartă, într-un mod similar cu imaginea desprinsă de fundal. Furnizarea unui fundal este similară cu efectuarea unei observații sau măsurători. Imaginea care se metamorfozează într-un obiect lipsit de ambiguitate pentru percepția umană este asemănătoare cu „colapsul” funcției de undă. Nu este un mister în acest proces. Misterul este creat doar atunci când se insistă pentru înrebarea care ar presupune un răspuns ce l-am primi pentru un obiect perceptibil. Filosofii cunosc că anumite tipuri de întrebări sunt lipsite de sens, deoarece acestea anticipează un răspuns care nu poate fi dat. Știința are ca funcție principală – înaintarea de predicții. Acolo unde nu sunt suficiente informații pentru a înainta o predicție, știința trebuie să se limiteze. Pisica lui Schrodinger este un exemplu de acest gen de situații.

Este evident faptul, că lumea este implicată într-o rețea cauzală densă. Suntem îndreptățiți să susținem că lucrurile din acea rețea există, dar nu este și cazul lucrurilor din afara rețelei respective. Ceea ce este cu

adevărat uimitor în mecanica cuantică este că ea ne îndreptățește să înaintăm unele afirmații despre lucrurile din afara rețelei respective, altfel spus, că lucrurile se pot realiza într-un mod sau altul, dar între aceste două moduri există o oarecare legătură. Anumite potențialități au o gamă particulară de actualități.

În concluzie susținem, că iepurele-rață seamănă cu undele de probabilitate și cu alte elemente ale fenomenelor cuantice prin faptul că are o formă și este real, dar într-un mod diferit și de iepuri, și de rațe. Același lucru este adevărat și pentru fenomenele cuantice. Noua noțiune de obiectivitate nu este destinată nimănui, ci este pentru toată lumea. Obiectiv înseamnă ceva ce trebuie să aibă sens, pentru oricine altcineva care se ocupă de cercetare. Totodată, ținem să relevăm faptul, că înțelegerea și aprecierea limbajului cuantic și a simbolismului lui, împreună cu abilitatea de a recunoaște folosirea lor inadecvată, fac parte din ceea ce înseamnă în prezent a fi o persoană educată. O asemenea educație presupune nu numai cunoștințe din științele exacte, dar și din cadrul filosofiei. Aceasta deoarece, mecanica cuantică include implicații profund filosofice ce contribuie la închegarea unei concepții despre lume, care constituie elementul esențial al conștiinței omului. Pentru realizarea acestui gen de educație este nevoie nu numai de un alt mod de predare a fizicii, dar și de un nou cadru pentru științele umaniste.

Bibliografie:

1. Forman Paul, *Cultura Weimer, cauzalitatea și teoria cuantică*, București, 1984, p65.
2. Kaise David, *How the Hippies Saved Physics: Sciense Counterculture, and the Quantum Revival*, Editor: WW Norton - Company, 2012, p.204.
3. Ibidem, p.253.

Date despre autor:

Ecaterina LOZOVANU, Dr., conf. univ.,
șefa Departament Științe socio-umane
Facultatea de Calculatoare, Informatică și Microelectronică, Universitatea
Tehnică a Moldovei
Email: ecaterina.lozovanu@ssu.utm.md

CARACTERUL AMORAL AL TRANSHUMANȚEI POLITICE MOLDOVENEȘTI

Valeriu CAPCELEA

In this article, the problems of party switching in the Republic of Moldova are addressed, which is a fairly widespread social phenomenon in recent decades that has a harmful/ammoral influence on social development our country. The author notes the fact that moldovan political transhumance has become a practice, a rouytine, which is not in the public interest because the issue of politriral migration from one parlamentary faction to another occurs „for a fee”, which represents pure corruption, an excelent example of what can be called a political bribe. In conclusion, it is noted that it is necessary to adopt a law that would prohibit political defection from one party of another, and as a possible solution it could include the request that the defector remain independent until the end of the electoral mandate. words

Key-words: party switching, moldovan political transhumance, political party, morality, amorality.

INTRODUCERE

Este cunoscut faptul că schimbarea de partid există și în democrațiile dezvoltate, iar cel mai faimos „șobolan” („carcasă”) a fost vestitul prim-ministru britanic Winston Churchill, care în tinerețe, a trădat partidul conservator (Tory), trecând de două ori la liberali, pentru a reveni după două decenii la conservatori. Totodată, putem specifica și faptul că fostul președinte american Ronald Reagan a fost membru și activist al Partidului Democrat dar, mai târziu, a schimbat viziunile și a aderat la Partidul Republican.

Prin urmare, exemple de acest gen sunt cunoscute și în sistemele politice mult mai stabile, cum sunt cel britanic sau american. În schimb, chiar și în țările în care traseismul nu este interzis, *de facto*, el e privit reprobator, atât din punct de vede moral, cât si strategic. Este firesc că alegătorii resimt acest nomadism ca pe o trădare pentru că ei au ales un deputat pe o listă, iar el î-și întoarce cojocul pe partea cealaltă și trece la adversari.

Problema analizei și elucidării esenței noțiunii și fenomenului social specific „traseism politic”, „migrație politică”, „transhumanță politică”, „nomadism politic”, „turism politic”, „prostituție politică” îi sunt consacrate numeroase studii în diferite state ale lumii, mai ales, în SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, România etc., inclusiv și în Republica Moldova (în continuare RM). În literatura de specialitate există un șir întreg de noțiuni/termeni ale acestui fenomen social care elucidează

procesul traseismului politic, fiind foarte răspândit în circuitul științific. Conform Dex-ului „transhumanța” reprezintă o „deplasare sezonieră a păstorilor cu turmele de animale (îndeosebi de oi) vara la pășunile de la munte și toamna spre cele de la șes [1, p. 1265], iar „nomadismul” constituie un mod de viață al unei colectivități umane, caracterizat prin lipsa unei așezări stabile [1, p. 795], în timp ce prin prostituție se înțelege un act prin care o persoană consimte să întrețină, în mod obișnuit, raporturi sexuale cu un număr nedeterminat de parteneri pentru bani sau anumite avantaje [1, p. 979].

Totodată, noțiunea „traseism politic” (în engleză, *party switching*) caracterizează fenomenul politic care constă în schimbarea de către un politician a partidului politic care l-a propulsat într-o funcție. Din păcate, din punct de vedere științific, această noțiune nu a fost studiată și tratată la nivelul cuvenit. Printre argumentele acestei atenții insuficiente a tratării fenomen trădării politice, în literatura din domeniu găsim explicația existenței unui sistem de partide slab instituționalizat [a se vedea: 2, p. 536-559; 3].

În același timp, în literatura de specialitate mai sunt utilizate formule precum „*political tourists*” sau „*institutional nomads*” pentru a descrie „elite care investesc (prea) puțin în partidele la care sunt afiliate și al căror comportament este (prea) puțin influențată de aceste partide [4, p. 170].

Problemă în cauză este foarte actuală de circa două decenii pentru RM pentru că în această perioadă au avut loc zeci de trădări/migrări politice reieșind din moralitatea precară a deputaților, pe motiv că anume moralitatea constituie predestinația inițială a lor, ce are o influență negativă asupra societății, contribuind în mod substanțial la degradarea morală a societății moldovenești, la erodarea democrației și statului de drept.

TRANSHUMANȚA POLITICĂ MOLDOVENEASCĂ

În această lucrare vom utiliza termenul de „*transhumanță politică*”, pentru că, în viziunea noastră, el întrupează cel mai adecvat fenomenul traseismului politic din țara noastră, pe motiv că migrarea dintr-un partid în altul în Parlamentul de la Chișinău este asemenea unei deplasări sezoniere a păstorilor cu turmele de animale care se efectuează fără a ține cont de omenie, morală, cumsecădenie, fiind luate în calcul numai interesele meschine ale unor deputați de a se îmbogăți peste noapte, de a-și rezolva propriile probleme.

În această ordine de idei, *transhumanța politică* din RM are particularitățile sale specifice. De circa două decenii în țara noastră au loc evenimente care țin de transhumanța politică autohtonă, care are o

influență nocivă nu numai asupra proceselor politice din țara noastră, dar și asupra dezvoltării statului RM. Este evident că dacă cineva ar părăsi rândurile partidului din pricina unor concepte sau din cauza dezacordului său cu linia partidului, am putea vorbi despre migrație politică. Însă, ceea ce s-a întâmplat în ultimul timp, în opinia Galinei Bostan, în domeniul nomadismului/turismului politic este ceva ieșit din comun, pe motiv că toate aceste migrații politice de la un partid la altul constituie o corupție pură, un exemplu excelent al ceea ce se mai poate numi mită politică [5]. Din păcate, la noi, transhumanța politică nu este întâlnită în situații extreme, dar a devenit o practică, o rutină, care nu este în beneficiul public. În aceeași ordine de idei, Lilia Ioniță, expertă anticorupție de la *Centrul de Analiză și Prevenție a Corupției* scria că „Problema migrării politice „contra cost” dintr-o fracțiune parlamentară în alta, în scopul constituirii unor majorități parlamentare confortabile, ridică mari semne de întrebare din perspectiva integrității politice”[6]. Totodată, ea remarcă, pe bună dreptate, că cadrul normativ nu a anticipat faptul că, „odată cu accederea în Parlament a oamenilor de afaceri, „va înflori” și fenomenul traseismului, respectiv nu au fost reglementate interdicții pentru schimbarea culorii politice”[6].

Într-adevăr, în RM „transhumanța politică” s-a manifestat pregnant după anul 2009, când sistemul politic a fost accesat de oamenii din bussines. Aceștia au replicat „cu nonșalanță” regulile și schemele de afaceri mai puțin oneste (atacuri raider, preluări de afaceri) în sistemul politic. Este deja notoriu că anume odată cu venirea oamenilor de afaceri în politică migrațiile sezoniere și de conjunctură a deputaților au devenit mai frecvente sau chiar s-au transformat într-o regulă. Din păcate, cadrul normativ nu a anticipat și, respectiv, nu a reglementat interdicții pentru „mișcările” deputaților în Parlament dintr-o fracțiune în alta, aceștia beneficiind de garanțiile constituționale, potrivit cărora „în exercitarea mandatului, deputații sunt în serviciul poporului și orice mandat imperativ este nul”. Din perspectiva abordărilor constituționale asemenea „mișcări” nu sunt condamnabile, or se prezumă că deputații acționează din numele poporului.

Dintotdeauna, în orice stat din lume, aleșii poporului au avut misiunea de a forma principiile morale ale vieții, a păstra nivelul moralității sociale, a determina etalonul unui comportament moral autentic. Prin urmare, misiunea deputaților consta în a se opune amoralismului în toate formele lui de manifestare - de la naționalism și șovinism, până la pornografie. În această ordine de idei, corpul legislativ autohton la nivel parlamentar, dar și local a eșuat pe motiv că a abdicat

rolul de călăuză, de instanță morală, dar și de santinelă, care din punct de vedere teoretic ar fi apanajul elitelor.

CONCLUZII

Țara noastră ar trebui să depună eforturi pentru apariția unor astfel de mecanisme de responsabilitate politică ca să poată contracara transhumanța politică. Dar, totodată, este important să înțelegem că nu există o soluție perfectă și rapidă, în acest sens. Este evident că vor exista dezertări mai îndoielnice motivate în viitorul apropiat. Mai presus de toate, însă, RM are nevoie de dezvoltarea unor partide politice transparente, bazate pe asociere liberă, care să voteze împreună cele mai importante probleme. De aceea, concurența politică liberă este o condiție necesară pentru crearea unui sistem politic autentic în țara noastră. Din această cauză, în viziunea noastră, interdicția privind schimbarea de partid ar trebui să existe, cel puțin la etapa actuală a tranziției post-comuniste din RM.

În opinia noastră, până la adoptarea unei legi care ar interzice dezertarea politică dintr-un partid sau altul, în calitate de o posibilă soluție temporară s-ar putea include solicitarea dezertorului să rămână independent până la sfârșitul mandatului electoral. Totodată, pentru a anihila tendința schimbării de partid, ar trebui să se ia în considerare introducerea unor interdicții stricte la nivel de partide politice care ar crește prețului dezertării și disciplinei de partid fără a restrânge drepturile politicianilor.

În RM transhumanța politică, este mai răspândită decât în alte democrații fragile, având consecințe grave pentru destinele țării noastre, iar acțiunile amurale ale subiecților lui șochează lumea de bună credință nu numai din țara noastră, dar și la nivel european și mondial. Din păcate, acest fenomen social care se manifestă pregnant la noi în țară este însoțit de mituirea politică, mai ales, în cadrul Parlamentului autohton.

Bibliografie:

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ed. a 2-a, rev. - București: Ed. Univers enciclopedic Gold, 2016. – 1376 p.
2. Heller, W.; Mershon, C. *Party switching in the Italian Chamber of Deputies, 1996–2001*. In: *Journal of Politics* 67.2 (2005), pp. 536-559.
3. Heller, W.; Mershon, C. ed. *Political parties and legislative party switching*. - Palgrave Macmillan, 2009. – 329 p.

4. Shabad, G.; Slomczynski, K. *Inter-Party Mobility among Parliamentary Candidates in Post-Communist East Central Europe*. In: Party Politics, vol. 10, no. 2, 2004, pp. 151-176.
5. Бостан, Г. *Политический туризм: как нам от него избавиться?* Disponibil pe: <https://www.zdg.md/ru/?p=38736>, 23/05/2020. Accesat la 19 februarie 2023.
6. Ioniță, L. *Problema migrării politice contra cost...* Disponibil pe: <https://anticoruptie.md/ro/investigatii/integritate/traseistii-cine-cumpara-deputati-in-republica-moldova>. Accesat la 20 februarie 2023.

Date despre autor:

Valeriu CAPCELEA, Dr. hab., conf. univ.

Secția Nord a Academiei de Științe a Moldovei Bălți, Republica Moldova

Email: vcapcelea@mail.ru

UNELE ASPECTE ALE BIOETICII AGRICOLE

Laurenția ARTIOMOV

Potențialul mare și pericolul real al realizărilor biotehnologice moderne face ca rolul social și de reglementare al bioeticii să fie foarte important. Lucrarea abordează unele aspect ale bioeticii agricole ce vizează utilizarea durabilă a solului, preocupările de etica în domeniul biotehnologiilor agroalimentare, etica utilizării inteligenței artificiale și a nanotehnologiilor în agricultura durabilă.

Cuvinte cheie: bioetica agricolă, etica solului, biotehnologii agroalimentare, nanotehnologii.

Termenul de bioetică a fost folosit pentru prima dată de Van Rensselaer Potter în 1971 în lucrarea sa “Bioethics - Bridge to the Future”. El considera că abordările bioetice sunt esențiale pentru supraviețuirea omenirii și pentru integrarea cunoașterii științifice în ecosistemul planetei noastre. Potter V.R. înțelegea bioetica termenul ca „știința supraviețuirii” în sensul ecologic – etica pentru viață și pentru existență [1]. Bioetica agricolă abordează probleme legate de alegerile cu care se confruntă știința și practica agricolă și de deciziile pe care trebuie să fie luate în încercarea de a echilibra asigurarea cu hrană a populației globului cu necesitatea de a păstra ecosistemele naturale ale Pământului pentru generațiile viitoare [2].

Etica solului. O preocupare a bioeticii agricole este perceperea solului ca fiind semnificativ din punct de vedere etic. Mulți indicatori ai integrității solului au fost mult timp imperceptibili, ne semnificativi și trecuți cu vederea atât de către practicienii din agricultură și de cei interesați de problemele bioetice. Acest lucru a însemnat că a fost dificil chiar să se recunoască o situație de perturbare sau degradare excesivă a solului, astfel încât puțini oameni și-au asumat responsabilitatea etică pentru sol. Dacă considerăm solul ca parte a resurselor noastre naturale, care este doar parțial regenerabilă, trebuie să gestionăm solurile în așa fel încât să fie menținute la același nivel de calitate pentru generațiile viitoare. Acesta a devenit un principiu de conducere în agricultura ecologică. Paul B. Thompson [3] în cartea sa intitulată „The Spirit of the Soil” invită fermierii și ecologii să găsească o etică comună care să combine etica de producție cu etica de a păstra mediul natural în starea sa originală. Oponenții lui Paul B. Thompson susțin că dezvoltarea eticii ar putea să nu schimbe comportamentul, cel puțin nu în timp util și pledează pentru un nou standard, bazat pe atitudinea respectuoasă față de sol care ar asigura sustenabilitatea lui [4]. Utilizarea solului într-un mod etic și durabil presupune refacerea solurilor degenerate, deșertificate și erodate, introducerea de politici agricole care să protejeze sănătatea și fertilitatea solului și să restabilească solurile degradate, implementarea de instrumente financiare pentru a face produsele provenite din agricultura ce protejează solul mai ieftine decât cele din agricultura care degradează solul

Bioetica și biotehnologiile agroalimentare. Biotehnologia agricolă și, în special, dezvoltarea culturilor modificate genetic au fost controversate din mai multe motive, inclusiv îngrijorarea că tehnologia prezintă potențiale efecte negative asupra mediului sau asupra sănătății, că tehnologia ar duce la dominarea corporațiilor în agricultură și că este lipsit de etică să manipulezi viața în laborator. Preocupările de etică în domeniul biotehnologiilor agroalimentare se referă în primul rând la consecințele potențiale ale utilizării organismelor modificate genetic pentru intensificarea producției de alimente. O preocupare a bioeticii privind utilizarea bioingenieriei genetice este problema siguranței biologice, înțelegând ca păstrarea esenței biologice a organismelor vii, a calităților biologice și a prevenirii unei pierderi pe scară largă a integrității biologice [5].

Etica utilizării inteligenței artificiale în agricultura digitală. Aplicațiile de inteligență artificială sunt o componentă integrală și emergentă a agriculturii digitale. Inteligența artificială poate ajuta la asigurarea unei producții durabile în agricultură prin îmbunătățirea

operațiunilor agricole și luarea deciziilor. Recomandările despre starea solului, conținutul de pesticide, dispozitivele automate pentru muls și cules de fructe sunt exemple de aplicații ale inteligenței artificiale în agricultura digitală. Deși inteligența artificială oferă multe beneficii în agricultură, sistemele ei pot cauza probleme și riscuri etice care ar trebui evaluate și gestionate. Proiectarea și configurarea defectuoasă a sistemelor inteligente pot impune prejudicii și consecințe nedorite asupra agriculturii digitale. Invasia vieții private a fermierilor, deteriorarea bunăstării animalelor din cauza tehnologiilor robotizate și lipsa răspunderii pentru problemele rezultate din utilizarea instrumentelor inteligenței artificiale sunt doar câteva exemple de provocări etice în agricultura digitală [6].

Etica utilizării nanotehnologiilor în agricultură. De-a lungul timpului, agricultura obține beneficii constante din diferite inovații tehnologice (soiurile hibride și îngrășămintele sintetice, pesticidele). Acum, agricultura utilizează nanotehnologia, care este necesară pentru a face față provocărilor globale ale schimbărilor climatice și securității alimentare. Au apărut oportunități remarcabile de modernizare a practicilor agricole de utilizare a nanopesticidelor, nanofertilizatorilor și nanosenzorilor în managementul îmbunătățit al bolilor și al dăunătorilor, reducerea poluării chimice și creșterea productivității agricole, cu toate acestea, multe întrebări cu privire la toxicologia și siguranța acestor sisteme pentru sănătatea umană și a ecosistemelor rămân nerezolvate. Deși viitorul nanopesticidelor în dezvoltarea agriculturii pare promițător, expunerea umană la substanțe agrochimice periculoase capabile să traverseze barierele biologice este o preocupare semnificativă, deoarece poate provoca afectarea ireversibilă organelor vitale [7]. Evaluarea riscurilor nanotehnologiilor în practica agricolă rămâne cu mult în urma aplicării sale. Apare întrebarea dacă agricultura ar trebui să folosească sisteme nanotehnologice deși există riscuri potențiale pentru sănătatea umană și pentru mediu.

Deciziile privind dezvoltarea agriculturii ar trebui să se bazeze pe bunul simț, cunoștințe, standarde etice înalte și mecanisme democratice pentru a face din agricultura un mod de viață sănătos și nu doar o investiție profitabilă.

Bibliografie:

1. Ten Have, H. A. (2012). Potter's Notion of Bioethics. *Kennedy Institute of Ethics Journal*, 2012,22(1), 59-82.
<https://doi.org/10.1353/ken.2012.0003>

2. Chrispeels, M. J., & Mandoli, D. F. (2003). Agricultural ethics. *Plant physiology*, 132(1), 4-9. <https://doi.org/10.1104/pp.103.021881>
3. Thompson, P. B. (2017). *The spirit of the soil: Agriculture and environmental ethics*. Second edition, 2017, Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315559971>
4. Van Mansvelt, J. D., et al. Changing ground: handling tensions between production ethics and environmental ethics of agricultural soils. *Sustainability*, 2021, 13(23), 13291. <https://doi.org/10.3390/su132313291>
5. Nezhmetdinova, F. Global challenges and globalization of bioethics. *Croatian Medical Journal*, 2013, 54(1), 83-85. <http://dx.doi.org/10.3325/cmj.2013.54.83>
6. Eastwood, C., Klerkx, L., Ayre, M., & Dela Rue, B. Managing socio-ethical challenges in the development of smart farming: from a fragmented to a comprehensive approach for responsible research and innovation. *Journal of agricultural and environmental ethics*, 2019, 32(5-6), 741-768. <https://doi.org/10.1007/s10806-017-9704-5>
7. Chaud, M., et al. Nanopesticides in agriculture: Benefits and challenge in agricultural productivity, toxicological risks to human health and environment. *Toxics*, 2021, 9(6), 131. <https://doi.org/10.3390/toxics9060131>

Date despre autor:

Laurenția ARTIOMOV, Dr șt. biologice, conf. cercetător, cercetător științific coordonator

Institutul de Microbiologie și Biotehnologie , Universitatea Tehnică a Moldovei

Email: laurentia.artiomov@imb.utm.md

75 YEARS OF INDEPENDENCE AND CASTE SYSTEM IN INDIA

Renu CHOUDHARY

Abstract

Caste system is deeply embedded in Indian society. To understand Indian society, one has to have deep understanding of Indian Caste system. Even after 75 years of independence caste system is omnipresent in India society but its contours have been constantly changing. While G S Ghurye (known as father of Indian sociology) looked upon Indian caste structure from structural functional perspective in which its rigidity,

hierarchy, endogamy, restriction on food, occupation based on ascription, segmental division of society were the prominent features. Louis Dumont has focused on the binary dialectical approach in which there is opposition between Brahmin and untouchable; high caste and low caste: spiritual and temporal. Ethics doesn't allow bifurcation in society on the basis of caste but its presence is harsh reality of India. But today caste scenario is changing. These set features of traditional caste system in India have been weakening to some extent. Caste as a system is weakening but ironically caste identity has become stronger these days. Dipankar Gupta has called it an optical illusion and looked it as a temporary phenomenon. Even prominent sociologist like Srinivas and Andre Beteille feels that caste is losing its strength but it is going to stay in India. This paper tries to explore the changing scenario of caste system in India after 75 year of independence.. What features of the caste system is becoming more prominent these days. If caste as a system is weakening then can we assume that caste will evade from Indian society in near future. This paper tries to focus on the nitigrities of caste system in today's India.

Keywords: caste; caste identity; change, illusion; weakening.

Caste system is indispensable part of Indian society. We can't really understand Indian society without looking at the caste structure. Caste system in India has been constantly changing. While G S Ghurye looked upon Indian caste structure from structural functional perspective in which its rigidity, hierarchy, endogamy, restriction on food, occupation based on ascription, segmental division of society were the prominent features. Louis Dumont has focused on the binary dialectical approach in which there is opposition between Brahmin and untouchable; high caste and low caste: spiritual and temporal. But today caste scenario is changing. These set features of traditional caste system in India have been weakening to some extent. Caste as a system is weakening but ironically caste identity has become stronger these days. Dipankar Gupta has called it an optical illusion and looked it as a temporary phenomenon. Even prominent sociologist like Srinivas and Andre Beteille feels that caste is losing its strength but it is going to stay in India. What features of the caste system is becoming more prominent these days. If caste as a system is weakening then can we assume that caste will evade from Indian society in near future. This paper tries to focus on the nitigrities of caste system and its changing perception in modern India.

Even in 21st century of LPG era, when the whole world has become a global village, Indian society can't be imagined without its complex and unique institution of caste system. Its not that caste system is unique to India. In many pockets of the world we have similar people as dalits in India like Osu in Nigeria, BuraKumins in Japan- yet the complexity of caste structure which we see in India is not seen anywhere else in the

world. Although we can see discrimination between different races (white and Black in America) yet caste system in India has its unique feature. Caste system in India has prevailed from early Vedic period and is continuing till date. But changes in the structure of caste system has always been there, may it be early or post Vedic era, medieval era or modern era. In India we come across a special type of social stratification in the form of castes. The word 'caste' owes its origin to the Spanish word 'casta' which means 'breed, race, strain or a complex of hereditary qualities.' The Portuguese applied this term to the classes of people in India known by the name of 'jati'. The English word 'caste' is an adjustment of the original term.

Major sociological trends look at the caste issue in their own ways. The "founding fathers" of sociology are generally taken to be Karl Marx, Max Weber and Emile Durkheim. Marx understood caste as a form of division of labour connected with the specific Indian form of the Asiatic village, and believed that it would wither away under the impact of industrialisation and modern transport and communications. Durkheim also wrote little on caste; he did not consider himself a specialist in the area, and discussed most often pre-state societies in his major contrasts with modern industrial societies. Among the classics, it was above all the German sociologist Max Weber who dealt with the issue as part of his broad ranging comparative studies. He rejected the "Aryan theory of caste" as such, the inheritance of racial differences and the idea that castes could be explained by deriving upper castes from Aryans, Shudras, Dalits and Adivasis from non-Aryans. But he did believe that the Aryan incursion had led to relations between lighter-skinned conquerors and darker-skinned conquered, and that the role of visibly distinct racial types.

There are various theories about the origin of the caste system in India. Racial theory is supported by some sociologists like G S Ghurye. In *Caste and Race in India* Ghurye (1969) concludes that the Indo Aryans belonged to the larger Indo European stock that dispersed from its homeland after 5000 B.C. He reiterates the racial interpretation of varna as colour and the idea that the dasas described by the Aryans were the dark and snub nosed natives they encountered when they entered India. Caste derives from the varna classification of the early Vedic age, which referred to skin colour and differentiated the Arya and the Dasa.

According to the political theory, caste system is a clever device invented by the Brahmins in order to place themselves on the highest ladder of social hierarchy. According to the occupational theory, the origin of caste system can be found in the nature and quality of social work

performed by the various groups of people. Those professions which were regarded as better and respectable made the persons who performed them superior to those who were engaged in dirty professions. According to the traditional theory, the caste system is of divine origin. There are some references in Vedic literature wherein it is said that castes were created by Brahma the supreme creator, from Brahma head brahmins were created, from arm kshatriya, from thighs vaishyas were created and from the feet shudras.

These are some theories which cast the origin of caste system in India. But change is ever going process which continues to go endlessly. Change is necessary also so that a system could revive and doesn't end. Caste is no exception to that. Caste is indispensable part of Indian society. Without understanding caste system we couldn't understand Indian society. Caste system in India has prevailed from early Vedic period and is continuing till date. But changes in the structure of caste system has always been there, may it be early or post Vedic era, medieval era or modern era.

Various intellectuals have looked upon caste in their own way. B.R Ambedkar considered religion- shastras as the main culprit of discrimination within the caste system. He proposed for inter caste marriages as a solution to annihilate this evil system of discrimination. Gandhi defended the four fold social division in the sense of varnashrama dharma, that is, in the sense that there were certain social functions or duties which were related to one's order or status in society. He approved of a society with functional distinctions based on the different abilities of different members as a way of preserving the stability of social life. According to him, one form of occupation should not be considered superior or inferior to another. He suggested that after removal of untouchability caste system will be purified.

According to GS Ghurye (1979) features of the caste system are segmental division of society, hierarchy, restriction on feeding and social intercourse, lack of choice of occupation and endogamous marriage. Srinivas(1985:3) has listed five features-hierarchy, endogamy, pollution and purity, occupation and commensality. Louis Dumont looked at the whole system in the form of binary opposition like purity and pollution, tradition versus modernity and so on. Bougle (1971:27) finds hereditary, specialisation and reciprocal repulsion as the main characteristics of caste system. I propose to take these indicators as the reference point and intends to analyse the changes that has taken place on these indicators.

Indian society is divided in terms of small segments of social group called caste under which membership is based on ascription. So, segmental division of the society is one of the major characteristic of caste system. Caste membership is an indisputable and unalterable fact by which a man's position in the social structure is wholly determined. The membership of an individual does not undergo any change even if changes in his status, occupation, education, wealth etc. take place.

Caste membership is life long process and that is normally not changeable. Caste is based on ascription. However M N Srinivas(1973) in his book modernisation of Indian tradition has denoted changes in the segmental division of society through Sanskritisation and Westernisation. But even through this process the caste in which one is born is not changed. A Sudra by imitating a Brahmin cannot gain status of a Brahmin. There are many instances of low caste people moving to upper social echelons through the acquisition of political power and control over the state (Pannikar,1955; Thapar,1966). New economic opportunities have also been found to be socially liberating. Jatavas (Chamars) of western UP have elevated their socio economic position by transmuted their erstwhile polluting occupation of skinning of dead animals into modern shoe making industry (Lynch, 1968). Democracy and electoral politics have provided another avenue of group mobility in the post independence period. It's not that only upper caste people are imitated through sanskritisation and westernisation, even upper caste people imitates the culture of lower caste people, the process which has been termed as parochialisation by Srinivas. But if there is adaptability of culture in both ways by upper caste and lower caste people, then one can assume that a time will come when there will be an ideal society where there is no segment within the society with all people following the same culture. But India is known for its unity and diversity. People here has adapting nature, they adapt the new culture without losing their own. Adapting certain traits ensures the feeling of being high in the hierarchy within the particular caste or group. But mere adaptation doesn't ensure rise of status. Segmentation in the society still persists even in the LPG regime.

Hierarchy was one of the prominent feature of caste system in earlier days in which Brahmin was at the apex followed by Kshatriya, Vaishya and Shudra. Each caste had its own social position accordingly they follow their way of life; even occupation was fixed according to their caste hierarchy. In modern era rigidity of caste system has weakened and there is sharp decline in the supremacy of Brahmin. Brahmins do not enjoy the same status as it was earlier. Today they cannot impulse their dignity

and importance on other caste as it was in earlier days. It does not mean that caste hierarchy has altogether diminished in today's society. Today also caste members are proud of their caste ideology, which gives salience to their identity. This is more prominent in rural areas than in urban areas. The phenomenon of caste conflict and struggle for power makes quite clear that castes operate in the villages as separate groups, independent of an all-encompassing caste hierarchy. Earlier it was difficult to question the hierarchical relation but now it's not so. Caste groups have been formed both for the upper as well as the lower caste. In Bihar caste senas are examples of that, like ranvir sena for bhumihars and MCC for dalits. Caste conflicts that took place has a different story but what we can see the trend that earlier people in the lowest rung did not dare to question upper caste people. Caste assertion by the dalits which are taking place shows that at least now they are able to show their resilience towards the upper caste. However it has its own political and judicial dimension. So, the hierarchical position which was unquestionable earlier has loosened its rigidity.

Caste commensalism i.e restriction on feeding and social intercourse. Food habits have defined identities and discrimination has long been associated with perceptions of certain foods being "polluting", "unpurified" and therefore untouchable. The concept of kaccha for lower caste and pucca food for upper caste existed since long back. Higher castes maintained their traditional purity by different food habits. Thus Brahmins took 'Satvik' or 'Pure' food, Kshatriya and Vaishya took 'Royal' food and Shudra took 'Tamsi' food. Each individual caste has its own laws which governed the food habits. There was no restriction against fruit, milk, butter, dry fruit etc. but food was accepted only from the members of own or higher caste. With growing sanskritisation and westernisation people food habit has also changed. All types of food are being consumed by different caste people. There were some Brahmins who turned into vegetarian and there were few dalits who became pure vegetarian. Choice of food now depends more on market and people's financial status.

It's very interesting to know that in India, one's choice over food does not remain a personal when various caste names have originated from eating habits. For instance, *Mahars* became *Mahars* because they were *mrutahari* (those who eat dead animals, mostly dead cattle or bada gosh/big meat); similarly *musaharis* got their caste name for being rat eaters. In some cases identity was based on food habits.

Today due to some political gain, again there is step forward to restrict choice of food. The present beef ban is not about food habits, but mostly about imposing one's belief system on others. It is a political way

of polarising communities based on their food habits. The four young people were beaten up in Una for skinning a dead cow, the murder of Akhlaq, and the recent lynching in Rajasthan are symptoms of the disease in the minds of the caste Hindus where they rank people on the basis of not only inhuman scriptural beliefs but also on the basis of food habits. The food is a secular affair. Who eats what is their personal matter. Even the state cannot legislate on it, but the archaic state that is deeply running India has the audacity to claim that they can legislate that.

As it is well known that in ancient India there was division of labor according to the expertise. Occupational change was permissible in early Vedic period. Later in the post vedic period **occupational mobility** became rigid and it got attached to the hierarchy of the varna system. Brahmins were priest, Kshatriya were warrior, Vaishya were merchant and Shudra did the menial jobs. The position of castes in the social hierarchy had a clear relationship with their economic status and wellbeing. The Shudra clustered in occupations that were least paid and most degrading in terms of manual labour. The social and occupational restrictions imposed by the hereditary nature of the caste system were the biggest impediment to social mobility among them. The continued occupational linkage with caste contributed in the perpetuation of the caste system.

In an independent India the link between caste and occupation has weakened considerably. The jajmani system has all but vanished, allowing for market-based pricing for services rendered by the workers (Commander 1983). Additionally a variety of forces have disrupted the link between caste and occupation. Land reforms transferred landownership to many former share-croppers, most of whom belonged to the middle castes (Dantwala 1950); declining incomes of artisans and influx of mass-produced goods have led to declining caste-based occupations among potters, weavers and other artisans who must now rely on manual labour for subsistence (Bayly 1999); and increased requirements for education among modern professions have led to influx of people from a variety of castes into modern occupations (Sharma 1999). All of these trends would suggest that the link between caste and economic status in modern India is marginal at best. In an analysis of the numerically preponderant dominant castes in south India, noted anthropologist M N Srinivas found that certain peasant castes enjoy numerical superiority as well as political and economic power, although they remain “middle castes” by the varna schema (Srinivas 1987). Politics of affirmative action has further strengthened the power of lower castes with reservations in

government jobs and higher education (Beteille 1992). Recent studies further document the dilution of the role of caste in shaping economic well-being and suggest that migration, expansion of dalits in non-traditional occupations and changes in agriculture combine to improve the relative position of dalits in recent years (Kapur et al 2010)

Looking at the traditional linkage between caste and menial labour we find that the occupations connected with the Dalits were mainly unclean and degrading ones, with little or no scope of vertical mobility. However, with the enactment of radical affirmative action policies, providing quotas in state and central legislatures, village governments, the civil service and government-sponsored educational institutions to SCs a progressive shift and dissociation can be seen between occupations and caste status. Such changes albeit slow are the indications of social change. Several studies find clear evidence of occupational mobility among low castes over time. For example, based on fieldwork for around 20 years in Behror, a village in the Western State of Rajasthan, Mendelsohn (1993) finds that with increasing political consciousness, the *Chamars*, engaged in shoe repair and leather work, the *Bhangis* engaged in toilet cleaning and the *Dhanaks* engaged in weaving are no longer willing to perform small traditional work and are increasingly moving out of the village in search of new employment opportunities. The increased modernization and development have created supply and demand of new goods and services. With this, new occupations with skilled and diversified job requirements and division of labour have emerged (Sharma, 1961). The studies have indicated that the impact of caste is declining on new and modern occupations (Karade Jagan, 2009). The dissociation between caste and occupation can be seen relatively more in urban than rural areas because of the concentration of modern occupations in urban areas. The analysis of the process of delinking becomes important to know whether the trend points towards the evolving of a homogeneous, integrated and casteless society.

However, it is quite possible that the social stigma associated with traditional occupations reinforces the continuance of SCs and marginalized groups into the traditional occupations. To a large extent the influence of caste on occupation varies by the level of education and professional skills and unless the community is empowered both educationally and socially, the disparity in society entrenched within the caste-occupation nexus cannot be eliminated. In other occupations we see changes where education and professional skills matter and people of any caste may take up job according to their qualification, but menial jobs like scavenging etc

are still by and large done by the scheduled caste people. As traditional thinking persists even now in India priestly works are still done by the Brahmins. Rituals in marriage or death by and large are still performed by the barbers, dhobi and the Brahmins.

Concept of **purity and pollution** is one of the major aspects of caste system. Purity impurity was subject to the social order. Brahmins were considered as the purest whereas untouchables were the impure. Untouchables were forbidden to enter temple until Gandhian reform. There was temporary and permanent impurity. Temporary impurity like, impurity after child birth, death ceased after certain time and performance of certain rituals but permanent impurity never ceased. It remained for life time. Impurity was also defined according to the social order. Like eating non veg. was considered impure by the Brahmins but there are instances in which it was found that they offered bali of animals and ate it in form of Prasad. Barber, washerman was considered impure but during death rituals they were the one who made affected people pure. Regarding utensils also expensive utensils like copper, silver utensils became pure by sprinkling water but utensils made by mud can never become pure. Untouchability has reduced due to various initiatives taken by Mahatama Gandhi, Baba Bhim Rao Ambedkar and various other leaders. Temporary impurity like, impurity after child birth, death is observed even today. Today the concept of pollution is not obvious and has certainly reduced from the earlier times but still in 21st century there are instances of temple getting polluted by the entry of dalits, water source getting polluted by lower caste people and so on.

Endogamy is one of the prominent feature of caste system in India and it is one of the main factors which has kept caste system rigid in its form. Religious and caste endogamy are two of the most pervasive forms of endogamy in India. Hindu marriage is an important institution and it is based on religion, religious rites and for the pursuit of religion. The practice of monogamy, absence of widow remarriage lack of facility for easy divorce and chastity are regarded as important ideals. Now we see that changes have occurred in the institution of Hindu marriage, because of several factors such as urbanization, industrialization, secularization, modern education, impact of Western culture, and marriage legislations; changes are taking place in Hindu ideals, forms and values of marriage.

There have been some visible changes in the matter of rules of endogamy and exogamy. The rules of Varna, caste and sub-caste endogamy, Gotra and Pravara exogamy have been banned by legislations. The Hindu Marriage Disabilities Removal Act of 1946 allowed marriage

between different subdivisions of the same caste. The Special Marriage Act of 1954 and Hindu Marriage Act, 1955 have enabled marriages between persons of different castes and religions. Arya Samaj Movement has promoted inter-caste marriages. Inter-caste marriages, hitherto considered unthinkable, are now not only permitted but also encouraged. The old tradition of Kanya Dana prohibited the marriage of widows. The remarriage of widows was generally not favoured in Smritis. The Widow Remarriage Act, 1856 allowed widows to remarry if they liked. Apart from this law, the Arya Samaj Movement also favoured widow remarriage.

Despite all the legal provisions made for marriage and the process of modernisation too we still found that people in India by and large follow endogamy. Honour killings and Khap panchayats ensure this. Honour killings in the most horrible form continue in rural India, particularly in Haryana, the state that has become the epicenter of honour killings. In the last week of April, 2018 the country witnessed the brutal murder of a journalist in the name of honour. Nirupama, a 22-year-old journalist was found murdered at her home in Jharkhand. Nirupama, hails from a Brahmin family, was in love with a boy from another caste. Even a women journalist was not able to survive this kind of ruthless ethos. Then think, what is the condition of an ordinary village girl in rural India.

Conclusion

There has been functional as well as attitudinal changes in the caste system over the period of time. Earlier, birth was taken as the exclusive basis of social status. But in the changing social scenario, birth no longer constitutes the basis of social prestige. Criteria such as wealth, ability, education, efficiency etc. have become the determinants of social status. Education is no more confined to the higher castes. The significance of caste as an ascriber of status has been relegated to the background. Today occupation is not the hereditary monopoly of any caste any more. One is free to take up any occupation he likes according to his ability and interest. There is an increase in the cases of inter-caste marriage, love-marriage and late-marriage. Unit of commensality has changed especially in urban areas. People dine together in restaurants, offices. Change in the commensality is observed more in urban areas and public sphere but in private people do tend to follow their cultural norms. In rural areas it is more observed. The concept of pollution and purity has also diminished. However importance of certain caste like Brahmin, barber, Dhobi is still there to become ritually pure in marriages or sraddha. Earlier caste Panchayat played the role of a

judicial body but now they are on the decline. Law courts and village factions have taken over most of their roles. Casteism has increased. It has affected political issues and political decisions. Now caste based politics has become more prevalent. So, we may say that functional changes are seen in the caste system but structural continuity still persists. Caste will not wither away as long as its social acceptance and functional utility is being appreciated and made use of. A strong will and inspiration is needed to wash out this evil institution from our society in order to see it developing and progressing on the path of success with its secular structure intact.

References:

1. Bayly, S. (1999). *Caste, Society and Politics in India from the 18th Century to the Modern Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Beteille (1992). *The backward classes in contemporary India*. Oxford University Press.
3. Bouglé, C. (1971). *Essays on the Caste System*. London: Cambridge UP. Print.
4. Commander, S. (1983). The jajmani system in North India: An examination of its logic and status across two centuries. *Modern Asian Studies*, 17, 283–311.
5. Dantwala, M. L. (1950). India's Progress in Agrarian Reforms. *Far Eastern Survey*, 19 (22)
6. Ghurye, G. S. (1979). Legacy of the Ramayana. South Asia Books. ISBN 978-0-8364-5760-5.
7. Ghurye, G.S (1969), *Caste and Race in India* , Popular Prakashan, Bombay.
<https://www.oneindia.com/cj/dipin-d/2010/horror-killings-to-guard-honour-shaking-india.html>
8. Kapur, D., Prasad, C. B., Pritchett, L., Babu, D. S. (2010). Rethinking Inequality: Dalits in Uttar Pradesh in the Market Reform Era. *Economic & Political Weekly*, 45(35), 39–49.
9. Karade, J. (2009). *Occupational mobility among scheduled castes*. Cambridge Scholars Publishing; Unabridged edition.
10. Lynch, Owen (1968). The politics of untouchability-A case from Agra, India. In *Structure and Change in Indian Society*. Milton Singer and Bernard Cohn, Eds. Chicago: Aldine. 209-240.
11. Mendelsohn, O. (1993). The transformation of authority in rural India. *Modern Asian Studies*, 15(4), 805–842.
12. Panikkar, K. M. (1955). *Hindu Society at the Crossroads*, Bombay

13. Sharma, K. L. (1999). Social inequality in India: profiles of caste class and social mobility. Jaipur: Rawat Publications.
14. Srinivas, M. N. (1987). The dominant caste and other essays. New Delhi: Oxford India Paperbacks;
15. Thapar, R. (1966). A History of India. V.I. Penguin Books, London.

Date despre autor:

Renu CHOUDHARY, DR. Assistant Professor and Head,
PG Department of Sociology, Patliputra University, India.
Email: renuchdry@gmail.com

VULNERABILITATEA ȘI „ÎMBUNĂTĂȚIREA” FIINȚEI UMANE. INTEPRETĂRI BIOETICE

Ion BANARI

Rezumat

Articolul intercalează trei subiecte etice, și anume: ființa umană, vulnerabilitatea omului și îmbunătățirea acesteia. Mai mult, judecățile, care determină abordarea acestora în ansamblu, ar fi: 1) ființa omului pe fundalul vulnerabilității nuanțează susceptibilitatea de natură situațională, relațională și temporală, care, datorată unor stări fizice, afective și cognitive, se află în pericol de a fi lezată sau distrusă; în consecință, nu are abilități de a lua decizii proprii sau nu dispune de capacitate suficientă pentru a-și controla și proteja interesele; 2) dacă există situații, stări sau surse ce-l prezintă pe om vulnerabil, atunci acesta trebuie să posede conștiința vulnerabilității pentru a se proteja sau a-și ameliora condiția; 3) susceptibilitatea persoanei reflectă realitatea unui risc ce poate sau nu leza persoana, iar ameliorarea condiției umane redă tendința spre ceva mai bun, atunci se cere de a identifica natura sau valorile de referință ale „îmbunătățirii” ființei umane, deoarece intervenția genetică, cea biomedicală sau cea farmaceutică în condiția omului, la rândul său, poate cauza forme de vulnerabilitate, mai ales dacă nu este identică cu natura umană sau riscul de a crea dependență de efectele respectivelor intervenții. Fundalul acestor judecăți distinge faptul că atât vulnerabilitatea, cât și îmbunătățirea ființei umane se situează la poluri opuse, însă, au un punct comun de referință: identitatea și autenticitatea omului. Prima accentuează tendința spre identitate și autenticitate, a doua evidențiază limite pentru a nu se depărta de identitate și autenticitate.

Cuvinte-cheie: vulnerabilitate, bioetică, existență, îmbunătățire, ființa umană, tehnologii noi.

VULNERABILITY AND THE "ENHANCEMENT" OF THE HUMAN BEING. BIOETHICAL INTERPRETATION

Abstract

The article includes three ethical topics, the human being, human vulnerability and its improvement. Moreover, the judgments, which determine their approach as a whole, are: 1) the human being against the background of vulnerability reflect situational, relational and temporal susceptibility, which due to physical, affective and cognitive states is in danger of being harmed or destroyed; consequently, he does not have the ability to make his own decisions or does not have sufficient capacity to control and protect his interests; 2) if there are situations, states or sources that present a vulnerable person, then he must possess the consciousness of vulnerability in order to protect himself or improve his condition; 3) the person's susceptibility reflects the reality of a risk that may or may not harm the person, and the improvement of the human condition reflects the tendency towards something better, then it is required to identify the nature or reference values of the "improvement" of the human being, because genetic, biomedical or pharmaceutical in the human condition, in turn, can cause forms of vulnerability, especially if it is not identical to human nature or the risk of creating dependence on the effects of those interventions. The background of these judgments distinguishes the fact that both the vulnerability and the improvement of the human being are located at opposite poles, but they have a common point of reference: the identity and authenticity of the human being. The first emphasizes the tendency towards identity and authenticity, the second highlights limits in order not to deviate from identity and authenticity.

Keywords: vulnerability, bioethics, existence, improvement, human being, new technologies.

Introducere

Analiza comparativă a etapelor de dezvoltare a științei prezintă o serie de schimbări. Acestea survin drept rezultat al intervenției umane în lumea înconjurătoare. Atât schimbările, cât și intervențiile respective s-au realizat în decursul istoriei în ritmuri diferite. Cunoaștem perioade de schimbări vertiginoase și perioade de relativă stabilitate. De la filosofia și știința antică până la cea modernă, pulsul schimbărilor semnalate în istorie a fost relativ lent. Însă, odată cu revoluția industrială, succesiv a devenit mai pronunțat, iar în ultimele decenii s-a accelerat atât de mult, încât omul cu greu le poate urmări și conștientiza efectul. Respectiv, schimbări care în trecut se realizau în timpul unui secol (poate și mai mult), actualmente au loc în câteva zile sau ore [1]. Această realitate face să se observe o serie de particularități specifice cercetărilor contemporane și prin care să se antreneze, la rândul său, postulatele bioetice în a le oferi conotații morale. În context, o trăsătură definitorie a științei contemporane este creșterea substanțială a numărului de cercetători. Dacă în secolele XVIII-XIX activau circa o mie de oameni de știință, la mijlocul sec. XIX – 10 mii, în

anii 1900 – circa 100 mii de cercetători, apoi la sfârșitul sec. XX – începutul sec. al XXI, în domeniul cercetărilor științifice activau mai mult de 5 milioane de oameni de știință. O altă particularitate ar fi majorarea bruscă a volumului informației științifice. Dacă în anul 1665, în lume se edita o revistă filosofico-științifică, pe timpurile lui Newton – cinci reviste, apoi astăzi apar peste 200 de mii titluri de reviste. Informația științifică se dublează în fiecare an. 90% din informația științifică acumulată de omenire revine sec. XX și începutului sec. XXI. La fel poate fi evidențiată și schimbarea arhitecturii interne a științei. Știința înglobează în prezent un domeniu enorm de cunoștințe. Aceasta cuprinde aproape 15 mii de discipline, care tot mai intens interacționează între ele. Viitorul științei, în opinia mai multor savanți, se va axa în jurul studiului materiei vii, a omului și a societății. Aceste științe vor determina și specificul secolului actual. Pe lângă toate acestea, observăm că știința suferă o presiune din ce în ce mai mare din partea societății. A devenit diversă și a pierdut libertatea. Interesele comerciale și cele ale politicii influențează esențial asupra investigațiilor din domeniul cercetărilor științifice și tehnologice [2].

Pe fundalul acestor trăsături ale științei contemporane apar mai multe pericole etice privind interpretarea și înțelesul noilor oportunități științifice. În primul rând, creșterea volumului de cunoștință se face într-un timp mult mai scurt. Această mare viteză cu care se schimbă lucrurile nu lasă suficient timp pentru urmărirea lor. Și fiindcă omul nu poate urmări schimbările și nu se poate adapta la ele, își pierde propriu-zis sinele sau chiar autenticitatea, fără să sesizeze acest fapt. La rândul său, civilizația contemporană este caracterizată drept una tehnologică. Această caracterizare se datorează principalei ei însușiri – tehnologia. Desigur, și aceasta constituie un element al culturii și civilizației umane. Deja primele unelte sau primele mecanisme făurite de om constituie elemente ale civilizației lui. Dar, prin revoluția industrială și prin dezvoltarea impresionantă a tehnologiei s-a creat o situație nouă în viața omului și în raportările lui la lume. În vreme ce inițial uneltele și mecanismele erau întrebuințate în principal la împlinirea scopurilor omului și erau folosite pentru nevoile lui, după revoluția industrială lucrurile s-au schimbat. Puterile care sunt smulse naturii și mașinile care se construiesc îl duc pe om la căutarea sau chiar inventarea unor scopuri și a unor nevoi de prisos care se pot deja realiza și satisface. În paralel, cei care gestionează și aplică tehnologiile și mecanismele, cultivă și promovează în lume idealul unei vieți comode și convenabile. Mediatizează noi scopuri și inventează noi nevoi ce servesc acestui ideal. Și întrucât comoditatea nu are limite, omul

îi cade victimă, angajându-se în nesfârșite eforturi și căutări, fără a fi vreodată satisfăcut [3].

În al doilea rând, o dată cu schimbarea arhitecturii interne a științei și creșterea numărului de discipline se creează interpretări reduționiste privind viața și sensul ei. Mai mult, domeniile științei care au ca obiect de studiu părți ale viului, ale ființei umane întrebunțează caracteristici ce vizează condiția vieții cu noi perspective, având conotații resemnificate cu influențe specializate și reduționiste, în dependență de priorități, interese, fie profesionale, sociale sau chiar de grup, mai ales când este vorba despre o etică aplicată. Acest fapt se face mai evident în ultima perioadă, când eticienii abordează probleme cu privire la existența omului. Subiectul re apare în centrul atenției sub influența progresului științific, precum și din dorința de a legitima unele posibilități biomedicale și farmaceutice în rezultatul unor cercetări genetice cu interes comercial. Desigur, între timp sunt semnalate și anumite evoluții. Sunt îmbunătățite condițiile de trai, sporește media de viață, sunt inventate noi medicamente, sunt găsite noi modalități de tratare a bolilor, sunt transplantate organe ale corpului uman și este cultivată iluzia unei anumite nemuriri pământești. Or, toate acestea nu constituie soluții, ci transferări ale problemelor care îl preocupă pe om. În paralel se ivesc noi dificultăți și apar noi probleme. Dar și nevoile umane se extind treptat sau iau o formă nouă, fără a se modifica în esența lor. În cele din urmă, omul rămâne tot atât de neputincios în fața morții, pe cât era și odinioară. Iar epoca noastră, în ciuda realizărilor ei impresionante, se prezintă în ultimă analiză la fel de slabă ca și cele anterioare [3]. Însă, odată ce persoana valorifică în viața privată sau socială aceste posibilități pierzându-și sinele, accentuând tendința comodității și a câștigului fără discernământ, oare nu ar trebui să punem problema morală a responsabilității oamenilor de știință față de societate?

Semnalând acestea, considerăm important ca noile posibilități sau intervenții asupra naturii umane să se realizeze în contextul unui discurs ontologic și interdisciplinar pe fundalul trăsăturilor și pericolelor etice evidențiate supra. Această teză a făcut ca subiectul „îmbunătățirii” ființei umane să intercaleze cu noțiunea de ființă umană și vulnerabilitatea omului. Mai mult, judecățile, care determină abordarea acestora în ansamblu, ar fi: 1) ființa omului pe fundalul vulnerabilității nuanțează susceptibilitatea de natură situațională, relațională și temporală, care, datorată unor stări fizice, afective și cognitive se află în pericol de a fi lezată sau distrusă; în consecință, nu are abilități de a lua decizii proprii sau nu dispune de capacitate suficientă pentru a-și controla și proteja interesele [4]; 2) dacă există situații, stări sau surse ce-l prezintă pe om

vulnerabil, atunci acesta trebuie să posede conștiința vulnerabilității pentru a se proteja sau a-și ameliora condiția; 3) susceptibilitatea persoanei reflectă realitatea unui risc ce poate sau nu leza persoana, iar ameliorarea condiției umane redă tendința spre ceva mai bun, atunci se cere a identifica natura sau valorile de referință ale „îmbunătățirii” ființei umane, deoarece intervenția genetică, cea biomedicală sau cea farmaceutică în condiția omului, la rândul său, poate cauza forme de vulnerabilitate, mai ales dacă nu este identică cu natura umană sau riscul de a crea dependență de efectele respectivelor intervenții. Fundalul acestor judecăți distinge faptul că atât vulnerabilitatea, cât și îmbunătățirea ființei umane se situează la poluri opuse, dar au un punct comun de referință, și anume: identitatea și autenticitatea omului. Prima accentuează tendința spre identitate și autenticitate, a doua, evidențiază limite pentru a nu se depărta de identitate și autenticitate.

Vulnerabilitate, îmbunătățire și ființa umană

În lucrările științifice, dar și în activitatea socială, conceptul de vulnerabilitate este interpretat în două sensuri. Prima susține că, condiția existențială (universală) a ființei umane este una vulnerabilă [5; 6; 7; 8]. A doua se concentrează pe anumite grupuri sau persoane considerate vulnerabile [9; 10; 11]. Din perspectivă teoretică, prima formă este esențială și servește temei conceptual la constituirea tabloului de ansamblu al vulnerabilității. Totodată, reprezintă punctul de debut, comun activităților sociale preocupate de subiectul dat. Această poziție accentuează ideea că ființa omului poate fi vulnerabilă sau potențial vulnerabilă. Martha Fineman constată în acest sens, că vulnerabilitatea apare în constituirea noastră, poartă în sine posibilitatea iminentă sau permanentă spre vătămare, rănire și nenorocire [10]. Întrebarea pentru dezbateră ar putea fi: Care este starea umană care-l face pe om vulnerabil, și invers, în ce condiție nu suntem vulnerabili? Un răspuns la această întrebare îl putem găsi în teoriile etice ale virtuții. Acestea accentuează dimensiunea morală a persoanei și o prezintă ca purtător al moralei, adică este un agent al moralității, iar acțiunile sunt rezultatul „cum ești așa trăiești”. Etica virtuții se raportează la devenirea morală a persoanei. În alt sens, dacă omul posedă virtuți, adică trăsături de caracter bune, atunci el va acționa moral (bine), având deprinderea faptei morale. De exemplu, dacă omul posedă așa virtute ca dreptatea, el va și acționa aproape constant în mod drept, adică cântărind propriul interes în raport cu interesele altora. Dacă omul are așa virtute ca bunăvoința, el va avea tendința perenă de a

face bine altora, de a promova starea de bine a semenilor săi. Invers, dacă omul este vicios, adică posedă trăsături de caracter rele persistente, ele se vor manifesta cu certitudine în acțiunile acestuia [12]. Astfel, la întrebarea: „Care este starea umană care-l face pe om vulnerabil, și invers, în ce condiție suntem sau nu suntem vulnerabili?”, teoriile virtuții răspund: omul prin natura sa este o ființă morală în devenire, adică, chemată existențial să fie cine este în ființa sa, iar dacă nu este lucrată în el virtutea, atunci, când e nevoit să facă față situațiilor riscă să devină vulnerabil și îi face pe alții prin acțiunea sa vulnerabili. Mai mult, buna conviețuire morală a societății depinde de interesul și capacitatea fiecărui membru de a cunoaște, conștientiza și împlini (să devină cine este el în ființa sa) condiția morală a ființei umane. Cunoașterea, conștientizarea și împlinirea condiției morale a ființei umane nu poate fi realizată la întâmplare sau de la sine. Ea necesită să fie bine fundamentată, argumentată, justificată și antrenată. În caz contrar, în relațiile umane intervin atitudini unilaterale, extremități, interese subiective etc., iar dialogul dintre oameni este eclipsat de vicii [13]. Aici intervine și interpretarea care denotă că vulnerabilitatea apare la om și atunci când se află în raport cu ceva sau cineva, fie o persoană, societate, mediul natural, fie cu sine însuși. Dacă ființa omului este în potență vulnerabilă, atunci acesta trebuie să posede conștiința vulnerabilității pentru a se proteja în acest sens. Cu alte cuvinte, să devină cine este prin spectrul abilităților sale intelectuale, afective și volitive.

Anturajul acestor susțineri se desprinde și noțiunea „a îmbunătăți”, însuși termenul vulnerabil implică acțiuni de îmbunătățire fie exersare din partea persoanei, fie îngrijirea persoanelor. Printre acestea, conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, cuvântul „a îmbunătăți” înseamnă „a face ca ceva să devină sau a deveni mai bun, a face să capete sau a căpăta o valoare sau o calitate superioară; a (se) ameliora, a (se) îndrepta”. Iar, în literatura științifică (referindu-ne la tema noastră) găsim următoarea caracteristică: „Îmbunătățirea condiției umane cuprinde intervenția genetică, biomedicală sau farmaceutică, care vizează ameliorarea dispozițiilor, capacităților sau bunăstării umane, chiar dacă nu există patologie care trebuie tratată” [14]. Aici deja este clară o delimitare: una este îmbunătățirea prin exersare, antrenament, experiență și performanță, alta este intervenția genetică, biomedicală sau farmaceutică. Din start sunt observate câteva probleme etice: 1) are costuri semnificative și ar consuma resurse din necesitățile sociale mai stringente; 2) nu există suficiente resurse disponibile pentru îmbunătățirea umană pentru toți, iar concentrarea asupra îmbunătățirii umane în astfel de condiții poate spori o serie de inechități; 3) incertitudinea că ameliorarea genetică,

biomedicală și farmaceutică poate schimba nu numai condiția umană, ci și umanitatea ca atare, adică se poate pierde ceva caritabil fără să știe ce va urma; 4) există incertitudine și cu privire la beneficii și daune: îmbunătățirile poate determina consecințe necunoscute și avea un potențial impact devastator.

Ameliorarea genetică, biomedicală sau farmaceutică și ființa umană

Anterior, îmbunătățirea sau ameliorarea condiției umane a fost definită ca fiind orice intervenție genetică, biomedicală și farmaceutică destinată să îmbunătățească dispozițiile, capacitățile sau bunăstarea omului, fără să existe în unele situații o patologie ce trebuie tratată. Față de aceste intervenții, în literatura de specialitate s-au conturat trei poziții, și anume: 1) permisivă, care susțin noile posibilități de ameliorare invocând o serie de bineficii; 2) conservatoare, accentuează sacralitatea, autenticitatea și demnitatea omului în discursul său și înaintea raționamente prohibitive; 3) moderată sau restrictivă, nu este împotriva acestor intervenții, dar pledează pentru a identifica unele „granițe” bioetice pentru a asigura siguranța, nondauna și echitatea. Toate aceste tabere merită atenție investigațională și bioetică, dar în acest articol rezervăm spațiu mai larg de interpretare pentru ultima poziție, făcând referință în unele contexte și la celelalte.

În această ordine de idei, facem trimitere la un prim substrat existențial ce îngrădește ameliorarea condiției umane și aici facem legătură cu natura ființei umane, care este constituită dintr-o complexitate de valori de referință sau norme. Omul este o ființă bio-psiho-socială, respectiv, doar în medicină, când apreciem boala pornim de la o serie de valori de referință biologici, în dependență de normele sau măsura de substanțe în sânge ne putem orienta spre patologie. Asemenea putem interpreta și la nivel psihic și social. Mai mult, la Bjørn Hofmann găsim o sinteză bine structurată cu privire la argumentele ontologice aduse în favoarea limitării îmbunătățirii umane. Un raționament adus în sprijinul acestei poziții se referă la faptul că această intervenție ar modifica înțelegerea comună a performanței umane și a bunăstării în moduri care ar submina practicile sociale [15]. De exemplu, îmbunătățirea umană ne-ar face să pierdem din vedere de ce se merită căutată performanța și, prin urmare, ce ar reprezenta cu adevărat, o urmărim ca ființe umane, sau ca artefacte [16]. În special, ar modifica sensul sportului, deoarece am ajunge să onorăm inovația tehnologică și nu talentul și realizările atletice [17]. Un alt argument pentru limitarea îmbunătățirii este că natura umană desemnează o realitate complexă și că îmbunătățirea unui aspect ar putea submina bunăstarea întregului [18]. În

consecință, îmbunătățirea abilităților separate ar „perturba fie unitatea, fie continuitatea naturii umane” [19] și ar compromite umanitatea [20]. O altă temere este că îmbunătățirea umană ar face pe indivizi să stea în afara speciei umane, ca „post-oameni” [21]. Sau acea îmbunătățire umană ar încălca o trăsătură specială a naturii umane, cum ar fi demnitatea de bază. Astfel de argumente sunt legate în mare măsură de responsabilitatea umană, de faptul că modificarea naturii ființei umane ne-ar da o responsabilitate de care nu suntem apți sau pregătiți să o gestionăm, doar noi oamenii nu suntem perfecți și oricând poate apărea o scăpare în proiectele noastre.

Până acum au fost nominalizate așa noțiuni precum: schimbare, modificare, ameliorare/îmbunătățire și bunăstare. Acestea sunt strâns legate de înțelesul dezvoltării și știm că dezvoltarea poate fi: progresivă și regresivă, cantitativă și calitativă etc. Apare întrebarea: ce fel de schimbare obținem? Cum anume este îmbunătățită ființa umană și de ce este mai bine să îmbunătățim prin intervenție genetică, biomedicală și farmaceutică? Oare nu apare o confuzie între mai bun și mai mult? [22]. După cum sublinia Earp și colegii, „mai mult nu este întotdeauna mai bine și, uneori, mai puțin este mai mult” [23], deoarece mai bine este diferit de mai mult. Deseori, mai bine calitativ este frecvent confundat cu mai mult cantitativ. Iar bunăstarea omului, la care se face referire în definiție, este divers interpretat în spațiul social. Sistemul nostru de valori se poate schimba. Prin urmare, ceea ce a fost bun ieri poate să nu fie bun astăzi. Fără un obiectiv clar, durabil și bine argumentat, descrierea îmbunătățirii umane în termeni de bunăstare individuală nu este deloc utilă, deoarece bunăstarea pare a fi un concept la fel de larg ca sănătatea și boala.

Concluzii

Creșterea substanțială a numărului cercetătorilor, majorarea volumului de informație și schimbarea arhitecturii științei modifică percepția sensului vieții și sporește întrebuintarea lucrurilor și a ființei opus rațiunii acestora. Domeniile științei care au ca obiect de studiu părți ale viului, ale ființei umane să întrebuinteze cu atenție sporită ermeniiile ce vizează condiția vieții, să evite justificarea unor conotații resemnificate cu influențe specializate și reduționiste, în dependență de priorități, interese, fie profesionale, sociale sau chiar de grup, mai ales când este vorba despre o etică aplicată. Atât vulnerabilitatea, cât și îmbunătățirea ființei umane se situează la poluri opuse, dar au un punct comun de referință: identitatea și autenticitatea omului, acestea pot fi descoperite în contextul devenirii morale a persoanei. Or, persoana morală își asumă responsabilități față de

sine, societate și mediul înconjurător. Ființa umană își îmbunătățește condiția existențială prin exersare, antrenament, experiență și performanță. Însă, ameliorarea ființei umane prin intervenția genetică, cea biomedicală sau cea farmaceutică riscă să deschidă cutia Pandorei. Problemele etice/bioetice enumerate înaintea imperative și „granițe” morale în contextul posibilităților tehnologice de „îmbunătățire” a ființei umane. Totodată, bioetica și „granițele” progresului științific și tehnologic trebuie să debuteze de la înțelegerea comună privind competența și performanța umană și referitor la bunăstarea omului fără să submineze tradițiile și practicile sociale.

Referințe bibliografice

1. Mantzaridis Georgios. Morala creștină. București: Editura Bizantină, 2006, p. 437. ISBN (10) 973-9492-76-2.
2. Filosofia medicinei (cu elemente de bioetică medicală): Suport de curs. Chișinău: CEP Medicina, 2017, p. 97-100. ISBN 978-9975-82-072-1.
3. Mantzaridis Georgios. Morala creștină. București: Editura Bizantină, 2006, p. 437-438. ISBN (10) 973-9492-76-2.
4. Banari I., Federiuc V., Șargu E. Conceptul de vulnerabilitate în activitatea medicală. Sinteze bioetice. În: Revista științifico-practică. Sănătate publică, Economie și Management în Medicină. Chișinău, 5(87), 2020, p.14. [ISSN 1729-8687/ISSNe 2587-3873](https://doi.org/10.2478/ISSN1729-8687/ISSNe2587-3873).
5. Beth C., Preto N. Exploring the concept of vulnerability in health care. În: Canadian Medical Association Journal. 2018, vol. 190 (11), pp. 308-309.
6. Cunha T., Garrafa V. Vulnerability. A Key Principle for Global Bioethics? În: Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics. 2016, vol. 25, pp. 197 – 208.
7. Fineman M.A. The vulnerable subject: anchoring equality in the human condition. În: Yale journal of law and feminism. 2008, vol. 20 (1), pp. 8–40.
8. Fineman M. A. Vulnerability in Law and Bioethics. În: Journal of Health Care for the Poor and Underserved. 2019, vol. 30 (4), pp. 52-61.
9. Grabovschi C., Loignon C., Fortin M. Mapping the concept of vulnerability related to health care disparities: a scoping review. În: BMC Health Services Research. 2013, vol. 13. Disponibil pe: <http://www.biomedcentral.com/1472-6963/13/94> (accesat iunie 2020).

10. Henk ten Have. *Vulnerability. Challenging bioethics*. London and New York: Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group. 2016. 220 p.
11. Etica cercetării biomedicale: Ghid pentru cercetători. Coordonator: R. Gramma. Chișinău: S.n., (Tipogr.T-Par), 2017. 144p.
12. Banari Ion. *Îndrumări metodice la Bioetică*. Chișinău : Print-Caro, 2022, p. 16. ISBN 978-9975-164-21-4.
13. Banari Ion. *Îndrumări metodice la Bioetică*. Chișinău : Print-Caro, 2022, p. 7. ISBN 978-9975-164-21-4.
14. Hofmann B. Limits to human enhancement: nature, disease, therapy or betterment? În: [BMC Medical Ethics](#). 2017; 18: 56. Doi: [10.1186/s12910-017-0215-8](#)
15. Austriaco N. *Handbook of the philosophy of medicine*. Dordrecht: Springer Science-Business Media; 2015. Human nature as normative concept: relevance for health care; pp. 1–10. Disponibil pe: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-017-8688-1_78 (accesat mai 2023).
16. President's Council on Bioethics. Kass L. *Beyond therapy: biotechnology and the pursuit of happiness*. New York: Harper Perennial; 2003. Disponibil pe: <https://biotech.law.lsu.edu/research/pbc/reports/beyondtherapy/> (accesat mai 2023).
17. Murray T. Enhancement. In: Steinbock B, editor. *Oxford Handbook of Bioethics*. Oxford University Press; 2009. Doi: 10.1093/oxfordhb/9780199562411.003.0022.
18. Austriaco N. *Handbook of the philosophy of medicine*. Dordrecht: Springer Science-Business Media; 2015. Human nature as normative concept: relevance for health care; pp. 1–10. Disponibil pe: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-017-8688-1_78 (accesat mai 2023).
19. Parens E. The goodness of fragility: on the prospect of genetic technologies aimed at the enhancement of human capacities. *Kennedy Inst Ethics J*. 1995;5(2):141–153. doi: 10.1353/ken.0.0149.
20. President's Council on Bioethics. Kass L. *Beyond therapy: biotechnology and the pursuit of happiness*. New York: Harper Perennial; 2003. Disponibil pe: <https://biotech.law.lsu.edu/research/pbc/reports/beyondtherapy/> (accesat mai 2023).
21. Austriaco N. *Handbook of the philosophy of medicine*. Dordrecht: Springer Science-Business Media; 2015. Human nature as normative

concept: relevance for health care; pp. 1–10. Disponibil pe: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-017-8688-1_78 (accesat mai 2023).

22. Bess M. Enhanced humans versus “normal people”: elusive definitions. *J Med Philos.* 2010; 35 (6):641–655. doi: 10.1093/jmp/jhq053.
23. Caviola L, Mannino A, Savulescu J, Faulmuller N. Cognitive biases can affect moral intuitions about cognitive enhancement. *Front Syst Neurosci.* 2014;**8**:195. doi: 10.3389/fnsys.2014.00195.

Date despre autor:

Ion BANARI, doctor în filosofie, conferențiar universitar,
Catedra de filosofie și bioetică, Universitatea de Stat de Medicină și
Farmacie „Nicolae Testemițanu”,
email: ion.banari@usmf.md

ADEVĂRUL ȘI CRITERIILE DETERMINĂRII ADEVĂRULUI

Mihai BRAGA

Abstract

The focus of this article centers on the concept of truth and the various approaches to its determination. To provide a comprehensive analysis, the author divides the topic into two distinct parts. The first part delves into the notion of truth itself, exploring different methods of defining it. Specifically, the classical perspective of truth (known as the correspondence theory), the coherent theory of truth, and the eliminative theory of truth are examined. Within each perspective, the key theories put forth by notable philosophers are highlighted. Notably, the positions of Aristotle, René Descartes, and Alfred Tarski are expounded upon in relation to the correspondence theory, while Gottfried Leibniz and Baruch Spinoza's theories are scrutinized within the context of the coherent theory. Furthermore, the eliminative theory is elucidated through the examination of the theories proposed by Bas van Fraassen, Richard Rorty, and Paul Feyerabend. In the second part, the article addresses the complex issue of methodologies and criteria employed in the determination of truth. The author emphasizes four distinct groups of criteria that facilitate our understanding of what can be considered as truth: criteria associated with the coherent and correspondence theories of truth, criteria linked to the broader context of scientific inquiry, non-theoretical criteria, and conventional criteria.

Keywords: correspondence truth, coherent truth, eliminative truth, criteria for determining truth.

Cunoașterea științifică în procesul cercetării trece testarea la adevăr. Orice propoziție are proprietatea de a fi adevărată sau falsă. Teoria științifică adevărată trebuie să conțină doar propoziții adevărate. Intuitiv aceasta pare corect și clar. Dar la încercarea de a stabili ce este adevărul în sine însăși și prin ce semne stabilim caracteristicile adevărului, ne întâlnim cu probleme serioase. Problema se complică și prin aceea că pe parcursul istoriei reprezentările se schimbă. Ceea ce mai ieri era considerat adevărat, astăzi poate fi considerat fals și aruncat, atunci unde sunt garanțiile că ceea ce este astăzi adevărat, mâine nu va fi aruncat ca fiind fals.

Pentru studierea mai adecvată a problemei adevărului trebuie să deosebim două momente: definirea adevărului (ca noțiune) și criteriile adevărului. 1) *Definirea adevărului este răspunsul la întrebarea „ce este adevărul?”, adică ce înțelegem noi prin proprietatea de „a fi adevărat”;* 2) *Criteriile adevărului - ar fi anumite proceduri (moduri, operații) care fiind utilizate ne-ar ajuta să deosebim propozițiile adevărate de cele false, cunoștințele adevărate de cele greșite, de iluzii, fantezii.*

Problema definirii adevărului. Definiția clasică a adevărului sau adevărul corespondent

Pentru prima dată în filosofie a fost dată o definiție clară a adevărului de către filosoful grec Aristotel. Această definiție a primit denumirea de definiția clasică a adevărului. Definiția aristotelică a adevărului se bazează pe observația și studierea lumii fizice. Potrivit acestei teorii, adevărul este legat de realitatea lumii și constă în corespondența dintre ceea ce afirmăm despre lume și ceea ce este cu adevărat acolo. Mai exact, Aristotel spunea că o judecată or o propoziție este adevărată atunci când afirmăm despre un lucru ceea ce este adevărat despre acel lucru. Cu alte cuvinte, ceea ce afirmăm trebuie să se potrivească cu realitatea, iar dacă se potrivește, atunci afirmația este adevărată. Această definiție ar putea fi percepută cam în felul următor: un enunț este adevărat, dacă el descrie cea ce este. Roadele muncii lui Aristotel pentru definirea adevărului le putem culege din cele mai diferite lucrări ale filosofului: "Organon", "Metafizica", "Etica nicomahică" și "Retorica", ceea ce vorbește că problema aceasta a fost directorie pentru marele filosof al antichității. În „Organon”, el scrie despre adevăr în contextul logicii și a teoriei cunoașterii. În "Metafizica", face analiza conceptului de adevăr și îl definește astfel: "Adevărul este afirmarea conformă cu realitatea, fără niciun fel de contradicție" (1, 140). În "Etica nicomahică", Aristotel vorbește despre virtuți și despre faptul că oamenii trebuie să acționeze conform adevărului pentru a fi virtuoși. El

spune: "Adevărul este acel lucru pe care toți oamenii care au judecat corect îl vor susține ca fiind adevărat". (2, 174). În "Retorica", Aristotel face referire la adevăr în contextul argumentației și al persuasiunii. El accentuează despre faptul că persuasiunea trebuie să se bazeze pe adevăr și că un argument puternic trebuie să fie susținut de premise adevărate. Reieșind din aceste analize ale lui Aristotel putem concluziona că teoria clasică a adevărului susține că: „*enunțarea adevărată este ceea ce prin care spui că ceea ce este, este și că ceea ce nu este, nu este*”, adică *cunoștințe adevărate sunt acelea care corespund realității*. Pe baza definiției clasice poate fi construită o anumită concepție a adevărului, care ar dezvolta sistematic această înțelegere, ar deduce din ea anumite consecințe și ar propune anumite criterii. Dar această concepție nu este bine formulată în calitate de teorie. Ea mai degrabă este o abordare generală, în limitele cărei se aranjează un anumit sistem de reprezentări. De aceea, mai mulți filosofi pe parcursul istoriei încearcă să găsească anumite repere logice, care ar permite să justifice această viziune asupra adevărului ca o posibilitate de utilizare sigură.

La începutul epocii moderne R. Descartes a lansat o concepție a adevărului, care se poate referi la concepția adevărului corespondent și care poate fi considerată drept o încercare de a fundamenta metodologic teoria dată. Din punctul lui de vedere rațiunii umane îi este proprie o anumită sumă de idei evidente și clare, care în mod adevărat corelează cu realitatea. În "Meditații asupra filosofiei prime", Descartes încearcă să identifice o bază sigură și infailibilă pentru cunoaștere și afirmă că există un adevăr absolut care poate fi cunoscut prin introspecție. El susține că acest adevăr este indubitabil și este baza pentru orice alt adevăr pe care îl putem cunoaște. Descartes formulează celebra frază "Cogito, ergo sum" ("Gândesc, deci exist") pentru a arăta că existența sa este o certitudine absolută și că el poate fi sigur că există, deoarece este conștient de propria sa existență. În "Meditații asupra filosofiei prime", Descartes oferă o definiție a adevărului în Meditația II. El definește adevărul ca fiind ceea ce este clar și distinct în mintea noastră. Mai exact, el spune că în orice lucru pe care îl cunoaștem clar și distinct, există ceva sigur și adevărat. (3. 254.) Descartes folosește această definiție a adevărului pentru a încerca să găsească un temelie sigur pentru cunoaștere. El afirmă că, prin examinarea cu atenție a ideilor pe care le avem, putem găsi adevărul în acele idei care sunt clare și distincte. Aceste idei clare și distincte, potrivit lui Descartes, sunt indubitabile și pot fi utilizate pentru a construi cunoștințe sigure și bine fondate. În "Discurs asupra metodei", Descartes dezvoltă teoria adevărului prin intermediul metodei sale de cercetare, numită "metoda

îndoielii". Aceasta implică punerea sub semnul întrebării a tuturor credințelor și a cunoștințelor anterioare, cu scopul de a ajunge la un adevăr sigur și incontestabil. Descartes susține că adevărul poate fi cunoscut prin rațiune și prin folosirea metodei științifice, care implică observație, experiment și deducție logică. Adevărul este măsura certitudinii, această frază se regăsește în "Regula patra", parte a "Discursului asupra metodei", în care Descartes analizează diferitele grade de certitudine pe care le putem avea în cunoașterea noastră. El afirmă că adevărul este ceea ce determină gradul nostru de certitudine, iar aceasta este măsurată de gradul de claritate și distincție al ideilor noastre. (3. 147)

Un alt filosof implicat în analiza adevărului, care se înscrie în concepția corespondentă a adevărului este Alfred Tarski. Acesta a dezvoltat o teorie semnificativă despre adevăr, cunoscută sub numele de teoria semantică a adevărului. Teoria susține că adevărul este o proprietate semantică a propozițiilor. Conform teoriei lui Tarski, pentru a afla dacă o propoziție este adevărată sau falsă, trebuie să o comparăm cu realitatea. Astfel, o propoziție este adevărată dacă ceea ce afirmă se potrivește cu realitatea. În același timp, o propoziție este falsă dacă ceea ce afirmă nu se potrivește cu realitatea. Pentru a dezvolta această teorie, Tarski a introdus conceptul de model, care reprezintă o reprezentare formală a realității. În cadrul unui model, fiecare propoziție poate fi evaluată ca fiind adevărată sau falsă în funcție de relația sa cu realitatea. Tarski a propus o definiție formală a adevărului pentru limbajele formale, care afirmă că o propoziție este adevărată dacă și numai dacă corespunde cu realitatea, adică dacă și numai dacă se verifică în toate modelele posibile pentru acea propoziție. Alfred Tarski a dezvoltat teoria semantică a adevărului în mai multe lucrări publicate în anii 1930 și 1940. Una dintre cele mai importante lucrări în care a prezentat această teorie este "Conceptul de adevăr în limbajele formalizate", publicată în 1933. În această lucrare, Tarski a prezentat definiția formală a adevărului pentru limbajele formale. Ulterior, Tarski a continuat să dezvolte această teorie în alte lucrări, printre care se numără "Concepția semantică a adevărului și fundamentul semanticelor", publicată în 1944, și "Conceptul și teoria adevărului în limbajele formalizate", publicată în 1956. În aceste lucrări, Tarski a analizat mai profund conceptul de adevăr și a arătat cum acesta poate fi definit formal pentru diferite tipuri de limbaje, inclusiv limbaje formale matematice și limbaje naturale. Teoria semantică a adevărului dezvoltată de Tarski a avut un impact semnificativ asupra logicii, filosofiei și lingvisticii și a fost un punct de referință important pentru dezvoltarea ulterioară a acestor domenii.

Desigur, concepția corespondentă despre adevăr este fundamentală pentru înțelegerea a ceea ce este adevărat și a ceea ce este fals. Dar, pe de altă parte, în timpul existenței acestei concepții s-au adunat și anumite dificultăți. Mulți dintre savanții contemporani consideră că din concepția clasică a adevărului este destul de greu să fie deduse anumite criterii clare a adevărului. Dificultatea, după ei, se include în însăși noțiunea de realitate pentru că cunoștințele nu sunt aplicate la realitate însăși. După părerea lor, noi putem compara unele afirmații cu altele, primind unele și îndepărtând altele și noțiunea de adevăr se naște într-un context conceptual specific, dar nu prin aplicarea nemijlocită a cunoștințelor la realitate. Această poziție pune bazele unei concepții noi despre adevăr, care poartă numele de concepția coerentă a adevărului.

Concepția coerentă a adevărului

Teoria adevărului coerent susține că adevărul se naște într-un context conceptual specific, și nu prin aplicarea nemijlocită a cunoștințelor la realitate, ci prin reprezentarea adevărului ca o caracteristică interioară a cunoștințelor. Reprezentantul de bază a acestei concepții despre adevăr a fost filosoful și matematicianul german Gottfried Leibniz. Potrivit lui, adevărul nu este o simplă coincidență între o propoziție și realitatea la care se referă. El considera că ceea ce face o propoziție adevărată este faptul că ea este necesară, adică nu poate fi altfel decât este. Adevărul este determinat de legile logicii și ale matematicii, care sunt adevăruri necesare și universale. Astfel, orice propoziție care este demonstrabilă prin intermediul acestor legi este considerată adevărată. Leibniz considera că există o armonie prestabilită între cunoștințele noastre și realitatea în sine, ceea ce înseamnă că cunoștințele noastre nu sunt aleatorii sau arbitrare, ci sunt în armonie cu structura logică a universului. Leibniz a scris despre adevăr în mai multe dintre lucrările sale, inclusiv în "Noi eseuri asupra intelectului uman", "Monadologie" și "Discurs despre metafizică". În "Noi eseuri asupra intelectului uman", Leibniz a afirmat că adevărul se bazează pe identitatea noastră și pe coerența noastră cu ordinea universală, iar cunoașterea adevărului nu este bazată pe experiență, ci pe noțiuni a priori care sunt prezentate în mintea noastră. Mai mult decât atât, el a susținut că adevărul nu este un atribut al lucrurilor, ci un produs al rațiunii noastre. În "Monadologie", întâlnim o frază care parcă ar susține concepția corespondentă a adevărului. El scrie că adevărul este un raport de adecvare între gândire și realitate, dar explicația de mai departe ne face să înțelegem, că el vorbește, mai degrabă despre rațiunea umană care are o relație apriori, prestabilită cu lumea exterioară. El scrie că fiecare monadă (unitatea

fundamentală a existenței, conform filosofiei sale) are cunoștințe implicite ale adevărului și că aceste cunoștințe sunt parte integrantă din esența lor. Acest punct de vedere îl întâlnim într-o formă mai explicită în "Discurs despre metafizică". Acolo, Leibniz afirmă că adevărul este un principiu de ordine și armonie, care este impus de Dumnezeu în natură. Există o armonie prestabilită, spune el, între mintea noastră și lumea exterioară, ceea ce înseamnă că cunoașterea noastră este în conformitate cu ordinea universală impusă de Dumnezeu. Astfel, teoria lui Leibniz despre adevăr se bazează pe ideea că adevărul este un produs al rațiunii umane și al ordinii universale impuse de Dumnezeu.

Un alt filosof important care a susținut teoria coerentă a adevărului a fost Benedict Spinoza. Conform poziției lui, adevărul constă în coerența și consistența unui sistem de idei sau de propoziții. Spinoza a argumentat că adevărul este rezultatul raționamentelor noastre și al corectitudinii logice a acestora. În Partea a I-a a "Eticii", Spinoza discută despre natura ideilor și despre relația dintre idei și realitate. Axioma a VI-a susține că „o idee adevărată trebuie să concorde cu obiectul ei”. (7, 4) Iar în partea a II-a, Spinoza spune, că adevărul ține de natura ideii: „Prin „idee adecvată” înțeleg o idee care, fără a fi raportată la obiectul ei, cuprinde în ea înseși toate calitățile și însușirile intrinsece ale unei idei adevărate. *Explicație:* Zic „intrinsece” ca să exclud pe cele exterioare, adică acordul ideii cu obiectul ei”. (7, 39-40) Adevărul și falsitatea, scrie Spinoza, se referă numai la judecățile (sau la ideile compuse din judecăți), care afirmă sau neagă existența unor lucruri. Astfel, teoria lui Spinoza despre adevăr se bazează pe ideea că adevărul constă în coerența și consistența ideilor noastre, iar adevărul sau falsitatea unei idei depinde de modul în care aceasta se potrivește cu celelalte idei pe care le avem. Punctul de vedere că adevărul în mare măsură depinde de coerența și consistența judecăților îl întâlnim și la filosofi germani Im. Kant și Georg Hegel. Cercetările în domeniul științei contemporane demonstrează, că reprezentanții unor științe cum ar fi matematica, logica, fizica teoretică susțin modul acesta de gândire, pentru că ei vor mai degrabă să stabilească structurile logice ale gândirii, coerența judecăților.

Reieșind din această teorie adevărate sunt acele cunoștințe care în interiorul contextului teoretic sunt coerente și pot trece verificare la alte caracteristice: consistență (bogat în idei, bogat în semnificații, bogat în rezultate), conexiune (legătură, intercondiționare între elementele teoriei), valabilitate (care întrunește condițiile cerute de lege, recunoscut adevărat, autentic). Și, întra-adevăr, meritul concepției coerente a adevărului constă în aceea că ea este concentrată asupra analizei textului

teoretic, compararea propozițiilor, deci este mai aproape de gândirea științifică reală cu procedurile ei de argumentare, alegere a ipotezelor, verificare a consistenței textului. Aceasta înseamnă că adevărul coerent are mai multe posibilități de a lansa criterii lucrative ale adevărului, decât concepția adevărului clasic. Dar trebuie de atras atenția că adevărul coerent și adevărul clasic nu sunt contradictorii, se poate spune că ele doar se completează unul pe altul.

Concepția eliminativă a adevărului. Convenționalismul

Dar este și a treia abordare a adevărului, care le contrazice pe primele două. Această abordare este legată de respingerea și critica însăși a noțiunii de adevăr. Abordarea poate fi numită eliminativă. În filosofia contemporană un reprezentant activ al concepției eliminative este Bastiaan van Fraassen. În lucrarea "Știință și imaginație", Bastiaan van Fraassen analizează detaliat conceptul de adevăr și rolul său în știință. El consideră că de fapt nici nu este nevoie de o teorie a adevărului și că truda oamenilor de știință în această direcție este inutilă și însăși ideea de a descoperi adevărul trebuie abandonată: "Concepția tradițională conform căreia știința încearcă să descopere adevăruri universale și necesare trebuie abandonată." (8, 24) Pentru el, nu există niciun criteriu științific sau filosofic care să permită diferențierea clară și neîntreruptă între adevăr și falsitate în cazul teoriilor științifice. (8, 13) și că nu este necesar ca o teorie să fie adevărată pentru a fi științifică. Adevărul nu poate fi, de fapt, o calitate a unei teorii. Această idee a fost întotdeauna o confuzie. (8, 12) Una dintre ideile centrale ale lucrării este că știința nu se ocupă de descoperirea adevărului, ci de construirea unor imagini empirice ale lumii care să fie utile și eficiente în îndeplinirea obiectivelor noastre. "O teorie științifică este considerată bine susținută dacă este suficient de coerentă și plauzibilă pentru a fi acceptată și dacă face predicții precise și verificabile." (8, 109) Aceste fragmente evidențiază faptul că Bastiaan van Fraassen consideră că ideea de adevăr este problematică și că teoriile științifice nu trebuie să fie evaluate în funcție de cât de adevărate sunt, ci de cât de bine se potrivesc cu datele observate și de cât de utile sunt în îndeplinirea scopurilor noastre. În concluzie, deși Bastiaan van Fraassen vorbește despre adevăr în lucrarea sa, el susține că conceptul de adevăr nu este esențial pentru știință și că scopul științei nu este descoperirea adevărului.

Este important de menționat că ideea că adevărul este o noțiune problematică sau că nu există adevăruri absolute este una controversată în filosofia științei și există multiple perspective și poziții pe această temă. În acest sens, există filosofi ai științei care au o poziție critică față de

conceptul de adevăr, dar nu poate fi spus că sunt împotriva existenței sale, ci mai degrabă consideră că adevărul nu poate fi cunoscut sau nu este necesar într-o anumită măsură.

Un exemplu de un astfel de filosof este Richard Rorty, care a susținut că ideea de adevăr este o iluzie și că ceea ce considerăm adevăruri sunt doar acorduri intersubiective care sunt valabile într-un anumit context și pentru un anumit scop. În opinia sa, nu există o realitate independentă de noțiunile și limbajul folosit de oameni. E, scrie: "Nu există un punct fix și independent de limbajul nostru de referință de la care să putem începe să dezvoltăm o teorie despre lume. Nu există nicio realitate în afara noțiunilor noastre, a schemei noastre conceptuale și a limbajului nostru. Ideea de adevăr absolut sau de o realitate independentă de limbaj este o iluzie." (9, 10) Prin urmare, ideea de adevăr absolut este problematică și nu poate fi cunoscută în mod obiectiv. În lucrarea "Filosofia și oglinda naturii" (Philosophy and the Mirror of Nature), publicată în 1979, Rorty argumentează ideea că "adevărul este un produs cultural și istoric. Nu există un set definit de criterii care să determine ce este adevărat sau fals. Ceea ce considerăm adevăruri poate fi modificat și îmbunătățit în timp, în funcție de progresul științei și al culturii." (9, 15).

Alt filosof care a avut o poziție similară este Paul Feyerabend, care a susținut că nu există criterii universale și obiective pentru a judeca teoriile științifice și că ideea de adevăr absolut este o construcție filosofică care nu are o bază empirică. În opinia sa, știința nu trebuie să fie limitată de reguli și criterii fixe, ci trebuie să fie permisă să urmeze diverse metode și să exploreze diverse perspective pentru a ajunge la înțelegerea lumii. Una dintre cele mai cunoscute lucrări ale sale care explorează această temă este "Împotriva metodei" (Against Method), publicată în 1975. În această carte, Feyerabend susține că metodele științifice nu sunt capabile să ofere cunoaștere obiectivă și că adevărul științific nu este un concept stabil sau absolut. El argumentează că teoriile științifice sunt doar construcții sociale care sunt influențate de factori precum interesul personal, tradiția și prejudecățile: "Nu există nicio metodă sau regulă care să poată garanta obiectivitatea științifică sau adevărul absolut. Teoriile științifice sunt doar construcții sociale care sunt influențate de contextul cultural și istoric. Ele nu reflectă o realitate obiectivă sau transcendentă." (10, 23) Feyerabend susține că știința nu este singura sursă de cunoaștere și că există și alte forme de cunoaștere, cum ar fi miturile, religia și arta, care pot oferi perspective importante asupra lumii. El argumentează că trebuie să ne deschidem la o varietate de moduri de a gândi și de a înțelege lumea și să nu considerăm știința ca fiind singura sursă de adevăr sau cunoaștere: "Nu

ar trebui să considerăm știința ca fiind singura sursă de cunoaștere. Există și alte forme de cunoaștere, cum ar fi miturile, religia și arta, care pot oferi perspective importante asupra lumii. Ar trebui să fim deschiși la o varietate de moduri de a gândi și de a înțelege lumea." (10, 10).

În concluzie, deși există filosofi ai științei care au o poziție critică față de conceptul de adevăr, este important să reținem că aceasta este doar una dintre multiplele perspective și poziții pe această temă în filosofia științei. Respingerea, exilarea a însăși noțiunii de adevăr ca valoare cognitivă fundamentală are scopul de a elimina dificultățile reale care sunt legate de noțiunea de adevăr. Dacă este eliminată noțiunea de adevăr, atunci sunt necesare alte caracteristici, s-ar putea susține că nu este necesară o teorie adevărată, ci o teorie științifică acceptabilă. Dispare severitatea problemei adevărului: în cazul dat o teorie astăzi poate fi considerată mai de succes, dar mâine, în alte condiții, mai acceptabilă va fi o altă teorie. Se elimină severitatea eternei probleme a adevărului, cade noțiunea adevărului etern în general, ca necorespunzătoare vieții reale a științei. Neajunsul concepțiilor eliminative în general este că acestea nu încearcă să rezolve problema adevărului, dar într-un fel îl evită. Ea ignoră momentul, că teoria științifică este recunoscută de comunitatea științifică doar când aceasta corespunde realității, în cel mai rău caz, este plauzibilă. Adică teoria este evaluată de comunitate științifică în termenii adevărului. Aceasta ne întoarce din nou la problema adevărului. Deci întrebarea definirii adevărului rămâne pentru a fi rezolvată.

Problema criteriilor adevărului

Care sunt criteriile adevărului? Cu ajutorul căror proceduri noi putem deosebi propozițiile adevărate de cele false? În realitate în cercetare științifică se utilizează un set întreg și destul diferit de criterii, valori. S-ar putea evidenția patru grupe de criterii care sunt utilizate în cunoașterea științifică.

Criterii care sunt legate de concepția coerentă a cunoașterii. Aceste criterii sunt foarte importante, ele controlează cunoștințele științifice din punct de vedere a valabilității lor, a concordanței interioare, a compatibilității lor cu contextul teoretic general. Printre acestea poate fi evidențiat: a) *criteriul noncontradicției*. Acesta are o importantă deosebită în științele matematice, pentru că în matematică nu este posibilă verificarea rezultatelor prin datele empirice; b) *criteriul coerenței interioare a propozițiilor, legătura generală a teoriei*; c) sunt utilizate și criteriile legate de concepția clasică a adevărului – *corespondența cu faptele empirice*.

A doua grupă de criterii a adevărului este legată de contextul lărgit al activității științifice. Cunoașterea științifică nu este limitată doar de obiectul său concret de studiu, ea este legată și de alte domenii: a) în primul rând, ea conține un fundament serios de premise premergătoare cercetării și este încărcată cu premise metafizice. Acestea alcătuiesc un anumit fond al cercetării științifice; b) *cerința corespunderii teoriei acestui context lărgit al științei* este unul din criteriile serioase ale cercetării. Ce prezintă acest context? Acesta este un sistem de teze științifice recunoscute în general. În primul rând, acestea sunt teze ontologice: ideile despre structura materiei, despre esențele acestei lumi. Ele au o deosebită influență asupra viziunii savanților, și au un impact deosebit asupra înțelegerii savanților a adevărului.; c) criteriul estetic. O importanță deosebită în evaluarea adevărului îl are și *criteriul estetic*. Aici pot fi evidențiate: simțul frumuseții teoriei, armonia ei, perfecțiunea teoriei, simplitatea, bogăția legăturilor teoriei.

Grupa criteriilor ne teoretice. Sensul acestora este de a ieși din sfera teoriei și a verifica rezultatele ei după alte criterii. Aici unul dintre criterii este *practica*. Acesta înseamnă că eficiența teoriei se verifică în practică și acesta este un argument serios pentru adevărul teoriei. Alte criterii de verificare ale unei teorii sunt comoditatea și simplitatea ei în folosire, aplicabilitatea ei largă.

Factorii convenționali. La evaluarea teoriei un rol important îl joacă a) acordul comunității științifice de a utiliza terminologia; b) de a alege axiomele; c) de a utiliza metodele de verificare; d) de a primi standardele de înțelegere și explicație.

Bibliografie:

1. Аристотель. Метафизика. Соч., Т.1, М., «Мысль», 1976.
2. Аристотель. Никомахова этика. Соч., Т.4, М., «Мысль», 1978.
3. René Descartes. Două tratate filosofice. București., „Humanitas”, 1992
4. Готфрид Лейбниц. Монадология. Сочинения. Т.1. М. с. 413-430
5. Готфрид Лейбниц. Рассуждение о метафизике. Сочинения. Т.1. М. с. 125-164
6. Готфрид Лейбниц. Новые опыты о человеческом разумении... Сочинения. Т.2. М. с. 47-538
7. Baruch Spinoza. Etica. București, 1993, 232 p.
8. Bas. C. van Fraassen. The Scientific Image. 1980, Ed. „, Oxford University Press,,”, ISBN: 978-0-19-824427-1

9. Ричард Рорти. Философия и зеркало природы. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1997, 320 с.
10. Фейерабенд Пол. Против метода. Очерк анархистской теории познания. Изд-во: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ. 2007, 413 с.

Date despre autor:

Mihai BRAGA, Dr., conf. univ.

Departamentul Științe socio-umane, Universitatea Tehnică a Moldovei

EDUCAȚIA ETICĂ ȘI DEZVOLTAREA DURABILĂ ÎN ERA TEHNOLOGIEI ȘI INOVAȚIEI

Arina ANTOCI, Nadejda SCOBIOALĂ

Abstract

În era tehnologiei și inovației, educația etică și dezvoltarea durabilă au devenit mai importante ca niciodată. Avansul rapid al tehnologiei și inovațiilor aduce cu sine provocări și dileme etice, iar dezvoltarea durabilă devine o necesitate în fața schimbărilor climatice și a altor probleme globale. În acest context, educația etică și dezvoltarea durabilă joacă un rol crucial în pregătirea indivizilor pentru a lua decizii informate și responsabile în utilizarea tehnologiei și în promovarea unei dezvoltări durabile și echitabile a societății.

Educația etică în era tehnologiei și inovației se concentrează pe cultivarea unui set de valori și principii etice necesare pentru a naviga într-un mediu digital complex. Acest lucru include promovarea respectului pentru confidențialitatea datelor, responsabilitatea în utilizarea tehnologiei, combaterea cyberbullying-ului și a discriminării online, și promovarea comportamentului etic în utilizarea inteligenței artificiale și a altor tehnologii emergente. Educația etică trebuie să ajute indivizii să înțeleagă consecințele etice ale acțiunilor lor și să le ofere instrumentele necesare pentru a lua decizii etice în mediul digital.

Dezvoltarea durabilă în era tehnologiei și inovației se concentrează pe utilizarea tehnologiilor într-un mod sustenabil și responsabil. Aceasta implică integrarea principiilor dezvoltării durabile în proiectarea și utilizarea tehnologiei, precum și promovarea inovațiilor care contribuie la reducerea impactului asupra mediului înconjurător și la crearea unei societăți mai echitabile. Educația în dezvoltarea durabilă ar trebui să le ofere indivizilor cunoștințe despre problemele legate de schimbările climatice, epuizarea resurselor naturale, gestionarea deșeurilor și alte aspecte de mediu și să îi încurajeze să găsească soluții inovatoare și durabile.

Keywords: educație etică, dezvoltare durabilă, sustenabilitate, tehnologie, responsabilitate.

Educația etică reprezintă o preocupare centrală în filosofia contemporană, întrucât implică învățarea și dezvoltarea abilităților de

gândire critică și de evaluare a opțiunilor morale, precum și a înțelegerii și respectării valorilor etice. În era tehnologiei și inovației, această preocupare este cu atât mai relevantă, deoarece noile tehnologii și inovațiile pot avea impacturi semnificative asupra vieții noastre și asupra societății în general.

Educația etică și dezvoltarea durabilă în era tehnologiei și inovației sunt două teme care sunt de interes major pentru filosofie și care se intersectează în multe moduri. În această lucrare, voi explora relația dintre educația etică și dezvoltarea durabilă, cu accent pe modul în care filosofia poate fi folosită pentru a aborda aceste probleme.

Una dintre principalele probleme etice legate de tehnologie și inovație este responsabilitatea. Cine este responsabil pentru consecințele utilizării tehnologiei? Cine trebuie să ia decizii cu privire la utilizarea și dezvoltarea tehnologiei? Aceste întrebări implică o gamă largă de valori etice, cum ar fi dreptatea, respectul față de autonomia și libertatea individului, precum și preocuparea pentru bunăstarea colectivă și a mediului înconjurător.

Filosofia actuală abordează aceste probleme printr-un accent mai mare pus pe educația etică și pe dezvoltarea abilităților critice în această zonă. Aceasta include studierea eticii și a filosofiei morale, precum și dezvoltarea abilităților de gândire critică și de analiză a consecințelor etice ale deciziilor. În plus, se acordă o atenție sporită educației etice în domeniul tehnologiei și inovației, prin încurajarea dezvoltării de programe și cursuri de studiu care să acopere aceste subiecte.

Una dintre principalele probleme în ceea ce privește dezvoltarea durabilă este că dezvoltarea economică are deseori un impact negativ asupra mediului înconjurător. Din acest motiv, unii filosofi susțin că dezvoltarea durabilă trebuie să fie o prioritate, deoarece trebuie să găsim modalități de a ne satisface nevoile economice fără a distruge mediul înconjurător. În ceea ce privește educația etică, aceasta poate fi folosită pentru a ajuta oamenii să înțeleagă impactul acțiunilor lor asupra mediului înconjurător. În special, educația etică poate ajuta oamenii să înțeleagă importanța respectării valorilor ecologice, cum ar fi reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră și protejarea biodiversității.

Educația etică joacă un rol crucial în promovarea dezvoltării durabile în era tehnologiei și inovației. Tehnologia a avansat la un nivel atât de mare încât este necesară o reevaluare a impactului acesteia asupra mediului și societății. Dezvoltarea durabilă este un concept cheie în această eră și învățarea despre etica sa poate ajuta la dezvoltarea soluțiilor durabile și la promovarea unui mediu sănătos pentru generațiile viitoare. În timp ce

tehnologia poate fi o forță pozitivă pentru dezvoltarea durabilă, utilizarea sa necontrolată poate duce la consecințe negative asupra mediului și societății. Prin urmare, educația etică poate ajuta la dezvoltarea abilităților critice și la înțelegerea impactului tehnologiei asupra mediului și societății.

Una dintre principalele preocupări ale filosofiei în acest context este aceea de a găsi o cale de echilibrare între dezvoltarea economică și protejarea mediului înconjurător. Această problemă este cu atât mai presantă într-o epocă în care tehnologia și inovația au un impact major asupra economiei și a societății în general. În acest context, educația etică joacă un rol crucial în sensibilizarea și responsabilizarea indivizilor, astfel încât să se poată acționa în mod sustenabil și responsabil din punct de vedere social și ecologic.

O altă preocupare importantă a filosofiei în această problemă este aceea de a examina etica cercetării și inovației în domeniul energiei regenerabile și al eficienței energetice. În acest domeniu, inovația tehnologică poate avea un impact major asupra mediului înconjurător și asupra modului în care societatea își îndeplinește nevoile energetice. Prin urmare, este esențial să se dezvolte o etică a cercetării și inovației care să ia în considerare impactul social și ecologic al noilor tehnologii și să încurajeze dezvoltarea de soluții durabile. De asemenea, este important să se exploreze modalitățile prin care noile tehnologii și inovațiile pot fi utilizate pentru a promova dezvoltarea durabilă și educația etică. De exemplu, utilizarea tehnologiilor digitale și a platformelor online poate oferi oportunități de educație accesibile și sustenabile, iar inovațiile tehnologice în domeniul energiei regenerabile și al eficienței energetice pot reduce impactul asupra mediului și pot contribui la dezvoltarea unei economii verzi și durabile.

Există mulți cercetători care și-au exprimat opiniile cu privire la dezvoltarea durabilă și etica afacerilor în era tehnologiei și inovației. Printre aceștia se numără:

Jeffrey Sachs, economist și profesor la Universitatea Columbia, care a scris mai multe cărți despre dezvoltarea durabilă și a fondat rețeaua globală *Sustainable Development Solutions Network*. Sachs este considerat unul dintre principalii teoreticieni și promotori ai dezvoltării durabile la nivel global și a avut un rol important în elaborarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (ODD) ale Națiunilor Unite. În cartea sa "*The Age of Sustainable Development*", Sachs abordează conceptul de dezvoltare durabilă dintr-o perspectivă multidisciplinară, care include aspecte economice, sociale și de mediu. El subliniază importanța combaterii sărăciei și a inegalităților sociale, promovarea creșterii economice

incluzive și durabile, reducerea impactului asupra mediului și dezvoltarea unei guvernări eficiente și responsabile. Sachs a criticat în mod repetat modelele de dezvoltare care se concentrează exclusiv pe creșterea economică și care ignoră consecințele sociale și de mediu. El susține că dezvoltarea durabilă trebuie să abordeze problemele interconectate ale sărăciei, inegalităților sociale, poluării și degradării mediului, promovând o abordare integrată și echilibrată a dezvoltării. În opinia sa, dezvoltarea durabilă este esențială nu numai pentru a proteja mediul înconjurător și a asigura un viitor durabil pentru următoarele generații, ci și pentru a promova o dezvoltare economică și socială incluzivă și durabilă.

Muhammad Yunus, economist și fondator al Grameen Bank, care a primit Premiul Nobel pentru Pace în 2006 pentru contribuțiile sale la dezvoltarea durabilă și la eliminarea sărăciei. Muhammad Yunus este un economist și antreprenor social din Bangladesh, cunoscut în special pentru fondarea băncii Grameen, care a introdus conceptul de microcredit și a acordat împrumuturi mici fără garanții persoanelor sărace din zonele rurale.

În ceea ce privește dezvoltarea durabilă, Yunus susține că aceasta trebuie să se bazeze pe o abordare a afacerilor sociale, care să îmbine succesul economic cu impactul social și protecția mediului. El crede că antreprenorii sociali joacă un rol important în promovarea dezvoltării durabile, prin inovarea și implementarea unor modele de afaceri care să aibă un impact pozitiv asupra comunității și să fie sustenabile din punct de vedere economic.

Yunus promovează și ideea de a încorpora principii etice și morale în procesul de dezvoltare, astfel încât să se asigure că aceasta se realizează într-un mod responsabil și echitabil pentru toate părțile implicate. El a lansat și conceptul de "afaceri sociale", o formă de afaceri care are ca scop rezolvarea problemelor sociale sau ecologice, și nu maximizarea profitului.

Amartya Sen, economist și filosof indian, care a dezvoltat conceptul de "capabilitate" și a argumentat că dezvoltarea durabilă trebuie să fie bazată pe creșterea capacităților umane. El argumentează că dezvoltarea durabilă trebuie să aibă la bază o abordare multidimensională care să ia în considerare atât aspecte economice, cât și sociale și de mediu. El a subliniat importanța unei dezvoltări care să aibă în vedere nevoile de bază ale oamenilor, precum educația, sănătatea și accesul la resurse, și să sprijine dezvoltarea capacităților umane. De asemenea, a vorbit despre necesitatea de a trata problemele de mediu, inclusiv schimbările climatice, în cadrul dezvoltării durabile. În viziunea sa, dezvoltarea nu trebuie văzută doar ca

o creștere a PIB-ului, ci trebuie să țină cont și de nevoile și aspirațiile oamenilor, precum și de problemele de mediu și echitatea socială. El argumentează că o abordare bazată pe dezvoltarea umană ar trebui să fie un obiectiv central al dezvoltării durabile, prin încurajarea educației, sănătății, drepturilor civile și politice, și eliminarea sărăciei și discriminării.

În ceea ce privește inovația și tehnologia, Sen a subliniat importanța dezvoltării inovațiilor care să fie accesibile și utile pentru toți oamenii, nu doar pentru elitele bogate. El a criticat, de asemenea, modelele economice care se concentrează exclusiv pe profit și dezvoltarea economică, ignorând efectele negative asupra mediului și asupra societății în general.

În esență, Amartya Sen argumentează că dezvoltarea durabilă trebuie să fie o abordare integrată, care ia în considerare toate dimensiunile dezvoltării umane, mediului și a echității sociale.

Elinor Ostrom, laureată a Premiului Nobel pentru Economie în 2009, care a studiat gestionarea resurselor comune și a susținut că aceasta trebuie să fie realizată prin intermediul cooperării și înțelegerii între comunități. Ea a propus o abordare alternativă la tradiționala abordare de sus în jos a guvernării și a demonstrat că resursele comune pot fi gestionate eficient prin cooperare și negociere la nivel local. Ostrom a subliniat importanța implicării comunității locale în gestionarea resurselor lor naturale, precum pădurile, pânzele de apă și pășunile. Ea a susținut că soluțiile de sus în jos, cum ar fi reglementările guvernamentale sau acordurile internaționale, pot fi ineficiente și ar trebui să fie combinate cu abordări bottom-up, care încurajează implicarea comunității și dezvoltarea unor reguli și norme de gestionare a resurselor comune. În lucrarea sa *"Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action"*, Ostrom a examinat cazurile de succes și de eșec în gestionarea resurselor comune în diferite țări și a identificat factorii care au dus la rezultate pozitive sau negative. Ea a demonstrat că guvernarea comună poate fi eficientă în cazul în care există reguli clare, înțelegere comună și implicare activă a tuturor părților interesate.

Contribuția lui Elinor Ostrom la dezvoltarea durabilă constă în faptul că a arătat că resursele comune pot fi gestionate eficient și durabil prin cooperare și guvernare comună la nivel local, și nu numai prin reglementări de sus în jos. Aceasta a relevanță și pentru dezvoltarea durabilă în era tehnologiei și inovației, întrucât implicarea comunităților locale și dezvoltarea unor norme și reguli comune pot fi vitale pentru gestionarea responsabilă a noilor tehnologii și inovații într-un mod durabil.

Vandana Shiva este o activistă, ecologistă și filozoafă indiană, cunoscută pentru munca sa în promovarea agriculturii ecologice și a drepturilor femeilor. Ea este un critic vocal al dezvoltării economice globale și a efectelor sale asupra mediului și a comunităților locale.

Shiva susține că dezvoltarea durabilă ar trebui să se concentreze pe protejarea resurselor naturale și a diversității culturale, precum și pe promovarea unei economii mai juste și mai democratice. Ea a criticat în mod specific modelele de dezvoltare bazate pe tehnologie și pe exploatarea excesivă a resurselor naturale, argumentând că acestea sunt nesustenabile și duc la probleme precum schimbările climatice și distrugerea habitatelor naturale. În plus, Shiva a subliniat importanța agriculturii ecologice și a diversității culturale în promovarea dezvoltării durabile. Ea a dezvoltat conceptul de "soberanie alimentară", care se referă la dreptul comunităților de a-și controla propria producție alimentară și de a promova agricultura sustenabilă. În general, Vandana Shiva susține o abordare integrată a dezvoltării durabile, care ia în considerare interconexiunile complexe dintre mediu, economie și societate, și care promovează dreptatea socială și diversitatea culturală.

Vandana Shiva a fondat organizația *Navdanya*, care se concentrează pe conservarea biodiversității agricole și promovarea agriculturii organice și a sistemelor tradiționale de agricultură. Ea a publicat numeroase cărți și articole pe tema agriculturii durabile, protejarea mediului și drepturile femeilor, printre care se numără: "Biopirateria", "Dreptul la Viață", "Ecofeminismul", "Monocultura Minții" și "Starea Îmbelșugată a Planetei". Shiva este o critică vehementă a agrobusiness-ului și a tehnologiilor agricole moderne, cum ar fi culturile modificate genetic, care consideră că pun în pericol biodiversitatea și suveranitatea alimentară a comunităților locale. Ea a pledat pentru o abordare mai umană și mai sustenabilă a dezvoltării economice, care să ia în considerare nevoile și resursele locale, să promoveze justiția socială și să protejeze mediul înconjurător.

Iată câteva exemple de proiecte care ilustrează importanța educației etice și a dezvoltării durabile în era tehnologiei și inovației:

Proiectul Green School din Bali, Indonezia, care își propune să ofere o educație holistică și durabilă elevilor din întreaga lume. Școala are propriul sistem de energie solară și reciclează toate deșeurile, încurajând astfel elevii să-și dezvolte conștiința ecologică.

Programul "Zero Waste" din orașul San Francisco, Statele Unite ale Americii, care încurajează oamenii să reducă cantitatea de deșeuri pe care o produc și să recicleze sau composteze cea mai mare parte a acestora.

Programul a avut un succes remarcabil și a dus la o scădere semnificativă a cantității de deșeuri trimise la depozite.

Proiectul Tesla, care își propune să revoluționeze industria automobilelor prin producerea de mașini electrice și eficiente din punct de vedere energetic. Compania își asumă o abordare etică prin utilizarea unor materiale durabile și prin promovarea unui mod de viață mai sustenabil.

Programul de dezvoltare a energiei regenerabile din Germania, care a avut ca rezultat o creștere semnificativă a utilizării energiei solare și eoliene și o scădere a dependenței de combustibilii fosili. Programul a fost implementat cu succes prin implicarea guvernului, a sectorului privat și a societății civile. Aceste exemple demonstrează că dezvoltarea durabilă și educația etică pot fi realizate cu succes în era tehnologiei și inovației, contribuind astfel la protejarea mediului înconjurător și la crearea unui viitor mai sustenabil.

Pentru a aborda aceste preocupări etice, este necesară o educație etică adecvată în acest domeniu. Aceasta poate fi realizată prin dezvoltarea de programe educaționale care să se concentreze pe aceste probleme și să ofere studenților și profesioniștilor cunoștințele și instrumentele necesare pentru a aborda aceste probleme într-un mod etic.

Un exemplu de astfel de program este *programul de Master în Inginerie și Etică (MEE)* oferit de Universitatea din Twente din Olanda. Acest program își propune să ofere studenților o perspectivă interdisciplinară asupra problemelor etice din domeniul ingineriei și tehnologiei și să îi pregătească să abordeze aceste probleme într-un mod etic. Programul include cursuri de etică aplicată, teorie morală și filosofie, precum și cursuri specializate în domenii precum inovația și tehnologia medicală, tehnologia informației și comunicațiile, și energiile regenerabile.

Un alt exemplu este *programul de Educație ECO (Etică, Cunoștințe și Oportunități)* dezvoltat de Universitatea din Maryland. Acest program oferă studenților oportunitatea de a explora probleme etice din domeniul mediului și dezvoltării durabile prin intermediul cursurilor interdisciplinare și a proiectelor de cercetare. Studenții învață despre etică, justiție socială, responsabilitate socială și dezvoltare durabilă și își dezvoltă abilitățile de gândire critică și de comunicare.

Aceste programe sunt doar două exemple de cum educația etică poate fi abordată în era tehnologiei și inovației. Alte programe și inițiative ar putea include colaborarea cu profesioniști din diverse domenii pentru a dezvolta coduri de etică și standarde, organizarea de conferințe și seminarii pentru a discuta probleme etice și găsirea de soluții la acestea, și promovarea cercetării interdisciplinare în domeniul eticii și tehnologiei.

Cum ar putea filosofia să se implice în aceste strategii?

În contextul dezvoltării durabile, filosofia poate avea un rol important în a ajuta la definirea valorilor și principiilor etice care ar trebui să ghideze proiectele și politicile în această direcție. Astfel, un proiect al filosofiei ar putea fi să exploreze și să clarifice aceste valori și principii, precum și să dezvolte o teorie a dezvoltării durabile care să includă aspecte etice și morale.

De asemenea, filosofia ar putea contribui la crearea unui cadru conceptual și metodologic care să permită evaluarea și analiza critică a politicilor și proiectelor de dezvoltare durabilă, din punct de vedere al implicațiilor etice, sociale și ecologice.

Un alt proiect al filosofiei ar putea fi acela de a examina și de a dezvolta strategii pentru a încuraja responsabilitatea socială și ecologică în mediul de afaceri și în alte sectoare cheie ale economiei, prin promovarea valorilor etice precum dreptatea, solidaritatea și respectul față de mediul înconjurător.

În general, proiectul filosofiei în contextul dezvoltării durabile ar trebui să se concentreze pe identificarea și promovarea valorilor și principiilor etice care ar trebui să ghideze politicile și proiectele de dezvoltare, precum și pe dezvoltarea unui cadru conceptual și metodologic care să permită evaluarea și analiza critică a acestora.

Pentru a exemplifica mai bine cum filosofia poate interveni în promovarea dezvoltării durabile, iată câteva proiecte sau inițiative pe care filosofii le pot susține sau promova:

Promovarea economiei circulare - filosofii pot promova o schimbare a modului în care economiile noastre sunt construite și gestionate, prin trecerea de la o economie liniară la una circulară. Aceasta înseamnă să ne concentrăm asupra reciclării și reutilizării, în loc să creștem cantitatea de deșeuri și să ne baza pe resursele finite.

Eliberarea de dependența de combustibilii fosili - filosofii pot promova o schimbare a modului în care ne alimentăm cu energie, încurajând folosirea de surse de energie regenerabilă și înlocuirea combustibililor fosili. Acest lucru ar ajuta la reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră și la protejarea mediului.

Promovarea justiției sociale și a drepturilor omului - filosofii pot susține că dezvoltarea durabilă trebuie să fie o chestiune de justiție socială și de protejare a drepturilor umane. Acest lucru poate include protejarea drepturilor comunităților locale și a minorităților, combaterea sărăciei și promovarea accesului la educație și servicii de sănătate.

Educația pentru dezvoltare durabilă - filosofii pot promova educația pentru dezvoltarea durabilă, prin încurajarea dezvoltării unor programe educaționale care să îi învețe pe oameni despre problemele mediului și să îi încurajeze să acționeze în mod responsabil.

Promovarea unui dialog mai amplu - filosofii pot promova un dialog mai amplu între toți actorii implicați în dezvoltarea durabilă - companii, guverne, comunități și societatea civilă. Aceasta poate ajuta la promovarea unei abordări mai coerente și mai eficiente a dezvoltării durabile.

Filosofia poate fi folosită pentru a aborda aceste probleme într-o serie de moduri. În primul rând, filosofii pot ajuta la dezvoltarea unui cadru etic care să fie aplicabil în dezvoltarea durabilă. Acest cadru ar putea include, de exemplu, principii morale cum ar fi obligația de a proteja mediul înconjurător și de a încuraja dezvoltarea economică durabilă.

De asemenea, filosofii pot ajuta la dezvoltarea unor teorii despre ceea ce înseamnă dezvoltarea durabilă și cum poate fi aceasta realizată. Aceste teorii pot fi utilizate pentru a dezvolta politici și programe care să promoveze dezvoltarea durabilă în mod etic.

În final, filosofia poate fi folosită pentru a examina modul în care educația etică poate fi integrată în programele de învățământ și pentru a dezvolta metode de predare care să promoveze dezvoltarea durabilă și etica într-un mod eficient.

În concluzie, educația etică și dezvoltarea durabilă sunt două teme importante în era tehnologiei și inovației. Filosofia poate juca un rol important în abordarea acestor probleme, prin dezvoltarea unui cadru etic și a unor teorii care să promoveze dezvoltarea durabilă în mod etic, precum și prin dezvoltarea de metode de predare care să promoveze educația etică și dezvoltarea durabilă într-un mod eficient.

Bibliografie

1. UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Disponibil online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
2. Van Poeck, K., & Klintman, M. (Eds.). *The Role of Education in Enabling the Sustainable Development Agenda*. Routledge, 2018.
3. De Souza, M., & Azeiteiro, U. (Eds.). *Handbook of Theory and Practice of Sustainable Development in Higher Education*. Springer, 2019.
4. Sterling, S., Maxey, L., & Luna, H. (Eds.). *The Sustainable University: Progress and Prospects*. Routledge, 2016.

5. Bonnett, M. *The Role of Philosophy in Education for Sustainable Development*. In *Philosophy of Education for the Public Good* (pp. 131-144), 2017.
6. Sipos, Y., Battisti, B., & Grimm, K. *Achieving transformative sustainability learning: Engaging head, hands and heart*. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 9(1), 68-86, 2008.
7. Dima, L., & Oprea, A. (coord.). *Educația și dezvoltarea durabilă în contextul globalizării*. Editura Universitară, 2015.
8. Cotofană, R. (coord.). *Educație și dezvoltare durabilă: Dimensiuni teoretice și practice*. Editura Polirom, 2012.
9. Grămescu, A., & Pană, I. *Managementul dezvoltării durabile în instituțiile de învățământ superior*. Editura Didactică și Pedagogică, 2016.

Date despre autor:

Arina ANTOCI, conf.univ., dr.

Universitatea Tehnică a Moldovei

Email: arinaantoci@mail.ru

Nadejda SCOBIOALĂ, profesor gr. II,

Colegiul de Comerț ASEM,

Email: sdn81@inbox.ru

INTERPRETAREA ȘI COMPREHANDAREA MIȘCĂRII PRIN PRISMA CONTRADICȚIEI

Andrei PERCIUN

Rezumat

Ideea de bază a acestui articol scoate în evidență conceptul contradicției care se dovedește a fi unul util în înțelegere mai explicită a dificultăților legate de mișcare în concepția eleaticilor. Astfel încât, discursul de interpretare al aspectelor problematice ale mișcării obține un instrument epistemic în plus prin care înțelegerea mișcării devine mai explicită.

Cuvinte-cheie: mișcare, contradicție, contrarietate, aporie, filosofia antică greacă, logică, principii logice, ontologie.

Abstract

The idea of this article highlights the concept of contradiction which proves to be useful in understanding the difficulties related to movement in the Eleatic conception. Thus, the interpretation discourse of the problematic aspects of the

movement obtains an additional epistemic tool through which the understanding of the movement becomes more explicit.

Keywords: movement, contradiction, contrariety, aporia, ancient Greek philosophy, logic, logical principles, ontology.

În ce măsură suntem capabili să gândim și cunoaștem câte ceva despre non-existență? De regulă, în comunicarea de zi cu zi cele mai fundamentale structuri ale existenței noastre sunt trecute sub semnul unor „axiome” care nu necesită dovezi și explicații amănunțite. În aceste condiții nu suntem deranjați de un răspuns simplu dat unei întrebări cu privire la ce este, de exemplu, timpul și spațiul sau ce este realitatea și care ar fi criteriile de identificare ale acesteia sau ce este libertate și care sunt criteriile după care ar trebui să evoluăm dreptatea cuiva. Nu avem ce reproșa, simplitatea suprapusă clarității este un atu pentru străduințele noastre de a explicita lumea în care trăim.

Totuși, unele dificultăți pot apărea din momentul în care această simplitatea nu va fi suficientă și nu va mai spori gradul înțelegerii transformându-se pe această cale într-un clișeu.

Aceste structuri fundamentale ale lumii – filosofii le numesc concepte metafizice – au generat tot soiul de probleme gânditorilor din toate timpurile.

Una dintre cele mai reprezentative însușiri pentru profilul omului liber a fost puterea acestuia de a evalua în termeni de adevărat sau fals, drept sau nedrept, probabil sau mai puțin probabil etc. diverse fenomene și situații ce îi compuneau viața. Starea în care suntem copleșiți de mirare căutând frenetic date pentru a da sens și a înțelege diverse fenomene rămâne o constantă pentru modul în care ne dezvoltăm și devenim tot mai conștienți de locul și rolul nostru în această lume.

În acest parcurs experiența constituie sursa originală din care sunt extrase certitudinile ce spulberă tot felul de îndoieli și nesiguranțe. Atunci când nu mai știm în ce să ne încredem, câmpul experienței, care ne stă mereu la îndemână, ne este de prim ajutor și ne dă un punct de reper sigur. Exigența discursului științific de a cere dovezi fără încetare ce ar confirma sau ar combate o teorie sau alta reprezintă o constantă și se aplică în orice profil epistemic, fie e vorba despre științele exacte, ale naturii sau cele care se referă la om și la viața lui în comunitate. Cu toate acestea experiența noastră își are propriile sale limite.

Deci experiența, într-un mod incontestabil, rămâne sursa celor mai puternice argumente ale consolidării sau combaterii unui punct de vedere asupra lumii. Câmpul vast al științelor și al filosofiei ne furnizează un ansamblu extins de instrumente și metode. Cu toate, acestea experiența

noastră subiectivă, iar când afirmăm asta ne referim la experiența în genere a omului, este limitată în timp și spațiu la tot ce se poate întâlni în decursul unei vieți. Chiar dacă experiențele sunt diferite toate cunosc aceeași limită.

În ce măsură suntem îndreptați în conformitate cu exigențele științei să afirmăm ceva cu privire la acele concepte și fenomene ce trec dincolo de limitele experienței noastre. Cum putem afirma ceva despre originile și începuturile universului în condițiile ieșirii de sub eticheta presuposiției raționale. În decursul istoriei religia și știința concureau sau colaborau în acest sens căutând să formuleze narativul cel mai plauzibil, ba mai mult cel mai adevărat. Așadar, în pofida limitelor experienței noastre empirice și intelectuale omenirea nu se dă bătută și continuă tentativele de a cunoaște „misterele” universului.

Din tot conținutul expus de până aici ia naștere o problemă importantă care va fi pusă în discuție mai departe. A reflecta asupra unor astfel de concepte precum ar fi infinitul, timp, spațiu, mișcare, existență, cauzalitate, necesitate, libertate, divinitate necesită resurse ce depășesc limitele experienței umane. Dat fiind acest fapt, în ce măsură am putea avea o cunoștință adecvată, acceptabilă rațional, în raport cu unul dintre conceptele expuse? Plus la asta, din tot amalgamul de concepții și teorii cum am putea selecta una ce s-ar apropia mai mult de adecvarea rațională? Și nu în ultimul rând cum am putea aborda astfel de concepte în cadrul unui curs universitar?

Câmpul experienței noastre nu este lipsit de tot de date relevante ce ne-ar ajuta să atacăm un concept general. Cu privirea la selectarea unor teorii relevante pentru o adecvare rațională am avea nevoie de consolidarea unui set sau chiar mai multor seturi de criterii după am evalua relevanța unei concepții. Iar un curs universitar în care s-ar o intuire rațională aceste concepte s-ar edifica pe exigențele clarității, empatiei științifice și rezonabilității maxime.

În cele ce urmează vom încerca să generăm un model de înțelegere a problemei mișcării și existenței dezbătută în filosofia antică de către reprezentanții Școlii eleate. Presuposiția de la care vom începe este ancorată în conceptul contradicției, care e diferit de cel al contrarietății și din care poate rezulta o înțelegere mai explicită a dificultăților legate de mișcare din concepția eleaților.

Pentru început ar trebuie să înțelegem din ce motiv problemele produse de definirea și înțelegerea mișcării merită să fie luate în calcul nu doar dintr-o perspectivă matematică sau fizică, dar și dintr-o perspectivă ontologică fundamentală. Motivul căutat de noi se găsește în relația dintre mișcare și existență. Astfel încât, aflând în ce constă esența mișcării, vom

înțelege un aspect fundamental al formelor sensibile, care sunt timpul și spațiului, ale universului. Lucru confirmat de narativele raționale ale gânditorilor din Elea ce pun în relație mișcarea și Ființa în cel mai larg sens al ei.

Zenon, reprezentantul Școlii din Elea, emite ideea imposibilității mișcării. Concepută ca o simplă deplasare, schimbare de loc, mișcarea este descompusă de argumentul dihotomiei (divizării). Prin urmare, un obiect aflat în mișcare va parcurge o distanță completă doar dacă va parcurge o primă jumătate din acea distanță, însă ca să parcurgă această jumătate mobilul trebuie să parcurgă jumătate din jumătatea distanței, iar această înjumătățire poate continua până la infinit.

În paradoxul *Ahile și broasca țestoasă*, Zenon îl dezarmează pe Ahile, cel iute de picior, și-l lasă incapabil să depășească broasca țestoasă. Având o poziție în avans în raport cu Ahile broasca țestoasă va înainta pe măsură ce acesta va încerca să recupereze distanța ce-i desparte. Itinerarul lui Ahile, însă, va suferi o separare infinitezimală. Mișcându-se de zece ori mai încet broasca țestoasă mereu va fi în avans cu o zecime din traiectul parcurs de Ahile. Dat fiind faptul că spațiul poate fi divizat până la infinit, țestoasă își va menține avansul egal cu o zecime din distanța tocmai parcursă de Ahile. Astfel, avansul țestoasei va avea un caracter infinitezimal.

Ipoteza de lucru pe care o propunem în continuare provine din necesitatea de a interpreta și de a explicita concepțiile cu privire la mișcare și prin extensie cu privirea la lume și constă în valorificarea perechii de concepte contradicție și contrarietate în efortul de a interpreta și de a înțelege concepțiile despre mișcare în cosmologia constitutivă a gânditorilor antici greci. În mod special, contradicția este termenul ce ne preocupă în acest articol. În percepția limbajului cotidian nu vom depista disonanțe de conținut și de esență în raport cu termenii contradicție și contrarietate. Ambele concepte denota un raport în care sunt contrapuse două sau mai multe entități. Această definiție vagă în care atât contradicția cât și contrarietate sunt determinate de aceeași definiție nu ne poate ajuta cu nimic.

Într-o definiție mai specială contradicția este discriminată de contrarietate, astfel încât contradicția se caracterizează printr-o relația de excludere a obiectului contrapus și într-un anumit context contradicția relevă relațiile dintr-un spațiu în care un obiect în același timp nu poate fi ubicuu – nu se poate afla în mai multe locuri în același moment – și de asemenea după regula disjuncției conținută în contradicție este impardonabil și este absolut eronat să descrii un obiect predicate opuse, ce se exclud unul pe

altul. În acest ultim caz, obiectul devine un loc în care nu pot coexista două însușiri contradictorii. Contrarietatea, la care ne vom opri mai în detaliu într-un viitor eventual articol, la fel contribuie la o înțelegere mai bună a mișcării dedusă din corelarea Ființei și devenirii, este definită printr-o evaluare incluzivă în care opozițiile sunt conjugate în același obiect, fiind perindate în stări de latență și manifestare.

Dar în ce mod terminul contradicție ne ajuta să înțelegem mai bine această aporie? Contradicția vizează o relație, prin urmare esența ei nu poate fi concepută decât în interacțiunea dintre obiecte. De asemenea, contradicția pune în relație două obiecte opuse ce au tendința de a se exclude unul pe altul. Dacă ar fi să facem o analogie pentru a intui specificul contradicției, atunci vom invoca exemplul în care două obiecte fizice nu pot fi situate în același loc și în același timp.

Eleații concep Ființa în termenii unii logici stricte apelând la principiul non-contradicției atunci când se referă la însușirea de bază a existenței, astfel încât prin esența sa Ființa *este* și prin urmare ea nu poate să nu fie. În paralel cu Ființa, Non-ființa (în continuare Neființa) este caracterul ei de *a nu fi*. Așadar, ar fi greșit din punct de vedere logic să afirmăm că Neființa ar *fi* într-un oarecare fel. Câmpul noțional al Ființei cu tot cu modul ei esențial de *a fi* exclude într-o manieră categorică orice posibilitate de *a fi* a Neființei. Aceste două obiecte, Ființa și Neființa, sunt implicate într-o relație de contradicție. Pornind de aici, eleații construiesc un tablou rațional al lumii subordonat principiului non-contradicției. Faptul de *a fi* presupune o prezență cu o încărcătură efectivă ce conține ceva anume. Ființa nu admite goluri și întreruperi non-existențiale în care *să fie ceva ce nu este*, în care să se ateste o prezenței a non-prezenței. Ființa se manifestă printr-o prezență efectivă.

Din momentul în care interpretarea imposibilității logice a mișcării este ghidată de principiul contradicției, eventualele confuzii ce pot apărea din urma confruntării acestor aporii sunt volatilizate, iar ideea promovată de eleați devine tot mai explicită. După cum s-a menționat, contradicția revelează o relație dintre două entități în care sensul (*eidos-ul*) amândurora este să se excludă reciproc. Așadar, contradicția se definește printr-o dinamică a excluderii ale acelor obiecte ce nu sunt ceea ce este obiectul operator al excluderii. Cum ar fi de exemplu *eidos-ul* cercului care exclude toate celelalte obiecte, să le numim non-cercuri, care nu corespund cu definiția sa din geometria euclidiană conform căreia cercul este mulțimea tuturor punctelor din plan, egal depărtate de un punct fix numit centru.

Relația de contradicție în raportul cu cercul omogenizează toate celelalte obiecte diferite prin esența lor, dar identice prin faptul că în raport

cu cercul sunt non-cercuri. Procedul excluderii rămâne valabil chiar și în cazul particular al unei subiectivități umane precum ar fi cel al lui Andrei Perciun, definiția căruia îi „transformă” pe ceilalți în non-andrei_pericuni logic expulzându-i din sfera eidos-ului său, fapt pe seama căruia Andrei Perciun devine identic cu sine și diferit de alții și de altceva.

Într-un raport de contradicție excluderea îl profilează pe cel care operează excluderea. Într-un fel, toate obiectele ce se retrag în *non-...* îl propulsează și-l aruncă în prim plan obiectul ce identic cu definiția ce-i revelează esența și cu care într-un mod firesc nu intră în contradicție.

Eleații contrapun două obiecte de un enorm grad de generalitate – Ființa și Neființa. În acest raport Ființa desemnează o prezență efectivă a ceva, n-am greși dacă am numi-o prezență pozitivă, în sensul că ceea ce e prezent *este*. Neființa la rândul ei se îndreaptă către o non-prezență efectivă, cu alte cuvinte e vorba despre o prezență negativă, iar dacă termenul *ceva* denota o entitate concretă ce ființează, atunci în cazul Neființei acest *ceva* lipsește în efectivitatea sa.

Din fericire lumea noastră face parte din registrul Ființei, ea *este ocupată de Ființă*. Concomitența predicării cu privire la lumea noastră că ar fi și nu ar fi ar încălca principiul non-contradicției. Este inadmisibil să atribui unui obiect două însușiri contradictorii, ce se exclud una pe alta. Atributul de *a fi* se acordă Ființei cu o necesitate strictă, fapt din care rezultă că lumea echivalentă cu Ființa nu poate decât *să fie*, iar Neființei nu îi rămâne decât să *nu fie*. Aceste două nu pot coexista în același timp.

Revenind la problema mișcării, o definiție generală ce ar descrie mișcarea ca fiind relativă ar scoate în evidență două sisteme ce se determină unul pe altul în funcție de statutul raportului stabilit între ele. În rezultat vom avea la dispoziție un sistem de obiecte sau un obiect ce se află în mișcare relativ la un alt sistem care raportat la primul se află într-o stare de repaus.

Tabloul rațional pe care îl construiesc eleații exclude orice semn al Neființei, totul din această lumea *este* și nu poate decât *să fie*. Lumea este conjugată într-un mod continuu de Ființă.

Cu toate acestea, galopul unui cal nu se va concepe ca o mișcare atâta timp cât se va lua în considerare doar un sistem de referință luat în mod izolat. Intervenția oricărui alt sistem de referință la care s-ar raporta sistemul calului va da peste cap regula de excludere a contradicției. În esența ei contradicția nu este o relație participativă, unica posibilitate de corelarea este aceea de a fi respins.

Tot *ce-nu-este-ceea-ce-este* nicidecum nu poate fi, în conformația ideatică a modului de a fi ceva și a *cum*-ului acestuia nu este pătrunsă de

nici un element străin neidentific cu sinele. Un obiect este ceea ce este și nu poate fi decât ceea ce este într-un mod absolut. Logica prin care se identifică un obiect drept ceva anume este o logică binară. În cazul Ființei, firesc, vom respinge tot ce-i contrazice esența ei *de a fi*. Iar referindu-ne la mișcare vom respinge tot ce nu este mișcare, tot ce contravine cu ideea deplasării și mutării dintr-un loc în altul.

Spațiul este indispensabil legat de mișcare, evocând mișcarea prin necesitate vom evoca și spațiu sau mai exact acel mediu în care se manifestă puterea noastră de a-l modifica prin operarea mișcării. Așadar, spațiu se dă drept un mediu în care se manifestă mișcarea. De acum încolo problema mișcării devine și o problemă a spațiului. Mai exact, dificultatea formulată de eleați se referă la limitele divizării spațiului. În ce manieră se poate înfăptui o astfel de divizare – ținând cont de o limită sau mergând până la infinit? În genere cât de acceptată poate fi procedura divizării în cazul spațiul trecut prin prisma contradicției? Oare mișcarea se reduce doar la dimensiunea spațială a lumii sau se integrează și structurile ei temporale? Iar în acest caz nu înseamnă oare că problema definirii mișcării se răsfrânge și asupra conceptelor de timp și spațiu? Și într-un final, în ce măsură atributul divizibilității propriu spațiului poate face parte și din structura de esențială a timpului?

Pentru Henri Bergson timpul abstract măsurat prin spațiu desfigurează timpul real ce se acordă cu o durată trăită de conștiință. Din perspectiva lui Bergson, Zenon pune la un loc mișcarea percepută, trăită în fiecare clipă concretă și drumul parcurs în spațiu. Prin urmare, elementul de confuzie al aporiilor se compune din lipsa unei diferențe clare dintre percepția mișcării și obiectul ce se mișcă în spațiu.

Servindu-ne de spațiu pentru a măsura mișcarea nu vom întâmpina nici o limită, nu ne vom izbi de nici un perete, deoarece spațiul poate fi divizat la infinit. În fizica mecanică într-un mod similar se face uz de spațiu pentru a defini mișcare care corespunde cu schimbarea poziției unui corp în spațiu raportat la alte corpuri.

Revenind la noțiunea relativității, în care este relevată corelarea corpurilor din spațiu, vom descoperi încă un mod de a înțelege mișcarea. Identificând un corp drept un sistem de referință pentru determinarea stării fapt a unui alt corp, luat și acesta drept un sistem de referință, atunci raportând aceste două sisteme de referințe unul la altul vom spune în ce stare și ce corp se află. Prin urmare, doar atunci când *comparăm* stările de fapt ale corpurilor vom avea tot de ce este nevoie pentru a emite o judecată cu privire la un corp care se află într-o stare mișcare față de un alt corp aflat într-un repaos relativ. În pofida acestui fapt, concepția eleată cu

privirea la imposibilitatea mișcării nu se lasă înduplecată. Reprezentații școlii din Elea critică în termeni duri admiterea posibilității existenței unui alt sistem de referință decât cel al *Existenței*. Tabloul rațional conceput de eleați explică lumea în baza principiul non-contradicție din care rezulta evidența faptului că predicatul *a fi* nicidecum nu poate fi atribuit non-Existenței. Or, din cele expuse ar reieși că mișcarea poate fi gândită doar în măsura în care sunt puse în relații două sisteme de referințe, cum ar fi două lucruri din care unul s-ar afla într-o relativă mișcare în raport cu altul. În concepția eleaților nu se admit goluri, deoarece acestea sunt asociate cu Neființa a cărei existență este de ne conceput. Așadar, orice tip de divizare este un element ce declanșează prezența Neființei, fapt ce nu poate fi de trecut de un concurs logic. Eleații construiesc o lume în care Ființa continuu neîncetat și în care vidul non-Existenței este de neadmis nici pe filiera logică și nici pe cea ontologică. Fiind exclusă orice posibilitatea de existență a unei rupturi identificată cu Neființa, mișcarea va rămâne de neconceput pe calea relativizării – a punerii în relație a două sisteme de referință – ce ar releva diferitele stări ale acestora. A despica spațiu înseamnă a genera multiple lumi separate între ele. În zilele noastre în cultura pop a revenit ideea unui *multivers* în care o entitate coabitează simultan în timp și spațiu cu alte entități identice din alte lumi paralele.

Odată cu instaurarea divizării este adusă și ideea vidului, or în tabloul eleaților golurile nu sunt admise. Orice invazie a vidului va fi tratată ca neprererezență, ca prezență negativă, ca lipsă a ceva, ca Neființă într-un final ce dărmă întregul sistem al lumii.

Secționarea spațiului reduce la absurd posibilitatea acesteia mișcării. Pe de altă parte, diviziunea creează un alt sistem de referință, diferit de cel legitimat ca având dreptul la statutul de *a fi* în conformitate cu principiul contradicției. Ființa este îngemănată cu lumea și o determină ca fiind unitară și continuă, fiind unică, ea nu admite să fie divizată, precum ar fi divizată o celulă din care ar rezultă alte două celule fiice, deoarece în rezultatul secționării spațiului se creează goluri, care echivalate cu Neființa, dintr-un punct de vedere logic nu au cum există.

Fisura logică pe care o identifică eleații se găsește în raportul dintre acele două sisteme de referință dintre care unul prin definiție sa de esență *este* și altul *nu este*. Într-adevăr, deplasarea dintre un punct A și un punct B este una progresivă și implică divizarea spațiului. Divizarea ce tinde să degenereze într-o beznă a infinitului. Plus la asta, divizarea revelează prezența lipsei, a Neființei. Or, Ființa și nu Neființa nu pot coexista în aceeași lume. Totul e unul și unul e totul, toate sunt la fel pentru că există. Iar acel unu este Ființa.

Lumea eleaților este o lume absolut ermetică, identică cu sine, angajată într-o continuitate invincibilă descrisă printr-o stare neconținută de *a fi*. Prin urmare, parafrazând dictonul lui Sartre, am putea spune că lume în concepția eleaților este condamnată *să fie*, deoarece Ființa nu încetează în această lume, motiv pentru care orice ruptură în planul existenței ale acestei lumi – asociată cu Neființa – este de neconceput.

În omogenitatea lor ontologică obiectele conținute se discriminează doar printr-un procedeu de abstractizare, ce le clasifică ca fiind momente diferite. Divizarea suprafețelor și distanțelor corupe unicitatea lumii și declanșează multiplicarea ei. Fapt din care ar urma disiparea și descompunerea ei infinită. Așadar, dacă ar fi să ne punem în plan distrugerea logică a lumii, atunci ar trebui să începem cu divizarea ei, proces care într-un final va duce la dispariția și desființarea ei totală. Din câte se vede dimensiunea ontologică este interpătrunsă de cea logică.

Bibliografie:

1. Banu, I. *Filosofia greacă până la Platon*, vol. I, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 470;
2. Bergson, H. *Gândire și mișcare*, Iași: Polirom, 1995, p. 281;
3. Collingwood, R. G. *Ideea de natura*, București: Herland, 2012, p. 303;
4. Cornea, A. *O istorie a neființei în filozofia greacă*. București: Humanitas, 2010, p. 386.

Date despre autor:

Andrei PERCIUN, Dr. lector univ.

Departamentul Științe socio-umane, Universitatea Tehnică a Moldovei

Email: andrei.perciun@ssu.utm.md

GENDER ASYMMETRICAL IDENTITIES IN ROMANTIC UNIONS

Valentina SUVEICĂ

Abstract

In romantic relationships lovers form a merged identity that is an addition of the one they hold individually. They claim many benefits from such mergers at the individual and collective level, however, in asymmetric relationships exist the danger for moral wrong toward the lover whose personal identity is underdeveloped. In traditional heterosexual relationships, male enter the relationship with an identity that is

independent, whereas women's identity the identity is relational and dependent. Because of such asymmetrical based identities, there is the risk of doing a moral wrong to women and of jeopardizing the relationship wellbeing.

Introduction

Philosophers have argued that in romantic love, lovers' ultimate desire is to create a new merged identity that is a combination of two lovers. Although lovers gain an additional united identity, the lovers lose at least part of their own identities and the other part is still influenced by the partner. Thus, lovers' individual identities are substantially affected by each other to the point that individual is shaped by the other. There are benefits of being in romantic relationship and forming a common a new identity with the beloved, however, *I argue in this paper that the wellbeing of the joined identity depends on a stable development of the individual identity before the merger.* Specifically, the relationship one has with oneself and the degree of the growth of their identities, both play a role in the success of the romantic relationship. If the self-identity is underdeveloped, there is a danger to form asymmetrical romantic relationship, particularly in heterosexual relationships where gender-based and cultural norms usually negatively affects women's identities. The asymmetry is mainly formed because women usually develop what I call relational-identity, while men an independent - identity. More efforts should be put into the development of the independent-identity as is fundamental to the well-being of each lover and to the overall health of the merged identity.

Self-Awareness and Self-Care Neglected

Personal identity in romantic relationships is not clearly defined by philosophers exploring the topic of love. Friedman in "Romantic Love and Personal Autonomy" while arguing that personal autonomy is important and women in traditional romantic relationship are most likely to lose their autonomy, only briefly touches on personal identity and its connection with autonomy. She defines individual selves as "distinct persons with self-identities, ...and at least sometimes capable of self-understanding without undue self-deception" (Friedman 164). I believe that a person with complete self-identity requires more than "at least sometimes" being aware of self and self-understating. For those with minimum self-understanding, self-deception is a substantial risk that can lead not only to poor choice of romantic partners but also the wellbeing of romantic relationship overall. The importance of a developed personal identity is often overlooked for the wellbeing of an individual and as a building block of a healthy merged

identities. Not to overlook ancient Greek oracle that has advised Socrates to “Know Thyself”. Awareness and knowledge of the self leads one to be aware of one’s own identity as well as of the joined entity formed with the beloved.

I believe that awareness and knowledge of the self, is a form of love toward the self that is often overlooked or even condemned, particularly for women. A healthy relationship with oneself is a form of self-care that only the individual can provide to the self. Friedman defines love as “A strong complex emotion or feeling causing one both to appreciate, delight in, and crave the presence or possession of another and to please or promote the welfare of another” (162). If we substitute the word “another” with the self, we can define love for the self as a strong feeling that causes one to appreciate possession of the self and *to please and promote the welfare of the self*. I do not mean an unhealthy narcissistic self-love wrapped in selfish and self-promoting behavior at the expense of others, but a knowledge and care of the self that promotes one’s discovery of its own individuality and care for one’s well-being. Let’s us return to the fundamental questions of this paper; how can one properly form a joined identity when one does not care for oneself? Before we do that, let’s explore why care of the others (caregiving) is distributed by gender.

Gender-Based Asymmetries Towards Self-Care vs Caregivers

There is gender-based asymmetries that influence in forming women’s relational identity to others more or even at the expense of self-identity. In traditional patriarchal society and heterosexual relationships, with gender-based defined roles, society imposes on women the identity of caregiver, even before she has a family of her own (RDE 32, 44). Thus, her identity is already relationally connected to others while she has not yet stepped into romantic relationship. As assigned -- voluntarily and involuntarily -- the role of a caregiver, she is expected to not only care for the wellbeing of the whole family , but also to feel joy while watching how the loved one’s thrive under caregiver’s loving care (RDE 30). Thus, caring for others and being happy for their success, is considered good and a virtuous trait for women, something that they should aim as a norm for the feminine gender.

Certain trends in patriarchal society promote a “feminine sense of self”, also defined as: self-in-relationship, a soluble, and a giving self” as a moral value for women ((VMND 59). This comes as an opposite view of what ancient Greeks would consider to be valuable. Aristotle viewed dependency workers (caregivers) and providers in a moral hierarchy: the

former being morally inferior to the latter. Those who care for others, had a diminished autonomy and flawed character traits characteristic to women and slaves, whereas the free male controlled the economic resources and was considered a “fully realized moral agent” (RDE 47). Although Aristotle’s belief is part of ancient society, how much things have really change in the modern world? We can deduce that the role of dependency worker was historically considered inferior from those of providers, nevertheless, the patriarchal society persuaded certain women to believe that giving care to be a moral value, though they missed autonomy. A women’s need to develop a self-identity is at conflict with what is considered a valuable trait to care for others. Put it differently, caring for her needs above others could be perceived as a morally wrong, a feeling that can influence her to suppress her need for self-care to maintain a moral status.

The concept of self-care, self-identity, autonomy, and freedom to pursue one’s interest is not a promoted virtue for women. That poses a question of how can a woman learn to care for developing her own identity as individual and be autonomous when she is influenced by her family and society to see her self- identity as an aspect of relationships, a caregiver and a dependent? Her identity is contained within the merged identities and what’s more disturbing, is that most likely is that she doesn’t know that the self can exist separately from the relational – self (a self only present in relationship to others). Yet, paradoxically, she is expected, to be autonomous and nonsubservient in romantic relationships in order to form successful mergers of identities (Nozick 1991). In other words, raised to be dependent and subservient to others’ needs, she is expected to *know how to be the opposite* in romantic relationships. To no surprise, women get submerged in romantic love, while men emerge in them (Friedman 173)

Simone De Beauvoir notes that in traditional societies, a woman in love is unaware of herself, with a “profound self-abandonment” and with “an abolished ego” (Beauvoir 216). She is only capable to search for herself when her lover leaves and she is forced to ground herself. But how difficult is to look for something that one doesn’t know it exists? Beauvoir’s women in love exist only through male’s identity, thus she is doomed to exist through a beloved male, faceless and dependent.

As much as modern society tries to move away from traditional gender assigned roles, women still find themselves in dependent and carrying positions while men are encouraged to be independent and pursue a career. Women tend to see themselves as the “wife of an independent, strong man”, ... and remain “infantilized and then to be defined as passive

within a marriage” (Ehrlich 453). A women’s identity is shaped by the society to have a relational-self even before she forms a love union, whereas men’s identity is more autonomous and independent. As a result, a woman that was not encouraged to discover her identity and become autonomous before the romantic relationship, will most likely not find it while in the relationship, unless she is encouraged by her lover.

Autonomy and Identity

I would argue that personal autonomy is not only a good, but also a fundamental necessity for developing one’s identity. Autonomy is one’s ability to make decisions regarding one’s choices, desires, actions independent of other’s influence (Friedman 168). As Friedman rightly stated, one must be socialized to see herself as separate individual from other selves and have capacity for “reflectively considering her identity” (169). In romantic relationships, the identity of the lovers inevitable changes, however, it might not change equally. While the autonomy of one lover can increase, that of the other can decrease. In societies with strong gender identities, in particular in heterosexual relationship the autonomy of a women is usually compromised more than that of the male. That results in women’s adopting more of the identity of her beloved, taking actions in his interest, and promoting his well-being, while her interest and needs are compromised (170).

In societies where women are socialized to adopt a relational-self identity and men an independent-self, love unions easily adopt asymmetric structure. I argue that even if women believe that they exercise autonomy and take individual decision seemingly separate from the lovers, their identity is conditioned to be relational. That is because women perceive their own distinct self - identity but a dual entangled identity with that of her lover. Thus, although she might believe that ordering pizza is what she wants for dinner, she is not aware that she wants the pizza because her beloved also likes pizza, or at least has nothing against it. What’s more, she might choose to eat pizza because her lover likes it, justifying that seeing him happy eating pizza brings her joy. The asymmetrical gender identity extends to other areas of life where the lover who sees her identity merged with the lover, loses her autonomy while the beloved who sees himself separately from the merger benefits from the care of the lover and strengthens his autonomy.

Friedman lists different ways in which asymmetrical mergers can affect lover’s autonomy and identity differently (170). I argue that women’s relational-self tends to include the identity of the beloved more

than the male's individual self because women's identity if is not linked to the identity of the beloved then is submerged. For instance, the lover with a relational-self:

- (1) may put the *needs and interest* of the beloved above her own, thus tilting her self-identity toward the identity of the bellowed even further.
- (2) *care and protect* the needs and interest of her beloveds as her own, since her identity is directly linked to the beloved.
- (3) *develop deep mutual familiarity* toward the psychological and physical cues of the beloved, which allows her to understand him more and accommodate his needs.
- (4) be particularly *attentive* to beloved because his wellbeing is equally and sometimes more important to hers.
- (5) take *decision* slower and have less confidence due to the relational-self that is more complex than the individual self that can make decisions faster.
- (6) might carry more of the domestic *workload* and *emotional bonding* which is seen as less valuable than the beloved work as a provider in the free world.
- (7) have more *mutual awareness and consideration* toward the beloved, having his perspective in her view and further absorbing his identity.
- (8) poorly *evaluate perspectives* by adopting a "moral" lean toward the direction of the bellowed, thus not able to have her individual moral perspective of things.

Identity is not a skill or trait that can be developed in short time: one might spend a lifetime discovering and building oneself. Autonomy plays a major role by allowing a person to freely employ critical thinking, imagine alternatives, and make her own decisions and with that build her identity, but in traditional societies identity type is distributed by gender are raised to see themselves as caretakes whose main role in life is to nourish and promote the wellbeing of others while her needs often remain unmet and her identity minimized or even erased. Men on the other side, are socialized to be independent, resourceful, emotionally closed, and less relational. This is a moral wrong to women. If we can eliminate gender-identity and allow women to develop the traits that each individual need for a good life, then women would live a more satisfying life either in romantic relationships or not.

Potential Criticism from Allison Weir

A potential criticism can come from Allison Weir who argues for a "conception of identity as relational because it is constituted through both

relations of power and relations of mutuality and love” (Weir 12). By engaging with others and connecting to others, a person is able to connect and divide herself from others and the knowledge gained from those interactions leads to form “stronger, more aware and deeper connections”. At the same time, the person creates a “stronger, more connected, more open and knowledgeable identity”.

Love, Weir argues, is what motivates people to connect to others, thus gain knowledge about oneself. While I agree that love and mergers of identity does give information about oneself that can lead to a stronger identity, I (1) question how many are lucky to find such love early in life, and (2) and how to navigate asymmetric mergers of identity. If in order to gain an understating of one’s own identity, one must be romantically in love, then we must promote early romantic relationships from an early age. I strongly disagree that to gain knowledge about oneself and build an identity, must be depended on romantic relationship from early age. Instead, children can be raised in a way that promotes self-love and self-care first, so they can build an identity and choose the right partner to whom one can give the love and care.

The danger to know oneself first through romantic relationships, is that the individual with the unformed identity most likely is not autonomous, which can lead to an asymmetrical merger of identity. Weir reflects on the writings of Minnie Bruce Pratt who found herself in a loveless heterosexual relationship, with asymmetric power dynamics. After she felt in love for another women, she formed her identity and gained autonomy, but it came at a cost of losing access to her children which the husband and the juridical system had control over. Pratt risked the connection with her children, left her comfortable traditional identity assigned to women in her community, and choose a path of self-love and self-care—the path of authenticity and self-creation yet uncomfortable and painful. Pratt life might have been different if she was encouraged from early age to develop her own identity, practice self-love and care in a non-judgmental and supportive manner.

If building self-identity was not an option through the early formative years, is it still possible to do so while in relation with others at the same time introspecting on the self, with care and love towards oneself. One must however, as Pratt metaphorically states, learn to live between one’s fear and the outside, be aware of her own feelings, and risk connections in order to develop a true identity and promote self-care.

Although I don’t completely share Weir’s opinion that true identity can only be formed through relations of love and care for the other, I agree

that we discover ourselves in part through interaction with others. One form is communication. Communicating with others sincerely, on meaningful topics, and even on uncomfortable topics, helps us understand ourselves and form our identity. Not only that we hear out loud our conscious and subconscious ideas, but we receive feedback which is equally valuable. The Socratic dialogue is a good example of a method of acquiring self-knowledge. Such type of conversations are usually performed in romantic relationships, but there is a danger of touching on sensitive subjects that can lead to conflicts. Nevertheless, we can dialogue with friends, relatives, or professional therapist to help us understand and shape ourselves.

Potential Criticism From Alan Soble

Soble might disagree that the relational-self is at lost when in union with an independent-self, since the wellbeing of the beloved will eventually turn into the wellbeing of the lover due to their joined identity (Soble 13). It might not matter that much if the relational-self is submerged in the identity of the beloved because by promoting the good of the independent-self, the relational-self also benefits. What's more, if the relational-self wellbeing were to decrease in order to promote the wellbeing of the independent-self, the former wellbeing will eventually increase because their lives are joined. For example, if the independent-self receives a promising work offer that requires to move to another part of the world, the relational-self will also benefit from the beloved new position since his success is also the success of the joined union. Thus, even if there is no robust concern in love unions, there is also no self-sacrifice on the part of the beloved.

However, there are life situation in which promoting the wellbeing of the beloved, the lover might risk losing not only the relationship, but also part of her identity, which is tangled to the one beloved. As Friedman pointed out, there might be case when the independent-self "begins to put no special emphasis on the quality of his relationship to her (relational-self), and takes projects and commitments that conflict with her" (Friedman, Marilyn 1998). If the lover is committed to support the beloved despite him leading the relationship to the breakup point, then the relationship will eventually come to an end sooner or later. The lover does have an option to salvage the relationship by attempting to "modify those of her lover's commitments that conflict with maintenance of their relationship" (179). To change the lover's mind the beloved must exercise autonomy to identify with her sense of self that guides her independent

decision on the actions she needs to take to save the relationship. However, if her sense of self is poorly developed, she will either not be able to come up with a solution, or she might lack confidence in its validity. Therefore, the relational-self lover is not only prone to be dominated by the independent-self beloved, but also risk losing the relationship.

In this paper I attempted to illustrate the gender inequality of identities in traditional societies. The relational-self identity might promote the wellbeing of the overall society, but in reality, it requires the sacrifice of the wellbeing of the individual. Women traditionally have been raised to be the carrying and connecting link of humanity, which is a noble role that is not much appreciated. This trend can change if women can be encouraged to develop a strong independent identity, while men become more caring and relational. Or perhaps, to borrow Kittay's idea, we can see each other on equal terms when we realized that we all are all someone's child.

Bibliography:

1. Beauvoir, Simone De. n.d. "The Woman in Love." *Philosophical Perspective on Sex and Love*, edited by Robert M. Stewart.
2. Ehrlich, Robert. 1987. "Intimate Strangers: Men and Women Together, by Lilian B. Rubin." *Theory and Society* 16 (3): 450–56.
3. Friedman, Marilyn. 1998. "Romantic Love and Personal Autonomy." *Midwest Studies in Philosophy* 22: 162–81.
4. Kittay, Eva. 1996a. "Relationships of Dependency and Equality." In *Love's Labor*. 1996b. "Vulnerability and the Moral Nature of Dependency." In *Love's Labor*.
5. Nozick, Robert. 1991. "Love's Bonds." In *The Philosophy of (Erotic) Love*, 417–32. University Press of Kansas.
6. Soble, Alan. 1997. "Union, Autonomy, and Concern." In *Love Analyzed by Roger Lamb*, 1st ed.
7. Weir, Allison. 2008. "Home and Identity: In Memory of Iris Marion Young." *Hypatia* 23 (3).

Date despre autor:

Valentina Suveico, MA in Philosophy, Year 1
 San Francisco State University, California, USA
 Email: valentina.suveico@gmail.com

MEDICALIZAREA CORPULUI UMAN ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ: REFLECȚIE BIOETICĂ

Elena ȘARGU

Rezumat

Conceptul de medicalizare a fost conceput de sociologi pentru a explica modul în care cunoștințele medicale sunt aplicate comportamentelor care nu sunt în mod evident de natură medicală. În speranța că aceasta este calea către armonie pentru a îmbunătăți funcționarea corpului, modelele de sănătate sunt vădit orientate spre emanciparea comercializării tulburărilor de sănătate create artificial și a remediilor acestora doar cu scopul de a câștiga din ce în ce mai multe avantaje economice.

Cuvinte cheie: bioetică, medicalizare, comportament, sănătate, boală

THE MEDICALIZATION OF THE HUMAN BODY IN CONTEMPORARY SOCIETY – BIOETHICAL REFLECTION

Abstract

The concept of medicalization was devised by sociologists to explain how medical knowledge is applied to behaviors which are not self-evidently medical or biological. The medicalization of the human body establishes a medium for social control because those inflicted with the condition or disease suffer from being identified by it. A medical definition of "normality" is implanted and it separates the individual from their natural self.

Keywords: bioethics, medicalization, behavior, health, disease.

Medicalizarea corpului uman reprezintă un proces istoric, eticheta de sănătos sau bolnav devenind tot mai relevantă pentru viața oamenilor, faptelor și credințelor lor. Prin urmare, în fața problemelor cotidiene oamenii par să caute soluții medicale. Medicalizarea o întâlnim în viața de zi cu zi, fiind inundați de imagini ale corpurilor perfecte, sfaturi despre cum să rămânem sănătoși, reclame despre produse care promovează sănătatea etc. În acest context este evident că publicul v-a atribuirolul bolii pentru orice afecțiune care se abate de la o anumită normă. Există deci o problemă reală în presupunerea că corpul uman este o mașină perfectă, astfel încât orice imperfecțiune este interpretată greșit ca fiind o boală ce necesită a fi tratată cu medicamente, intervenții etc.

Impactul acestui fenomen este unul proeminent în societatea contemporană, „astăzi dacă dorești să menții o viață sănătoasă, nu există altă cale decât respectarea normelor și a directivelor medicinei moderne, care corelează fiecare stadiu a vieții umane. Drept rezultat al acestui fenomen de medicalizare, medicina a etichetat o multitudine de procese

fiziologice umane, astfel încât prin medicalizare nu se iau în considerație alte opțiuni, decât procesul medical. Tot mai mult medicii prescriu tratament medicamentos sau sugerează diverse intervenții chirurgicale în scopul inhibării unor procese fiziologice firești. Relevantă, în acest sens, este abordarea lui M. Foucault, care aduce în vizor faptul că toate domeniile vieții devin medicalizate, adică „existența, conduita, comportamentul, corpul uman se integrează, începând cu secolul al XVIII-lea, într-o rețea de medicalizare din ce în ce mai densă și mai importantă, care lasă să scape din ce în ce mai puține lucruri” [1].

Evoluția istorică a medicalizării și diversitatea abordării acestui fenomen se datorează procesului de extindere a medicinei de la perceperea și tratarea unor stări considerate cândva probleme de ordin social, familial, religios etc., la considerarea acestora tipic probleme de ordin medical care au ajuns să fie definite și tratate în termeni medicali. Drept exemple de stări medicalizate prezintă: îmbătrânirea, frica, anxietatea, consumul de droguri, alcoolismul, sarcina/nașterea, etc, care sunt doar câteva stări care cad sub incidența acestui fenomen.

Dacă luăm în considerare că perioadele istorice sunt intrinsec diferite, este clar că nici un eveniment sau o schimbare în societate nu se poate repeta cu adevărat și exact în același mod în orice altă perioadă istorică. Istoria medicalizării la nivel conceptual se subînțelege într-o formă subtilă în filosofie. „Este cu adevărat nou și ciudat denumirile bolilor” afirma filosoful antic grec Platon (427-347 î.e.n.), de fapt, timpul pentru apariția a noi denumiri ciudate de boli urmau încă să vină. Sub presiunea din ce în ce mai mare a schimbărilor sociale, nu numai că numele bolilor deveneau din ce în ce mai uimitoare, dar numărul lor a crescut într-un mod neîncetat [2].

La o etapă incipientă practic, reinterăm inexistența unei abordări unice care ar explica foarte clar acest concept. Curiozitatea cunoașterii diverselor abordări ale fenomenului de medicalizare este cu atât mai provocatoare cu cât conceptele sunt mai diverse, în timp ce la prima vedere medicalizarea pare a fi un concept propriu exclusiv domeniului medical. În aceeași ordine de idei, menționăm faptul că pe lângă ambiguitatea definirii, la fel de incertă se dovedește a fi perioada de apariției conceptului de medicalizare. Filosoful Platon (427-347 î.e.n), observă anumite particularități în contextul istoric care conduc ulterior la conturarea fenomenului de medicalizare, dar el nu se rezumă doar la aceasta. Prin recunoașterea cauzelor și scopurilor anumitor comportamente în cadrul unei societăți Platon, observă anumite schimbări atât sociale, cât și psihologice. Cu alte cuvinte, în explicarea noii stări a societății, care este

„starea simultană a tuturor marilor fapte sau fenomene sociale”, pentru care mult mai târziu a fost creat un construct conceptual unanim – medicalizarea. Platon folosește atât concepte marcate psihologic, cât și terminologie. Pentru moment, poate părea că în analizele sale noțiunile psihologice le-au ascuns pe cele sociologice, doar că modul în care Platon caută să explice cauzele medicalizării cuprind toate schimbările faptice emergente, chiar și pe cele psihologice [3].

Există două abordări de bază care converg în apariția conceptului de medicalizare general acceptat în mediul academic anglo-saxon: primul provine din *dezvoltarea intelectuală* din anii 1950 și în mod special în anii 1960. Această eră a criticii sociale a determinat apariția antipsihiatriei mișcare care a pus sub semnul întrebării instituția psihiatriei și explicația acesteia asupra sănătății și a bolilor mentale. A doua tradiție teoretică care a contribuit la constituirea conceptului de medicalizare provine din sociologie și se bazează pe noțiunile *de boală și persoană bolnavă*. La mijlocul secolului al XX-lea, se atestă o creștere a nemulțumirilor față de biomedicină care a oferit un model de sănătate. Oamenii de știință au privit corpurile umane într-un mod mecanicist și au încercat să justifice fiecare problemă cu ajutorul tehnologiilor medicale. Până și definiția sănătății prezentată de OMS reflectă anumite probleme evidente și poate fi considerat ca model ce include întreaga existență a ființelor umane. În literatura de specialitate sunt evidențiați anumiți factori care sporesc medicalizarea excesivă care necesită a fi supuși unor investigații amănunțite. Mai mult, există câteva modele biomedicale în această nișă care au jucat un rol negativ, cum ar fi normele dominante și valorile strâns legate de sănătate, auto-observarea practicii precum monitorizarea tensiunii arteriale, pulsul, nivelul zahărului și arderea caloriilor, utilizarea aplicațiilor mobile și a dispozitivelor tehnice etc. În speranța că aceasta este calea către armonie pentru a îmbunătăți funcționarea corpului, modelele de sănătate sunt vădit orientate spre emanciparea comercializării tulburărilor de sănătate create artificial și a remediilor acestora doar cu scopul de a câștiga din ce în ce mai multe avantaje economice [4].

Sociologul David le Breton în lucrarea *Antropologia corpului și modernitatea* [5], face referire la faptul că un număr mare de probleme etice de astăzi au legătură cu statutul acordat corpului în definirea socială a persoanei (procreare asistată, prelevarea și transplantul de organe, determinarea structurii genomului, progresul tehnicilor de reanimare și al altor aparate de asistență, protezele etc.). Medicina devenind astfel un domeniu al corpului și nu al omului se consolidează cu medicalizarea care ca parte a medicinei se axează pe corp și nu pe ființa umană. Este vădit un

răspuns cultural care să ghideze alegerile și acțiunile, omul fiind abandonat în voia propriei inițiative, a singurătății sale, pentru el reprezintă o adevărată provocare evenimente esențiale ale condiției umane cum ar fi moartea, singurătatea, boala, îmbătrânirea etc. Începând cu anii 60 ai sec. XX a luat avânt un nou imaginar al corpului „Omul occidental își descoperă un corp, iar noutatea își urmează drumul, atrăgând discursuri și practici ce poartă aura mass-mediei”. Aventurile specifice omului contemporanau făcut din corp un fel de *alter ego*. Loc privilegiat al bunăstării fiind (forma), al aspectului plăcut (formele, body-building, cosmetică, dietă etc.), pasiunea pentru efort (maraton, jogging, surfing etc.) sau pentru risc (escaladări, „aventuri” etc.). Grija pentru corp, în cadrul „umanității noastre”, constituie un inductor neobosit de imaginar și de practici. Se remarcă o situație când medicina se află impregnată cu valorile timpului. Medicina de astăzi adoptă ritmul bolnavului și încearcă să-l îngrijească în ansamblu ca subiect și nu la nivelul simptomului. E o medicină care merge în ritm cu progresul care substituie propriul ritm ritmurilor omului, transformându-se astfel într-o medicină de urgență chiar dacă nu constituie doar asta. În acest context trebuie să specificăm și faptul că medicina modernă refuză moartea lărgind mereu limitele vieții și situează „moartea în dificultate”, dar aduce adesea mai mulți ani vieții și mai puțină viață anilor. De asemenea, face tot mai mult din moarte un lucru inacceptabil, care trebuie combătut.

Drept urmare actul medical devine tot mai tehnologizat. „Prin tehnologii medicale se înțelege nu doar noi medicamente, ci și metode de diagnostic și tratament, dispozitive, echipamente medicale și materiale, proceduri medicale și chirurgicale, sisteme de îngrijire, de suport, organizaționale sau manageriale” [6]. Ca rezultat se generează dezumanizarea actului medical „această tehnologie tinde să înlocuiască medicii care lucrează din ce în ce mai mult „în spatele acestor aparate” astfel că îngrijirea acestor pacienți, dar și moartea lor, devine „mai dezumanizată, mai mecanică” [7]. Acestea sunt doar câteva din motivele ce sugerează că, pluralismul viziunilor a ceea ce reprezenta actul medical și a modului în care a evoluat alături de ceea ce numim astăzi fenomenul de medicalizare, necesită o revizuire a argumentelor de ordin etic. Necesitatea în cauză se datorează și faptului că: „dimensiunea etică are capacitatea a retrasa granițele dintre prezent și viitor, în contextul în care riscurile noilor tehnologii pot construi și reconstitui diferit relația prezentului cu viitorul, mai exact dependența viitorului de prezent” [8]. Noile imperative ale lumii contemporane ne impun o redirectionare a practicilor din domeniul medical, considerate tradiționale, însă care se

dovedesc a fi neactuale în condițiile unei medicini tehnologizate. Amprenta tehnologiei asupra umanității este una evidentă, în acest sens ținem săevidențiem următoarele aspecte identificate: (a) evoluția tehnologiei a schimbat percepția generală a omului contemporan în ceea ce privește medicina, estetica propriului corp, perfecțiunea fizică, intervențiile la nivelul genomului uman; (b) omul postmodern resimte profund starea de nefericire și simte riscul periclitării specificului uman, a creativității, normalității și fericirii, în general, tehnologia invadându-i cultura și viața cotidiană; (c) inovațiile din domeniul tehnologiei au modificat percepția asupra timpului și spațiului, prin apariția dimensiunii virtuale a realității fizice; (e) omul societății actuale este nevoit să se adapteze condițiilor nou create de apariția noilor tehnologii, ca urmare a faptului că dezvoltarea tehnologică a atins punctul în care nu poate fi ignorată, respinsă sau refuzată; (f) accentul se pune, astăzi, pe dimensiunea etică, pe principiile și normele morale ce valorizează interesul către realizarea unui scop comun și pregătirea pentru viitor [9].

La frontiera dintre biologie cu economia globală, medicina etc. apare necesitatea dezvăluirii unor noi aspecte ale responsabilității omului față de propriile condiții existențiale de viață. În asemenea împrejurări, în vizorul bioeticii, apare necesitatea cercetării noilor probleme suscitade de progresele de ordin biomedical: decizii morale în ceea ce privește domeniul sănătății oamenilor, preocuparea față de persoana bolnavă în întregul ei, adică corp-suflet, mediul social mai mult sau mai puțin sănătos etc. Rezolvă însă bioetica, de una singură aceste probleme? De fapt problema etică fundamentală în societatea contemporană este cea a satisfacției/insatisfacției omului prin urmare explicațiile oferite marilor probleme etice interacționează cu interpretări noi care sunt „fabricate din mers” [10]. Drept urmare sunten martori ai producerii unor distorsionări etico-morale, începând cu secolul al XX-lea, dar care iau amploare în sec. XXI-lea, datorită progresului tehnico-științific care și-a manifestat o influență mai amplă în domeniul medical. În această ordine de idei trebuie să ținem cont că: „nu tot ceea ce este posibil din punct de vedere tehnic este și admisibil din punct de vedere etic, acceptabil din punct de vedere social și aprobat din punct de vedere legal sunt principii care acționează drept control împotriva tendinței de tehnologizare agresivă a actului medical. A nu ne îndepărta de uman, dar a cunoaște cât mai bine omul, presupune deopotrivă intervenția tehnologică dar și etică, într-o manieră prin care omului i se păstrează integritatea, individualitatea, i se recunoaște și i se respectă intimitatea” [11].

Corpul este văzut ca un instrument la un nivel macro a deciziilor politice și medicale unde nu există loc pentru autonomie și individualism. Astfel încât toate deciziile sunt administrate și reglementate la nivel central și trebuie respectate. Prin urmare eficacitatea economică și utilitatea sunt înțelese în două aspecte. Primul aspect presupune că indivizii trebuie să fie sănătoși pentru a fi capabili de a munci eficient. Iar cel de-al doilea aspect presupune că o persoană bolnavă generează costuri suplimentare pentru comunitate și sistem. Boala sau dizabilitatea necesită costuri/cheltuieli sociale din acest considerent este foarte important controlul sănătății populației, considerându-se că „prevenirea este mai bună decât un leac” [12]. Dacă înainte individul era obligat să-și ralieze comportamentul, gusturile la valorile, normele morale și legitățile sociale, acum societatea este cea care coordonează activitatea cu interesele individului. Astfel imperativele: *Totul pentru binele omului, Totul pentru confortul omului* etc. în mare parte au capacitatea de a-l priva pe om nu numai de griji, dar și de voință, individualitate, sau chiar de propria demnitate [13].

Medicalizarea societății nu s-a produs de fapt datorită puterii politice pe care o dețin sau care poate fi influențată de către medici ci prin medicalizarea oarecum voalată a vieții de zi cu zi, eticheta de sănătos sau bolnav devenind relevantă pentru viața oamenilor, faptelor și credințelor lor. După cum spune E. Freidson, în *The Social Construction of Reality*: „...realitatea este definită social. Dar definițiile sunt întotdeauna *întrupate*, adică indivizi și grupuri concrete servesc ca definitori ai realității. Ca să înțelegi starea universului construit social în orice moment sau schimbările de-a lungul timpului, trebuie să înțelegi organizarea socială care permite acestor definitori să-l definească”. I. Zola (1972) merge mai departe și susține că medicina este o instituție de control social menită să-și extindă jurisdicția asupra:

- a) unui număr din ce în ce mai mare de aspecte ale vieții precum dieta sau temerile;
- b) unui număr tot mai mare de procedee tehnice care nu mai au scop curativ precum chirurgia estetică;
- c) unor domenii considerate tabu ca sexualitatea, alcoolismul;
- d) implementarea ideii de bună practică a vieții stipulând câte exerciții, câtă muncă și câtă odihnă este bună pentru individ.

Societatea modernă așteaptă ca profesioniștii, cu ajutorul medicamentelor și tehnologiilor să rezolve probleme care țin de domeniul privat al vieții și relațiilor personale. În final se face evident fenomenul de iatrogenizare care constă în distrugerea sistematică a culturii medicale populare care rezolvă suferințe, dureri și indispoziții curente. Când depinzi

de profesioniști pentru alinarea durerii și indispoziției, răbdarea în fața suferinței și tăria în fața morții se diminuează net. În acest context un termen marxist sugerează că sănătatea este expropriată. Faptul că medicina modernă tratează individual ca fiind un fenomen colectiv duce la incapacitatea ei de a fi efectivă și eficientă. Sociologia marxistă face saltul de la forțele sociale patogene (premize) la boală (consecința) fără să simtă nevoia să demonstreze mecanismele fiziopatologice intermediare care de fapt ar legitima științific concluzia. Ideea responsabilității individului față de propria sănătate prin alegerea stilului de viață este combătută cu argumentul că oamenii nu au controlul asupra mediului în care trăiesc. Nu mai este suficient să mănânci rațional, să faci mișcare și să păstrezi un echilibru între muncă și viața privată pentru că sănătatea ta este consecința sănătății planetei. Desigur complexitățile interne și echilibrele multiple dintre om și mediul planetar le scapă ecologiștilor tot așa cum le scăpau sociologilor legăturile fiziopatologice. Concluzia tristă este că ideologii stângii nu au niciun fel de încredere în individ și în capacitatea lui de a se comporta rațional. La acest nivel are loc o emancipare a fenomenului de medicalizare instrumentele de manifestare fiind foarte diverse. Apare problema tratamentului clinic sau a celui terapeutic și cui și în ce circumstanțe îi oferim prioritate.

În acest context este evidentă necesitatea ca terapia să depășească nivelul tratamentului clinic (care denotă dominarea) și al inegalităților sociale (care denotă deprivarea). Soluția presupune îndeplinirea a trei obiective:

1. *Înlăturarea dominației* care presupune *depășirea medicinei clinice*. Medicina clinică trebuie înlocuită cu rețele de suport social create prin politici de „demedicalizare”, „deprofesionalizare” a îngrijirii sănătății și/sau renunțarea la conceptul de medicină ca bun de larg consum.
2. *Deposdarea* care poate fi înlăturată prin politicile de bunăstare ale statului. Aceasta presupune creșterea măsurilor de protecție în beneficiul celor săraci și dezavantajați. Scopul este de a asigura afluența pentru toți prin redistribuirea egală a resurselor. Ca rezultat îmbunătățirea stării de sănătate va urma de la sine.
3. Schimbarea (probabil democratică) a medicinei și a societății în beneficiul nevoilor indivizilor lasă nerezolvată problema definirii individului. Promotorii *modelului dominării – deposedării* se pare că au o concepție supra-socializată asupra individului. În aceste condiții individul devine anonim, standardizat și docil în cadrul ordinei sociale dominante [14].

Menținerea unui echilibru în ceea ce privește consumului de medicamente și utilizarea diverselor metode de inhibare ale anumitor stări ce sunt proprii ființei umane (stresul, frica, fobiile, sarcina/nașterea), contribuie la evitarea dezechilibrului moral și la menținerea unui mod sănătos de viață prin acceptarea stărilor firești și proprii ființei umane, la ignorarea cu desăvârșire a lucrurilor ce dăunează vieții omului, transformându-ne în „sclavi” ai unei societăți medicalizate și excesiv tehnologizate. Tendința gândirii moderne constă în excluderea oricărei afecțiuni prin apelarea la remediile medicale de ultimă generație. De asemenea se consideră că prin impunerea unor reguli stricte de viață omul nu va avea de suferit de pe urma afecțiunilor dacă are un regim alimentar adecvat, se odihnește suficient, contribuie la menținerea unei stări de bine sub aspect fizic și psihic [15].

Pentru a judeca faptele morale particulare (din domeniul biomedical) nu avem nevoie de marile teorii etice, ci ne e suficient „un cadru pentru identificarea problemelor morale și pentru reflecția asupra lor” constituit din: principii, reguli, drepturi, virtuți și idealuri morale. Acest cadru metodologic are la bază: *principiul respectului autonomiei* (o normă pentru respectarea capacității și libertății de a lua decizii a persoanelor autonome); *principiul binefacerii* (beneficence) (un grup de norme pentru crearea de beneficii generale și estimarea beneficiilor în raport cu costurile și riscurile); *principiul nefacerii răului* (non-maleficence) ce reprezintă o normă a evitării cauzării unor vătămări; *principiul dreptății* o serie de norme pentru distribuirea beneficiilor, riscurilor și costurilor într-un mod echitabil [16]. Respectarea acestor principii asigură eliminarea problemelor de ordin etic ce ar putea apărea odată ce se face apel la actul medical și medicalizare. De altfel conștientizarea promovării și aplicării teoriilor și principiilor etice reprezintă fundamentul unei practici medicale profesionale, ceea ce constituie un aspect esențial în oferirea de servicii calitative. Abordarea etică presupune a reflecta asupra principiilor generale și a judeca acțiunile în lumina acestora referitor la ceea ce trebuie să facă, pe de o parte, personalul din sistemul medical iar, pe de altă parte, persoanele din afara sistemului medical, într-o anumită situație. Deci rolul eticii în raport cu medicalizarea este de a ajuta oamenii și instituțiile să decidă cum să acționeze prin prisma valorilor și a convingerilor morale. Mai mult, principiile reprezintă criterii prin prisma cărora măsurăm acțiunile noastre ca fiind unele morale sau imorale.

Susținerea noastră este că medicalizarea nu este un fenomen complet negativ având inclusiv efecte pozitive. Mai degrabă nucleul argumentului este că medicalizarea este un proces social fiind influențat de o serie de

factori și actori sociali care interacționează, iar ca rezultat al acestei interconexiuni în avalanșa de informații, oportunități, promisiuni ce stau în spatele diverselor tratamente, intervenții, diagnoze etc. există riscul ca omul să de-a greș în alegerea soluției optime la problema cu care se confruntă. În aceste condiții un interes deosebit revine eticii preocupate de respectarea și implimentarea în practică a principiilor, valorilor și a conduitei morale astfel încât medicalizarea să aibă un impact pozitiv asupra individului dar și al societății în întregime.

Din multitudinea exemplelor și a stărilor supuse medicalizării, un lucru este cert – specificul social și preocuparea etică față de acest fenomen. De asemenea este important de a remarca necesitatea distincției dintre domeniul legitim al medicinei și „ilegitim” sau exagerarea în acest sens ce generează extensia acestui domeniu. Recuperarea simțului limitei și al responsabilității este necesară nu numai pentru a obține o conștientizare realistă, ci și ca motor de îmbunătățire a științei medicale.

Dilemele teoretico-practice sunt evidente în situația în care trăim într-o societate în care este resimțită lupta acerbă dintre globalizare și consumerism pe de o parte și valorile universale pentru viață, libertate, dreptate etc. pe de altă parte. În aceste condiții este necesar să înțelegem legătura dintre sarcina științei și a tehnologiei, cu exacerbară modelului de viață consumerist ce suportă o serie de transformări socio-culturale cu impact asupra individului ceea ce amplifică vulnerabilitatea acestuia și detașarea de valorile etico-morale. În asemenea condiții sănătatea individului are cel mai mult de suferit datorită condițiilor și posibilităților care sunt puse la dispoziție omul fiind dus de val și determinat de a acționa mai mult într-o manieră tehnologică decât prin prisma valorilor etico-morale, a responsabilității etc, în aceste condiții medicalizarea devine un fenomen omniprezent și nu întotdeauna cu un impact pozitiv. Medicalizarea are un potențial imens de îmbunătățire a calității vieții. Ar trebui să planificăm să acordăm prioritate consumului de resurse medicale și să punem la îndoială pe scară largă consumul excesiv de medicamente și diagnosticele excesive. Nu trebuie să ne concentrăm doar a situa individul în centrul îngrijirii sănătății, ci trebuie să ne concentrăm și prioritățile asupra modului de a îndepărta oamenii de serviciile de asistență medicală atunci când acestea nu mai sunt relevante. Prin urmare este necesar a educa societatea noastră referitor la pericolele medicalizării, auto-limitarea bolilor inofensive și avantajelor unui mod de viață sănătos, punând un accent puternic pe schimbările comportamentale pozitive și strategiile de adaptare personală. Societatea ar trebui să fie proactivă în a

crea soluții sociale la problemele noastre sociale, mai degrabă decât să caute la nesfârșit explicații medicale.

Bibliografie:

1. Foucault, M. *Biopolitică și medicină socială*. Cluj: Ed. Idea Design&Print, 2003, p.81. ISBN 973-7913-15-6.
2. Malenica, M. Živka. J. On Causes and Consequences of the Medicalization of Life and Society: Analytical/Critical Discourse. In: *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao I sociologiska istraživanja očoline*. 2014, vol. 23, p.13. ISSN 1849-0360.
3. Malenica, M. Živka. J. On Causes and Consequences of the Medicalization of Life and Society: Analytical/Critical Discourse. In: *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao I sociologiska istraživanja očoline*. 2014, vol. 23, p.9. ISSN 1849-0360.
4. Mureșan, V. Este etica aplicată o aplicare a eticii? În: *Revista Română de Filosofie Analitică*. 2007, Vol.1, Nr.1. ISSN 1844-2218.
5. Iqra, AA., Teherem. K., Ghufra, Z. Over-medicalization: A Modern Problem Divisible from Medicalization. In: *Systematic Review in Pharmacy*. 2021, Vol. 12. p. 237. ISSN 0976-2779.
6. Le Breton, David. *Antropologia corpului și modernitatea*. Timișoara: Ed. Amarcord, 2002, pp.7-13. ISBN 973-8208-20-3.
7. Radu, C.P., Pană, B. Aspecte cheie ale introducerii evaluării tehnologiilor medicale în România. În: *Revista Management în sănătate*. 2013, vol. 17, Nr. 2 pp. 4-7. ISSN 1221-8618.
8. Avram, A., Vieru-Socaciu, R. Bioetica – o necesitate? În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Bioethica*. Cluj-Napoca, 2007, Nr. 2, pp.115-116. ISSN:2247-0441.
9. Cocalia, M. A. Riscuri ale noilor tehnologii în contextul globalizării, o perspectivă etică. *Rezumat teză de doctor, 2017* [online]. [cit 19.11.2020].
Disponibil:
[http://www.usv.ro/fisiere_utilizator/file/Doctorat/2017/09/Cocalia/REZUMAT%20Cocalia%20\(Craciun\)%20Mirela%20Alina.pdf](http://www.usv.ro/fisiere_utilizator/file/Doctorat/2017/09/Cocalia/REZUMAT%20Cocalia%20(Craciun)%20Mirela%20Alina.pdf)
10. Sîrbu, T. *Etică: Valori și virtuți morale*. Iași: Editura Societății Academice „Matei-Teiu Botez”, 2005. pp.63-73. ISBN 973-7962-64-8.
11. Satava, R. M. Biomedical, Ethical, and Moral Issues Being Forced by Advanced Medical Technologies. In: *Proceedings of the American philosophical society*. 2003, Vol. 147, Nr. 3, septembrie. pp.246-258. ISSN 0003-049X.

12. Wierzchowska, M. Medicalization of a woman's body- a case of breasts. In: *Sociological Review*. 2012. Medical University of Łódź. p.151. ISSN 0033-2356.
13. Țirdea, T.N. Filosofia contemporană – filosofie a supraviețuirii. În: *Filosofie, Medicină, Ecologie: probleme de existență și de supraviețuire ale omului*. Materialele Conferinței a IV-a științifice internaționale, 7-8 aprilie 1999. Chișinău: CEP „Medicina”, 1999, p.26.
14. Oană, S. C. *Patru întâlniri cu sociologia medicală (IV)*. 2021 [online]. [citat 19.07.2022]. Disponibil: <https://amf-b.ro/patru-intalniri-cu-sociologia-medicala-iv/>.
15. Marschitzky, H., Hartl, T. *Frica de boală. Cum să o înțelegem și să o depășim*. București: Ed. Trei. ISBN 9786067193541.
16. Bărbulescu, C. *România medicilor*. București: Ed. Humanitas, 2015. ISBN 978-973-50-4825-9.

Date despre autor:

Elena ȘARGU, asistent universitar,
Catedra de filosofie și bioetică, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Chișinău, Republica Moldova
email: elena.sargu@usmf.md

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI ȘI TENDINȚE

Viorelia LUNGU

Rezumat

Astăzi când unele aspecte ale vieții revendică reforme, altele se schimbă datorită inovațiilor din diverse domenii, învățământul superior din Republica Moldova este pus în fața unor provocări dar și tendințe de dezvoltare. Astfel, fie prin reforme sau prin inovare se optează pentru schimbare. Dacă reforma este impusă de sus în jos și are de la început un grad mare de generalitate, atunci inovarea poate pleca de jos în sus, de la nivelul unei instituții de învățământ, colectiv didactic, cercetători, parteneri în problematica educației.

În acest sens, rolul universității este de a crea un sistem educațional coerent, dar flexibil, care să genereze cunoaștere, să permită integrarea ei funcțională în structurile sociale, prin calitatea învățării de a învăța, a motivației personalității - formată cu accent pe valori morale - importanță decisivă în procesul schimbării.

Cuvinte cheie: schimbare, inovare, previziune, provocare, reformă.

HIGHER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CHALLENGES AND TENDENCIES

Annotation

Today, when some aspects of life demand reforms, others change due to innovations in various fields, higher education in the Republic of Moldova is faced with challenges and development trends. Thus, either through reforms or through innovation, one opts for change. If the reform is imposed from the central level - from top to bottom - and has a high degree of generality from the beginning, then innovation can start from the level of an educational institution, teaching staff, researchers, partners in the issue of education - from the bottom up.

In this sense, at present, the role of the university is to create a coherent but flexible system that generates knowledge and allows its functional integration into social structures, through the quality of learning to learn, of personality motivation - formed with an emphasis on values morals, have a decisive importance in the process of change.

Key words: change, innovation, foresight, challenge, reform.

Introducere

La etapa actuală, universitățile au misiunea să dezvolte sisteme eficiente de educație și de formare, care sunt fundamentale pentru societăți echitabile, deschise și democratice, precum și pentru o creștere economică și o ocupare durabilă a forței de muncă.

Potrivit autorilor americani forțele ce influențează schimbările în cadrul instituțiilor de învățământ superior sunt: constrângerile fiscale și bugetare; creșterea tehnologiei informaționale; forțele pieței; concurența crescută pentru studenți [1; 2, p.410], și un „accent sporit pe calitatea funcționării educației în cele două ipostaze importante: sistem și proces” [3].

Ca sistem educațional universitar, se constată necesitatea de soluționare a deficiențelor sociale, dar și contribuția la dezvoltarea durabilă a societății.

Astfel, în scopul gestionării corecte a procesului schimbărilor organizaționale, necesită de analizat în profunzime diverși factori, atât cei care revendică reforme, cât și care provoacă schimbări prin inovații.

Necesitatea reformei în învățământul din Republica Moldova are drept scop ajustarea calității educației din țară la standardele internaționale [4], deoarece determinarea unor modalități de stabilizare și dezvoltare a economiei naționale impun o analiză riguroasă a tendințelor mondiale, a practicilor educaționale prospective, ca factor determinant pentru dezvoltarea societății, precum și a situației actuale a învățământului din Republica Moldova.

În acest sens, demersul implementării obiectivelor strategice propuse în sistemul educațional din Republica Moldova sunt prezente un șir de documente oficiale, cu scopul optimizării și planificării de viitor a procesului educațional, accentuând caracterul prospectiv al educației și planificarea finalităților predictive.

La nivel sociocultural și economic se declanșează fenomenul globalizării. Transferul cunoștințelor, utilizarea eficientă a resurselor este percepută de către comunitatea europeană drept o șansă de consolidare și revitalizare în parametrii corespunzători societății sec. XXI a economiei europene. În acest sens, învățământul superior este apreciat drept mijloc primordial de realizare a dezideratelor de dezvoltare [5, p.68].

Soluții evidențiate de politicile educaționale

Politicile educaționale în esență „menționează și accentuează importanța educației ca modalitate de abordare, înțelegere și exploatare pozitivă a problematicii contemporane, a definirii acesteia ca practică socială, ca proces de dezvoltare socială ce facilitează transformarea și autotransformarea” [6, p.58].

După cum a fost reiterat mai sus, unul din obiectivele specifice ale învățământului superior este prevăzut a fi: *Dezvoltarea curriculară pe baza unor criterii și metodologii comparabile cu cele din comunitatea europeană* [7, p.6].

Un alt aspect al ține de principiile de bază ale învățământului superior, dintre care este: *definirea obiectivelor învățământului superior în funcție de cerințele actuale și de perspectivă ale societății (orientate spre dezvoltarea economică, socială și culturală durabilă)*, și de acțiunile pentru realizarea obiectivelor, ca exemplu: *flexibilizarea curriculumului universitar în vederea adaptării permanente la cerințele și tendințele dezvoltării curriculare pe plan internațional* [8].

De menționat, că deși *Strategia învățământului superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna* prevedea trei etape de implementare, ultima fiind anii 2010-2015 – *edificarea sistemului de învățământ superior al societății postindustriale, capabil de auto-organizare și autodezvoltare*, totuși aceasta este valabilă și azi, pentru faptul că ultimă etapă este încă în proces de implementare.

Totodată, în anul 2019, a fost elaborată *Strategia de internaționalizare a învățământului superior și cercetării pentru anii 2019-2025*, dar cu accent pe internaționalizare a programelor și curricula universitare, dezvoltarea programelor de studii comune, promovarea cursurilor/ programelor de studii în limbi străine, cursuri online deschise

masiv (MOOC), proiecte în domeniul educației și cercetării cu parteneri străini, mobilitatea academică pentru studenți și profesori [330, p.3]. Principalul scop al Strategiei îl reprezintă creșterea calității învățământului superior și cercetării, în contextul în care aceasta trebuie să facă față unor noi provocări referitoare la competitivitatea studenților săi pe piața globală a muncii [8, p.10].

Observăm că ambele Strategii evidențiază dezvoltarea programelor și curricula universitare cu o importanță majoră în formarea personalității în corespundere cu cerințele pieței muncii.

În Proiectul Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 "EDUCAȚIA 2030", versiunea din 12 aprilie 2021, unul din principiile respectate în procesul de elaborare a Strategiei, este principiul continuității reformelor și al îmbunătățirii continue a sistemului de educație *în plan prospectiv*, urmate de *principiul pronosticării scenariilor de dezvoltare a învățământului* și reconsiderarea scenariului aplicat în raport cu *schimbarea factorilor determinanți pe plan internațional și cel național* (pandemii, crize politice, crize economice, crize sociale etc.); *principiul anticipării unor schimbări și acțiuni în bază pronosticării* rezultatelor așteptate și ale tendințelor de dezvoltare a educației pe plan național și internațional [9, p.4].

Astfel, strategia "EDUCAȚIA 2030" are scopul de: a) *determinarea direcțiilor strategice de acțiuni*, necesare pentru soluționarea problemelor și pentru atingerea obiectivelor de dezvoltare în domeniul educației; b) *previziunea schimbărilor* care vor interveni datorită implementării strategiei; c) determinarea resurselor necesare și a impactului principalelor acțiuni propuse [9, p.4].

Deși, politicile educaționale menționate evidențiază finalități axate pe dezvoltarea societății din perspectivă economică, politică, socială în perspectivă, totuși, „istoria dezvoltării societății (aparitia și disparitia civilizațiilor, problema păcii și securității, problema sărăciei și progresului economic, problema alimentației și subnutriției ș.a.) vădit ne demonstrează, că secolul al XXI-lea necesită să fie nominalizat și orientat/direcționat spre formarea unei maturități morale a personalității și societăți” [10, p.335].

Problematica contemporană dar și apariția noilor educații orientate spre soluționarea acestor probleme sociale „reies din caracterul anticipativ al educației” [11, p.242], de aceea în realizarea schimbărilor educaționale este necesară previziunea – „anticiparea evenimentelor viitoare, folosind analiza științifică sau judecând în baza unei experiențe de viață” [12].

După cum susține cercetătorul american J. Ramos, „rolul mai larg și mai înalt al *previziunii* este acela de a informa și inspira *transformarea socială* către obiective etice (de exemplu, administrarea ecologică și justiția socială). În acest sens, *previziunea socială* poate avea un rol major în informarea și inspirarea mișcărilor și a acțiunii sociale bazate pe comunitate. Cetățenii din mai multe categorii sociale au puterea de a schimba, de a crea inovații sociale, alternative și experimente care oferă căi și strategii noi ce pot duce la viitoare alternative și dezirabile. Previziunea inspiră sentimentul de responsabilitate socială și impulsul pentru acțiunea socială, la nivel politic și personal” [13, p.287].

Scopul și principiile Strategiei mai sus menționate, scot în evidență că, *varianta proiect* la nivel național, transpune în axe valorice și viziuni strategice de dezvoltare a educației pe termen mediu și lung.

Fiecare stat-membru al UE are scopul de ași îndeplini obiectivele din perspectiva ridicării nivelului de calificări necesare pe piața muncii, fiind într-un context de competiție la nivel global, având responsabilitatea față de sistemul educațional propriu și ralierea la politicile UE, contribuind la soluționarea problemelor comune menționate, dar și altele cum ar fi: îmbătrânirea societăților.

Deși învățarea pe tot parcursul vieții [14] are un rol important în asigurarea adaptării personalității la condițiile mereu schimbătoare, atât profesional, cât și social, prin asigurarea oportunităților de formare a competențelor necesare pieței muncii dar și societății în general, în Republica Moldova nu avem elaborată o strategie, dar au fost realizate încercări în acest sens. Totodată, Strategia Națională privind ocuparea forței de muncă (2017–2021) are ca obiectiv principal creșterea nivelului de ocupare formală bazată pe competitivitate economică, competențe și calificări adecvate, în condiții de dezvoltare durabilă și incluzivă [15], fiind indispensabilă dezvoltarea și favorizarea acelor profiluri și specializări de învățământ, bine articulate cu nevoile și cerințele economiei naționale, descurajându-se specialitățile care nu sunt cerute de piața muncii.

Dintr-o altă perspectivă, formarea competențelor profesionale este determinată de evoluția economică, socială, tehnologică și culturală a societății contemporane, pe când rapiditatea schimbărilor impune adaptări similare și la nivelul profesionalizării societății. În acest sens, se impun diverse schimbări și o abordare prospectivă în diverse domenii educaționale.

După cum susține cercetătorul P. Scoblic până la începutul anului 2020, sentimentul de incertitudine era atât de răspândit, încât mulți se dublau pe eficiență în detrimentul inovației, favorizând prezentul în

detrimentul viitorului. Acum prezentul este incert. O mulțime de organizații nu au avut de ales decât să se concentreze asupra supraviețuirii amenințărilor imediate. Dar afacerile și politicile cer previziuni, deciziile luate în timp ce se încearcă gestionarea crizelor, au nevoie de o modalitate de a lega mișcările actuale de rezultatele viitoare [16]. Sau după cum susține cercetătorul N. Vicol, și îi dăm dreptate că „în domeniul de politici educaționale sunt evidențiate o serie de provocări, printre care: dispersarea și fragmentarea sistemelor de valori la nivel social; mobilitatea profesională în condițiile globalizării pieței forței de muncă etc”[17, p. 46].

Universitatea trebuie să găsească echilibrul dintre ralierea la noile paradigme și păstrarea misiunii sale prin adaptarea la schimbare dar și prin inovare.

Misiunea universității între schimbare și inovare

Schimbarea socială este definită ca „o modificare semnificativă în modelele culturii și în structura socială, care se reflectă în comportamentul social” [18] ea este provocată de diverși factori, fie din necesitatea realizării reformelor, fie datorită inovațiilor.

Inovația este o oportunitate pentru universitate în a face față provocărilor”. Dar și „este implicată atât în *procesul* de a produce *inovații* (prin cercetările realizate în diferite domenii) cât și de *inovație organizațională* (prin implementarea unor metodologii de organizare a procesului educațional) pentru a deveni mai competitivă)” [19].

De la universități se așteaptă să creeze standarde, repere și să susțină formarea profesională, fiind un factor în inovația socială care la rândul său, contribuie la bunăstarea economică, la dezvoltarea spiritului antreprenorial, la creșterea încrederii interpersonale și sociale etc. [19, p. 10]. Schimbările introduse sau produse prin intermediul inovațiilor produc modificări din interior ale sistemului, iar reformă devine proces de transformare, de dezvoltare din interior [20, p. 16].

Suntem de acord cu cercetătoarea V. Cojocaru care susține că „nivelul de inovație al educației este determinat de nivelul de dezvoltare al societății și este dictat de nivelul de “imaturitate” al educației. Astfel spus, inovațiile apar acolo și atunci unde și când există nevoia schimbării și capacității de realizare a acestora” [21, p.157].

În acest sens, literatura de specialitate specifică factorii declanșatori ai inovației în învățământ [22, p.34].

1. *Factori care acționează la nivelul mediului:* schimbarea prin reimprimarea conținuturilor educaționale într-o societate aflată în proces de modificări din perspectivă pedagogică și tehnologică; actorii

schimbării – organizații (angajatorii), civile etc., care studiază schimbarea acestor conținuturi; strategiile schimbării – legislative, de cooperare, colaborare, competiție.

2. *Factori care acționează la nivelul instituției*: percepții de ordin negativ ale celor care au rolul de a schimba programele de învățământ dar și a resurselor financiare alocate în acest sens; formularea strategiilor – examinarea posibilităților sau a fragilității universitare referitoare la determinarea soluțiilor, realizarea obiectivelor propuse; implementarea în practică a soluțiilor.
3. *Factorii care acționează la nivel de departament*: climatul de muncă - relațiile între pedagogi sau lipsa colaborării; șeful de departament cu rolul de a iniția cooperarea sau manifestarea indifferenței; rolul cadrelor didactice de a implementa tehnici inovative de predare/învățare/evaluare.
4. *Factori care acționează la nivel de grup*: atitudine deschisă sau rezistență la schimbare; motivație sau dezinteres în muncă; cultură organizațională școlară.

Implementarea inovațiilor în învățământ se practică prin reforme educaționale pentru a progresa din perspectivă educațională. Inovarea ca proces intuiește dobândirea de achiziții noi, viziuni diferite cu privire la aceleași aspecte.

Caracterul inovativ al educației [23, p .19] este dat și de faptul că, în timp lucrurile se schimbă fie haotic fie planificat.

Acestea evidențiază atât provocările universității cât și tendințele de dezvoltare.

Decalajul dintre schimbare și inovație este că *prima este o stare de lucruri la etape diferite de timp*, iar *ultima este ceva nou și original, adus în societate*. Schimbarea este necesară pentru dezvoltare și progres. Inovația este importantă deoarece deschide noi perspective. Schimbarea duce la inovare și dar și la modificarea inovațiilor. Dacă inovația creează posibilități continue, atunci schimbarea susține practicarea acestora.

Schimbările pedagogice determinate de reforma educației pot viza: [24]

- *schimbarea finalităților sistemului de educație* (determină reorientarea activității de formare-dezvoltare a personalității, proiectată și realizată la nivel macro- și microstructural): schimbarea idealului pedagogic („implică stabilirea unui nou reper de ordin teleologic și axiologic, care anticipează calitățile tipice personalității viitorului, proiectate pe termen lung”); schimbarea scopurilor pedagogice („implică definirea liniilor generale de politică a educației valabile la nivelul sistemului de

învățământ, în concordanță cu dimensiunea teleologică și axiologică a idealului”); obiectivele pedagogice ale sistemului de învățământ („reflectă dimensiunea teleologică și axiologică a finalităților macrostructurale”, care „definesc criteriile de proiectare a planului de învățământ, asumate la nivel de politică a educației”); obiectivele pedagogice specifice („finalitățile microstructurale lansate în cadrul reformelor curriculare”); obiectivele pedagogice concrete („definesc sarcinile studenților realizabile pe parcursul unei activități didactice”).

- *schimbarea structurii sistemului de învățământ* („prezintă transformări importante înregistrate la nivelul finalităților pedagogice, asumate la nivel de politică a educației. Crearea unei noi structuri de organizare și funcționare a sistemului vizează rezolvarea dezechilibrelor generate ciclic de fenomenul crizei pedagogice și sociale”);
- *schimbarea proiectului de organizare a sistemului de învățământ* („este determinată de reforma structurală a sistemului de învățământ”) și generează: elaborarea unui nou plan de învățământ („care reflectă noile echilibre pedagogice și sociale stabilite între nivelurile și treptele de școlaritate, dar și între resursele de instruire formală-nonformală-informală”); realizarea unei noi reforme curriculare („centrată asupra obiectivelor generale și specifice ale planului de învățământ și ale programelor universitare, angajează o nouă corelație a conținuturilor și a metodologiilor de predare-învățare-evaluare”); transformarea sistemului de evaluare, a modalităților de selecție școlară, rezultate din noile raporturi curriculare, obiective-conținuturi-metodologie [24, p.16-18]

Dacă *reforma* este impusă de la nivel central – de sus în jos – și are de la început un grad mare de generalitate, atunci inovarea poate pleca de la nivelul unei instituții de învățământ, colectiv didactic, cercetători, grup de parteneri în problematica educației – de jos în sus, iar după ce-și dovedește eficiența este preluată la un nivel mai larg [25, p.12].

În acest sens, în prezent, rolul universității este de a crea un sistem coerent, dar flexibil, care să genereze cunoaștere și să permită integrarea ei funcțională în structurile sociale, prin calitatea învățării de a învăța și a motivației care au o importanță decisivă în procesul schimbării [26; 27, p.70].

În acest context de referință, pentru a urmări impactul inovațiilor asupra procesului de dezvoltare durabilă, necesită soluționate următoarele probleme: plasarea accentului pe dimensiunea tehnologică a inovației, inclusiv pe tehnologiile digitale și ecologice; promovarea și susținerea dezvoltării durabile, în interacțiune cu inovațiile tehnologice; utilizarea

alternativelor emergente durabile și înlocuirea modelelor convenționale sau în unele cazuri, doar interconectarea și co-evoluarea cu acestea; promovarea de către guverne și corporații a inovațiilor și lărgirea ariei geografice a inovațiilor; definitivarea schimbărilor instituționale care sunt necesare pentru promovarea inovării de dezvoltare durabilă, [28; 29; 30; 31, p.18] într-un sistem mai eficient [32, p.96], sau altfel spus “să satisfacă nevoile prezentului, fără să compromită posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi” [33].

În **concluzie**, universitatea are un rol major în societatea secolului XXI, atunci când pe de o parte este pusă în fața unor provocări (studenți puțini, personal didactic în vârstă pensionării sau tineri fără doctorat, etc.), provocate la rândul său de crize politice, economice, sociale, iar pe de altă parte prezintă tendințe de inovare a sistemului, de cercetare, educare dar și cu efect de dezvoltare durabilă a societății. Viitorul societății depinde de „ordinea” cercetărilor realizate în științele socioumane, de prognozarea dezvoltării societății în diverse domenii. De eficiența și corectitudinea prognozei depinde modelul de construcție a viitorului, de caracterul moral al acțiunilor umane depinde nivelul de diminuare a diverselor crize, neînțelegeri etc.

Bibliografie:

1. PRIESTLEY, M., SINNEMA, C. Downgraded curriculum? An analysis of knowledge in new curricula in Scotland and New Zealand. *The Curriculum Journal*, 31(3), 2014, p.50–75. ISSN: 14 69-3704 <https://doi.org/10.1080/09585176.2013.872047>
2. STORBERG-WALKER, J., TORRACO, R. Change and Higher Education: A Multidisciplinary Approach. In: ERIC Colection. 2004, p. 811-818 [citat 03.10.2021]. Disponibil: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED 492430.pdf>
3. DANDARA, O. Tendințe actuale ale încadrării diverselor grupuri sociale în învățământul superior. In: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe ale Educației) . 2022, nr. 9(159), pp. 3-13. ISSN 1857-2103.10.5281/zenodo.740533
4. CADRUL EUROPEAN PENTRU ASIGURAREA CALITĂȚII ÎN EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ. Recomandarea parlamentului european și a consiliului din 18 iunie 2009 [online]. Brucsel, 2009 [citat 09.03.2023]. Disponibil: <https://mecc.gov.md/sites/default/files/document/attachments/cadrul->

[european de referinta pentru asigurarea calitatii in educatie si formare profesionala ro.pdf](#)

5. PAHOMENCO, L. Evoluția paradigmei învățământului superior în context european. Teză de doctor în științe ale educației. Chișinău, 2019. [citată 04.04.2023].
Disponibil:
http://www.cnaa.md/files/theses/2019/55426/lilia_pahomenco_thesis.pdf
6. LUNGU, V. Educația între prezent și viitor. În: Învățământ superior: tradiții, valori, perspective. Vol. 2, 27-28 septembrie 2019, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2019, pp. 56-60. ISBN 978-9975-76-285-4.
7. STRATEGIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna, Chișinău. 2004. 15 p.
https://utm.md/edu/legal/strategia_rm.pdf
8. STRATEGIA DE INTERNAȚIONALIZARE A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR și cercetării pentru anii 2019-2025. Chișinău, 2019. (vizualizat 22.03.2023) Disponibil: https://upsc.md/wp-content/uploads/2021/06/international_elevate.pdf
9. STRATEGIA NAȚIONALĂ DE DEZVOLTARE „MOLDOVA 2030” [citată 08.04.2023].
Disponibil:
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf
10. PANICO, V. Dezvoltarea personalității și societății – finalități ale științelor și practicii educației. În: *Materialele Conferinței Republicane a Cadrelor Didactice Pedagogie în învățământul preșcolar și primar*. Vol. 4, 27-28 februarie 2021, Chișinău, Republica Moldova: Tipografia Universității de Stat din Tiraspol, 2021, pp. 330-335. ISBN 978-9975-76-321-9.
11. PANICO, V. Educația pentru schimbare și dezvoltare – componentă a noilor educații. În: *Materialele Conferinței Republicane a Cadrelor Didactice Psihopedagogia învățământului primar și preșcolar*. Vol. 4, 10-11 martie 2018, Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2018, pp. 239-245. ISBN 978-9975-76-232-8.
12. Previziune. [citată 08.04.2023]. Disponibil: <https://dexonline.net/definitie-previziune>
13. RAMOS, J. Linking Foresight and Action: Toward a Futures Action Research. În: *The Palgrave International Handbook of Action Research* (pp. 823-842). Palgrave Macmillan, New York. 2017

- https://link.springer.com/chapter/10.1057/978-1-137-40523-4_48
[citat 12.04.2023]. Disponibil:
https://www.researchgate.net/publication/312002337_Linking_Foresight_and_Action_Toward_a_Futures_Action_Research
14. BOLBOCEANU, A., CUCER, A., PAVLENCO, L., etc. *Referințe epistemologice ale asistenței psihologice în contextual învățării pe tot parcursul vieții*. Monografie. Chișinău: ISE, 2018
 15. STRATEGIA NAȚIONALĂ PRIVIND OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ pentru anii 2017–2021 nr. 1473 din 30.12.2016 Monitorul Oficial nr.109-118/272 din 07.04.2017
 16. SCOBLIC, J. Learning from the future. In: *Harvard Business Review*. 2020. T. 98. №. 4. p. 38-47.<https://eventhorizonstrategies.com/wp-content/uploads/2021/01/Learning-from-the-Future-HBR.pdf>
 17. VICOL, N. Educația: pregătire pentru veșnicie? In: *Univers Pedagogic*. 2016, nr. 3(51), pp. 44-49. ISSN 1811-5470.
 18. Schimbarea socială.
<https://ro.scribd.com/document/371588220/schimbarea-social%C4%83#>
 19. LUNGU, V. Preocupări ale universității între adaptarea la schimbare și inovare. In: *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane*. Ediția 12, 2-3 decembrie 2021, ULIM. Chișinău, 2022: "Print-Caro" SRL, 2021, pp. 7-15. ISBN 978-9975-164-83-2.
 20. COJOCARU, V. Inovația ca unul din principiile pedagogice. Simpozionul Național Kreatikon, Creativitate – formare – performanță. Ediția a IV, Iași: Performantica, 2007, p. 7- 12. ISBN 978-973-730-365-3.
 21. BÉCHARD, J. P. L'enseignement superieur et les innovations pedagogiques: une récénsion des écrits, „Revue des sciences de l'éducation”, Vol. XXVII, nr. 2, 2001, p.31-42. ISSN: 0318-479X.
<https://www.erudit.org/en/journals/rse/2001-v27-n2-rse847/009933ar.pdf>
 22. COJOCARU, V. Teoria și metodologia transferului inovațional în învățământul universitar. Chișinău: Ed. Pantos, 2010, 241 p.
 23. LUNGU V. Abordare globală – principiu al Educației prospective în strategia dezvoltării durabile. În: *Revista științifico- didactică Învățătorul MODERN* nr.3 (7) iunie 2010, Chișinău, p. 15-20. ISSN 1857-2820
 24. ENACHE, R. *Managementul schimbării și inovării în educației*. București: Ed. Universitară, 2019, 158 p. ISBN 978-606-28-0890-7

25. LUNGU, I. Specialistul în devenire: între cunoaștere și schimbare. In: *Conferința tehnico-științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor*. Vol.2, 23-25 martie 2021, Chișinău. Republica Moldova: Tehnica-UTM, 2021, pp. 608-611. ISBN 978-9975-45-699-9.
26. LUNGU, V. Adaptarea și schimbarea în procesul pregătirii viitorilor pedagogi în contextul programului universitar. În: *Grădinița Modernă*. 2015, nr.1 (12), p.14-15. ISSN: 1857-4610.
27. LUNGU, V. *Impact of Development on Professional Activity*. Eastern European Journal for Regional Studies . volume 5. ISSUE 2 | DECEMBER 2019. ISSN:2537-6179, p. 70-80. ISSN: 2537-6179.
28. LUNGU, V. *Teoria și metodologia educației prospective*. Coord. șt. N. Silistraru. Univ. Tehnică din Moldova, Dep. Științe SocioUmane. Chișinău: MS Logo, 2019, 270 p. ISBN 978-9975-3327-5-0.
29. LUNGU, V. Delimitări conceptuale ale educației prospective. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)* . 2008, nr. 9(19), pp. 100-103. ISSN 1857-2103.
30. ȘERDEAN, I., GORAN BĂZĂREA, L. *Didactica specialității – cu ilustrații din toate ariile curriculare*. Ead. II-a. Ed. Fundației România de Măine. București, 2007. 120 p. ISBN 978-973-725-901-1.
31. PROIECTUL „Reforma Învățământului în Moldova” PRIM [accesat pe 05.02.2023] Disponibil: [https:// mecc.gov.md/ro/content/proiectul-reforma-invatamantului-moldova-0](https://mecc.gov.md/ro/content/proiectul-reforma-invatamantului-moldova-0)
32. LUNGU, V. The role of humanitarian disciplines for engineers. In: *Electronics, Communications and Computing*. Editia a 10-a, 23-26 octombrie 2019, Chișinău. 2019, p. 88. ISBN 978-9975-108-84-3.
33. RADULIAN, I. Sistemul de educație și componentele sale. [accesat pe 21.04.2023]
Disponibil: <http://www.cultura.mai.gov.ro/traditii/sistem-educatie.pdf>

Date despre autor:

Viorelia LUNGU, Dr., conf. univ.

Departamentul Științe socio-umane, Universitatea Tehnică a Moldovei

PARADIGMA HOLISTICĂ - REPER METODOLOGIC ÎN INTERPRETAREA CONCEPTULUI: *BUNĂSTAREA COPILULUI*

Albina SCUTARU

Rezumat

Articolul dat redă esența fenomenului conceptului de bunăstare care se necesită a fi înțeles în scopul unei monitorizări și asigurări optime a bunăstării copilului. În calitate de reper metodologic pentru interpretarea conceptului de bunăstare a copilului, pertinent în viziunea noastră, este paradigma holistică. Pentru asigurarea unei clar viziuni privind relevanța acestei paradigme pentru interpretarea fenomenului de bunăstare a copilului, considerăm oportun a explica esența paradigmei holistice.

Cuvinte – cheie: bunăstare, copil, paradigmă, paradigma holistică

Bunăstarea copiilor este un construct multidimensional, care cuprinde atât datele obiective, cât și cele subiective ale vieții acestora (aspirații, percepții, evaluări proprii ale vieții lor) incluzând, dar nelimitându-se la funcționarea socială, fizică, emoțională, spirituală, statutul adaptativ al copilului și atunci când este indicat, al familiei acestuia. Bunăstarea este sensibilă la schimbările care au loc în cadrul procesului de dezvoltare al copiilor și este influențată de mediu și de condițiile socio-culturale, iar indicatorii prin care se măsoară trebuie să ia în considerare, în special dimensiunea pozitivă a acestor aspecte, adică în ce măsură copilul își atinge potențialul maxim. E vorba de faptul că oamenii, pentru a putea să învețe și să obțină rezultate prin învățare, trebuie să aibă o stare de bine, să fie mulțumiți, fericiți și să se simtă confortabil. Schimbările majore din societatea contemporană sporesc implicarea serviciilor universale care reprezintă veriga de bază în asigurarea bunăstării copiilor.

Conform HG 143 din 12.02.2018 din Republica Moldova, sunt opt domenii de asigurare a bunăstării precum: siguranța, sănătatea, responsabilitatea, activismul, realizare, îngrijire cu afecțiune, respectat și nu în ultimul rând incluziune [5]. Bunăstarea este un fenomen integral și complex, iar în scopul unei monitorizări și asigurări optime a bunăstării copilului se necesită de a înțelege esența fenomenului dat și totodată cum funcționează domeniile acestuia. În calitate de reper metodologic pentru interpretarea conceptului de *bunăstare a copilului*, pertinent în viziunea noastră, este paradigma holistică. Pentru asigurarea unei clar viziuni privind relevanța acestei paradigme pentru interpretarea fenomenului de bunăstare a copilului, considerăm oportun a explica esența paradigmei holistice. Reșind din conceptul de paradigmă, care oferă instrumente metodologice pentru abordarea diverselor problemelor științifice,

revenirea la paradigma cartezian-newtoniană este fundamentală pentru înțelegerea paradigmei holistice. O paradigmă are ca rezultat modul în care științele folosesc instrumentele științifice metodologice pentru abordarea problemelor [3,9]. Atunci când problemele abordate nu sunt rezolvate de paradigma actuală, se propun noi instrumente metodologice care să vizeze rezolvarea problemei studiate. În continuare, aceste noi instrumente tind să culmineze în noi teorii care vor compune o nouă paradigmă, adică un nou standard științific pentru a trata probleme nerezolvate de paradigma anterioară. Sub acest fundament, pentru a aborda paradigma holistică devine necesară revenirea la paradigma predecesor. Acest lucru ne permite să înțelegem motivațiile care au dus la noul standard dorit pentru tratarea problemelor științifice. Astfel, este prezentată mai întâi paradigma care o precede pe cea holistică, numită paradigmă cartezian-newtoniană.

Potrivit lui Ferreira contribuțiile filosofului René Descartes (1596-1650) au fost cele care au influențat cel mai mult societatea industrială și lumea modernă.

Acest filosof a introdus metoda carteziană în care, plecând de la un dubiu, se caută dovezi pentru confirmarea sau infirmarea acesteia, prin analiza, sinteza și verificarea fiecărei părți a fenomenului [4]. Descartes credea că prin această metodă rațională de reflecție, bazată pe intuiție și deducție, se poate ajunge la adevăr.

Coimbra numește modelul științific al lui Descartes și Newton paradigmă cartezian-newtoniană, respectiv legată de numele gânditorilor. De asemenea, etichetat ca „reductionist, mecanicist, pozitivist sau chiar determinist”, această paradigmă a modelat modul de a face știință și a devenit un tipar clasic care predomină până în zilele noastre, deoarece a influențat mai multe domenii ale științei și societății [4,6].

Paradigma carteziano-newtoniană a promovat, în domeniul Administrației, reducerea omului în mișcări și l-a poziționat din perspectiva unei mașini, făcând oamenii specialiști în mișcări (activități) specifice. Cu toate acestea, conform lui **Pereira**, acest reduționism nu este până în zilele noastre, pentru că omul nu este o mașină; aceasta are emoții care o însoțesc, atât în context personal, cât și profesional [2].

În sfera socială, această paradigmă contribuie la o societate haotică care încearcă să rezolve probleme, fie ele politice sau sociale, dintr-o perspectivă încă fragmentată.

Conform lui Weil (2001), **Flach și Behrens (2008)**, **Cremă (2015)**, printre mulți alți savanți, este că această paradigmă nu mai este suficientă

pentru a contempla realitatea actuală, adică a devenit depășită, pentru societate, necesitând să fie recontextualizată pe linia unei abordări în care nu se mai fragmentează realitatea [2,4,6].

Această reflecție este justificată de faptul că, ceea ce avem este o lume mai complicată în comparație cu ceea ce aveam în trecut, pe vremea lui Descartes, Newton, Bacon și Galileo și alți gânditori. Prin urmare, ceea ce se presupune este necesitatea unei schimbări de paradigmă pentru a contempla complexitatea prezentă astăzi. Din moment ce paradigma cartezian-newtoniană, care reduce fenomenele în părți pentru a înțelege întregul, a devenit insuficientă pentru a face față problemelor actuale și viitoare, ca soluție este o abordare care nu mai fragmentează fenomenele, ci le contemplă în întregime, ceea ce cere noi metode.

Astfel, apare paradigma holistică care, de fapt, este un paradox între progresele științifice și situația actuală care a culminat în complexitatea inerentă a lumii contemporane.

Termenul holistic provine din grecescul *hólus* și se referă la întreg, complet și întreg. Ea își are bazele în filozofie, care datează din vremea lui Heraclit (535-475 î.Hr.), reverberând printre filosofii și teoreticienii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, când oamenii scriau despre legătura dintre om, natură și viață, dar a căpătat un concept organicist prin publicația *Holism and evolution* a generalului și filosofului sud-african Ian Christian Smuts, din 1926 [3].

În acest studiu nu se urmărește o definiție finalistă a holismului, ci mai degrabă să o clarifice în contextul unei noi paradigme pentru a o poziționa ulterior în domeniile bunăstării copilului, făcând astfel necesară delimitarea sferei acestei paradigme.

Ca apreciere pentru lucrarea menționată mai sus a lui Ian Christian Smuts, **Weil** subliniază că „Toată munca lui Smuts tinde să restabilească unitatea fundamentală care stă la baza materiei, vieții și minții” care, cu alte cuvinte, este în concordanță cu restabilirea unității totalitare, fragmentată de reduționism. În același fel, **Vergara** subliniază că „mecanismul și holismul sunt o chestiune de grad; prima este considerată de Smuts drept etapa inițială a celei de-a doua. Universul este holistic”, adică Smuts nu neagă reduționismul, ci îl poziționează ca element al unei structuri mai largi, *holus* –ul [6].

Pentru **Vergara** paradigma holistică constă într-o mișcare de idei și nu prevede excluderea paradigmei carteziano-newtoniene; de fapt, urmărește să completeze teoria reduționistă decât pentru **Pereira (2002)** are ca rezultat recontextualizarea elementelor sale într-o formă care contemplă totalitatea. Aceasta pentru că omul, conform acestei paradigme,

este o ființă indivizibilă și, ca atare, pentru a fi interpretat, nu poate fi împărțit în părți mai mici [2,6].

Deoarece modelul reduționist este prezent și astăzi, schimbarea lui este ceva atât de profund încât tinde să fie un proces lent. Deci, conform **Vergara** se admite că paradigma holistică este, inițial, o mișcare de idei pentru ca, ulterior, să poată fi absorbită și să devină noua paradigmă dominantă, urmărind să răspundă problemelor actuale și viitoare ale lumii în toate sferele ei. Astfel, tocmai din perspectiva științifică, a tratării unui fenomen, apare dialectica dintre cele două paradigme.

În timp ce paradigma cartezian-newtoniană împarte întregul astfel încât părțile sale să poată fi analizate și înțelese pentru a subvenționa înțelegerea fenomenului, paradigma holistică înțelege întregul ca un fenomen totalitar.

Prin urmare, viziunea holistică susține că elementele nu pot fi izolate de mediul lor de studiat, deoarece există o interconexiune între toate elementele.

Privită ca o necesitate pentru abordarea problemelor moderne, paradigma holistică, numită și o viziune holistică sau abordare holistică începe să asume perspective care fuzionează cu alte teorii, cum ar fi Teoria Generală a Sistemelor (GST), Sistemele Adaptive Complexe (SAC) și Teoria Complexității. În cercetarea dată, teoriile enunțate oferă oportunitatea de a interpreta relația firească dintre conceptul: *bunăstarea copilului* și domeniile constituente ale acestuia [7]. Pentru **Pereira** TGS, numită de el ca viziune sistemică sau abordare sistemică, se încadrează în paradigma holistică ca prim nivel de operaționalizare a *holusului*, întrucât sistemele TGS se influențează reciproc. Conform **Vergara**, mecanismul este un stadiu incipient al holismului. Astfel, se poate deduce că holismul nu presupune doar fragmentarea părților, ci cuprinde și TGS, care presupune și reducerea întregului în părți. La primul nivel, **Pereira** presupune că între această teorie și paradigma holistică se stabilește o perspectivă de completitudine, exprimată astfel: „un fenomen care este interpretat holistic este tot un sistem; cu toate acestea, nu orice sistem este întruchipat într-o viziune holistică”. Astfel, elementele (reduționismul), reprezentate de subsisteme (părți), influențează sistemul în ansamblu și acest ansamblu alcătuiește paradigma holistică, care vizualizează întregul fără a izola părțile, adică nu separă părțile de stabilit astfel încât influențele dintre aceste subsisteme și sistem să fie menținute. TGS este sintetizat ca un întreg interconectat care este organizat în părți [4,7]. TGS se străduiește să echilibreze sistemul și „deoarece un sistem este un întreg autoreglabil, orice conflict care apare în cadrul sistemului este, prin urmare, ajustabil”

dar în practică, potrivit acestor cercetători, acest echilibru nu are loc. În contextul organizațional, în care se stabilesc relații sociale, culturale, politice, economice și de putere, autoreglarea acestui sistem supraorganizațional tinde să nu atingă echilibrul menționat. Pentru **Santos, Polosi și Oliveira** stabilitatea, echilibrul și liniaritatea sunt cele mai puțin comune în lume, ceea ce slăbește TGS [6].

Această neliniaritate, stabilitate și echilibru este dovedită, potrivit **Santos, Polosi și Oliveira**, pentru descoperirea sistemelor complexe. Concret, pe baza TGS și a sistemelor complexe, sunt stabilite Sisteme Adaptive Complexe (SAC). Ca sistem - TGS - poate fi înțeles ca „un grup de elemente interdependente în scopul de a alcătui o unitate sau totalitate” SAC-urile pot fi percepute ca o abstractizare a TGS care admit termenii adaptativ și complex.

Adaptiv constă în capacitatea sistemului de a se adapta la schimbările care decurg din mediu și, prin complex, când se face aluzie la acel complex este ceea ce este țesut împreună, complicat și încrucișat. Din această perspectivă, abordarea întregului prin secționarea părților sale (reductionism) presupune pierderea caracteristicilor sistemului, ceea ce presupune recunoașterea diversității și a nenumăratelor interacțiuni dintre părți conferă complexitate în tratarea întregului.

În teoria SAC-urilor, capacitatea de adaptare la schimbările de mediu se realizează prin agenți adaptativi existenți în sistem, care urmează un set de reguli pentru îmbunătățirea lor comportamentală și a sistemului în ansamblu. Astfel, pentru a considera un agent ca fiind adaptativ „acțiunile sale trebuie să adauge valoare sistemului în timp” [2,7].

În context organizațional, ar fi recunoașterea oamenilor ca agenți care se organizează și se adaptează la schimbările din mediu. Prin urmare, complexul este de a lua în considerare interacțiunile dintre diferiții agenți (întregul) și caracteristicile rezultate din astfel de interacțiuni, în care agenții se afectează reciproc și mediul însuși (sistemul).

În acest moment, se poate deduce că SAC-urile se potrivesc TGS, precum și aceasta din urmă se potrivește paradigmei holistice, care permite vizualizarea SAC-urilor ca o teorie cuprinsă în sinteza viziunii holistice, exprimată de **Pereira**. Cu toate acestea, SAC-urile adăpostesc termenul complex care, la rândul său, constituie nucleul teoriei complexității, exprimat de **Morin** care salvează reducăționismul și holismul.

Morin vizează diversele elemente ale unui sistem și sistemul în ansamblu dintr-o perspectivă în care totul se împletește și constituie o complexitate care depășește elementele sau sistemul, dar le cuprinde atât în același timp, cât și împreună, caracterizând întregul integral. Deși este

complicat și, de asemenea, complex să abordăm complexitatea, Morin o tratează într-un mod care poate fi rezumat astfel: complexitatea urmărește să abordeze completitatea în sine, fără a face uz de reduționism. Fără a folosi reduționismul înseamnă a nu împărți întregul în părți, astfel încât cineva să aibă, de fapt, ceea ce se numește complet și care demonstrează complexitatea [7].

Gândirea complexă, constă într-un mod de abordare a completității, a totalității demonstrează modul în care Morin își asumă o gândire complexă: „În general, propunerea lui este complementaritatea și tranzaționalitatea dintre concepțiile liniare (reduționiste) și „holistice” (sistemică)”. Din această perspectivă Mariotti colaborează cu indicând gândirea holistică ca incluzând gândirea sistemică sau TGS. Ceea ce deosebește gândirea complexă, în raport cu celelalte, sunt principiile apariției, impunerea și complexitatea inerentă a întregului nefracționat [6,8].

Principiul apariției subliniază că „întregul este mai mare decât suma părților sale”, iar principiul impunerii spune că „întregul este mai mic decât suma părților sale”. În ceea ce privește principiul urgenței, **Mariotti** o exemplifică prin întâlnirea oamenilor în care apar idei noi care nu ar apărea fără dialogul dintre acești indivizi, astfel apar noi proprietăți. În ceea ce privește principiul impunerii, se folosește analogia unui cor, în care participanții trebuie să-și restrângă potențialul (vocea) la ceea ce cere întregul (corul), adică potențialul părților (vocilor indivizilor) sunt diluați în sistem (coral).

În ambele principii există reprimarea, restrângerea sau inhibarea unei părți în raport cu cealaltă - subsistem *versus* sistem - pe lângă ierarhizare, în care un sistem se stabilește ca subsistem al unuia mai mare și are și sisteme mai mici în componența sa care se referă la aceste principii la TGS [8]. Cu toate acestea, în gândirea complexă „un sistem este mai mult și mai puțin decât ceea ce am putea numi suma părților sale”, întrucât ambele principii apar împreună deci, putem spune că nu numai partea este în întreg, ci și că întregul este în parte. Prin urmare, complex este ceea ce merge împreună ; este țesătura formată din fire diferite care au devenit un singur lucru. Adică toate acestea se intersectează, totul se împletește pentru a forma unitatea complexității; totuși, unitatea complexului *nu* distruge varietatea și diversitatea complexităților care l-au împletit.

Această relație de recursivitate, în care partea este în întreg și întregul este în parte, este clarificată de **Morin** prin exemplificarea faptului că fiecare celulă genetică a individului conține toate informațiile corpului, societatea este prezentă în mintea individului care, în același timp, creează

această societate prin interacțiunea socială. Cu alte cuvinte, „producem societatea care ne produce”. Astfel, complexitatea este ceva împletit care constituie un întreg unic și exprimă ceea ce Morin stabilește ca deplinătate, salvarea unității, a celui [8]. Se pot distinge astfel perspectivele TGS, holistice și de complexitate.

Considerând „fenomenul” ca întreg, un anumit fapt, eveniment sau obiect cedat studiului științific, fiecare abordare îl analizează dintr-un unghi. Pe de o parte, reduționismul, sau paradigma cartezian-newtoniană, analizează acest întreg împărțindu-l în părți, iar fiecare parte este analizată separat de întreg [4]. Astfel de părți sunt văzute ca mașini, iar analizele sunt guvernate de principii matematice ghidate de rațiune, revelându-se ca o abordare raționalist-mecanist-reducționistă.

După înțelegerea acestor părți, suma rezultatelor lor relevă ceea ce constituie întregul, adică întregul este rezultatul sumei părților analizate separat. Consecințele acestui proces de fragmentare este pierderea interacțiunilor dintre părți, deoarece la analizarea lor izolat de întreg, conexiunile lor sunt mutilate și acest proces de simplificare duce la pierderea sensului, adică a semne că mai degrabă ei formau întregul [8]. Astfel, atunci când se asigură returnul întregului, prin suma părților, acesta nu mai constituie ceea ce avea, întrucât integrările pierdute rezultă într-un nou „întreg”, și nu se mai poate reveni la stadiul inițial. Cu alte cuvinte, suma părților duce la un nou întreg, și nu la întregul original, înainte de fragmentare, în detrimentul pierderii interacțiunilor dintre părți.

Datorită acestei limitări, paradigma holistică apare ca o încercare de abordare a întregului, presupunând totuși că există o segmentare a părților și, prin urmare, își propune să completeze teoria reducționistă. Această completare are loc prin neizolarea elementului pentru analiză, permițând astfel să se desfășoare procesul analitic pe partea, care este prezentă în ansamblu pentru a menține interacțiunile dintre elemente. Astfel, prin recunoașterea importanței integrărilor printre elemente, holismul luptă împotriva mutilării conexiunilor păstrarea elementelor în ansamblu. Această paradigmă își propune să completeze teoria reducționistă prin sinteză, care tinde să permită abordarea întregului de către părți.

Este în concordanță cu recontextualizarea elementelor într-o matrice care contemplă întregul. După înțelegerea acestor părți, analizate acum în contextul lor inițial, se presupune că întregul este constituit din suma rezultatelor părților, ceea ce permite contemplarea întregului fără a pierde integrările dintre elemente.

La rândul său, Teoria complexității nu presupune fragmentare, ceea ce o deosebește de paradigma cartezian-newtoniană și holistică. Aceasta, în esență, urmărește să readucă știința înainte de secționarea întregului în părți, înainte de pierderea integrării între elemente. Ideea este de a contempla fenomenul în întregime fără a-l împărți [8]. Deci, paradigma cartezian-newtoniană se concentrează pe părți izolate pentru întreg și mutilează conexiunile; paradigma holistică se concentrează asupra întregului și analizează părțile din cadrul întregului, menținându-le conexiunile, iar complexul vizualizează întregul și părțile, părțile și întregul, fără a se concentra pe una sau pe alta, pentru că totul constituie întregul și întregul este constituit din toate.

Paradigma holistică a fost valorificat de către științele umaniste mai ales în abordarea problemelor corelației dintre integral și multiplu, totalitate și parțialitate.

Noțiunile de întreg și parte fiind cruciale, exprimă relațiile dintre ansamblul elementelor, or în conceptul de bunăstare a copilului în calitate de elemente apar domeniile de asigurare a bunăstării, caracterul relațiilor dintre ele și tipurile de rezultate care se integrează per ansamblul în bunăstare [1]. Atributele integralității desemnează caracterul tangențelor și discrepanțelor dintre părți-domenii și întreg – bunăstarea în întregime. Părțile elementare sunt marcate ca elemente, iar din interacțiunea elementelor se compun părțile complexe. Întregul, integralul și părțile sunt noțiuni corelative, reflexive și interdependente din punct de vedere al logicii. Interconexiunea dintre ele exprimă, într-un mod specific, relația dintre singular și multiplu, complex și simplu, general și unic, calitate și cantitate.

Concluzii

Luând în considerație esența paradigmei holistice conceptualizată de către autorii prezentați mai sus, și necesitatea sferei educaționale în repere metodologice pentru interpretarea diferitor fenomene considerăm oportun a valorifica *holus-ul* în interpretarea fenomenului de bunăstare a copilului. Acest fapt ar contribui la comprehensiunea fenomenului de bunăstare și ar permite să se elaboreze acțiuni pertinente de monitorizare și asigurare a bunăstării copilului.

Dacă aceste postulate ale holismului vor fi valorificate în calitate de repere metodologice pentru interpretarea conceptului de bunăstare ca un întreg – întregul fiind mai superior ca fiecare parte (domeniu) a acestuia, interconexiunea părților (în cazul nostru domeniilor bunăstării) în întregul

dat, nu trebuie interpretat ca un fapt separat ci ca o interconexiunea părților care se intercondiționează valoric.

Bibliografie:

1. BOTNARI, Valentina. Paradigma holistică – Reper metodologic în studierea competenței profesionale . In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)* , 2009, nr. 9(29), pp. 97-100. ISSN 1857-2103.
2. COIMBRA, J. Á. A. Considerações sobre a Interdisciplinaridade. USP: Interdisciplinaridade em Ciências Ambiental, p. 52-70,1996
3. Florea A. Despre posibilitatea aplicării „paradigmei” kuhniene în filosofia educației: o abordare din perspectiva categoriilor politicilor educaționale. In: Revista Institutului de Filosofie și Psihologie, vol. XII, nr. 1, 2020, pp. 155-170.
4. FARRER, H. et al. Programação estruturada de computadores: algoritmos estruturados. 3.ed, Rio de Janeiro: LTC, 2009.
5. Guvernul Republicii Moldova, HG nr. 143 din 12.02.2018 pentru aprobarea Instrucțiunii privind mecanismul de cooperare intersectorială pentru prevenirea primară a riscurilor de bunăstare a copilului. Disponibil la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=102076&lang=ro
6. PEREIRA, M. F. A gestão organizacional em busca do comportamento holístico. In: ANGELONI, M. T. (Org.). Organizações do conhecimento: infra-estrutura, pessoas e tecnologia. São Paulo: Saraiva, 2002. p.2-28.
7. McNamara D.R. Paradigm lost: Thomas Kuhn and educational research. In: British Educational Research Journal, vol. 5, No.2, 1979, pp. 167-170.
8. MORIN,E.Introducere în gândirea complexă.Porto Alegre:Sulina,2005
9. Kuhn T.S. Structura revoluțiilor științifice. București: Editura „Humanitas”, 2008

Date despre autor:

Albina Scutaru, asistent universitar, drd
Catedra Psihopedagogie și Psihopedagogie Specială, Universitatea Pedagogică Ion Creangă, Republica Moldova
Email: scutaru.albina@upsc.md

UNELE ASPECTE ALE DIMENSIUNII BIOETICE A INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

Anatolie EȘANU

Summary

The paper postulates the thesis that the exponential progress of technologies in the field of artificial intelligence generates ambiguous social, ethical and cultural implications. The impact of this phenomenon in medicine and public health is addressed from a bioethical perspective.

Keywords: artificial intelligence, ethics, bioethics, human rights, human dignity, patient autonomy.

Inteligența artificială este termenul generic pentru toți algoritmi care implementează tehnici de învățare, raționament, rezoluție de constrângeri sau optimizare. Termenul „inteligență artificială” a fost formulat în 1955 de John McCarthy, Marvin L. Minsky, Nathaniel Rochester și Claude E. Shannon pentru a descrie mașinile capabile să îndeplinească mai mult decât sarcini de rutină. Odată cu creșterea puterii de calcul, termenul a fost aplicat mașinilor capabile să învețe. Deși nu există o definiție unică a inteligenței artificiale, este acceptată versiunea precum că mașinile bazate pe inteligență artificială, sau „calculatul cognitiv”, au capacitatea potențială de a imita și chiar de a depăși abilitățile cognitive umane cum ar fi simțirea, interacțiunea limbajului, raționamentul și analiza, rezolvarea problemelor, și chiar creativitatea. În plus, aceste „mașini inteligente” pot demonstra abilități de învățare comparabile cu cele ale oamenilor, cu mecanisme de auto-relație și autocorecție, grație algoritmilor „învățare automată” sau chiar „învățare profundă”, utilizând „rețelele neuronale” care imită modul în care funcționează creierul uman. Dar performanțele celor două inteligențe, umană și artificială, rămân foarte diferite. Dacă inteligența artificială are capacități de memorie, putere analitică și constanță în luarea deciziilor cu mult superioare celor ale inteligenței umane, inteligența umană rămâne imbatabilă când vine vorba de adaptare, intuiție și emoții. Raționamentul I.A., care ar fi a priori mai sigur decât cel al I.U., poate fi în realitate total distorsionat din cauza numeroaselor părtiniri în colectarea datelor și a imposibilității unei abordări globale.

Inteligența artificială are implicații sociale, etice și culturale semnificative. La fel ca multe alte tehnologii informaționale, IA generează interogări despre libertatea de exprimare, confidențialitate și supraveghere, proprietatea datelor, părtinire și discriminare, manipularea informațiilor și

încrederea, relațiile de putere și impactul asupra mediului legat de consumul de energie. În plus, IA creează și noi provocări, care se referă la interacțiunea sa cu abilitățile cognitive umane [1]. Sistemele bazate pe inteligență artificială au implicații pentru înțelegerea și expertiza umană. Rețelele sociale și algoritmiile site-urilor de știri pot contribui la răspândirea dezinformării și pot avea un impact negativ asupra sentimentului nostru de „fapte”, „fakes” și „adevăr”, precum și politicile de dezbatere și implicare. Învățarea automată poate insufla și exacerba părtinirile, ducând la inegalitate și excludere și amenință diversitatea culturală. Amploarea și puterea conferite de tehnologia IA accentuează asimetria dintre indivizi, grupuri și țări, inclusiv „decalajul digital” în interiorul și între țări. Această diviziune poate fi agravată și mai mult de lipsa accesului la elementele fundamentale, cum ar fi algoritmiile de instruire și clasare, datele necesare pentru antrenamentul și evaluarea algoritmilor, resursele umane necesare pentru codificare, instalarea software-ului și pregătirea datelor, banalul acces la ordinatord, resursele necesare pentru stocarea și prelucrarea datelor.

Sănătatea este unul dintre sectoarele strategice privind inteligența artificială. În științele vieții și în special în medicină, evoluția tehnologiilor IA a transformat în mod semnificativ peisajul sănătății și al bioeticii de-a lungul anilor. Acestea pot avea efecte pozitive, cum ar fi o mai mare precizie în chirurgia robotizată sau o mai bună îngrijire a copiilor cu autism, dar ridică interogări etice, cum ar fi costul acestora într-un context de deficit de resurse disponibile, sistemul de sănătate sau transparența pe care o posedă, respectarea autonomiei pacienților. Reflecția etică este, așadar, esențială pentru a face lumină asupra utilizării corecte a acestor tehnici, astfel încât să fie în serviciul fiecărui cetățean și să nu dăuneze sănătății, demnității umane, drepturilor omului sau vieții private, libertăților individuale sau publice. În domeniul sănătății, contribuțiile inteligenței artificiale și roboticii sunt de necontestat: Asistență pentru diagnostic și luare a deciziilor: algoritmiile permit diagnosticarea rapidă și eficientă din imagini radiografice, piele, secvențe ADN sau chiar imagini histologice. Ajutor la predicție: gradul de performanță este de așa natură încât medicii pot, de la simple radiografii, să diagnosticheze cancerul fără a recurge la biopsie sau chiar să prezică apariția cancerului într-o anumită zonă. Personalizarea asistenței medicale: prin agregarea continuă a datelor multiple ale unui pacient, ele având un rol crucial în monitorizarea personalizată a bolii cronice, de exemplu diabetul sau epilepsia. Algoritmiile analizează ADN-ul țesuturilor tumorale și fac posibilă propunerea unui tratament ținut în funcție de variantele genetice identificate, reușindu-se chiar combinarea imaginilor și datelor genomice pentru a optimiza

tratamentul ales și a-l ajusta în funcție de evoluție. Prevenirea în populația generală: anticiparea epidemiilor, monitorizarea efectelor secundare ale medicamentelor. A.I. reprezintă, de asemenea, o soluție de compensare a absenței medicilor în anumite teritorii.

Referințe bibliografice

1. Pause Giant AI Experiments: An Open Letter. [Citat 15.04.23]. Disponibil: <https://futureoflife.org/open-letter/pause-giant-ai-experiments/>

Date despre autor:

Anatolie EȘANU, Dr. în filosofie, conferențiar universitar

Catedra Filosofie și Bioetică

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”

Email: aesanu@gmail.com

О РОЛИ ЭМПАТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕДИЦИНСКОГО РАБОТНИКА

Ксения БАНУЛ

Abstract

The effectiveness of treatment depends not only on the professional knowledge and experience of the health worker, but also on other factors, such as the quality of the relationship: health worker-patient. In medical practice, such relationships are seen as the main path to optimal treatment. It is impossible to understand the disease without understanding the patient, and treatment depends not so much on the process itself, but on its quality. The formed empathic communicative competence of a medical worker contributes to the construction of effective relationships between a medical worker and a patient.

Key words: empathic communicative competence, competence, professional competence.

Аннотация

Эффективность лечения зависит не только от профессиональных знаний и опыта медицинского работника, а также и от других факторов, таких как качество взаимоотношений: медицинский работник-пациент. В медицинской практике такие отношения рассматриваются как главный путь к оптимальному лечению. Нельзя понять болезнь, не понимая пациента, и лечение зависит не столько от самого процесса, сколько от его качества. Построению эффективных взаимоотношений медицинский работник-пациент способствует

сформированная эмпатическая коммуникативная компетенция медицинского работника.

Ключевые слова: эмпатическая коммуникативная компетенция, компетенция, профессиональная компетенция.

Введение

В настоящее время актуальным вопросом является изучение специфики влияния эмпатической коммуникативной компетенции на эффективность профессиональной деятельности медицинских работников.

Изучением данного феномена применительно к медицинской практике в психологии и педагогике в контексте медицинский работник-пациент известны работы Арасланова, А.Т., Доника А.Д., Зуб М.А., Иванюшкин, А.Я., Островская, И.В. и др [7,10,11,12,14]. В зарубежной литературе рассматривается польза эмпатической коммуникативной компетенции и для пациентов, и для медицинских работников. В работах Spiro, H. M., DeValck, C., Bensing, J., Bruynooghe, R., Batenburg, V. Fenichel, O., Waisman, M. изучены особенности эмпатической коммуникативной компетенции в медицинской практике, механизмы динамики эмпатической коммуникативной компетенции применительно к медицинской практике, факторы, улучшающие взаимодействие между медицинскими работниками и пациентами, влияние социокультурных факторов на эмпатию в медицинской практике [1,2,5,6]. Зарубежная концепция оказания медицинских услуг состоит из двух моделей: уход и лечение. В модели «Лечение» акценты смещены в плоскость биомедицинской парадигмы болезни (поиск патофизиологии и способов лечения симптомов). В модели «Уход», внимание уделяется биопсихологической парадигме: пациент рассматривается в целом, не только его симптомы и способы их устранения. Можно сказать, что лечение относится к болезни и может быть безличным, тогда как уход непосредственно относится к пациенту, требует личностного подхода, внимания и эмпатии, что важно для удовлетворенности пациента медицинскими услугами.

В первый «Кодекс по вопросам этики» Американской Медицинской Ассоциации, опубликованной в 1847 г. Включено следующее: «Жизнь пациента может сократиться не только в результате действий, но также от слов и манеры поведения врача. Таким образом, это священный долг — сохранять уважение и избегать всего того, что может лишить пациента уверенности и подавить его дух» [3].

Преимущества формирования эффективных взаимоотношений медицинский работник-пациент

Современная медицина - одна из самых динамично развивающихся областей науки. В связи с этим растет дифференциация областей медицинского знания. Современное здравоохранение включает в себя 7 отдельных видов специализации, требующих среднего профессионального медицинского образования и более 50 дисциплин. Все это требует определенной специфической именно для этого вида деятельности подготовки. Предъявляются требования, как к высокому профессионализму медицинского работника, так и к высоким личностным качествам, включая психологическую готовность к коммуникации с пациентом.

Изучение литературных источников показывает преимущества использования эмпатической коммуникации медицинского работника с пациентом, а также комплаенсу с помощью их в медицине, повышению удовлетворенности оказанными медицинскими услугами, признанию и пониманию медицинской информации, способностью бороться с болезнью, повышением качества жизни и физического, ментального и социального состояния, тем не менее, можно констатировать недостаток сформированности эмпатической коммуникации современного медицинского работника. Учитывая продолжительность контактов медицинских работников с пациентами и особенности консервативного лечения, от установления эмпатической коммуникации зависит эффективность взаимодействия медицинских работников с пациентами. Поэтому эмпатическая коммуникативная компетенция может считаться одним из главных критериев профессиональной успешности медицинских работников и, следовательно, занимать одно из главных мест в структуре профессионально важных качеств.

Именно эмпатическая коммуникативная компетенция рассматривается как:

- фактор формирования мотивации, обусловившей выбор профессии;
- фактор успешности профессиональной деятельности, обеспечивающий а) адекватность социальной перцепции, б) успешность совладания в ситуациях, провоцирующих эмоциональное сгорание.

Именно во время приема происходит основной обмен информацией между медицинским работником и пациентом.

Сформированная профессиональная коммуникативная компетенция медицинского работника способствует улучшению усвоения информации и общего состояния здоровья пациента, комплаенсу, т.е. приверженности пациента лечебному режиму, удовлетворению оказанными медицинскими услугами и системой в целом, признанию и пониманию медицинской информации, способностью бороться с болезнью, повышением качества жизни и физического, ментального и социального состояния.

Для нас важным является изучение психодинамики межличностной коммуникации, включенной во взаимоотношения медицинский работник-пациент, для лучшего понимания психологических механизмов, которые могут усилить или препятствовать построению взаимоотношений медицинский работник-пациент. Так механизм идентификации наиболее ассоциируется с эмпатией. Freud S. (1955) - связь «от идентификации через имитацию к эмпатии». Идентификация - это бессознательный ментальный процесс, посредством которого индивид, стремясь удовлетворить некоторые потребности, частично или полностью трансформируется моделью партнера по общению. Оказывая эмпатию, медицинский работник стремиться к единению с пациентом с помощью временной идентификации. Механизм идентификации используется с целью понять, чем обеспокоен пациент, какие у него возникли чувства. Schwaber E. в своих работах писал, что эмпатия является продуктом идентификации. Идентификация способствует устранению барьеров во взаимоотношениях между пациентом и медицинским работником [4]. Вчувствование в эмоциональное состояние пациента посредством вербальных и невербальных средств коммуникации, выраженных словами, жестами и поведением способствует формированию эмпатической коммуникации с пациентами. Понимание этих механизмов медицинским работником облегчает установление эмпатической коммуникации с пациентами.

Зависимость между эмпатической коммуникативной компетентностью и эффективностью оказанных медицинских услуг считается линейной. Так, чем более эффективно выстроена эмпатическая коммуникация с пациентом, тем лучше наблюдаются клинические результаты. Эмпатическую коммуникацию медицинского работника можем сравнить с эффектом Плацебо, т.к. она является важным фактором в лечении, дающим позитивный эффект на результаты терапии. Эффект Плацебо определяется как

вмешательство, которое стимулирует медицинское лечение, но не считается особой формой лечения и имеет долгую историю применения в медицине. Установлено, что эффект Плацебо работает в диапазоне от 15% до 58.

Таким образом, формирования эмпатической коммуникативной компетенции способствует построению эффективных взаимоотношений медицинский работник-пациент, основанных на сопереживании, доброжелательности, благодеянии, уважении к жизни человека и здоровью пациента, как к первому долгу. Пациент чувствует себя понятым, утешенным, принятым, что делает терапевтические отношения гармоничными, стабильными и прочными. В этом контексте повышается удовлетворенность пациентов медицинскими услугами и выделяется ряд преимуществ для, среди которых можем выделить следующие:

- пациент чувствует себя ценным, важным и уникальным;
- пациент чувствует себя полноценным участником лечебного процесса;
- повышается комплаенс в медицине;
- улучшается качество лечебного процесса.

Методология формирования эмпатической коммуникативной компетенции медицинского работника

Мы считаем, что методология формирования эмпатической коммуникативной компетенции медицинского работника может развиваться под влиянием научных исследований медицинского, педагогического, а также социального характера, в целом могут дать нам функциональные рекомендации, оказывающие долгосрочное влияние на повышение психологического комфорта пациента и медицинского работника, с одной стороны, но и усилить комплаенс и удовлетворенность пациентов оказанными медицинскими услугами.

Методический подход к проблеме формирования эмпатической коммуникативной компетенции является частью современного обучения в медицинском колледже, которое является составной частью педагогического процесса и касается принципов и методов преподавания учебных дисциплин, в частности, организация тренировочного процесса. Что и послужило нашей методологической основой. Компетентностный подход оперирует различными интерактивными формами, методами, приемами и средствами инновационного обучения. В качестве таковых выступают лекции, занятия-семинары, уроки-дискуссии, уроки-беседы,

интегрированные уроки, уроки-конференции, продуктивные приемы, методы (ситуационные задачи, задания-решения коммуникативных задач, деловые игры, проблемные задания-упражнения, анкетирование, тестирование, кейс-стади, кейс-методы, метод «мозговой атаки», «снежный ком», метод P.R.E.S. и т. д.).

Педагогический процесс представляет собой организованное взаимодействие обучающего, обучаемого и условий такого взаимодействия, имеет свою структуру и функциональные компоненты. Педагогический процесс является специально организованным, целенаправленным и управляемым процессом взаимодействия педагога и обучающихся. Управление процессом формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинского колледжа предполагает создание условий, способствующих реализации поставленных целей. В исследованиях Андреева В.И., Найна А.Я., Яковлевой Н.М., Ипполитовой Н.В., Зверевой М.В., Куприянова Б.В., Дыниной С.А. и др. педагогические условия трактуются как совокупность мер, форм, методов, средств и материально-пространственной среды, направленных на эффективность функционирования педагогической системы [9].

Применительно к подходу и представлению педагогической технологии она представляет собой «совокупность психолого-педагогических установок, определяющих специальный набор и компоновку форм, методов, способов, приемов обучения, воспитательных средств; она есть организационно-методический инструментарий педагогического процесса», таким образом, представляет собой синтез форм и методов педагогического обучения, последовательно структурированная деятельность, применяемая по фазам формирования эмпатической коммуникативной компетенции. В случае каждого этапа был предоставлен определенный набор методов и приемов в соответствии с дидактическими правилами: от более мелкой информации до более обширной / сводной и более сложной информации; от элементарных навыков к более совершенным, от смоделированных моделей отношения и поведения к реальным. Таким образом, учащиеся, проходя путь от простого к сложному, формировали эмпатическую коммуникативную компетенцию и научились ее применять при общении с пациентами.

Образовательный процесс требует чередования технологий, применяемых на занятиях, активные методы обучения в виде деловой и ролевой игры являются практико-ориентированными и

способными создать ситуацию, приближенную к условиям профессиональной деятельности. Ученые Л.С. Выготский, Б.Д. Эльконин и др., указывают на важность педагогических ролевых игр, а также на их значимость в психическом развитии учащихся [8,16]. Принято различать следующие типы ролевых игр в соответствии с самостоятельностью участников, субъектами управления и их характером: коммуникативные ситуативно-ролевые игры и профессиональные (деловые) игры, имитирующие ситуацию трудовой деятельности персонажей. Коммуникативные ситуативно-ролевые игры ориентированы на формирование коммуникативных навыков в повседневном общении. Коммуникативные профессиональные (деловые) игры направлены на формирование коммуникативной компетенции в профессиональной деятельности. Ролевая игра в зависимости от коммуникативной цели представляет направленность обучающегося на конструирование своего речевого/неречевого поведения. Деловая игра включает воспроизведение предметного и социального профессионального содержания, конструирование моделей поведения будущей деятельности специалиста. Деловые игры помогают усваивать абстрактные, знаковые формы профессионального становления в процессе закрепления умений и навыков в профессиональных действиях. Сидоренко Е.В. отмечают, что в процессе деловой игры принципиальное значение приобретают представленные ниже методические положения [15]:

- наличие среды, адекватно воспроизводящей реалии будущей профессии;
- коллективная выработка и многовариантность решений;
- наличие четко определенной цели при выработке решений;
- групповое оценивание деятельности обучаемых (самостоятельная оценка конечного результата);
- факт управляемой эмоциональной напряженности группы.

К имитационным неигровым методам относится метод тренинга. Он способствует раскрытию и совершенствованию личностного потенциала, формированию чувств, эмоций, повышению компетентности в сфере делового и межличностного общения. С целью формирования эмпатической коммуникативной компетенции мы рекомендуем использовать метод тренинга в малых группах с использованием дискуссионного метода и ролевой игры.

Деятельность медицинских работников проходит в коллективе, поэтому учащиеся должны уметь социально адаптироваться, входить

в коллектив, выстраивать межличностные отношения с коллегами, пациентами и их родственниками. Групповая работа, во всех ее вариациях, играет важную роль при формировании эмпатической коммуникативной компетенции будущих медицинских работников. Она способствует развитию критического мышления, умению сотрудничать, согласованно взаимодействовать, принимать решения. Активизировать групповую работу можно следующими приемами: «Корзина идей», «Инсерт», «Мозговой штурм», «Составление кластера» и другими.

«Работа в микрогруппах»: учащиеся вместе работают над поставленной проблемой, после чего рассказывают о результатах группе. Такая форма организации работы способствует формированию коммуникативных навыков, активизирует познавательный интерес к предмету, дает возможность каждому учащемуся принять активное участие в решении поставленных задач, и учиться находить стиль общения, который приведет к быстрому выполнению заданий, сплоченной и слаженной групповой работе.

Эти методологические положения многогранно обосновывают наше исследование, сосредоточенное на формировании эмпатической коммуникативной компетенции медицинского работника.

Выводы

Таким образом, эмпатическая коммуникативная компетенция может быть сформирована в процессе обучения в организованных условиях социально ориентированной среды. В образовательном процессе должны быть включены компоненты, содержащие педагогические условия формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинских колледжей, способствующих повышению уровня их профессиональной готовности к будущей деятельности. Именно поэтому так важна целенаправленная работа по формированию профессиональной коммуникативной компетентности будущих медицинских работников посредством использования на учебных занятиях приемов и методов, развивающих навыки эффективной коммуникации. По мнению большинства исследователей, наличие развитой коммуникативной компетенции делает специалиста более успешным и востребованным. В медицинской деятельности она является качеством присущим успешному профессионалу

Подводя итоги можно сказать, что:

- эмпатия у врачей помогает им смягчить профессиональный стресс и предотвратить появление синдрома эмоционального выгорания;
- эмпатия очень эффективна в клинической практике, позволяет делать более точные диагнозы, лучше согласовывать и более эффективно планировать процесс лечения;
- из двух моделей терапии: уход и лечение, только интеграция обеих моделей в медицинское образование поможет повысить уровень эмпатии в лечении;
- эмпатия — один из важных компонентов этики ухода за больными и включена в первый «Кодекс по вопросам этики» Американской Медицинской Ассоциации;

на психодинамику эмпатии в клинических отношениях могут оказывать как положительное так и отрицательное влияние такие факторы как: идентификация, перенос и контрперенос, эффект «раненного врача»;

ухудшает качество клинических отношений чрезмерное вовлечение в эмоции пациента, т. е. симпатия;

- развитая эмпатия врачей помогает избегать технологического перекося во взаимоотношениях врача и пациента и предотвращает избыточные диагнозы при лечении.

Несколько факторов влияют на качество отношений врача и пациента. Некоторые из них повышают эмпатию. К ним можно отнести следующие:

- эффект плацебо, который помогает в трети клинических случаев, выражен сильнее, если существуют эмпатические отношения между врачом и пациентом;
- эмпатия — это способ аналитического слушания. Эмпатическое понимание может быть усилено распознаванием скрытых и произнесенных посланий через анализ невербальных знаков «глазом разума»,

усиливает эмпатию во взаимоотношениях врача и пациента знание социокультуральных особенностей;

эмпатия представляет собой особый вид общественной поддержки, оказывающий благоприятные воздействия в связке пациент-клиницист;

- развитию эмпатии во взаимоотношениях врача и пациента помогает знание границ личного пространства другого человека и соблюдение границ эмоциональной вовлеченности.

Невзирая на всю очевидную полезность эмпатии для больных, надо помнить о том, что это процесс взаимный и вовлекаемые в него врачи тоже получают свою выгоду, которая выражается в уменьшении стресса, истощения и улучшают самочувствие медика.

Библиография:

1. DeValck, C., Bensing, J., Bruynooghe, R., & Batenburg, V. Cure-oriented versus care-oriented attitudes in medicine. *Patient Education and Counseling*, 2001, №45, pag. 119-126.
2. Fenichel, O. *The psychoanalytic theory of neurosis*. New York: W. W. Norton 1945, p.485-486.
3. Kalliopuska M. The holistic model of empathy and its applications // 2-nd Eur. Congr. Psychol., Budapest, 8-12 July, 1991, p. 463.
4. Schwaber, E. Empathy: A mode of analytic listening. *Psychoanalytic Inquiry*, 1981, p. 357
5. Spiro, H. *The power of hope: A doctor's perspective*. New Haven: Yale University Press, 1998.
6. Waisman, M. Listening with the third ear in eczematous eruptions. *Medical Times*, 1996.
7. Арасланова, А.Т. Педагогические условия формирования культуры профессионального общения студентов медицинского колледжа / А.Т. Арасланова // Вестник Башкирского университета., 2007, № 2, с.125-129.
8. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. 5-е изд., испр. Москва: Лабиринт, 1999, с.352.
9. Дзилихова Л.Ф. Организационно-педагогические условия процесса самопознания студентов. Дисс. канд. пед. наук. Владикавказ, 2007, с. 169.
10. Доника А.Д. Профессиональный онтогенез: медико-социологические и психолого-этические проблемы врачебной деятельности. Изд. «Академия Естествознания», 2009. 202с.
11. Зуб М.А. Профессионально-нравственное воспитание студентов медицинского училища: методические рекомендации / М.А. Зуб. — Краснодар: Изд-во института им К.В. Российского, 2001, с. 32.
12. Иванюшкин, А.Я. История и этика сестринского дела: учебное пособие / А.Я. Иванюшкин, А.К. Хетагурова. Москва: ГОУ ВУНМЦ МЗ РФ, 2003, с. 320.
13. Коммуникативное мастерство медицинского работника: учебно-методическое пособие для обеспечения элективного курса /

Авторы-составители: А.Ф. Амиров, О.В. Зайкина. Уфа: Башгос-медуниверситет, 2003, с.87.

14. Островская, И.В. Медсестра и пациента: общение для обмена полезной информацией / И.В. Островская // Медицинская сестра. 2000, № 6, с. 31-33.
15. Сидоренко Е.В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е.В. Сидоренко. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 208 с.
16. Эльконин, Д.Б. Некоторые аспекты психического развития в подростковом возрасте. // Психология подростка: хрестоматия; сост. Ю.И. Фролов. – Москва: Российское пед. Агенство, 2007, с. 525.

Date despre autor:

Ксения БАНУЛ, Докторант, Докторской школы «Педагогические Науки» КГПУ «Ион Крянгэ» (г. Кишинев, Молдова)

Email: banulksenia@gmail.com

BIBLIOTECA PUBLICĂ – CENTRU DE DEZVOLTARE A INTELIGENȚEI ȘI DISEMINARE A VALORILOR

Maria CIOCANU-COTOROBAI

Rezumat

Biblioteca publică teritorială este focarul principal de dezvoltare culturală și spirituală în localitățile rurale datorită faptului că ea atrage la lectura documentelor diferite grupuri de locuitori.

Fondurile bibliotecilor publice teritoriale lasă de dorit deoarece de multe ori ele se completează doar din donații, nu și sistematic, ceea ce duce la necorespunderea lor intereselor cititorilor/utilizatorilor. Acest fapt contribuie la scăderea circulației fondurilor.

În bibliotecile publice teritoriale activează mai mult persoane specializate în alte domenii și cu studii medii generale. Este necesar ca în bibliotecile publice teritoriale să activeze preponderent persoane specializate în biblioteconomie și științele comunicării, pentru a ridica eficiența acestor instituții.

Este necesar ca administrația publică locală să acorde o atenție mai mare bibliotecilor din subordine, atrăgând la finanțarea lor și întreprinderile și asociațiile agricole teritoriale.

Cuvinte-cheie: *bibliotecă publică teritorială, bibliotecă națională, cititori/utilizatori, date statistice, document tradiționale, documente electronice,*

digitalizare, valoarea bibliotecii, Internet, circulația fondurilor, lectură, personalul bibliotecilor, administrația publică locală.

PUBLIC LIBRARY – CENTER FOR DEVELOPMENT OF INTELLIGENCE AND DISSEMINATION OF VALUES

Summary

The territorial public library is the main focus of cultural and spiritual development in rural localities due to the fact that it attracts different groups of residents to read documents.

The funds of territorial public libraries leave much to be desired because they are often replenished only from donations, not systematically, which leads to their non-compliance with the interests of readers/users. This fact contributes to the decrease in the circulation of funds.

More people specialized in other fields and with general secondary education work in territorial public libraries. It is necessary that the territorial public libraries mainly employ people specialized in librarianship and communication sciences, in order to increase the efficiency of these institutions.

It is necessary for the local public administration to pay more attention to subordinate libraries, attracting to their financing also enterprises and territorial agricultural associations.

Keywords: *territorial public library, national library, readers/users, statistical data, traditional document, electronic documents, digitization, Internet, circulation of funds, reading, library staff, local public administration.*

Fără bibliotecă nu există civilizație.

Ray Bradbury

Bibliotecile publice teritoriale sunt un element structural de valoare al câmpului cultural-informațional și de cunoaștere. Atunci când omul are nevoie să se documenteze în profunzime, să identifice informația ce-l vizează, el ține calea spre o bibliotecă unde poate găsi documentele necesare pe suport tradițional ori electronic.

Bibliotecile publice teritoriale din țara noastră, care trece de la o criză la alta, se află adesea într-o situație precară, altele sunt pe cale de dispariție. Mai bine putem observa acest proces din tabelul 1.

Tabelul 1. Dinamica dezvoltării bibliotecilor publice teritoriale (1).

Anii	2000	2016	2020	2021
Numărul de biblioteci	1419	1343	1319	1305

Putem observa că numărul bibliotecilor este în scădere. De regulă, sunt în dispariție bibliotecile din satele/localitățile mici, trecute încă în secolul trecut în categoria celor lipsite de perspective. Observând această situație, ne-am interesat cum se dezvoltă casele de cultură și căminele de cultură (ultimele sunt specifice pentru satele mai mici). Într-adevăr, situația este aceeași. Dacă în anul 2000 erau atestate 1245 case și cămine de cultură, în anul 2021 deja existau numai 1194 de unități. Comparând cu numărul de comune/sate, care sunt în total – 1574 (dintre ele 660 sunt subordonate comunelor) (1, p. 119), putem conchide că destul de multe localități rurale au rămas fără nici o instituție culturală.

Trebuie să menționăm că, de regulă, bibliotecile din comune plasau periodic cărți în căminele culturale și deserveau populația în anumite zile și ore. Acum locuitorii acestor sate mici au rămas constrânși total din punct de vedere cultural, deși au aceleași drepturi cetățenești cu cei din localitățile mai mari. Într-o epocă a cunoașterii, constatăm că în localitățile noastre rurale resursele civilizatoare sunt în proces de scădere. Situația este revoltătoare. Ea ar fi necesar să fie discutată de administrația publică locală, de Guvern, respectiv, de Ministerul Culturii. Oamenii pleacă din țară nu doar din cauza lipsei de bani, dar și din cauza lipsei unei infrastructuri corespunzătoare timpului. În acest sens, am mai menționa că a venit timpul ca organele abilitate să propună Biroului Național de Statistică să introducă (periodic) în Anuarul Statistic tabeluri care să cuprindă sistematizarea localităților rurale în dependență de numărul de locuitori și de numărul de instituții culturale din acestea. Faptul ar ușura orientarea administrației publice de diferite niveluri în infrastructura cultural-spirituală pentru a lua decizii mai rapide în favoarea dezvoltării ei.

Biblioteca publică contemporană nu poate fi înlocuită cu concurentul său principal - Internetul, deși acesta are rețele sociale și alte servicii. Deosebirea esențială a bibliotecii rezidă în atitudinea individuală și de grup față de cititorii/utilizatorii săi, care beneficiază de ghidaj prin oceanul informațional. Tododată, biblioteca organizează discuții cu cei mai vizati cititori din diferite domenii ale culturii, artei, literaturii, științei și prestarea serviciilor specifice persoanelor nevoiașe, altor grupuri sociale etc., contribuind la dezvoltarea inteligenței și la folosirea rațională a timpului liber.

Activitatea bibliotecilor publice teritoriale este ghidată de bibliotecile naționale: Biblioteca Națională a Republicii Moldova și Biblioteca Națională pentru Copii "Ion Creangă". Aceste biblioteci, fiecare reieșind din specificul său, dezvoltă diferite strategii de

perfecționare a activității bibliotecare. Printre cele principale vom enumera următoarele strategii:

- de modernizare a bibliotecilor publice;
- de digitalizare a fondurilor de documente;
- de prestare a serviciilor electronice;
- de diversificare a serviciilor de bibliotecă;
- de cercetare a activității bibliotecare;
- de comunicare în situații de criză;
- de atragere a populației spre lectură;
- de dezvoltare a publicității documentelor tradiționale și electronice;
- de perfecționare și de evaluare a cadrelor;
- de editare a materialelor metodologice și informaționale etc.

Un rol decisiv l-au avut Bibliotecile Naționale în perioada de pandemie Covid-19, când bibliotecile au fost instantaneu izolate de cititorii săi. Bibliotecile Naționale au orientat bibliotecile publice referitor la modul cum să utilizeze mass-media, inclusiv internetul, pentru satisfacerea intereselor reale și potențiale ale utilizatorilor și a locuitorilor din raza lor de activitate.

Bibliotecile Naționale, precum putem observa din această descriere succintă, realizează o muncă enormă atât pentru cititorii/utilizatorii săi, cât și pentru bibliotecile publice teritoriale din țară. În afară de aceasta, Biblioteca Națională pentru Copii "Ion Creangă" acordă suport metodologic și bibliotecilor gimnaziale și liceale. Aici considerăm important să atragem atenția guvernării că cea mai mare și valoroasă bibliotecă publică a țării - Biblioteca Națională a Republicii Moldova (BNRM) este într-o stare avariata. Ea nu poate să-și întrețină calitativ fondurile de documente, nu dispune de suprafețele necesare pentru deschiderea lor în fața cititorilor /utilizatorilor. Se cunoaște, că foietarea unui document determină valoarea lui pentru o persoană concretă, iar cei ce frecventează biblioteca nu au această posibilitate deoarece lipsește accesul liber la fonduri. Totodată, această lacună se răsfrânge negativ asupra circulației fondurilor de documente și a intereselor cititorilor/utilizatorilor (mai cu seamă a intereselor conexe).

Fondurile bibliotecilor publice teritoriale și cititorii/utilizatorii săi

Valoarea bibliotecii publice teritoriale este determinată și de valoarea fondurilor de documente ce le conține pe suport tradițional și electronic, și de circulația lor, de indicii de lectură, de calitatea serviciilor informaționale, cognitive și hedonice, de capacitatea ei de a atrage la lectură populația locală.

Calitatea relativă a fondurilor de documente ale bibliotecilor publice teritoriale și circulația lor în dinamică o putem vedea în tabelul 2.

Tabelul 2. Dinamica dezvoltării fondurilor și circulația lor (1, 2,3.8).

Anii	2005		2015		2019		2021	
	1	2	1	2	1	2	1	2
	Total fonduri de documente	inclusiv în limba română	Total fonduri de documente	inclusiv în limba română	Total fonduri de documente	inclusiv în limba română	Total fonduri de documente	inclusiv în limba română
Fonduri de documente	14985,9	7199,1	16585,2	8122,4	199,4	157,2	15377,8	7902,4
Circulația fondurilor	0,9	-	1,0	-	0,4	-	0,5	-

Datele statistice demonstrează că bibliotecile publice teritoriale au avut o perioadă de criză în suplinirea fondurilor. Majoritatea documentelor din perioada sovietică nu mai corespundeau timpului din punct de vedere politic, științific ori lingvistic. Era necesară excluderea literaturii învechite cu documente în limba română cu alfabet latin, ceea ce au realizat treptat bibliotecile publice teritoriale; observăm că situația s-a îmbunătățit în ultimii ani.

Aceasta este o descriere a situației generale, cea particulară însă este destul de precară. În rapoartele analitice anuale ale bibliotecilor raionale se menționează că unor biblioteci administrația publică locală nu le acordă bani pentru achiziții (ex.: 9, p. 10 biblioteci din r-nul Strășeni) (10, p.10), ori acestea își completează fondurile din donații (10). Donațiile nu întotdeauna completează lacunele structurale ale fondului de documente, fie nu se potrivesc cu necesitățile și interesele cititorilor/utilizatorilor. Ele pot forma un nucleu de literatură care nu își gasește solicitantul, cea ce contribuie la scăderea indicelui de circulație al fondurilor de documente.

Administrația publică locală care nu are în teritoriu agenți economici puternici adună puține venituri și mecanic ”taie” din finanțările destinate culturii, deși în *Legea cu privire la biblioteci* (8) se stipulează că

administrația publică anual alocă mijloace financiare pentru procurarea a minimum 50 titluri de documente la 1000 de locuitori. Acest fapt se produce fiindcă nimeni **real** nu este responsabil de îndeplinirea prevederilor legii, deși numărul de titluri indicat anterior este foarte mic. Conform datelor Biroului Național de Statistică, în țara noastră se editează anual peste 2000 de titluri (8, p.196) .

Cheia succesului și rolul semnificativ al bibliotecilor publice în comunitate se determină nu atât prin manifestările publice care trebuie să se axeze pe documentele deținute ci, în special, prin numărul de cititori/utilizatori atrași spre lectură și prin intensitatea lecturii. Situația în acest aspect al activității bibliotecare o putem observa din tabelul 3.

Tabelul 3. Dinamica creșterii numărului de cititori/utilizatori activi (mii) și vizitatori virtuali (2,3,6,10)

Cititori/ utilizatori	2004	2015	2017	2019	2021
Utilizatori activi	627,5	632480	810,2	785,2	623,3
inclusiv copii	315,4	301047	355,9	343,7	292,2
Intrări total	-	6040887	7821. 3	7203,7	4851,7
inclusiv copii		3548109	4470,0	4270,3	2899,0
Vizite virtuale	-	693175	1595,5	1298,3	1510,2
Vizitatori virtuali	-	-	828,3	816,5	1079,6

Analiza statistică demonstrează că numărul de cititori nu s-a mărit evident pe parcursul mai multor ani. Motive sunt mai multe. Printre cele principale pot fi:

- fondurile de documente care nu corespund intereselor și necesităților cititorilor/utilizatorilor;
- personalul bibliotecilor din comune/sate au o pregătire mai mult generală decât specială;

- exodul populației, de obicei, cu studii mai bune și mai tinere, mai active din punct de vedere social și cultural;
- se cere o muncă mai individualizată cu cititorii/utilizatorii reali, cât și cu cei potențiali;
- administrația publică locală nu întotdeauna are în atenția sa situația instituțiilor culturale.

Este îmbucurător faptul că s-a mărit numărul de vizite virtuale și de vizitatori virtuali ai bibliotecilor. Utilizatorii de Internet încearcă să găsească informația necesară, însă nu se cunoaște în ce măsură intereseul lor este satisfăcut, deoarece bibliotecile publice teritoriale dețin puțină informație electronică. Totuși, trebuie să menționăm că bibliotecile publice teritoriale și-au îmbunătățit activitatea. Ele încearcă să aducă cititorul în bibliotecă, ca acesta să fie și utilizator virtual al surselor electronice, care se găsesc în sistemul electronic al bibliotecilor Republicii Moldova și în cel global. În această situație, bibliotecarul trebuie să cunoască adresele și structura documentară a fondurilor digitale. Astfel, cititorul/utilizatorul nevizat, fără consilierea bibliotecarului-bibliografului, se orientează mai greu atât în informația locală, cât și în cea globală. Din această cauză, în prezent se cere și o pregătire atât tradițională, cât și electronică/digitală solidă a bibliotecarilor.

Bibliotecarul – busola de orientare în structura informațională tradițională și digitală

Succesul sau insuccesul activității bibliotecilor publice depinde de calitatea personalului ce activează în ele. Bibliotecarul este un descoperitor de căi informaționale și al cititorilor/utilizatorilor cărora ele se potrivesc. De la bibliotecarul contemporan care activează în biblioteci publice se cer cunoștințe universale, în același timp și cunoașterea tehnologiilor noi care pot fi aplicate în biblioteci.

Situația cu personalul care activează în biblioteci poate fi observată din tabelul 4.

Tabelul 4. Dinamica dezvoltării cadrelor din bibliotecile publice teritoriale.(2,3,10).

Anul	2004			2016			2021		
	Total	Inclusiv cu studii speciale		Total	Inclusiv cu studii speciale		Total	Inclusiv cu studii speciale	
		superioare	medii		superioare	medii		superioare	medii
Personalul bibliotecilor	1820	377	872	1562	335	573	2053	430	396

Datele statistice arată că personalul bibliotecilor pe parcursul a aproape douăzeci de ani, deși puțin, dar a crescut. În cea ce privește personalul de specialitate, acesta în raport cu cel general s-a micșorat evident. Dacă în anul 2004, în bibliotecile publice teritoriale erau 68, 6 % de specialiști în domeniu, apoi în anul 2021 ei deja constituiau numai 40, 2 %.

Nu excludem că în societate s-a creat impresia că în biblioteci poate activa oricine care are cel puțin studii medii generale. Nu putem să nu amintim că pe parcursul timpului, în biblioteci într-adevăr au activat și mari scriitori, și cercetători/savanți din diferite domenii ale științei și culturii. În biblioteca publică contemporană, totuși, este necesar să aciveze preponderent specialiști din domeniul *biblioteconomiei și științelor comunicării* (BȘC). Persoanele din alte domenii (ori cu studii generale) care doresc să activeze în biblioteci ar fi cazul să se specializeze în BȘC, căpătând astfel a doua profesie. Ce-i drept, pentru ca să se realizeze acest fapt, se cer elaborate programe de învățământ diferențiate. De exemplu, un specialist în domeniul filologiei are o pregătire literară și unele cunoștințe din alte domenii socio-umane. Deci, el ar avea nevoie de un program care ar include cunoștințe în domeniul BȘC și digitalizare cu aplicare la biblioteci. Pentru cei care sunt specializați în domeniul tehnicii, desigur, va fi nevoie de un alt program ș.a.m.d.

În prezent, administrația publică locală ar putea să adere la pregătirea cadrelor din domeniu cu ajutorul programului dual de pregătire al cadrelor lansat în Republica Moldova, având în acest proces suportul antreprenorilor care în structura asociațiilor nu dispun de biblioteci.

Încheiere

Succinta analiză factologică efectuată ne permite să formulăm următoarele concluzii.

Biblioteca publică, indiferent de localitatea unde se află, fiind înzestrată cu documentele necesare (pe suport tradițional și electronic), poate oferi o bază calitativă de dezvoltare a inteligenței.

Diseminarea documentelor se realizează printre diferite grupuri de cititori/utilizatori. Principalele sunt formate de cei tineri, copii și adolescenți. Totodată, este important de a lărgi diseminarea documentelor printre grupurile de vârstnici.

Cititorul/utilizatorul contemporan nu citește mai puțin decât în trecut. Astăzi el citește mult mai mult, doar că utilizează tot mai mult pentru dezvoltarea profesională și spirituală documente pe suport electronic. În acest context, subliniem că, în Anuarul Statistic al Biroului Național de

Statistică din Republica Moldova este necesar să fie introduse și date despre digitalizarea fondurilor de documente, despre serviciile digitale și utilizarea lor, pentru ca volumul activității bibliotecilor să fie reflectat corect, altfel, se poate crea impresia că ele activează ca și în secolul trecut.

Bibliotecarul este figura centrală a bibliotecii. El este cel care formează/determină imaginea ei și asigură calitatea serviciilor oferite de bibliotecă.

Bibliotecile publice teritoriale, beneficiind de suportul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova și a Bibliotecii Naționale pentru Copii "Ion Creangă", pot contribui la apropierea mai rapidă a cititorilor/utilizatorilor contemporani de valorile naționale și cele europene.

Bibliotecile publice teritoriale în tandem cu autoritățile publice locale, cu întreprinzătorii, pot obține rezultate importante în atragerea populației spre perfecționarea cunoștințelor profesionale, cunoștințelor din domeniul științei și culturii generale.

Este necesar ca administrația publică locală să acorde o atenție mai mare bibliotecilor din subordine, atrăgând la finanțarea lor, la completarea fondurilor și întreprinderile și asociațiile agricole teritoriale.

Cultura unui popor poate fi măsurată și prin numărul și calitatea bibliotecilor, prin populația atrasă spre lectură.

Bibliografie

1. Anuarul statistic al Republicii Moldova 2022, Chișinău, 2022, p.196-197.
2. Bibliotecile publice din Republica Moldova: situații statistice 2003-2004, Chișinău, 2006, Tab. 1-4.
3. Bibliotecile publice teritoriale din Republica Moldova 2015-2016, Tab. 1, 2, 3, 5,
4. Sistemul național de biblioteci din Republica Moldova: studiu statistic 2020-2021, Chișinău, 2023.
5. Sistemul național de biblioteci din Republica Moldova: studiu statistic 2017-2019, Chișinău, 2020.

Surse electronice

6. Date statistice privind activitatea sistemului național de biblioteci în anii 2017-2019. Disponibil:
<http://www.bnrm.md/files/accesDedicat/Date%20statistice%20comparative%20privind%20activitatea%20Sistemului%20Na%C8%9Bional%20de%20Biblioteci%20%C3%AEn%20anii%202017-2019.pdf>

7. Date statistice privind activitatea sistemului național de biblioteci 2020-2021. Disponibil:
<http://www.bnrm.md/index.php/profesional/statistica/statistica-de-biblioteca>
8. *Legea cu privire la biblioteci* nr. 160 din 20.07.2017. Disponibil:
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133348&lang=ro#
9. Raport analitic privind activitatea bibliotecilor publice teritoriale din raionul Strășeni în anul 2022. Strășeni, 2023. Disponibil:
<http://moldlis.bnrm.md/bitstream/handle/123456789/1690/raport%202022%20BPR%20M.Sadoveanu%20Str%c4%83%c8%99eni.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
10. Date statistice privind activitatea bibliotecilor publice teritoriale din Republica Moldova în anii 2017-2021. Disponibil:
<http://bnrm.md/files/accesDedicat/Date%20statistice%20comparative%20privind%20activitatea%20bibliotecilor%20publice%20teritoriale%20din%20Republica%20Moldova%20%C3%AEEn%20anii%202017-2021.pdf>
11. Bibliotecile publice teritoriale din raionul Drochia în anul 2021. Raport analitic anual. Drochia, 2022. Disponibil:
<http://moldlis.bnrm.md/bitstream/handle/123456789/1511/DROCHIA%20Raport%20analitic%20anual%202021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Date despre autor:

Maria CIOCANU-COTOROBAI, dr., conf.univ.

email: maria-ciocanu@mail.ru

ETHICAL ASPECTS OF INFORMATION MANAGEMENT IN MEDICINE

Liviu BEZU

Rezumat

Chiar dacă farmacistul ca și orice lucrător medical este obligat să păstreze confidențialitatea informațiilor referitoare la pacienți, obținute în cadrul activității sale profesionale, activitatea în cadrul farmaciilor comunitare prin specificul său poate crea unele impedimente în această direcție. Pentru îmbunătățirea calității serviciului farmaceutic este imperativ de a nu neglija respectarea confidențialității având ca reper cadrul legal și normele etice a acestei activități. Adaptarea activității farmaciilor

comunitare la evoluția permanentă a cerințelor față de economia de piață generează un șir de provocări care merită a fi analizate din punct de vedere etic și legal.

Abstract

Even if the pharmacist, like any other medical worker, is obliged to maintain the confidentiality of information regarding patients, obtained within the framework of his professional activity, the activity within community pharmacies by its specificity may create some impediments in this direction. In order to improve the quality of the pharmaceutical service, it is imperative not to neglect the respect for confidentiality, having as benchmarks the legal framework and the ethical norms of this activity. Adapting the activity of community pharmacies to the permanent evolution of the requirements of the market economy generates a series of challenges that deserve to be analyzed from an ethical and legal point of view.

Keywords: confidentiality, community pharmacy, patient, confidențialitate, farmacie comunitară, pacient.

În cadrul activității farmaciei comunitare apar o serie de provocări privind respectarea confidențialității informației despre pacient. Cadrul legal, atât legislația națională cât și regulamentele adoptate de organizațiile internaționale, reglementează conduita farmacistului în privința procesului prelucrării datelor personale ale pacientului. Organizațiile internaționale ale farmaciștilor, cum ar fi și Federația Farmaceutică Internațională (FIP), au stabilit standarde în ceea ce privește respectarea confidențialității informației despre pacient. Standardele menționate obligă farmaciștii să protejeze informația despre pacient împotriva dezvăluirii neautorizate a acesteia, să păstreze confidențialitatea informației despre pacient și să obțină consimțământul pacientului înainte de a o dezvălui [1]. În unele cazuri, dezvăluirea neautorizată a informației despre pacient poate fi considerată o infracțiune. Legislațiile naționale la rândul lor pot stabili și sancțiuni împotriva celor care nu respectă aceste regulamente [2].

Cadrul legal, totuși, nu prevede și unele detalii specifice în practica comunicării pacient-farmacist. Este posibil ca unii angajați ai farmaciei să nu înțeleagă pe deplin importanța confidențialității informației cu privire la pacient sau obligațiile legale și etice care derivă din aceasta. Farmaciile pot fi medii aglomerate și cu ritm rapid, ceea ce poate crea dificultăți personalului farmaciei se asigure întotdeauna modul privat al conversațiilor cu pacienții. Sunt cazuri că unele farmacii nu au câte o zonă specială/privată în care pacienții pot avea conversații confidențiale cu personalul farmaciei, ceea ce poate face dificilă respectarea confidențialității. De asemenea, este posibil ca personalul farmaciei să nu fie instruit suficient cu privire la respectarea confidențialității informației

despre pacient sau de manipulare a informațiilor sensibile. Astfel, farmaciile pot fi proiectate în așa mod, încât să includă o zonă specială de consultație în care pacienții pot vorbi cu farmacistul în privat. Acest lucru poate ajuta la prevenirea situației în care alți clienți să poată auzi informații sensibile. Există posibilitatea ca cineva din cei care sunt prezenți în apropiere să audă o conversație între un pacient și farmacist, aceasta poate fi un impediment în respectarea confidențialității, devenind motivul pentru care este important ca farmaciile să ia măsuri pentru a preveni auzirea conversațiilor între farmacist și pacient de către o parte terță. O astfel de măsură ar fi amenajarea unei zone private de consultanță sau folosirea sticlei pentru izolarea fonică sau chiar dispozitive generatoare de zgomot alb. Toate aceste măsuri pot fi utile mai ales în cazul în care în farmacie activează doar un singur farmacist. Acesta, de asemenea, poate coborî vocea și poate vorbi în liniște pentru a se asigura că conversația nu poate fi auzită de alții. Farmacistul poate folosi discreția în discuțiile despre informațiile sensibile, cum ar fi evitarea folosirii numelui pacientului sau utilizarea cuvintelor sau expresiilor codificate pentru a se referi la anumite medicamente sau afecțiuni medicale. Dacă conversația este deosebit de sensibilă, farmacistul poate propune o „programare” - o întâlnire cu pacientul la o dată ulterioară, când va fi posibilă o conversație mai privată. Farmacistul poate furniza pacientului informații în scris, cum ar fi un ghid de medicamente sau o broșură, pe care pacientul le poate consulta în privat. Dacă este posibil, farmacistul se poate poziționa pe sine sau pe pacient într-un mod care să creeze o barieră fizică între ei și ceilalți prezenți în farmacie, cum ar fi poziționarea într-un unghi diferit față de alte persoane prezente sau folosind un perete despărțitor sau un ecran. Deși ar fi ideal să existe o cameră privată ca în cazul comunicării medic-pacient, luarea acestor măsuri propuse mai sus pot ajuta la respectarea confidențialității informației despre pacient chiar și în situațiile în care nu există o zonă separată pentru conversații confidențiale sau în farmacie este disponibil doar un singur farmacist. Oricare ar fi măsurile luate pentru a depăși această problemă, ele trebuie să se găsească și într-un cadru legal, nu numai ca recomandări ale unui ghid deoarece necesită un anumit cost financiar din partea agentului economic și atenție sporită/deosebită din partea farmacistului pentru pacient. [3] [4].

Prelucrarea informației sensibile privind starea de sănătate a pacientului necesită o instruire a personalului farmaciei cu privire la confidențialitate: personalul farmaciei ar trebui să fie instruit cu privire la importanța păstrării confidențialității și la modul de a gestiona situațiile în care informațiile sensibile sunt discutate într-un spațiu public. De

asemenea, acesta ar trebui să fie instruit și cu privire la modul de comunicare cu pacienții într-un fel care este discret și respectuos.

Datele cu privire la starea de sănătate, medicația sunt accesibile și operatorilor sistemelor de supraveghere a securității care prelucrează informația stocată video sau audio. Utilizarea camerelor de supraveghere în farmacii poate fi un instrument util pentru prevenirea furtului și pentru asigurarea siguranței atât a personalului, cât și a clienților. Cu toate acestea, dacă aceste camere înregistrează și audio, ar putea ridica îngrijorări cu privire la confidențialitatea informației despre pacient. Dacă farmacia are camere de securitate care cu înregistrare audio, pacienții ar trebui informați despre acest fapt și să li se ceară să-și dea acordul pentru ca conversațiile lor să fie înregistrate. De asemenea, ar trebui să fie afișate semne pentru a informa clienții farmaciei că are loc înregistrarea audio și de ce aceasta este necesară. Farmaciile ar trebui să aibă proceduri bine stabilite pentru a se asigura că orice înregistrare audio realizată în farmacie este utilizată numai în scopuri legitime, cum ar fi menținerea securității și siguranței sau pentru controlul și îmbunătățirea calității serviciului farmaceutic. Aceste înregistrări ar trebui să fie stocate în siguranță și accesate numai de personalul autorizat cu un scop legitim.

Utilizarea înregistrărilor audio într-o farmacie ar trebui să fie considerată o excepție de la cerințele obișnuite de confidențialitate și ar trebui implementată numai după o analiză atentă a potențialelor beneficii și riscuri și cu oferirea unor garanții adecvate pentru a proteja confidențialitatea informației cu privire la pacient. Aceasta include stocarea în siguranță a informațiilor despre pacient, partajarea informațiilor doar cu cei care au legitim necesitatea de a o cunoaște, obținerea consimțământului pacientului înainte de a partaja informații și luarea de măsuri pentru a preveni accesul neautorizat la informațiile despre pacient. Pacienții trebuie informați în prealabil despre faptul că conversația cu farmacistul va fi înregistrată video și chiar audio, iar la cerința acestuia să fie oprită.

Utilizarea dosarelor electronice cu privire la starea de sănătate a pacientului, a dispozitivelor mobile și a altor tehnologii poate crea noi oportunități pentru încălcarea confidențialității privind starea pacienților, dacă nu sunt securizate corespunzător.

Aparent o parte din responsabilitate de a evita situațiile analizate cade pe umerii pacientului pentru că există posibilitatea ca acesta să aleagă farmacia și momentul în care acesta va apela la serviciile farmacistului evitând astfel unitățile aglomerate. Farmacistul poate să încurajeze pacienții să se expună față de propriile preferințe astfel, având un rol în

menținerea confidențialității, relatând dacă se simt inconfortabil să discute despre informații sensibile într-un spațiu public. Personalul farmaciei ar trebui să încurajeze pacienții să-și exprime preocupările și să ofere opțiuni alternative de consultare, dacă este necesar. Personalul farmaciei ar trebui, de asemenea, să fie instruit să gestioneze situațiile în care conversațiile sunt auzite și să ia măsuri pentru a se asigura că intimitatea pacientului este protejată. Aceasta poate include scuzele față de pacient, explicarea pașilor pe care farmacia le ia pentru a preveni răspândirea ulterioară a informației confidențiale și oferirea de opțiuni alternative de consultare, dacă este necesar.

În cele din urmă, păstrarea confidențialității ajută la consolidarea încrederii între pacienți și furnizorii de servicii medicale, inclusiv farmaciștii. Respectarea confidențialității informației despre pacienți este esențială pentru construirea unei relații puternice și de încredere între farmaciști și pacienții acestora. Atunci când pacienții simt că informațiile lor personale și medicale sunt tratate cu grijă și respect, este mai probabil să se simtă confortabil să discute probleme sensibile cu farmacistul și să caute sfaturi și sprijin necesar [5]. Respectarea confidențialității ajută, de asemenea, la asigurarea că pacienții primesc îngrijirea adecvată și personalizată, deoarece farmaciștii sunt mai competenți să le înțeleagă istoricul medical, medicamentele pe care le mai administrează și alte informații importante. Acest lucru poate ajuta la prevenirea erorilor în medicație, la asigurarea faptului că pacienții primesc medicamentele și dozele potrivite și la minimizarea riscului de reacții adverse la medicamente. Respectarea confidențialității informației despre pacient este o obligație legală și etică pentru profesioniștii din domeniul sănătății, inclusiv pentru farmaciști. Nerespectarea confidențialității poate duce la consecințe juridice și profesionale, precum și prejudicierea încrederii și reputației farmaciei și a personalului acesteia.

Referințe bibliografice:

1. The legal and regulatory framework for community pharmacies in the WHO European Region. În: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/326394/9789289054249-eng.pdf> (accesat 16.04.2023).
2. Professional standards and guidance for patient confidentiality. În: https://www.psni.org.uk/wp-content/uploads/2012/09/StandardsonPatientConfidentialityrevise_d24feb2016.pdf (accesat 16.04.2023).

3. Legea cu privire la activitatea farmaceutică. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=88771&lang=ro (accesat 20.04.2023).
4. LEGEA farmaciei nr. 266 din 7 noiembrie 2008. În: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/204066> (accesat 20.04.2023).
5. <https://www.pharmacytimes.com/view/can-a-patient-sue-a-pharmacist-for-violating-hipaa> (accesat 21.04.2023).

Date despre autor:

Liviu BEZU, asistent universitar

Catedra Filosofie și bioetică , Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu"

Email: liviu.bezu@usmf.md

ABILITĂȚILE ȘI COMPETENȚELE TRANSFERABILE: CERINȚĂ ȘI PROVOCARE ÎN PROFILUL VIITORULUI SPECIALIST

Elena GOGOI, Cristina LAZARIUC

Rezumat

Sistemul educațional, inclusiv, ingineresc, este centrat pe formarea capitalului uman competent și competitiv pe piața muncii, aliindu-și, astfel, procesul de instruire la progresele tehnologice. Drept urmare, la fundamentul competențelor profesionale care pot răspunde la provocările secolului XXI, sunt plasați trei piloni esențiali: cunoștințe, abilități și atitudini. Totodată, noile imperative ale pieței muncii accentuează importanța competențelor/abilităților transferabile care sunt dezvoltate în cadrul învățării experiențiale. Cu cât mai rapid tinerii vor conștientiza importanța dezvoltării inteligenței sociale, cu atât mai mare impact vor avea în construirea unui viitor sustenabil.

Cuvinte cheie: *sistem educațional, abilități și competențe transferabile, carieră, învățământ ingineresc, piața muncii, dezvoltare personală și profesională.*

Introducere

Un sistem de educație se dezvoltă în interdependență de structura societății în care funcționează. Școala ingierească face eforturi colosale pentru a pregăti un capital uman competent și competitiv pe piața muncii, aliindu-și astfel, procesul de instruire la progresele tehnologice. Este bine cunoscut faptul că inginerii, fiind considerați specialiștii care dintotdeauna au provocat schimbările în societate, sunt cei care reinventează noile

tehnologii pentru a facilita îmbunătățirea condițiilor de viață și progresul științific. Iar pentru ca aceste transformări să fie centrate spre binele societății, este necesar ca pe parcursul întregului proces de formare profesională, profesorul să asigure un cadru propice, în care studenții în inginerie, pe lângă acumularea cunoștințelor specifice domeniului, să dobândească abilitățile necesare dezvoltării atitudinilor potrivite, în raport cu intențiile lor. Toate acestea împreună vor forma la viitorii ingineri o viziune de ansamblu asupra lumii, facilitând conștientizarea de către aceștia a responsabilității sociale pe care o poartă, în condițiile în care intențiile, obiectivele, aspirațiile și ambițiile lor profesionale trebuie să fie conștiente și să nu pună în pericol/să nu pericliteze bunăstarea socială și viața nimănui. La fel, ei trebuie să conștientizeze că timpul și resursele puse la dispoziția noastră, sunt limitate, iar procesul de studii și formare profesională continuă este nu doar o oportunitate, ci și o responsabilitate, atât personală, cât și a întregii societăți. Or, de felul în care sunt instruiți studenții, astăzi, depinde felul în care vor acționa viitorii ingineri, mâine.

Altfel spus, schimbările produse de viitorii specialiști (ingineri) dictează și calitatea vieții noastre. Iar pentru crearea unei sinergii între cunoștințe, abilități și atitudini, se impune, în educația inginerescă, o abordare diferită de cea din trecut, una care va satisface necesitățile absolvenților noștri în pregătirea lor pentru o inserție mai reușită în câmpul muncii și în societate, dar și pentru a corespunde rigorilor secolului XXI. În acest sens ne propunem, să evidențiem specificul profilului viitorului specialist, pornind de la noile imperative ale pieței muncii și să argumentăm necesitatea reevaluării competențelor/abilităților non-tehnice ca competențe/abilități transferabile care asigură competitivitatea noilor specialiști.

Educația inginerescă: specific și tendințe

Provocările secolului XXI și cerințele față de viitorii ingineri necesită regândirea metodelor de predare-învățare în științele ingineresti. Universitatea trebuie să facă față acestor provocări, pentru a ține pasul cu procesele de schimbare. Acum două decenii, diverși cercetători susțineau că profilurile absolvenților în inginerie necesită a fi conturate în jurul dezvoltării a trei piloni esențiali, reprezentați în figura 1: *cunoștințe, abilități și atitudini* [1], considerați fundamentul competenței profesionale.

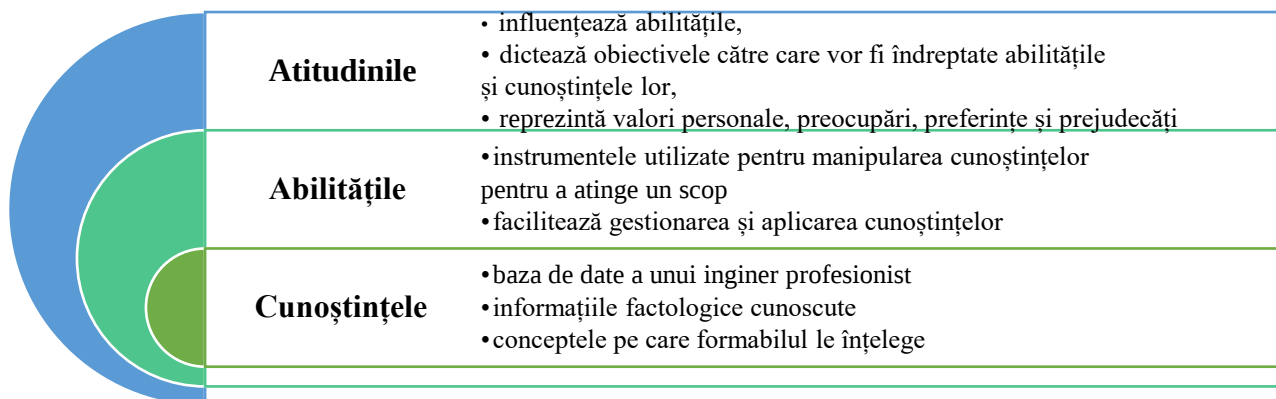

Figura 1. Pilonii profilului unui absolvent competent [Ibid.]

Cu privire la procesul de dobândire a cunoștințelor, secolul XXI se dovedește a fi extrem de ofertant în materie de informații, resurse și platforme de învățare gratuite și accesibile non-stop, fapt care oferă posibilitatea ca studentul să studieze și să utilizeze orice conținut, oricând dorește de pe orice platformă. Incontestabil este și faptul că discipolii noștri se dovedesc a fi mai abili la gestionarea tehnologiilor pentru a dobândi cât mai multe cunoștințe. Pe de altă parte, ei s-au dovedit a fi total neputincioși și nepregătiți în a selecta informația relevantă din surse oficiale, științifice. Drept rezultat, studenții noștri realizează necesitatea deținerii un anumit volum de cunoștințe pentru a dobândi și a consolida un volum și mai mare de cunoștințe. Pentru a putea aplica cunoștințele într-un context imediat, ei au nevoie, mai întâi, de un depozit de cunoștințe pe un anumit subiect pe care ei încă nu îl dețin, iar mediul academic îi ghidează în acest sens, oferindu-i cadrul propice și instrumentarul necesar pentru acumularea conștientă a sistemului de cunoștințe fundamentale.

Totodată, în condițiile proliferării informațiilor accesate la un click distanță, avântului dezvoltării tehnologice datorat abordărilor inter și pluridisciplinare a problemelor cunoașterii, globalizării piețelor ca condiție esențială a competitivității produselor și serviciilor, creșterii îngrijorărilor privind „prădarea” nelimitată a mediului și epuizarea resurselor neregenerabile, precum și necesității atingerii profitabilității într-un context sigur pentru oameni și mediul înconjurător, *responsabilitatea socială* a specialistului (inginerului) devine cea mai stringentă cerință de satisfăcut în procesul de instruire-formare-devenire al omului contemporan. Drept rezultat, în contextul unei societăți în continuă schimbare, măcinată de toate aceste provocări, sistemul educațional este impus să se adapteze constant la transformări și ajustări neașteptate, corespunzătoare noilor cerințe ale pieței muncii din ce în ce mai

competitive. Aceste schimbări dictează noi imperative inclusiv în educația inginerască, aparent centrată pe formarea unui sistem consolidat de *abilități/competențe tehnice (hard skills)* specifice domeniului de activitate, dobândite în procesul de învățare.

Studierea ingineriei presupune, totuși, nu doar însușirea cunoștințelor științifice și a abilităților tehnice, ci implică, de asemenea, și valorile profesionale ale culturii ingineresti care transformă un student într-un inginer. Astfel, alături de *hard skills*, noile imperative ale pieței muncii reliefează importanța *competențelor/abilităților non-tehnice (soft skills)*, numite și *competențe/abilități transferabile*, relevante pentru o arie largă de profesii și sectoare economice, care alături de bagajul de cunoștințe și sistemul de principii și valori etice (integritate profesională, onestitate, loialitate, conștiinciozitate, obiectivitate etc.) constituie profilul viitorului specialist (inginer). În acest sens, evidențiem faptul că și la nivel european, ESCO (*European Skills, Competences, Qualifications and Occupations*) - clasificarea multilingvă europeană a aptitudinilor, competențelor și ocupațiilor - organizează skills-urile transversale în cinci categorii și anume: gândire, limbaj, aplicarea cunoștințelor, interacțiune socială, atitudini și valori [2].

Cu alte cuvinte, indiferent de cariera pe care viitorul specialist (inginer) dorește să o urmeze, deținerea abilităților/competențelor soft, aplicabile majorității domeniilor, va facilita eficiența comunicării interpersonale la locul de muncă, atât cu colegii, cât și cu clienții și va spori **performanța, generând** mai multe șanse de a urma un parcurs profesional în continuă **ascensiune**. De asemenea, abilitățile/competențele transferabile reprezintă o componentă fundamentală a profilului viitorului specialist (inginer), crescându-i șansele de angajare, datorită faptului că soft skill-urile îl prezintă ca un candidat flexibil și adaptabil, capabil să facă față diferitor roluri, situații și domenii. Or angajatorii apreciază întotdeauna angajații al căror *potențial transferabil* depășește competențele tehnice, și anume: *abilitatea de a lucra în echipă*, atât în calitate de lider, cât și de executant, aducând contribuții esențiale prin efort colectiv; *inteligența emoțională*, atât de necesară asigurării unui climat psiho-emoțional favorabil productivității și gestionării situațiilor critice; *asertivitate și persuasiune* în stabilirea și menținerea relațiilor cu administrația, colegii, clienții, partenerii, potențialii investitori; *abilitatea de soluționare creativă a problemelor și de negociere*, esențiale în procesul de lansare și finalizare cu succes a proiectelor; *gândire critică și analitică* manifestată prin atenție sporită la detalii, conștiinciozitate, reflecție și raționament; *leadership și time management*, abilități ce permit asumarea

rolului de conducător la nivel de echipă, responsabil de setare și centrare pe obiective, planificare și prioritizare, organizare și delegare, disciplinare și control, gestionare rațională a resurselor financiare, umane și de timp; și, nu în ultimul rând, *abilitatea de comunicare eficientă*, ce implică exprimarea asertivă a opiniei și oferirea feedbackului, ascultarea activă, empatia și abilitatea de a preveni și soluționa conflicte.

Deși sunt ușor de transferat, dezvoltarea abilităților/competențelor soft ia timp și necesită un alt tip de educație. Dacă educația formală dezvoltă în principal competențe hard, educația experiențială dezvoltă competențele transferabile. Astfel, rolul primordial, în aceste demersuri, aparține întregii comunități academice care depune eforturi colosale pentru a se alinia acestor noi orientări, focusându-se pe asigurarea abilităților de comunicare, de colaborare, rezolvarea problemelor îmbinate cu cunoștințe, cercetare și tehnologie, ce îi vor ajuta pe viitorii ingineri să facă față exigențelor privind provocările profesionale.

Profilul viitorului specialist (inginer): cunoștințe, abilități, atitudini

Multe dintre joburile de viitor vor fi foarte tehnice (high-tech), însă și foarte *umane* (low-tech). În asemenea condiții, gândirea algoritmică, alfabetizarea digitală, rezolvarea problemelor, capacitatea de colaborare virtuală, autonomia în învățare, ascultare activă, abilitățile culturale sunt principalele “motoare” ale unei gândiri futuriste și de succes [3]. Studenții în inginerie, și nu doar, trebuie să stăpânească, în primul rând, instrumentele TIC și limbile străine, atât de necesare în condițiile societății cunoașterii, supuse unui proces intens de digitalizare. La fel, este importantă utilizarea laboratoarelor de la distanță și simulărilor pentru a dezvolta competențele cruciale în inginerie, susțin cercetătorii Anette Kolmos și Erik de Graaff [4]. Iată de ce e necesar să încurajăm studenții prin promovarea dezvoltării și valorificării abilităților lor de a percepe adevărata natură a problemelor care trebuie rezolvate pentru a dezvolta o societate durabilă. Pentru a realiza acest deziderat/demers, mediul academic se află într-o constantă identificare și furnizare de platforme, resurse și instrumente necesare pentru a dezvolta în studenți abilități de a înțelege problemele complexe din jur, de a pătrunde rapid în esența lor și de a identifica soluții viabile în timp util.

Dat fiind faptul că astăzi tehnologia se dezvoltă într-un ritm uimitor de rapid, repercusiunile acesteia sunt simțite asupra proceselor de lucru, de interacțiune umană, de gândire etc. Drept rezultat, astăzi, studenții necesită a fi direcționați spre gândire critică și creativă (design thinking) și spre dezvoltarea mentalității de antreprenor, considerate modalități noi de a

privi provocările ingineresti. Cu siguranță, nu fiecare student va dori să devină antreprenor, dar ca absolvenți în inginerie, este crucial ca ei să poată gândi ca profesioniști veritabili, dând dovadă de gândire flexibilă, multilaterală, capabilă să analizează lumea în ansamblul ei, să soluționeze probleme din viața reală, propunând soluții viabile și sustenabile, să își asume riscuri și să gestioneze consecințele.

Totodată, realizăm că predarea științelor tehnice nu este suficientă pentru realizarea acestor demersuri, atâta timp cât nu este cultivată și o atitudine responsabilă față de rolul social al (specialistului) inginerului în contextul eticii globale. Meseriile viitorului se vor dezvolta cu ajutorul tehnologiilor noi și al inteligenței artificiale, dar și al științelor umaniste, ca generația tânără să-și dezvolte pasiunile în orice direcție dorește. În ceea ce privesc *atitudinile* necesare viitorilor ingineri, trebuie de remarcat că formarea lor vine în contextul în care cadrul didactic transferă studenților nu doar concepte despre noile tehnologii, dar și reliefează gradul de utilitate, impactul și consecințele acestora asupra vieții cotidiene.

Modalitatea de schimbare a atitudinii studenților față de învățare, este reflectată în modelul propus de cercetătorul W. G. Perry sub numele de *Taxonomia de dezvoltare a atitudinilor față de învățare sau dezvoltarea intelectuală și etică a studenților* [1]. Perry (1968) propune un model în care reprezintă procesul de învățare al studenților, și anume dezvoltarea intelectuală/cognitivă și morală a acestora, indicând schimbările de atitudine față de învățare. Pentru a-și extinde procesul de cunoaștere și pentru a se dezvolta, în concepția lui Perry, studenții parcurg nouă etape, grupate în patru categorii ce constituie etapele de dezvoltare mentală și morală: *dualism, multiplicitate, relativism și angajament* [2]. Acestea reprezintă atitudinea lor față de cunoaștere, o călătorie către forme mai complexe de gândire despre *lume, formare profesională (major) și sine*:

1. *Dualism* (cunoștințe/perspective concrete)
2. *Multiplicitate* (cunoștințe subiective/perspective)
3. *Relativismul contextual* (cunoștințe/perspective procedurale)
4. *Angajament în relativism* (cunoștințe/perspective construite).

Întreaga teorie se dovedește a fi una utilă din perspectiva că autorul detaliază nu doar activitățile mentale în evoluție, ci și modul în care se dezvoltă la fiecare etapă.

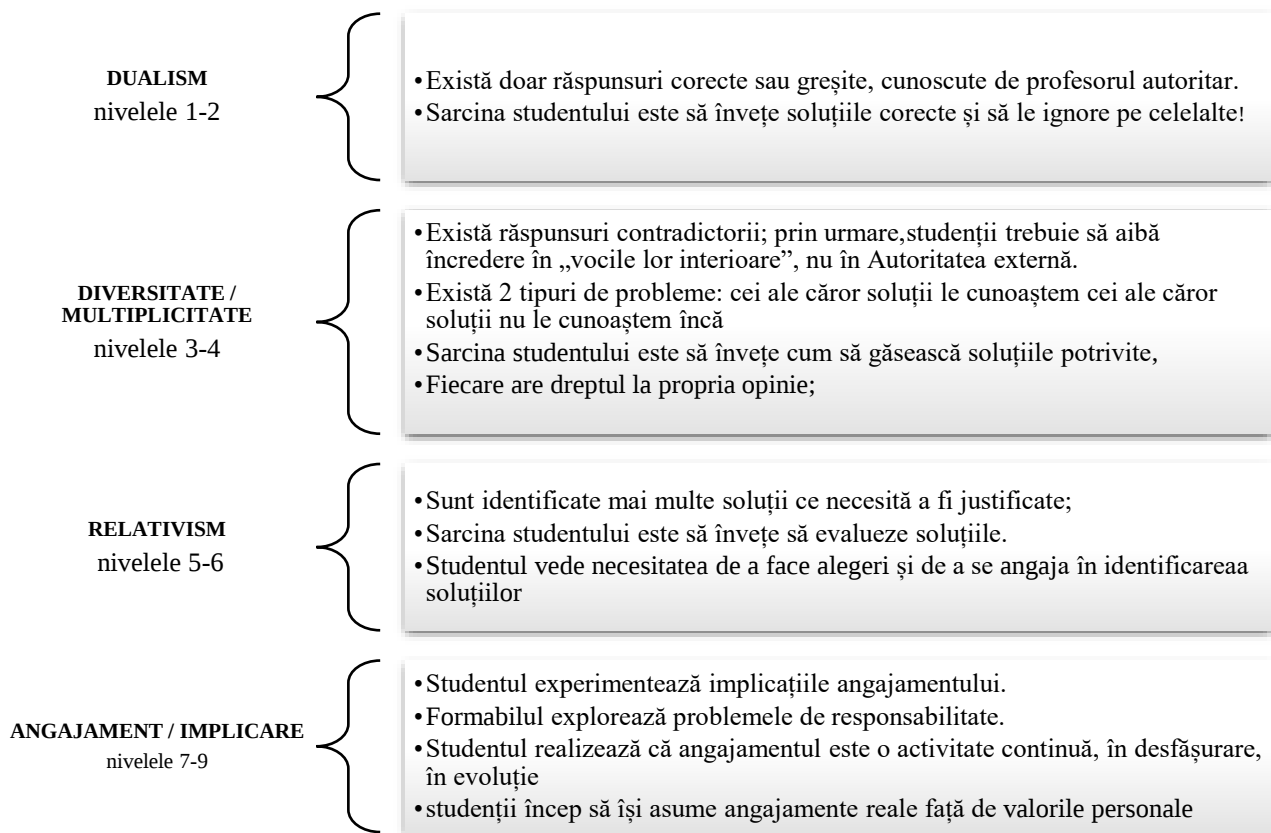

Figura 2. Taxonomia de dezvoltare a atitudinilor față de învățare, după Perry [Ibid.]

La etapa *dualismului*, profesorul va fi văzut de către discipolii săi, drept autoritate și unica și cea mai credibilă sursă/furnizor de cunoștințe, ei fiind în ipostaza receptării pasive ale informației și reproducerii cu exactitate. Pentru studenți, fiecare problemă are doar o soluție corectă.

În etapa următoare, cea a *multiplicității*, cadrul didactic este perceput drept sursa ce propune diverse modalități de acumulare de noi cunoștințe, studenții învață să învețe prin multă muncă, colegii lor fiind surse incipiente de suport. Ulterior, profesorul devine sursa procesului de gândire, studenții, învață să gândească, să își exprime propriile opinii. La această etapă, studenții încep să aibă încredere în propria voce interioară, iar problemele pot avea mai multe soluții ce necesită a fi considerate.

Pentru etapa *relativismului*, profesorii sunt văzuți drept experți ce oferă contexte pentru a gândi, studenții analizează și gândesc în diverse contexte, observă diferite perspective, evaluarea devine parte importantă a

învățării. Studenții își creează propriile sensuri. Multiplele soluții la probleme trebuie să aibă diverse cauze, de aceea ele trebuie privite în ansamblu, într-un context specific. La baza acestui nivel, stă principiul că fiecare problemă trebuie evaluată, deoarece totul este contextual.

În cele din urmă, *implicarea* este etapa superioară în care se acceptă incertitudinea ca fiind o parte a vieții. La această fază, studenții îmbină experiență personală cu cunoștințe și dovezi învățate din surse externe pentru a ajunge la formarea concluziilor. Așadar, scopul cadrului didactic e să lanseze cât mai multe contexte pentru a provoca studenții spre nivelele superioare, *relativism* sau *angajament*, să le ofere sprijin pentru a ieși din confortul zilnic. În viziunea lui Perry, pentru a ajuta studenții să urce această scară de dezvoltare este necesar să oferim un echilibru de provocare și sprijin, oferind ocazional probleme cu unul sau două niveluri peste poziția lor actuală, fiindcă este puțin probabil ca ei să înțeleagă această mișcare. Dacă predarea se limitează la soluționarea problemelor ce au un singur răspuns, atunci studenții nu vor fi niciodată propulsați spre un nivel superior și nu vor trece dincolo de gândirea dualistă [Ibid.].

Acest model este considerat unul foarte util din perspectiva că oferă suport în focusarea pe nivelul de dezvoltare al studentului și necesitățile lui la diferite etape ale dezvoltării sale. De asemenea, acest model oferă un cadru de dezvoltare al abilităților de relaționare, propunând noi direcții, adoptând atitudini care să susțină dezvoltarea personală și profesională, facilitând performanțele și succesul. În acest sens, Tracy Johnson susține că în procesul de predare-învățare, studenții oferă informației primite de la profesor propriile semnificații [1]:

Exemplu:

Profesor: Astăzi vom discuta despre 3 algoritmi pentru calculul celui mai mare divizor comun.

Dualist: 3! Care este cel corect? De ce să pierzi timpul cu cele greșite?

Multiplicist: Doar 3? Păi, eu mă pot gândi la o duzină!

Relativist contextual: Ce principii stau la baza celor 3 algoritmi? Care este cel mai eficient? Pe care ar trebui să-l folosesc în proiectul meu?

Reieșind din modelul propus, profesorul trebuie să aibă ca obiective: să provoace studenții, astfel încât aceștia să treacă de la dualism, la multiplicitate, la relativismul contextual și nu numai, să ghideze și sprijine studenții, pe măsură ce aceștia trec de la „confortul” unei abordări la „atipicitatea” alteia. Din această perspectivă, profesorii vor propune și vor direcționa discipolii spre identificarea problemelor din lumea reală, iar una din sarcinile primordiale ale mentorului e să-i facă pe studenți să lucreze

în grupuri mici, astfel ei vor fi expuși automat spre diversitate, iar acest demers va fundamenta modelarea tipului de gândire. De asemenea, este important ca profesorul să ofere feedback cu privire la progresele studenților.

E lesne de înțeles că studenții în anul I de facultate încă nu au abilitățile de gândire critică bine dezvoltate sau poate deloc, iar rezolvarea problemelor și aprecierea multiplelor puncte de vedere va deveni o experiență frustrantă pentru unii dintre ei. Cu referire la dezvoltare gândirii critice, diverși cercetători / profesori susțin că atribuirea problemelor convergente nu duce la dezvoltarea abilităților necesare pentru a aborda și a rezolva probleme multidisciplinare care necesită o judecată critică și creativitate. Cercetătorul afirmă că pe lângă curriculum-ul existent, e necesar de identificat diverse metode mai eficiente ce vor spori învățarea și dobândirea abilităților, fiindcă inovarea oferă instrumentele pentru crearea viitorului. Or de educația noastră depinde modul în care specialiștii (inginerii) competenți și responsabili vor construi viitorul [1].

În acest sens, procesul educațional trebuie să prevadă activități ce provoacă studenții *dualiști* pentru a stimula progresul spre *multiplicitate*, renunțând la activități centrate doar pe memorare și reproducere, care treptat vor fi înlocuite de sarcini ce oferă mai multe posibilități de interpretare și perspective multiple de soluționare a problemelor. De asemenea utilizarea lucrului în echipă poate încuraja schimbul de perspective, lansarea discuțiilor productive menite să diminueze rolul de autoritate al instructorului și sporirea încrederii în perspectivele semenilor, precum și în propria contribuție la crearea cunoașterii. În cadrul dezbaterilor la nivelul grupurilor de lucru, pe marginea subiectelor contradictorii, studenții pot fi încurajați să susțină idei, opinii și să analizeze critic ipoteze, venind cu argumente, demonstrații și dovezi convingătoare. În ceea ce privește expunerea conținuturilor teoretice, indiferent de disciplină, este necesar ca studenții să pornească de la incertitudine spre certitudine, lansând multiple interpretări și perspective în raport cu problema abordată, astfel încât să fie stimulați să-și descopere, diversifice și valorifice potențialul.

Concluzii

Așadar, cunoașterea conținutului academic nu este suficientă pentru ca viitorii absolvenți să-și poată construi o carieră de succes și să fie fericiți. Doar combinarea armonioasă a abilităților/competențele tehnice cu cel transferabile îl vor ajuta pe absolventul de astăzi să fie competitiv pe piața forței de muncă de mâine. Studenții trebuie dezvolte dar și să aibă

posibilitatea de a exersa competențele sociale și personale necesare creșterii profesionale la locul de muncă. Majoritatea joburilor de viitor vor îmbina mai multe domenii și pasiuni (umane, tech, creative, digitale etc.), oferind nenumărate posibilități de avansare în carieră, în baza unui sistem de cunoștințe tehnice, importante abilități sociale și de business. Drept urmare, atâta timp cât tinerii vor investi în abilitățile lor interpersonale, dând dovadă de empatie, autonomie în învățare, ascultare activă, rezolvarea problemelor complexe, abilități culturale, toleranță, flexibilitate și creativitate, vor fi adaptabili și competitivi indiferent de schimbările pieței muncii.

Sporirea eficienței în învățare a studenților este un deziderat pentru toți actanții educaționali. Astfel, unul din obiectivele cadrului didactic este să-i facă pe studenți să dobândească și să dezvolte abilitățile mentale necesare pentru a învăța din orice experiență prin care trec. Iar acest lucru se poate întâmpla nu doar în cadrul orelor, ci și în afara lor, în momentele de interacțiune și auto-reflecții. În plus, profesorii ar trebui să-și încurajeze generația viitoare să gândească creativ și inovativ, motivându-i să-și exprime ideile, prin stimularea, dar și conștientizarea proceselor cognitive pentru a atinge nivelele superioare ale învățării.

Rolul cadrului didactic devine crucial, asigurând dezvoltarea și adaptarea procesului de studii la exigențele unui viitor în schimbare, în raport cu care viitorii specialiști trebuie să dea dovadă de o atitudine conștientă și responsabilă.. Cu atât mai mult că lumea în care trăim depinde enorm de angajații ce posedă cunoștințe și abilități de rezolvare a problemelor. Mediul de lucru este în continuă transformare grație noilor tehnologii, iar un singur loc de muncă nu mai oferă stabilitate pe tot parcursul vieții ca în secolul trecut. În acest sens, intervenția școlii superioare, prin implementarea unei metodologii centrate pe dezvoltarea abilităților/competențelor transferabile devine una esențială în pregătirea discipolilor pentru o inserție și integrare reușită câmpul muncii. Acest demers are ca finalitate formarea viitorilor specialiști (ingineri) competenți, conectați la realitate, flexibili, creativi, inteligenți și cu un spirit antreprenorial bine conturat.

Referințe bibliografice:

1. Rugarcia, A., Felder, R.M., Woods, D. R., Stice, J. E. *The future of engineering education. Part I. A vision for a new century.* In: Chemical Engineering Education, 34(1), 16–25, December 2000.
[Citat 28.03.2023] Disponibil:

- <https://www.researchgate.net/publication/283749746> The future of engineering education Part 1 A vision for a new century
2. European Skills, Competences, Qualifications and Occupations. [Citat 09.04.2023] Disponibil: <https://www.epea.org/esco-european-skills-competences-qualifications-and-occupations/>
 3. Meseriile viitorului: ce joburi vor fi căutate în 2030 și cum pregătim copiii și adolescenții pentru ele? [Citat 15.05.2022] Disponibil: <https://www.logiscool.com/ro/blog/2020-05/meseriile-viitorului>
 4. Kolmos, A. de Graaff, E. *Problem-based and project-based learning in engineering education: Merging models*. Cambridge handbook of engineering education research. New York: Cambridge University Press, 2014. [Citat 08.05.2023] Disponibil: <https://www.researchgate.net/publication/290654067> Problem-based and project-based learning in engineering education Merging models
 5. Intellectual and ethical development. [Citat 13.03.2023] Disponibil: <https://uthsc.edu/tlc/intellectual-ethical-development.php>
 6. Perry, W. G. Jr. *Forms of intellectual and ethical development in the college years: A scheme*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970, 256 p.
 7. Johnson, T. *Perry's stages of cognitive development*. [Citat 03.02.2023] Disponibil: <https://www2.palomar.edu/pages/tjohnston2/perrys-stages-of-cognitive-development/>

Date despre autor:

Elena GOGOI, asist. univ.
Universitatea Tehnică din Moldova
email: elena.gogoi@faf.utm.md
Cristina LAZARIUC, asist. univ.
Universitatea Tehnică din Moldova
email: cristina.lazariuc@gmail.com

O NOUĂ ABORDARE A EVALUĂRII ȘTIINȚEI: UTILIZAREA INDICELUI TIMMY

Vladimir MOCAN

Rezumat

Evaluarea a devenit o parte esențială a procesului de cercetare, esențială pentru măsurarea obiectivelor politice, luarea deciziilor privind bugetele programelor, selectarea proiectelor, obținerea de fonduri și avansarea în carieră. Acest articol analizează problema evaluării cercetării. Evaluarea trebuie să recunoască atât contribuțiile cantitative, cât și cele calitative, ținând cont de obiective, disciplină și context instituțional. Nu există un singur sistem de evaluare perfect, iar respectul pentru diversitate este crucial. Utilizarea experienței internaționale, în special a celei europene, ar trebui să facă parte din evoluția sistemului din Republica Moldova. Scopul ar trebui să fie introducerea de noi indicatori (sau adaptarea celor vechi) care să contribuie la o mai bună identificare a calității, care să fie transparenți și coerenti cu scopul evaluării, menținând în același timp un sistem specific bazat pe principiul obiectivității. Tranziția către noi sisteme de evaluare a cercetării ar trebui să implice toate părțile interesate în cunoștință de cauză. În acest sens, se propune utilizarea unui indicator pentru evaluarea organizațiilor naționale de cercetare.

Cuvinte-cheie: *Evaluare, cercetare, indicatori, Știință deschisă*

Introducere și context

Evaluarea a devenit o parte esențială a procesului de cercetare, esențială pentru măsurarea obiectivelor politicii, luarea deciziilor privind bugetele programelor, selecția proiectelor, premiile de finanțare și dezvoltarea carierei. De la criza financiară din 2008, constrângerile economice asupra finanțării publice s-au intensificat, ceea ce a dus la creșterea cererilor politice pentru comunitatea științifică de a măsura impactul mai larg pe care îl are pentru a-și demonstra valoarea pentru societate.

În același timp, există un consens din ce în ce mai mare că sistemul actual de evaluare trebuie regândit pentru o era a Științei deschise, a datelor mari, a digitalizării și a cererii de metode și competențe interdisciplinare. Există solicitări de îmbunătățire a utilizării indicatorilor de evaluare, de a echilibra mai bine factorii cantitativi și calitativi și de a lărgi sfera evaluării pentru a reflecta întreaga diversitate de intrări, rezultate și practici în știința secolului XXI [6;10; 13; 16; 17].

Scopul urmărit în lume este de a stabili un set mai adecvat de indicatori și abordări pentru a conduce la apariția unui sistem mai echitabil și mai nuanțat. În acest context, Comisia Europeană a desfășurat un exercițiu de consultare și „co-creare” cu părțile interesate din cercetare și inovare pentru a defini principiile și condițiile limită pentru sisteme de

evaluare noi, îmbunătățite. În iunie 2022, procesul a fost aprobat de miniștrii științei din UE, ceea ce a condus la un plan de acțiune care stabilește liniile principale pe care ar trebui să aibă loc evoluția sistemelor de evaluare [7; 8].

Acordul rezultat privind reformarea evaluării cercetării oferă o cale de schimbare, care va fi susținută de o „coalțiție a celor dispuși” care se angajează să desfășoare un ciclu complet de reformă și revizuire a evaluării până la sfârșitul anului 2027. Cu toate acestea, este important ca evaluarea să acopere toate organizațiile care finanțează cercetarea și performanțele, autoritățile de evaluare și organisme de acordare a premiilor, nu doar lumea universităților.

Obiectivul principal al reformei este să se îndepărteze de la utilizarea inadecvată a metricilor bazate pe reviste și publicații în evaluarea cercetării, către o combinație de metrici și narațiuni care reflectă valoarea rezultatelor cercetării și (activitățile cercetătorilor) într-un mod mai nuanțat. În același timp, provocarea este de a beneficia de obiectivitatea măsurătorilor responsabile, îmbrățișând în același timp varietatea rezultatelor cercetării și adaptarea evaluării cercetării la obiectivele respectivei evaluări.

Inevitabil, întrebarea cheie devine acum: ce urmează în ceea ce privește implementarea? Poate trecerea de la retorică la acțiune să fie condusă de inovație și experimentare autentică, către un set convenit de rezultate definite și pragmatice? Cum să ajungem mai bine dincolo de mediul academic pentru a implica întreaga comunitate din domeniile cercetării și inovării? Și în timp ce Europa se angajează în propria sa transformare, există cu adevărat în Republica Moldova un apetit pentru schimbare și dorința de a alinia abordările?

Care este cel mai bun mod de a evalua știința?

În Republica Moldova ca și în toată Europa, știința trebuie să treacă decisiv într-un punct în care evaluarea se bazează pe o viziune mai amplă a realizărilor cercetătorilor, una care să privească dincolo de numărul de publicații și prestigiul revistelor. Aceasta este subiectul studiilor mai multor cercetători și preocuparea factorilor de decizie [15].

Mattias Björnmalm, secretar general la Conferința Școlilor Europene pentru Cercetare și Educație Avansată în Inginerie, susține că, în sistemul actual, cercetătorii trebuie să-și împartă timpul între „a juca jocul” publicând în reviste potrivite și lucrând la realizări reale. cercetare. Stephen Curry, președintele Declarației privind evaluarea cercetării

(DORA), cere mai puțin accent pe numărul de publicații în reviste prestigioase.

Argumentând că comunitatea academică nu reprezintă societatea pe care pretinde că o servește, prof. Curry subliniază interconexiunea dintre necesitatea reformei evaluării și abordarea inegalităților de gen și rasiale. „Un alt factor, cred, pe care îl văd atât în Marea Britanie, cât și în Europa și în alte părți, este legăturile dintre evaluarea cercetării și eforturile de abordare a inechităților din mediul academic, căruia i s-a acordat o atenție din ce în ce mai mare” [1; 9; 14].

De asemenea, inegalitățile regionale persistă, deoarece accesul la finanțarea cercetării variază de la o țară la alta. Oleksandr Berezko, președintele Consiliului European al Doctoranzilor și Tinerilor Cercetători, a remarcat că implementarea științei deschise necesită resurse și fonduri, iar acest lucru creează decalaje între țările europene. De exemplu, în timp ce Franța își implementează al doilea plan pentru știința deschisă, în Ucraina, primul plan tocmai a fost adoptat. „Dacă reforma nu este implementată corect, va crește inegalitățile care există deja”, avertizează el, adăugând că co-crearea ar trebui să fie în centrul reformei [2].

Satisfacerea nevoilor multiplelor parti interesate

O problemă cheie apărută în evaluarea științei este importanța implicării companiilor care angajează cercetători, în procesul de evaluare și identificarea criteriilor care sunt critice pentru acestea. Totodată, trebuie să avem în vedere și rolul revistelor, al editorilor și al altor furnizori de servicii comerciale în contribuția la îmbunătățirea evaluării cercetării.

Editorii ar putea sprijini punerea în aplicare a principiilor de bază ale reformei și ar putea experimenta cu comunitățile academice idei inovatoare. Drept exemplu poate servi colaborarea lui Elsevier cu vice-rectorul Universității de Tehnologie din Queensland, care a căutat să extindă criteriile de evaluare pentru contribuția cercetătorilor pentru a include aspecte precum mentorat și circumstanțe personale și timp liber pentru a avea grijă de familie, membrii.

Experții cer încetarea utilizării inadecvate a Journal Impact Factor. „Editorii pot ajuta cu adevărat cu lucruri precum adoptarea sistemului de creditare, care analizează modurile în care cercetătorii contribuie, de exemplu, prin revizuirea articolelor sau prin preluarea diferitelor roluri de autor. Ghidul TOP este un alt mecanism pe care revistele îl adoptă pentru a încuraja transparența și practicile de știință deschisă” [11].

Mai mulți autori subliniază că deservirea societății este printre principalele obiective ale științei, iar contribuția cercetării ar trebui să aibă implicații practice. Thomas Palstra de la Universitatea de Cercetare din Twente menționează importanța interacțiunii cu cetățenii pentru a oferi soluții în domenii care îi deservesc, cum ar fi asistența medicală sau gestionarea ajutorului în caz de dezastre [3].

Referindu-se la ideile practice despre cum să susțină interacțiunea dintre mai multe părți interesate, Michael Arentoft, șeful unității de Științe Deschise din cadrul direcției de cercetare a Comisiei Europene, cere sectorului privat să participe la ateliere și seminarii privind evaluarea cercetării. El este de acord cu că CoARA este „o platformă de învățare” pentru a dota cercetătorii și organizațiile de cercetare cu instrumentele potrivite [4].

Andrew Plume, vicepreședinte pentru evaluarea cercetării la Elsevier, salută, de asemenea, contribuțiile finanțatorilor de cercetare, sugerând că aceștia ar putea finanța în mod direct cercetarea cu privire la întrebările legate de reformă. Centrul Internațional pentru Studiul Cercetării al Elsevier derulează însuși numeroase proiecte de cercetare în colaborare cu cercetători și lideri de universități pentru a oferi o bază solidă de dovezi pe care să se bazeze politici viitoare, de exemplu, cu privire la traseele de carieră ale absolvenților doctoranzi, mobilitatea internațională a cercetătorilor academicieni. și sisteme mai corecte de recunoaștere și recompensă [11;12].

Semnatarii Acordului de reformă se angajează să se asigure că evaluările lor de cercetare vor recunoaște pluralitatea contribuțiilor cercetătorilor, vor respecta diferențele. între domeniile de cercetare și să recompenseze noi dimensiuni de calitate, cum ar fi știința deschisă, integritatea cercetării și relevanța societală.

În plus, noul sistem ar trebui să îmbrățișeze diversitatea și să abordeze inegalitățile legate de gen și rasă, precum și inegalitățile regionale, folosind în același timp excelența științifică ca stea călăuzitoare. Asistarea cercetătorilor aflați la începutul carierei în adaptarea la noul sistem este crucială, dar îmbunătățirea calității cercetării nu ar trebui să fie constrânsă de teama de schimbare.

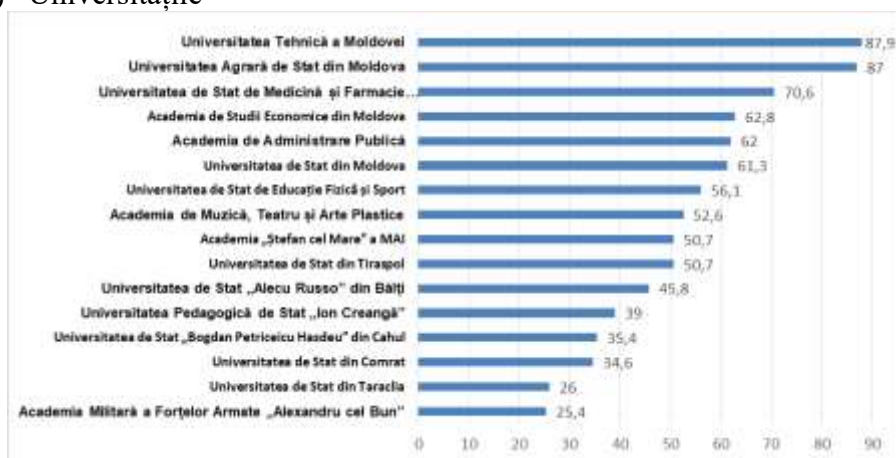
În cele din urmă, mai multe părți interesate trebuie să fie implicate în evoluția măsurătorilor de evaluare și ar trebui să fie echipate cu instrumentele adecvate pentru a experimenta diverse soluții și pentru a evalua atât beneficiile, cât și costurile modificărilor criteriilor. În cele din urmă, pentru a fi eficace și a se alinia la natura globală a cercetării,

activitatea inițiată în Europa ar trebui să beneficieze de contribuții din alte regiuni și va trebui să o extindem și în Republica Moldova.

Indicele Timmy – o abordare relevantă și provocatoare

Axarea în Republica Moldova doar pe utilizarea unor indicatori cantitativi (mai ales atunci când punctajul acordat nu ține seama de efortul depus pentru obținerea diferitor tipuri de publicații), fără o evaluare calitativă conduce la goana după publicații, ceea ce se reflectă în așa fenomene ca publicații de calitate joasă, segmentarea unor rezultate obținute în mai multe publicații, evitarea unor cercetări fundamentale, profunde, publicații în ediții pseudoștiințifice (de tip prădător), cu reducerea nivelului general al calității cercetării științifice. Având în vedere aceste constatări, sunt necesare abordări noi, care să surprindă performanța științifică în totalitatea ei. În acest sens, am elaborat un indice nou – indicele Timmy. El poartă numele câinelui meu, care este tânăr, viguros și tare fometos, care măsoară totul în oase. Indicele Timmy arată câte mii de kg de oase pot fi cumpărate din venitul (remunerarea) obținut într-un an de o persoană care lucrează în cercetare. L-am aplicat pe conducătorii organizațiilor din domeniile cercetării și inovării, dat fiind că pentru aceștia datele sunt publice (fig.1). În opinia noastră, el arată foarte bine performanța științifică a conducătorilor instituțiilor și a instituțiilor în sine. Într-o societate a cunoașterii este evident că cu cât mai multă cunoaștere produce o organizație, cu atât mai mare este remunerarea conducătorilor acesteia de către stat.

a) Universitățile

b) Institutele de cercetare

Figura 1. Organizațiile din domeniile cercetării și inovării conform indicelui Timmy

În așa mod, nu este necesar de a utiliza indicatori complecși și mulți la număr, care au multe neajunsuri. Este cunoscut, de exemplu, că evaluarea bibliometrică are multe neajunsuri: nu poate capta impactul cercetării în afara comunității academice, în economie sau în educație; nu toate publicațiile valoroase sunt prezente în bazele de date (de exemplu, monografiile și numeroase articole în alte limbi decât engleza, în științele umaniste); este dificilă utilizarea indicatorilor bibliometrici pentru compararea cercetătorilor între diferite domenii, deoarece există variații importante între frecvența și volumul citărilor după discipline etc. În așa mod, utilizând doar indicii Timmy, putem dintr-un „singur foc” să rezolvăm multiplele probleme – ne convingem încă o dată că tot ce e simplu este genial.

Concluzii și propuneri

Studiul nostru a arătat că reforma evaluării ar trebui să reechilibreze utilizarea metricilor, deoarece sistemul actual se bazează prea mult pe publicațiile din reviste prestigioase. Totuși, procesul ar trebui să fie o evoluție, mai degrabă decât o înlocuire completă a sistemului existent cu unul nou.

Nu există un sistem perfect unic, iar respectul pentru diversitate este crucial. Evaluarea ar trebui să recunoască atât contribuțiile cantitative, cât și calitative, ținând cont de obiective, disciplina și contextul instituțional.

Scopul urmărit ar trebui să fie introducerea de indicatori noi (sau adaptarea vechilor) care să ajute la o mai bună dezvoltare a calității și care să fie transparente și să se potrivească scopului evaluării, menținând în același timp un sistem concret bazat pe principiul obiectivității. Întrucât evaluarea nu se poate baza doar pe statistici, evaluarea inter pares bazată pe judecata calitativă va continua să joace un rol important. Dar este important să se asigure standarde profesionale înalte pentru această metodă de evaluare.

Valorificarea experienței internaționale, în primul rând europene, ar trebui să facă parte din evoluția sistemului din Republica Moldova. Tranziția către o utilizare echilibrată în mod corespunzător a inputurilor calitative și cantitative este globală, iar multe țări fac deja pași importanți în acest sens.

Implementarea oricărui cadru nou trebuie să fie măsurată și transparentă, oferind atât cercetătorilor de la începutul carierei, cât și colegilor lor seniori suficient timp pentru a se adapta. Evaluarea ar trebui să încurajeze atingerea obiectivelor de cercetare, mai degrabă decât să creeze provocări.

Abordarea inegalităților este, de asemenea, esențială. Sistemul ar trebui conceput pentru a aborda genul, rasa și etnia, precum și inegalitățile regionale prin știință incluzivă. Experții avertizează că, dacă aceste aspecte nu sunt luate în considerare în noul sistem de evaluare, decalajele existente s-ar putea extinde în viitor.

Toate părțile interesate cu cunoștințe ar trebui să fie implicate în tranziția la noile sisteme de evaluare a cercetării. Trebuie luate în considerare interesele finanțatorilor guvernamentali. De asemenea, ar trebui luate în considerare informațiile companiilor private care angajează cercetători, reviste, editori, precum și experți în analiză. În general, părțile interesate ar trebui să respecte diversitatea contribuțiilor și a rezultatelor fără a compromite calitatea.

În acest sens, utilizarea indicelui Timmy respectă toate cerințele stipulate mai sus și îl recomandăm cu căldură și încredere pentru a fi utilizat în Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. American Society for Cell Biology. *San Francisco Declaration on Research Assessment*. 2013. <https://sfdora.org/read/>.

2. Bonn, N., Pinxten, W. *Rethinking success, integrity, and culture in research (part 1) — a multi-actor qualitative study on success in science*. In: Research Integrity and Peer Review, 2021. <https://doi.org/10.1186/s41073-020-00104-0>.
3. Bazley, P. *Conceptualizing research performance*. In: Studies in Higher Education Journal. 2010, 35, Issue 8: 889-903. <https://doi.org/10.1080/03075070903348404>.
4. Campbell, D., Michelle, P., Grégoire, C. et al. *Bibliometrics as a Performance Measurement Tool for Research Evaluation: The Case of Research Funded by the National Cancer Institute of Canada*. American Journal of Evaluation. 2010, 31, Issue 1: 66-83.
5. Elsevier. *Factsheet: Salami Slicing*, 2019 - https://www.elsevier.com/data/assets/pdf_file/0011/653888/Salami_Slicing-factsheet-March-2019.pdf.
6. European Commission. *Open Innovation, Open Science, Open to the World*. A Vision for Europe, 2016. doi:10.2777/061652
7. European Commission. *Next-generation metrics: Responsible metrics and evaluation for open science*. Report of the European Commission Expert Group on Altmetrics, 2017. DOI 10.2777/337729,
8. FOSTER. What is Open Science? Introduction. Disponibil: <https://www.fosteropenscience.eu/content/what-open-scienceintroduction> (accesat 06.02.2023).
9. Hicks, D., Wouters, P. Waltman, L. *Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics*. In: Nature. 2015, April 23, 520 (429-431). <https://doi.org/10.1038/520429a>
10. Human Genome Project Information Archive. *Policies on Release of Human Genomic Sequence Data Bermuda-Quality Sequence*, 1990-2003. Disponibil: https://web.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/research/bermuda.shtml (accesat 06.02.2023).
11. Jonkers, K., Zacharewicz, T. *Research Performance Based Funding Systems: a Comparative Assessment*. Publications Office of the European Union: Luxembourg, 2018. doi:10.2791/70120.
12. Moher, D., Bouter, M., Kleinert, S. et al. *The Hong Kong Principles for assessing researchers: Fostering research integrity*. In: Plos Biology, 2020 <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737>.
13. OECD. *Making Open Science a Reality*. In: OECD Science, Technology and Industry Policy Papers. 2015, No. 25. OECD Publishing: Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/5jrs2f963zs1-en>.

14. Priem, J., Hemminger, B. *Scientometrics 2.0: Toward new metrics of scholarly impact on the social Web*. In: First Monday, 2010, 15(7). Disponibil: <http://firstmonday.org/article/view/2874/2570> (accesat 09.02.2023).
15. ANACEC. *Regulamentul cu privire la recunoașterea, clasificarea și evidența manifestărilor științifice*. Decizia Consiliului de conducere al ANACEC nr. 5 din 28.01.2022. Disponibil: https://www.anacec.md/files/Regulament_manifestari-28.01.2021.pdf (accesat 09.02.2023)
16. Science Europe. *Position Statement and Recommendations on Research Assessment Processes*, 2020. DOI: 10.5281/zenodo.4916155
17. UNESCO. *Draft text of the UNESCO Recommendation on Open Science*, 2021. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378381.locale=en> (accesat 09.02.2023)

Date despre autor:

Vladimir MOCAN, Doctorand

Universitatea de Stat din Moldova

Email: mocanvladimir@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-1588-6230>

IMPORTANȚA, PRINCIPIILE ȘI PLANIFICAREA ANGAJĂRII RESURSELOR UMANE

Natalia CĂRBUNE

Rezumat

Optimizarea posturilor se refera la analiza, evaluarea, descrierea si reproiectarea posturilor pentru a satisface cerintele organizatiei privind minimizarea costurilor. De corecta realizare a acestui deziderat depinde reusita organizatiei.

Resursele umane sunt cele mai valoroase, deoarece de modul in care fiecare salariat actioneaza zilnic, la postul pe care il ocupa, depinde gradul de valorificare a celorlalte resurse.

Cuvinte cheie: angajat, planificare, resurse umane, post, strategie.

Summary

Job optimization refers to the analysis, evaluation, description and redesign of positions to meet the organization's requirements for cost minimization. The success of the organization depends on the correct achievement of this desideratum.

Human resources are the most valuable, because the degree of capitalization of other resources depends on the way each employee acts daily, at the position he occupies.

Keywords: employee, planning, human resources, job, strategy.

Introducere

O afacere inceputa in conditii mai putin favorabile poate deveni in scurt timp o afacere profitabila numai daca societatea respectiva dispune de un personal valoros, rational incadrat pe posturi si motivat complex, compartimentele structurii organizatorice sunt dimensionate in concordanta cu produsul impus pe piata si, in plus, este asigurat un climat de munca bazat pe performanta. O afacere inceputa in conditii favorabile poate deveni intr-un timp scurt o afacere neprofitabila daca aceasta nu dispune de un personal valoros si nu exista preocuparea valorificarii rationale a potentialului creativ al angajatilor si a motivarii lor complexe in functie de competenta efectiva pe post a fiecarui salariat. Aceste constatari, validate de practica economica, confirma importanta deosebita a fundamentarii rationale a politicii de personal si atentie deosebita, permanenta, care trebuie acordata activitatilor de testare, orientare, incadrare pe post, perfectionare profesionala in raport cu progresul tehnic, motivarea complexa si promovarea salariatilor societatii in concordanta cu rezultatele obtinute.

Actualitatea temei

In cadrul Managementului Resurselor Umane, optimizarea personalului ocupa un loc important datorita utilitatii acestei activitati in stabilirea corecta si concreta a necesarului de forta de munca in cadrul unei organizatii. Intr-o lume in permanenta miscare, specialistii in managementul resurselor umane trebuie sa acorde o deosebita atentie stabilirii corecte a numarului de posturi dintr-o organizatie, fapt care sa permita o eficientizare a utilizarii resurselor umane din intreprindere printr-o repartizare judicioasa a acestora in cadrul ei.

Optimizarea resurselor umane cuprinde mai multe etape :

Proiectarea structurii organizatiei

Planificarea resurselor umane incepe cu identificarea si recunoasterea filozofiei si misiunii unei organizatii si continua cu examinarea mediului inconjurator extern, evaluarea punctelor tari si a celor slabe, prognozarea capacitatii de organizare, stabilirea obiectivelor si a strategiilor si implementarea/ revizuirea planurilor.

Proiectarea structurii organizatorice a societății, dimensionarea rationala a fiecarui compartiment, repartizarea rationala a sarcinilor între compartimente, fundamenteaza optimizarea posturilor.

Descrierea si analiza posturilor permite stabilirea unei organigrame eficiente a întreprinderii, bazata pe concordanta dintre numarul compartimentelor si atributiile clare si precise ale posturilor si ale ocupantilor acestora.

Scopul lucrării

Planificarea strategica a resurselor umane reprezinta o componenta a managementului strategic. Prin planificarea strategica organizatia poate sa stabileasca, sa cuantifice si sa mentina in mod continuu o legatura permanenta între resurse si obiective, pe de o parte, si situatiile conjuncturale ce apar pe piata, pe de alta parte. Intensificarea preocuparilor unei organizatii pentru planificarea strategica a resurselor umane depinde de sprijinul si cooperarea managerilor superiori. Planul resurselor umane se compune din planul de recrutare, planul de pregatire si perfectionare si planul de promovare.

Planificarea furnizeaza legaturile dintre actiuni si consecinte. Fara planificare nu se cunoaste daca directia este corecta, care dintre actiunile noastre conduc la cele mai bune rezultate si cum trebuie integrate diferitele activitati in asa fel incat ele sa se completeze între ele.

Planificarea resurselor umane este un proces de evaluare a necesitatii de resurse umane in concordanta cu obiectivele organizatiei si elaborarea de planuri ce asigura angajarea unei forte de munca competente si stabile. Fără planificare, managementul resurselor umane devine un ansamblu de activitati, independente între ele si orientate spre obiective proprii. De exemplu: activitatile specifice angajarii personalului se concentreaza asupra ocuparii rapide a posturilor vacante; activitatile ce recompenseaza personalul angajat urmaresc limitarea fondurilor destinate recompensarii; activitatile de instruire se pot limita la furnizarea unei prestatii standard la un cost redus.

Analiza si evaluarea posturilor

Analiza si evaluarea posturilor au un rol important in atingerea performantelor organizatiei, deoarece permite stabilirea cerintelor postului, pe baza carora se pot elabora criteriile necesare pentru ocuparea acestuia.

Realizarea în bune condiții a acestora va avea ca rezultat încadrarea compartimentelor organizației cu oameni competenți, care, stimulați corespunzător, pot aduce o creștere a rezultatelor economice ale firmei.

O descriere cât mai corectă a postului, a sarcinilor pe care ocupantul acestuia le are de îndeplinit pe parcursul programului normal de lucru este un factor important în eliminarea efectuării de ore suplimentare. Apariția de ore suplimentare poate avea efecte negative în subconștientul angajatului, acesta din urmă ajungând să constientizeze că societatea se folosește de el, “rapindu-i” o parte din timpul liber corespunzător odihnei și refacerii fizice și intelectuale.

Prezentarea problemelor de proiectare a posturilor și de fundamentare a organigramei manageriale se face în ideea modernizării corelațiilor dintre om - munca și mediu, care conduce în final la creșterea productivității muncii.

Normarea muncii

În zilele noastre, normarea muncii îndeplinește rolul de instrument de reglementare a ritmului de muncă și constituie baza sistemelor de salarizare. Totodată, activitatea de normare a muncii este un element important utilizat în planificarea numărului de salariați ai organizației și, în același timp, își aduce un semnificativ aport la stabilirea unui sistem de salarizare echitabil.

Recrutarea personalului

Problema recrutării și pregătirii personalului preocupă pe foarte mulți manageri și nu poate fi tratată superficial, deoarece, așa cum am arătat mai sus, reprezintă unul dintre factorii importanți în activitatea de dimensionare a resurselor umane.

Dacă în cazul întreprinderilor mari, problema recrutării și pregătirii personalului reprezintă o prioritate a departamentului resurse umane, în societățile mici managerul intra mai des în contact cu salariații, ceea ce înseamnă că poate să aibă în atenție și problemele legate de personal, deoarece poate aprecia nivelul profesional al acestora mult mai ușor.

O importanță deosebită o are și calitatea și corectitudinea procesului de recrutare și încadrare corectă a personalului. În cazul unei persoane încadrate pe un post inferior pregătirii sale, aceasta poate avea ca efect pierderea ei, prin părăsirea organizației, deoarece subiectul în cauză poate considera că managerul are o atitudine “negativă” față de el încadrându-l pe un post inferior. În acest fel, întreprinderea poate pierde persoane cu competențe deosebite în diferite domenii de activitate, fapt care ar conduce

la o reducere a eficientei muncii depuse si implicit la o scadere a productivitatii muncii.

Motivarea personalului

Se spune ca prin asocierea arhemului natural, reprezentat de elementul uman, cu arhemul artificial, reprezentat de sistemul expert dotat cu inteligenta artificiala se obtine un organism de maxima performanta, adeseori munca devenind o placere pentru om. In majoritatea activitatilor, munca nu este o placere, dar managerul modern in resurse umane trebuie sa aiba in vedere in permanenta ideea motivatiei salariatilor. Acestia trebuie sa fie constienti ca munca pe care o presteaza este utila intrepinderii si nu trebuie niciodata sa se simta neglijati in activitatea lor. Valoarea managerului in resurse umane rezida tocmai in implementarea acestei idei in mintea salariatilor, ceea ce poate conduce la obtinerea unei motivatii corespunzatoare a acestora in munca pe care o presteaza, coroborata cu cresterea eficientei muncii pe care o depune.

Un salariat care nu este motivat in activitatea sa poate oferi rezultate slabe, atat timp cat intreprinderea in care lucreaza nu ii sprijina eforturile pe care el le face in obtinerea unor rezultate superioare. In plus, el este dispus intr-un anumit moment sa paraseasca organizatia si sa se indrepte catre o alta care ii confera mai multe avantaje, atat profesionale, cat si personale.

Perfectionarea personalului

Salariatii au permanent dorinta de calificare superioara, coroborata cu obtinerea unei functii care sa le permita cresterea castigului salarial.

Din dorinta de afirmare sau de obtinere a unor castiguri suplimentare, din interiorul personalului pornesc doua tendinte negative, care trebuie limitate si descurajate:

- efectuarea de ore suplimentare
- tendinta ca persoane cu o calificare si pregatire superioare sa preia si sa execute sarcini pe care, in mod uzual, le poate realiza un personal cu o calificare inferioara.

Efectele negative pe termen lung ale acestor tendinte sunt scaderea productivitatii muncii si a randamentului salariatilor, precum si a calitatii muncii individului.

Concluzie

Tocmai de aceea, nivelul de pregatire al salariatilor din cadrul unei societati are o deosebita importanta asupra desfasurarii activitatii. Datorita

problematicii vaste privind optimizarea resurselor umane, în această lucrare voi analiza numai o parte dintre etapele prezentate mai sus, și anume cele referitoare la optimizarea posturilor. Integrarea la nivelul organizației a tuturor activităților aferente managementului resurselor umane necesită o analiză și o planificare atentă prin configurarea unei strategii de integrare a utilizării resurselor umane în concordanță cu celelalte resurse pentru a realiza eficient obiectivele organizației. Prin integrare se obțin efecte care sunt sinergice mai valoroase decât simpla sumă aritmetică a activităților.

Bibliografie:

1. CAPP, T., *Concept of Learning Organisation*, Hermes, France, 2017.
2. BARBULESCU, C., *Pilotajul performant al întreprinderii*, Editura Economica, București, 2012.

Date despre autor:

Natalia CĂRBUNE, drd.USM, Facultatea Științe Economice, Chișinău, Moldova

Email: natalia.carbune@ssu.utm.md

LIMITELE METODOLOGICE DE CERCETARE ÎN ANTROPOLOGIA RELIGIEI

Dina BARCARI

Rezumat

Antropologia a produs atât teorii despre religiile cunoscute, cât și anumite proprietăți ale religiei care cu timpul au devenit obiect de studiu și care au condus la formarea câmpurilor autonome de cunoaștere. Credințele, simbolurile, riturile, miturile și puterile sunt sacre sau religioase și sunt analizate în antropologia religiilor, chiar dacă, stricto sensu, sunt dincolo de sfera religiosului.

Introducere

Antropologia conferă conceptului de credință două statusuri. Primul întruchiează obiectele cercetate, al doilea identifică fenomenul mental. Studiul formelor sale observate de către antropologi în societățile exotice include descrierea credințelor prin limbajul local utilizat și dezvăluie singularitatea obiectelor. Din această perspectivă a și apărut dezbaterea asupra sferei comparative a conceptului de credință ca stare psihică, fie că

este specifică sau nu religiei. Dincolo de credință, antropologia mai analizează și mitologia religioasă a populațiilor non-occidentale. Istoricul W. Cantwell-Smith a distins între conceptul de *credință* și *mit religios*. În viziunea acestuia, *credința* este o „categorie religioasă fundamentală” [5].

Când vine vorba de restabilirea religiilor din punct de vedere istoric și evolutiv, antropologia oferă două versiuni diferite. Fie se prezintă printr-un amalgam de contribuții din filosofie, sociologie, istorie sau mitologie cu cele ale etnologilor, așa cum face B. Morris. În ideile sale regăsim „studii antropologice asupra religiei” [1] de la G.W.F. Hegel la Cl. Lévi-Strauss, amintind și de M. Weber, K. Marx și É. Durkheim, precum și de psihologii S. Freud și C.G. Jung. Fie, avem a doua perspectivă prin care domeniul antropologiei religiilor se restricționează la o tradiție academică foarte specifică și anume la studierea comparată a societăților non-occidentale și al sistemelor lor de credințe. În articolul de față voi aborda cea de-a doua perspectivă, așa cum considerăm că nu există o antropologie a religiilor fără o etnografie comparată.

Precizarea identității domeniului de studiu ales aici ar presupune și clarificarea în prealabil a ceea ce se înțelege prin *antropologie*. Dar, așa cum antropologia a fost definită în mai multe surse bibliografice, ne-am concentrat pe descrierea domeniului *antropologia religiei*.

Antropologia religiei, în comparație cu alte domenii social-umaniste (etnologia, istoria, sociologia religiilor), încearcă să înțeleagă dincolo de faptele religioase prin care omul creează un întreg simbolism al *supranaturalului* sau al *sacralului*. Scopul principal al antropologiei religiei este descrierea diferenței dintre simbolurile sacralului de alte tipuri de simbolism. Ca să mă eliberez de etnocentrism, de fiecare dată voi începe cu definirea și clasificarea sistemului binar *sacru* și *profan*. Procedez asemenea sociologului francez E. Durkheim.

Antropologia religiei s-a format ca domeniu prin secolul al XIX-lea. Primele studii s-au referit la originea, evoluția și esența religiei. O astfel de abordare o întâlnim în lucrările lui L.H. Morgan, E.B. Tylor și J.G. Frazer.

Astăzi vorbim despre antropologia religiei ca un domeniu al antropologiei sociale care studiază instituțiile religioase ca parte componentă a structurilor sociale. Totuși, întâlnim și centre de cercetare prin care antropologia religiei se manifestă ca un domeniu separat de antropologia socială. În acest caz, religia este studiată în două dimensiuni: sincronică, ca ansamblu sau sistem coerent de gânduri, afecte și gesturi; și diacronică, ca un întreg care se modifică și care se schimbă. În primul caz, antropologul oferă modele; în celălalt caută, dacă nu legi, măcar procese

generale, precum cele de reechilibrare a religiosului în raport cu restul vieții sociale.

Etnologia religiei și antropologia religiei

Ar fi vreo distincție dintre etnologia religiei și antropologia religiei? Încerc în următoarele rânduri să identific aceste diferențe prin oferirea unor caracteristici pentru ambele domenii.

Etnologia religiei analizează diversitatea credințelor sau a practicilor religioase ale etniilor și relațiile dintre ele. Sunt deduse următoarele caracteristici ale domeniului:

- analiza concretului, discursul despre zei și riturile pentru a intra în comunicare cu aceștia;
- devine comparativă prin care urmează un curs inductiv;
- trece de la particular la general (totuși, analiza se localizează într-o zonă culturală, la un anumit tip de religie, cum ar fi de exemplu cea animistă sau politeistă).

În schimb, antropologia religiei este mai interesată de om, mai mult decât de etnie. Așa cum menționa și Cl. Levi-Strauss în lucrarea *Antropologia structurală* [2], datele etnologice îi servesc antropologiei numai ca să definească culturile care sunt opera omului, legile generale ale *homo religios*-ului. În așa mod, etnologia religiei este o bază pentru antropologie. Pe lângă aceasta, o contribuție esențială o au și științele biologice, psihologice și sociologice. Evidențiez interdisciplinaritatea pentru a evita tendința de a transforma antropologia religiei într-o componentă a sociologiei (sau cum unii cercetători preferă să o numească – antropologia socială). Totuși, cum menționează M. Spiro, antropologia socială studiază rolul religiei în societate, dar nu religia însăși. Desigur că este recunoscută funcționalitatea religiei în societate, dar tind să studiez omul ca cel care construiește lumea simbolică.

Am început cu analiza acestui domeniu, așa cum antropologia religiei studiază faptul religios (practici, rituri, mituri, texte sacre, doctrine) din cadrul fiecărei tradiții religioase. După cum specific în continuare, faptul religios a fost cercetat în lucrările lui E. Tylor (care expune ideile lui J.G. Frazer despre trecerea faptului religios prin trei etape: magie, religie, știință), E. Durkheim (religia este o emiterie a societății), M. Mauss (studiază setul de credințe, practici și organizare a unei comunități religioase), Cl. Levi-Strauss (redă teoria structuralistă despre fenomenul religios), M. Augé (originea principiilor, miturilor, reprezentărilor, ritualurilor întâlnite în fenomenele religioase), R. Girard (care studiază diverse tematici legate de religie). Datorită acestor lucrări proeminente, în

antropologia religiei identificăm câteva concepte de bază care sunt definite: magie și religie, sacru și profan, tabu-uri, riturile, miturile, conceptul de credință, personalități religioase și carisma, șamanism și posesie.

Intersecția dintre epistemologie și antropologia religiei

Faptele religioase susțin că sunt fundamentul înțelegerii lumii. Faptul religios determină relația omului cu Ființa sa. În viziunea lui M. Eliade [4], religia (relația dintre om și sacru) este consubstanțială cu societatea umană. Prin urmare, religia presupune următoarele caracteristici redate în figura 1:

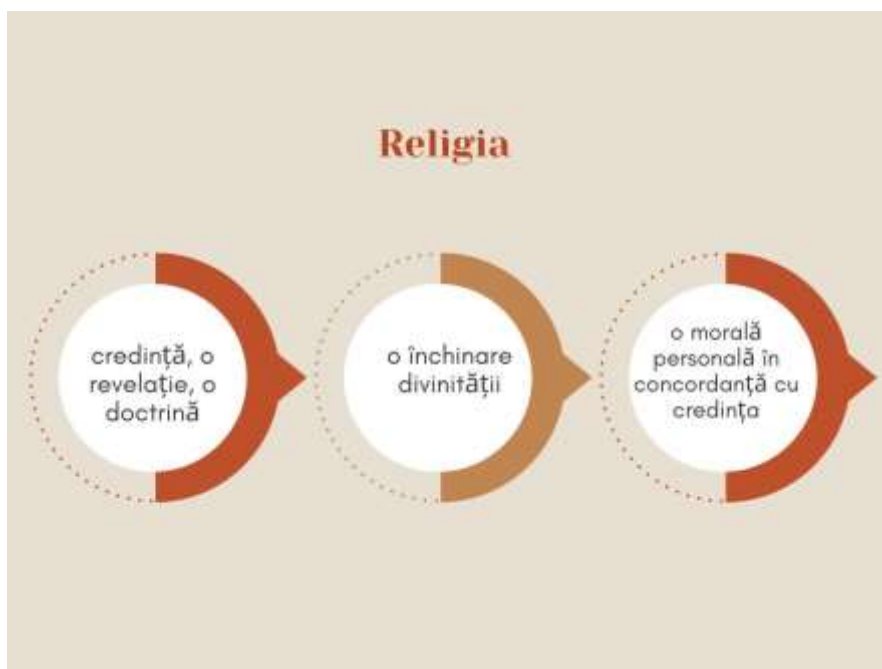

Fig. 1. Caracteristici de bază ale religiei

De exemplu, atunci când vorbim despre hinduism, îl descriem nu ca o religie, ci ca religii constituite din multitudinea de școli filosofice indiene.

De fapt, manifestările clasice ale religiilor, precum miturile, riturile (ritualurile) sau practicile cultelor oficiale nu sunt singurul domeniu de investigație. Sub influența antropologiei, P. Gerbet a lărgit domeniul său de studiu prin includerea credințelor și practicilor, precum și a modului de funcționare a religiei/instituțiilor religioase. Antropologia religiei nu prioritizează anumite concepte. Astăzi ne ciocnim cu interpretarea

interdisciplinară a termenilor de rit, ritual, simbol etc. O astfel de relație antropologia o are cu domeniul comunicării.

Dacă vorbim despre rit, atunci abordăm mai multe idei ale antropologilor anilor 1970-1980. E. Leach și V. Turner credeau că ritul este o comunicare expresivă și simbolică. D. Sperber concepea ritul ca un mecanism cognitiv care explică contextul social. Această abordare nu este reciprocă. Astfel, ritul este înțeles ca un act de comunicare și devine o actualizare a mitului. Modul său de exprimare nonverbal l-a apropiat de actul artistic care construiește un discurs al misterelor. În funcție de pozițiile și cunoștințele sociale ale actorilor (emițătorul și receptorul) și ale spectatorilor ritului, el dă simbolurile ca adevărate într-un moment și false într-un alt moment al ceremoniei, dezvăluind și ascunzând constant sensul lumii, sensul existenței umane care este mai mult sau mai puțin subiectul tuturor riturilor.

Când vorbim despre antropologia religiei, stabilim un anumit număr de premise care îi reduc considerabil din valoarea generică. În primul rând, amintim de secolul al XX-lea când antropologia s-a distanțat prin teoriile și sintezele sale de istoria religiei confesionale. Totuși, după cum remarcă și C. Blanckaert, unele cercetări contemporane desfășurate în Africa încă mai au specificul de antropologie activistă. Cercetările din Africa nu sunt unice, astfel de abordări mai întâlnim și la antropologii australieni sau cei din America Latină. Acest fapt se explică prin obstacolele și greutățile cu care se confruntă comunitatea studiată și implicarea activă a antropologului în rezolvarea problemelor sociale.

Condiția principală de dezvoltare a antropologiei este intersecția sa cu epistemologia. Faptul de a atribui antropologiei ceva conduce la specializarea instrumentelor sale de interpretare prin care se analizează specificul și diferențele în detrimentul identităților. Acest lucru are consecințe grave pentru o disciplină științifică care recunoaște abordarea comparativă ca una din principalele metode de analiză.

Care sunt granițele epistemologice sau metodologice exacte care ar defini antropologia religiilor? Este cel puțin atât obiectul – *religia* – cât și cadrul analitic al dezbaterilor din acest domeniu. Așa cum remarcă D. Sperber, consens îi oferă antropologiei nu epistemologia și nici metoda de cunoaștere pe care o dezvoltă, ci o susținere cvasi comunitară a identității disciplinei date. Începând cu sfârșitul secolului al XX-lea, etnologii au început să studieze religia în dependență de contextul geografic și cultural (mai ales a societăților exotice), în același timp antropologia s-a caracterizat (în comparație cu etnologia) prin identificarea metodelor de investigare și a teoriilor prin care se vor analiza societățile non-occidentale.

Antropologia religiei, astfel o putem defini atât într-un mod *generic* (ca tip de cunoaștere distinctiv), cât și *genealogic* (ca tip de cunoaștere prin modele și teorii). O retrospectivă generală a abordării antropologiei religiei regăsim în lucrarea lui E. Evans-Pritchard *Theories of Primitive Religion*. Prin această lucrare antropologul a revizuit setul de teorii ca obiect primar al antropologiei. Desigur că din acel moment au apărut o serie de contribuții etnografice prin care sunt identificate abordările antropologiei religiei și mai puțin din cele în care se regăsește explicația acestor teorii.

Remarcăm și contribuția lui Cl. Geertz care definește „religia ca sistem cultural” [3]. În tradiția anglo-saxonă găsim lucrarea *Gods and Rituals: Readings in Religious Beliefs and Practices* editată de J. Middleton în 1974. Textul cuprinde referințe ale acelei perioade și constituie un corpus de teorii, colecții de lucrări etnografice despre sisteme religioase, funcții ale religiei și ideologii.

Concluzie

Antropologia religiei, așa cum am remarcat și anterior, este un domeniu relativ nou printre alte discipline academice (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Unul din primii promotori a fost R. Bastide care a contribuit în măsură mică asupra dezvoltării domeniului. La început s-a reflectat științific asupra unor probleme false. Odată cu lucrarea lui E. Durkheim din anii 1910-1912, *Formele elementare ale vieții religioase*, situația s-a schimbat. Sunt câteva caracteristici care explică evoluția ulterioară a antropologiei religiei:

- căutarea originilor istorice. Definind religia ca una dintre formele sociale ale universului, aceasta se naște odată cu primele urme ale umanității?;
- obiectul de studiu devine natura umană: omul este sau nu de esență religioasă?;
- interesul față de evoluționism: apare religia înainte sau după magie?.

Recunoaștem că aceste dezbateri din lucrarea lui E. Durkheim au avut două consecințe pozitive asupra viitorului antropologiei religiei. Pe de o parte, au contribuit la stabilirea acesteia ca subiect de studiu în sine. Faptul religios este în prezent cel mai analizat în antropologie alături de faptele de organizare și structuri sociale. Pe de altă parte, a introdus în definiția religiei noțiunea de limită.

De fapt, și R. Bastide și E. Durkheim au atras atenția asupra a două granițe stabilite în procesul de studiere a faptului religios. Prima ține de fenomene ca magia, sacrul, iar a doua cuprinde dimensiunea umană și socială a fenomenului religios. O multitudine de teorii au căutat să

stabilească una sau alta dintre aceste două limite. După P. Mercier, le putem clasifica în patru grupuri:

- *religia ca tendință umană profundă*. Cultul religios este înțeles aici ca o manifestare culturală a unui mecanism psihologic sau a unei structuri psihanalitice a individului. S. Freud explică expresia socială ca un instinct religios al ființei inteligente. Ritul religios (printre altele) ar rezolva o anxietate de aceeași natură cu cea provocată de relația părinte-copil.

Cu toate acestea, A. Kardiner prin teoria etnologică distinge instituțiile primare de cele secundare. Instituțiile primare (organizarea familiei, sistemul economic, obiceiurile și valorile morale, sistemul educațional) modelează ceea ce autorul numește personalitatea de bază a viitorului adult. Este o personalitate constrânsă împotriva căreia individul va reacționa eliberându-și imaginația în crearea de ideologii și mituri religioase sau chiar în povești și legende populare. Într-un fel, religia este definită ca proiecție la nivel simbolic, atât a experienței empirice a individului, cât și a nevoilor de bază ale naturii psihologice umane. Astăzi în antropologie nu se mai revine la teoria propusă de A. Kardiner așa cum explicarea vieții sociale prin psihologia individuală împiedică trecerea de la ontogeneză la filogeneză.

- *religia ca element fundamental al societății*. S-au analizat fenomenele religioase prin excluderea elementului care le unește într-un sistem de credințe și practici.

Observăm această tentativă la G. Frazer care vorbește despre moartea zeității pentru renașterea plantelor conform ciclului calendaristic. Sau viziunea lui W. Schmidt despre faptul că toate religiile sunt o versiune ale unui monoteism „primitiv” (numit și difuzionism). Ideile acestor autori astăzi sunt depășite, însă cercetătorii contemporani au atras atenția la noțiunea de zeitate ca o ființă supremă și la noțiunea de fertilitate ca un aspect ireductibil al oricărui cult religios.

- *religia ca primă fază a umanității*. Din această perspectivă evolutivă vorbim despre magia analizată de G. Frazer sau despre monismul analizat de H. Spencer. În acest curs de idei, E.B. Tylor propune teoria animismului pe care o explică ca o forță vitală, ca o energie, ca un *anime*. Această noțiune există atât în religia iudeo-creștină (sufletul), cât și în filosofia greacă. Pare, totuși, recunoscut ca un principiu vital, spre deosebire de spiritele și geniile ale căror culte sunt ferm stabilite.

Această teorie a fost criticată de R. Marett. În viziunea acestui autor, omul din motive culturale atribuie suflet obiectelor. Însă el selectează

aceste obiecte. Astăzi, animismul a dispărut practic din literatura etnologică.

- *religia îndeplinește o funcție socială*. Teoriile funcționaliste vor reînnoi în mod durabil studiul faptelor religioase în două moduri diferite. Astfel, se îndepărtează de evoluționism, difuzionism și naturalism.

Bibliografie:

1. Brian Morris, *Anthropological Studies of Religion*, Cambridge University Press, 1987
2. Claude Levi-Strauss, *Antropologia structurală*, București: Editura Politică, 1978, -518 p.
3. Clifford Geertz, *Religion as a Cultural System*, in *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, edited by M. Banton. ASA Monographs 3. London: Tavistock Publications. 1966, pp. 1–46.
4. Mircea Eliade, *Sacru și Profan*, București: Humanitas, 2019, -168 p.
5. W. Cantwell-Smith, *Religious Diversity: Essays*, HarperCollins, 1979.

Date despre autor:

Dina BARCARI, antropolog, lect. univ.

Departamentul Științe socio-umane, Facultatea Calculatoare, Informatică și Microelectronică, Universitatea Tehnică a Moldovei

Email: dina.barcari@ssu.utm.md

JOHN DEWEY DESPRE IMPORTANȚA EDUCAȚIEI FILOSOFICE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Alexandru LUPUȘOR

Abstract

*Pornind de la lucrarea John Dewey *Democrație și Educație*, apărută în 1916, voi încerca o cartografiere a setului de probleme ce definesc proiectul educațional într-o societate totodată multiculturală și inegală și apoi să identific importanța filosofiei în cadrul acestui proiect educațional. Deși abordarea lui Dewey vizează educație în orice context și la fiecare nivel, comunicarea mea se va focaliza exclusiv pe probleme care apar în contextul îngust și specializat al universității, în calitatea ei de instituție educațională ce oferă o formare specifică în domenii fundamentale ale cunoașterii și practicii umane.*

Mă voi referi la două aspecte centrale avute în vedere de Dewey pentru a stabili un posibil cadru conceptual de reflectare cu privire la cerințele pe care societatea noastră contemporană le impune atât formei, cât și conținutului educației în general, dar și formării universitare în particular. Voi reține noțiunea lui Dewey a „interesului” pentru a aborda conținutul educației și mă voi servi de noțiunea de „creștere” (growth) pentru a reflecta cu privire la obiectivele educației.

*Starting from John Dewey's work *Democracy and Education*, published in 1916, I will try to map the set of problems that define the educational project in a multicultural and unequal society and then identify the importance of philosophy within this educational project. Although Dewey's approach is aimed at education in any context and at every level, my communication will focus exclusively on issues that arise in the narrow and specialized context of the university, in its capacity as an educational institution that provides specific training in fundamental areas of knowledge and human practice. I will refer to two central aspects considered by Dewey in order to establish a possible conceptual framework for reflection regarding the requirements that our contemporary society imposes on both the form and the content of education in general, but also university training in particular. I will retain Dewey's notion of "interest" to address the content of education and use the notion of "growth" to reflect on the goals of education.*

Interesul : faptele științifice și contextul lor

În capitolul al 14-a al cărții „*Democrație și Educație*”, intitulat „Natura subiectului predat”, filosoful american John Dewey se referă la natura a ceea ce studiem în sistemul nostru educational. În școlile noastre, studiem chimia, inginerie, calcul și așa multe alte subiecte, iar aceste subiecte sunt de obicei prezentate ca fapte despre realitate, pe care trebuie să le asimilăm. Ceea ce noi trebuie să avem în vedere aici, potrivit lui Dewey, e că toate aceste „fapte” sunt produsele cunoașterii și cercetării umane.

De-a lungul secolelor, ființele umane s-au ciocnit de diverse situații problematice, fiind nevoite să dedice timp și energie pentru aflarea de soluții. Sunt acele soluții care au ajuns până la noi sub forma unor corpus-uri asamblate de învățături, așa este „chimia” sau „ingineria” sau „calculul”. Cu toate acestea, atunci când studiem aceste subiecte, contextul uman de rezolvare a problemelor este de regulă ignorat. De obicei, pur și simplu ni se cere să memorăm formula pentru găsirea unui derivat al unei funcții matematice sau să se memoreze că apa este H₂O. În mod curent, accesăm aceste cunoștințe în propriile noastre studii, fără a investiga cum și de ce cercetătorii anteriori au fost conduși să descopere aceste fapte. Reținem rezultatele, dar, în general, ignorăm procesul care le-a produs. Pe de o parte, această ignorare a procesului are o justificare, pentru că valoarea acestor rezultate stă în capacitatea lor de a fi extrapolate contextului specific al descoperirii lor și să fie folosite în contexte radical diferite, nici măcar bănuite de descoperitorii originari.

Această înlăturare a rezultatului din contextul său primar și repetabilitatea sa în alte contexte este, într-adevăr, ceea ce îl face demn de numele „știință” și, prin urmare, demn de a fi inclus în sistemul nostru educațional. Pe de altă parte, însă, de-contextualizarea acestor „fapte” științifice devine, la rândul său, sursa unor carențe. Ceea ce se pierde prin eliminarea contextului istoric este recunoașterea că aceste rezultate sunt valoroase deoarece sunt răspunsuri la problemele umane și că „există” pentru că în spatele lor se află nevoi umane. Când sunt văzute în contextul lor de apariție, ceea ce transpare este tocmai relevanța acestor fapte, adică contextul e cel ce ne permite să vedem de ce avem un interes în studierea acestor lucruri. Fără acest context, faptele devin doar detalii lipsite de valoarea pe care o au pentru existența umană. Având în vedere modul de-contextualizat în care materiile școlare sunt în mod obișnuit predate, nu este de mirare că mulți elevi/studenți sunt plictisiți de studiile lor, iar alții care rămân să le urmărească îndeaproape ajung să „posede” o mare cantitatea de informații fără o înțelegere profundă a subiectului. Pentru toți elevii și studenții, aparenta irelevanță a educației este o mare problemă și, în consecință, imperativul pedagogic fundamental constă în a demonstra elevilor importanța pe care materiile predate o au pentru formarea lor.

Pentru a face acest lucru, educatorii trebuie să fie ei înșiși convinși de acele „rezultate” ca fiind răspunsuri la întrebările umane, iar procesul de educație ar trebui să fie orientat pentru a ajuta elevii să găsească acele întrebări vii înăuntrul propriei lor experiențe de studiu și educație. Ceea ce am putea numi educația „de sus în jos” pur și simplu constă într-o transmitere de „fapte”, realizată fără angajarea perspectivei elevului sau studentului în experiența efectivă a cunoașterii. Pedagogia „de jos în sus” pe care o susține și o propune John Dewey, dimpotrivă, transpare ca un proces educațional care atestă în mod inerent valoarea centrală a perspectivei elevului/studentului în formarea cunoștințelor sale. Strategia educațională „de jos în sus” nu neagă importanța învățării primite, dar recunoaște că valoarea învățării trebuie să fie condiționată de capacitatea ei de a fi conectată cu perspectivele vii ale elevilor/studenților. Acest principiu, fiind primul principiu al oricărei educații, devine deosebit de relevant în contextul unei societăți pluraliste și inegale.

Creștere: educație și specificul cultural

În societățile pluraliste și inegale, educația eficientă trebuie să se fundeze pe două supoziții de bază. În primul rând, trebuie recunoscut faptul că elevii nu împărtășesc între ei sau cu profesorul un fundal cultural identic sau un set uniform de așteptări culturale. În al doilea rând, trebuie

recunoscut faptul că studenții nu împărtășesc cu cercetătorii, ale cărui rezultate le studiază, un același fundal cultural uni sau un același set de așteptări culturale.

Împreună cu orice conținut pozitiv învățat, o mare parte a presupuzițiilor culturale – cum ar fi, de pildă, prejudecățile – este, de asemenea, întărită. Studiul, am putea spune, are o narațiune explicită – care este, de exemplu, învățarea faptelor din domeniul chimiei sau ingineriei – dar are și o meta-narațiune implicită, adică prezentarea sa este un fel de gest de întărire a presupuzițiilor sale inerente. Astfel, în cazul chimiei sau al ingineriei, presupuzițiile lor operative fiind proprii perspectivei științei și tehnologiei moderne, occidentale.

În consecință, în orice context educațional, omogenitatea culturală constituie, în fapt, o problemă, amenințând mereu să transforme experiența educațională într-o formă de întărire culturală care nu are nimic de-a face, în mod explicit, cu materia sau subiectul studiat. Din punct de vedere educațional, așadar, mediul pluralist și inegal este în cele din urmă pedagogic superior, deși, din punct de vedere practic mai dificitar.

Dacă punem în relație conținuturile studiate împreună cu cele două supoziții pedagogice formulate anterior, atunci putem spune, în primul rând, că materialul care urmează să fie studiat trebuie să fie capabil să-și probeze valoarea în perspectiva culturală a elevilor/studentilor și, în al doilea rând, făcând acest lucru, aproape sigur trebuie să dezvăluie propriul context cultural, particular și specific.

Am spus mai devreme că buna pedagogie afirmă centralitatea perspectivei elevului. Această formulă pedagogică de a permite elevului/studentului să se vadă pe sine în însuși actul de studiu mai degrabă decât a fi o impunere, o condiție împovărătoare, oferă, de fapt, resurse suplimentare și oportunități educatorului.

Educația este cu adevărat educație dacă îl provoacă pe elev sau student să-și depășească starea, situația actuală, afirmând și ghidându-l către devenirea sa posibilă. Cu alte cuvinte — și acesta este al doilea moment asupra căruia ne atrage atenția Dewey, de data aceasta în capitolul al 4-lea din „*Democrație și educație*” — educația este despre creștere, dezvoltare și, prin urmare, ea afirmă situația actuală numai în măsura în care acea situație este pe cale de a deveni altceva.

Educația nu este doar informativă (o tratare a faptelor), ci este formativă și, mai important, transformatoare. Scopul ei este de a facilita creșterea noastră în identități umane mai bogate și mai complete. Acest punct este deosebit de relevant în contextul situării și orientării culturale, indispensabile existenței și experienței umane.

Culturile oferă indivizilor și comunităților capacitatea de a se defini (în mod analog, este adevărat și pentru identitățile de familie, genuri, identități rasiale ș.a.). Anume prin intermediul particularităților noastre culturale, noi, în mod individual sau colectiv, ne instalăm în lumea pe care o locuim. Or, identitățile noastre culturale nu sunt alegeri făcute sau mode adoptate de un individ sau o comunitate deja formată, ci sunt însăși țesutul din care este format un individ sau o comunitate și oferă individului și comunității termenii originali pentru a înțelege și a opera cu lucruri și fapte în cuprinsul acesteia. În acest sens, deci, identitatea culturală ca atare este cea care, în mod inerent, își capacitează deținătorii, în sensul că oferă capacitatea inițială și primară pentru participarea subiectivă la lume. Din acest punct de vedere, identitatea culturală, situarea într-o cultură, este o funcție emancipativă, eliberatoare.

Dar, pe de altă parte, aceste identități particulare pot fi, de asemenea, opresive, atât pentru sine, cât și pentru ceilalți. Identitatea pe care o am într-un sistem cultural este, desigur, identitatea mea, dar în această identitate este implicată, de asemenea, relația cu restul „sistemului”. Fie că vorbim de sistemul de caste din India, de sistemul tradiționalismului centrat pe familie din Sicilia rurală, sau de sistemul liberal-individualist al lumii occidentale, sistem impune, în mod inevitabil, constrângeri. Într-adevăr, însăși specificul care definește un sistem cultural asigură, practic, o anumită formă de opresiune, prin aceea că susținerea unui anumit mod de a fi presupune, în mod necesar, excluderea altor forme de viață, și astfel se și opune de fapt celorlalți care trăiesc în moduri diferite, opunându-se implicit și acelor din cadrul sistemului care ar putea dori să trăiască altfel. Cu alte cuvinte, însăși trăsătura care face ca o cultură să fie eliberatoare este așadar și trăsătura care o face opresivă.

Semnificația educațională a acestei înțelegeri este că aprobarea specificului cultural al perspectivei elevului/studentului trebuie să fie cuplată cu o perspectivă critică asupra acestei perspective. Exact ca „faptele” descrierilor științifice, culturile trebuie înțelese ca soluții la probleme, nu ca adevăruri sacre, eterne. Trebuie, așadar, să înțelegem nevoile fondatoare ale umanității noastre care dau naștere identităților culturale – întrebare universală la care acele culturi sunt răspunsuri – atât pentru a aprecia reușita lor – adică cât de eliberatoare, emancipatoare sunt – și apoi pentru a vedea că, la rândul lor, și alte culturi răspund, de asemenea, cu succes la aceleași întrebări, iar, în cele din urmă, a constata că anumite limitări sunt proprii însuși modului în care propria noastră cultură răspunde la aceste întrebări. Prin urmare, susținerea perspectivei

elevului/studentului în specificul ei trebuie să fie în același timp o împuternicire a unei perspective critice asupra acelei perspective.

Însă, ar fi nesatisfăcător dacă această perspectivă critică, ca orice alt „conținut” educațional, este pur și simplu o impunere străină. Ca orice alt aspect al învățării, pentru a avea sens, perspectiva critică trebuie să fie ceva care să apară ca răspuns la o nevoie deja simțită în propria perspectivă a elevului. Perspectiva critică însăși, așadar, trebuie să fie un răspuns la efortul uman care caută în mod intrinsec să depășească parohialismul și insularitatea vieții culturale și să stabilească o legătură cu cei care depun un efort critic similar. Desigur, nu se poate forța niciodată un student să adopte una sau altă dintre perspective. Într-adevăr, indivizii — studenți individuali — pot adopta aproape orice formă imaginabilă și ei, ca indivizi, vor avea nevoie de relații pedagogice diferite, specifice, dacă vor să crească.

Prin urmare, scopul educatorilor este să facă subiectul relevant într-un mod care să susțină legitimitatea diferitelor perspective culturale ale diferiților studenți, dar, în același timp, să mențină și să legitimeze, în sens și scop pedagogic, acele perspective valorice care transcend particularitatea culturală.

Criticismul și problema a ceea ce este absolut

Educația este în primul rând cultivarea la elevi a abilităților de bază care le vor permite să activeze eficient în lume. Astfel, citirea și calculul, la cel mai elementar nivel, iar ingineria și medicina, la un nivel mult mai avansat, constituie căi esențiale în abilitarea indivizilor să se angajează într-un mod semnificativ și eficient de a interacționa cu lumea lor. Un sistem educațional trebuie să se ocupe de aceste preocupări fără de care o formă de viață socială nici măcar nu se poate menține. Totuși, formele de învățare, cum ar fi ingineria și medicina, permit doar individului să se ocupe de lumea sa numai în limitele în care aceasta se prezintă, adică iau de la sine înțeles modul de viață existent. Aceste forme de învățare sunt resurse pentru a locui și activa înăuntrul acestei lumi, dar nu pentru a-i provoca limitele — nu pentru a fi „în spatele” lor, ca să spunem așa, și pentru a recunoaște că aceste limite nu sunt primare sau absolute, că nu sunt sacre.

Acest efort de a încerca și provoca limitele lumii cotidiene ține de domeniul altor eforturi, intelectuale și practice, decât cele ale ingineriei și medicinei. Este opera, mai degrabă, a artei, a religiei și filozofiei. Arta, religia și filosofia există în acest spațiu de interpelare a cotidianului dinspre absolut și primordialitate. Astfel, dacă educația noastră este de a încuraja

o perspectivă (auto)critică la elev/student, atunci ele sunt tocmai acele elemente esențiale ale educației responsabile.

Filosofia este distinctă și importantă din punct de vedere pedagogic deoarece abordează în mod explicit problema „absolutului și primordialității” ca atare. Aici, totuși, este important să distingem diferite înțelesuri ale filosofiei. Filosofia, ca „știință a ceea ce este ultim”, este, în primul rând, nu o preocupare arbitrară a indivizilor care își formează opinii despre lucruri (așa cum este adesea filosofia înțeleasă în mod naiv), dar este istoria viziunilor revoluționare asupra naturii lucrurilor ca fiind parte componentă a transformărilor culturale ale lumii noastre. Studiul filosofiei, în acest sens, înseamnă a învăța să înțelegem lumea în care ne situăm și pe care o locuim. Filosofia nu este doar o istorie a perspectivelor de modelare ideatică și conceptuală a lumii (deși și aceasta este o prioritate a studiului filosofiei), ea este, într-un mod secund, o disciplină capabilă să ne învețe abilități de discriminare atentă și evaluare judicioasă a diferitelor viziuni și perspective, precum și abilități de a formula și susține afirmațiile în mod argumentat, învățându-ne cum să ne justificăm, în mod rezonabil, opiniile și convingerile. În al treilea rând, filosofia ține de modul de a gândi creativ cu privire la situația actuală, care este întotdeauna un teritoriu de explorat. În toate aceste sensuri ale filosofiei — istoria înțelegerii naturii supreme a lucrurilor, deprinderea gândirii riguroase și arta gândirii creative — filosofia rămâne o disciplină a reflecției critice asupra perspectivelor umane pe care educația le implică cu necesitate, ceea ce ne descoperă că filosofia nu poate decât să se afle în centrul unei educații responsabile într-o societate pluralistă și inegală. Astfel înțeleasă, filosofia ar trebui să fie o dimensiune la fel de esențială a curriculumului precum sunt chestiunile fundamentale ale scrierii, citirii, și calculului.

Despre predarea filosofiei

Când vine vorba de dezvoltarea abilităților de reflecție critică și gândire riguroasă, texte tradiționale de filozofie, fie că sunt occidentale, indiene, chineze sau din alte tradiții, cu siguranță toate pot fi eficiente, prin aceea că toate aceste tradiții oferă exemple profunde de rigurozitate a gândirii și, în consecință, studiul formal al filosofiei în societățile contemporane ar putea și chiar poate ar trebui să includă întotdeauna materiale extrase din tradiții culturale diferite. Cu alte cuvinte, nici una dintre diferitele istorii ale filosofiei nu este privilegiată aici față de celelalte. În consecință, dacă vrem cu adevărat să cultivăm abilități filosofice ale gândirii critice, ne revine să facem mai mult decât pur și

simplu să forțăm elevii să citească texte din propria noastră tradiție filosofică.

În ceea ce privește gândirea creativă, nu există din nou niciun motiv pentru care textele din istoria filosofiei ar deține o valoare privilegiată pedagogic. Este întotdeauna o provocare să încurajezi mai degrabă creativitatea decât conformitatea în orice domeniu de studiu și, prin urmare, nu există nici răspuns univoc cu privire la materiale didactice care ar fi cele mai valoroase în acest sens, astfel încât cineva ar putea să considere că mai degrabă experiențele practice de rezolvare a problemelor sau angajarea în activități explicit creative, ar fi mai valoroase din punct de vedere educațional. Aici din nou, dacă suntem cu adevărat motivați să cultivăm studenților o atitudine filosofică asumată și consistentă, trebuie să facem mai mult decât să repetăm tradiția de lungă durată a simplei „predări” ale acelorași vechi texte de filosofie.

Filosofia, în al doilea și al treilea sens, așa cum au fost delimitate anterior, admite o flexibilitate pedagogică considerabilă, atunci când ne propunem să încurajăm dezvoltarea lor. Centrarea exclusivă pe textele din istoria filosofiei, abordată conform celui de al doilea și al treilea înțeles al său, ar putea fi o alegere pedagogică nefericită, tocmai din cauza caracterului lor caracteristic străin și lipsit de deschidere, neoferind problemelor abordate vivacitate înăuntrul perspectivei culturale și intelectuale a studentului. Lucrurile stau însă diferit în cazul filosofiei înțeleasă în primul sens identificat.

Ca istorie a viziunilor culturale revoluționare cu privire la natura lucrurilor, filosofia, ca și matematica sau fizica, este mai mult sau mai puțin o disciplină fixă. Și, așa cum este cazul matematicii sau fizicii, există relativ puțină flexibilitate în ceea ce privește conținutul care trebuie predat. Filosofii greci antici, de exemplu, sunt figuri al căror studiu este de o urgență continuă, deoarece scrierile lor dau glas intuițiilor care stau la baza viziunii grecești mai ample asupra lumii, ce a condus la nașterea revoluționară a politicii ca atare și care continuă să definească orizontul reflecțiilor noastre contemporane asupra vieții sociale. În mod similar, scrierile filosofice ale gânditorilor europeni timpurii moderni continuă să fie subiecte de studiu urgente, deoarece aceste scrieri dau glas perspectivelor care stau la baza lumii noastre moderne a științei și tehnologiei experimentale, a politicii liberal-democratice și a capitalismului global.

Lumea noastră este multiculturală, desigur, dar „cultura” însăși ni se prezintă cu multe niveluri și în forme variate. Toate culturile noastre moderne, oricât de variate ar fi și oricâte niveluri ar prezenta, trăiesc în

orizontul mai larg al acestei globalizări tehnologice și capitaliste. Prin urmare, aceasta transpare ca fiind metacultura care ne definește pe toți, fie că ne place sau nu.

Așadar, studierea istoriei filosofiei occidentale în special este esențială pentru fiecare dintre noi pentru a înțelege propria noastră perspectivă culturală.

Dincolo de aceasta, chiar și încercările noastre de a transcende această perspectivă culturală depind de aceste viziuni istorice și filosofice. Când gândim, nu ne bazăm pe o sursă unică de gânduri care ni s-a dat cumva înainte de participarea noastră la cultură. Dimpotrivă, gândim cu resursele pe care cultura noastră umană istorică ni le-a lăsat moștenire. Într-adevăr, tocmai aceeași tradiție a filosofiei occidentale, care curge de la filosofii greci antici și de la filosofii moderni timpurii, a definit chiar proiectul criticii culturale și a articulat termenii acestuia. Când criticăm tehnocapitalismul global – așa cum ar trebui să o facem – ne gândim totuși la resursele culturale pe care ni le-a oferit cultura noastră contemporană – cultura globală greco-europeană. Educația în această tradiție este, așadar, esențială tocmai dacă sperăm să o depășim.

Concluzii

Prin educație, ne dezvoltăm puterile de a ne angaja eficient în raport cu lumea, ceea ce duce la dezvoltarea noastră personală, dar și la producerea de cetățeni care să conserve și să îmbogățească valoric societatea. O educație sănătoasă este, în cele din urmă, una care este îndreptată spre înțelegerea și situarea critică față de propria cultură și limitările ei. Or, o astfel de educație trebuie să situeze în centrul ei educația filosofică, în special, și educația umanistică, în general.

Deși s-a arătat că este esențial să adoptăm un curriculum multicultural și să ne opunem impunerii, de exemplu, a perspectivei tradiționale occidentale în educație, textele canonice ale filosofiei occidentale rămân componente de neînlocuit ale acestei educații. Aceasta pentru că aceste texte joacă un rol unic atât în constituirea perspectivei noastre culturale contemporane, cât și pentru că oferă resurse esențiale pentru contestarea acestei perspective.

Bibliografie

1. Dewey, J., *Democracy and Education. An introduction to philosophy of education*, Askar Books, 2004

Date despre autor:

Alexandru LUPUȘOR, asist. univ.

Departamentul Filosofie și Antropologie, Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova

Email: lupusor.alexandru@gmail.com

IMPACTUL RĂZBOIULUI DIN UCRAINA ASUPRA PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Radj CĂRBUNE

SUMMARY

The Eastern Partnership Summit, December 15, 2021, seemed to record a failure for the Eastern Partnership and offered a hope of control in the region by the Russian Federation. In fact, the only important aspects recognized at the Summit, for Georgia, the Republic of Moldova and Ukraine, being those of strengthening cooperation with the EU, as well as taking note of the European aspirations of the partners. The subject of the European future of the Republic of Moldova seemed to have lost relevance when on February 24, 2022, Russia attacked Ukraine, triggering an open conflict of direct aggression against the Ukrainian state. The war in Ukraine opened a new page in the relations between the EU - Ukraine, Moldova, Georgia by submitting applications for EU membership, February 28 Ukraine, March 3 - Georgia and Moldova. The European Commission assessed the suitability of the candidate countries on the basis of "respect and commitment" taking into account the provisions of Article 2 of the TEU, which includes, among others, the rule of law, democracy, non-discrimination, opining that Ukraine and Moldova should be granted the status of candidate by the European Council – but not Georgia.

Keywords: war, democracy, armed forces, aggression, integration, politics, freedom, negotiations.

REZUMAT

Summitul Parteneriatului Estic, 15 decembrie 2021, părea că consemnează un eșec pentru Parteneriatul Estic și oferea o speranță de control în regiune, a Federației Ruse. În fapt singurele aspecte importante recunoscute la Summit, pentru Georgia, Republica Moldova și Ucraina fiind aceea de a consolida cooperarea cu UE, precum și sa luat act de aspirațiile europene a partenerilor. Subiectul viitorului European al Republicii Moldova părea să fi pierdut din actualitate în condițiile când la 24 februarie 2022 Rusia a atacat Ucraina fiind declanșat un conflict deschis de agresiune directă a statului Ucrainean. Războiul din Ucraina deschidea o nouă pagină a relațiilor dintre UE – Ucraina, Moldova, Georgia prin depunerea cererilor de aderare la UE , 28 februarie Ucraina , 3 martie – Georgia și Moldova. Comisia Europeană a evaluat aptitudinea țărilor candidate pe baza „respectului și angajamentului” ținând cont de prevederile

articolul 2 din TUE, care include, printre altele, statul de drept, democrația, nediscriminarea, opinând că Ucrainei și Moldovei ar trebui să li se acorde statutul de candidat de către Consiliul European – dar nu și Georgiei.

Cuvinte cheie: război, democrație, forțe armate, agresiune, integrare, politică, libertate, negocieri.

Summitul Parteneriatului Estic, 15 decembrie 2021, părea că consemnează un eșec pentru Parteneriatul Estic și oferea o speranță de control în regiune, a Federației Ruse. În fapt singurele aspecte importante recunoscute la Summit, pentru Georgia, Republica Moldova și Ucraina fiind acelea de a consolida cooperarea cu UE, precum și sa luat act de aspirațiile europene a partenerilor. Subiectul viitorului European al Republicii Moldova părea să fi pierdut din actualitate în condițiile când la 24 februarie 2022 Rusia a atacat Ucraina fiind declanșat un conflict deschis de agresiune directă a statului Ucrainean.

Înălții oficiali ai Comisiei Europene, ai Consiliului European, au transmis mesaje de sprijin pentru Ucraina, și nu doar mesaje de sprijin, dar și suport concret – financiar, militar, politic – în lupta față de agresiunea Rusiei. Măsurile venite din partea Uniunii Europene în comun cu Statele Unite pentru a sancționa agresiunea din partea Rusiei au influențat procesul de integrare europeană într-un mod pozitiv. Ucraina avea nevoie de mesaje puternice politice și geopolitice de susținere iar conducerea Ucrainei a acționat rapid și a făcut tot posibilul pentru a accelera procesul de aderare la Uniunea Europeană și de a obține o recunoaștere a acestei perspective europene.

Pe 24 februarie 2022, Rusia declanșa invazia armată asupra Ucrainei, lăsând mii de soldați și echipamente militare în apropiere de granițele Ucrainei, și ceea ce se credea inițial a fi o agresiune pentru capturarea definitivă a regiunilor Donețk și Lugansk din estul țării s-a transformat într-un război total care a cuprins întreaga țară. Războiul Rusiei împotriva Ucrainei a schimbat ordinea de securitate europeană și mondială în același timp a influențat foarte mult și percepțiile la nivelul Uniunii Europene în special la nivel de comunicare a liderilor de guverne, de state.

Războiul din Ucraina deschidea o nouă pagină a relațiilor dintre UE – Ucraina, Moldova, Georgia prin depunerea cererilor de aderare la UE , 28 februarie Ucraina , 3 martie – Georgia și Moldova. Comisia Europeană a evaluat aptitudinea țărilor candidate pe baza „respectului și angajamentului” ținând cont de prevederile articolul 2 din TUE, care include, printre altele, statul de drept, democrația, nediscriminarea, opinând că Ucrainei și Moldovei ar trebui să li se acorde statutul de candidat de către Consiliul European – dar nu și Georgiei.

În cadrul Consiliului European din 23 iunie 2022, liderii UE au acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată la UE deschizând noi perspective de dezvoltare de care Moldova poate beneficia, precum:

- perspectivă exactă de aderare la Uniunea Europeană,
- justiție corectă, instituții publice reziliente,
- acces la o piață internațională extinsă pentru producătorii moldoveni,
- dezvoltare durabilă, independență economică și energetică, atractivitate pentru investitori străini, asistență și sprijin pentru realizarea reformelor în domeniile-cheie,
- acces direct la programe europene.

În momentul în care zilele războiului nu mai sunt numărate, sau poate periodic cineva își mai aduce aminte, se creează impresia că această stare de tensiune, bombardamente și lupte e pentru un timp îndelungat. Cineva poate că se deprinde cu această stare de război, altcineva acumulează experiență și este gata să continue să-și apere Patria și neamul. Alții se cred atotputernici și continuă să înainteze prin acapararea de noi și noi teritorii, regiuni, orașe. Doar că nu este bine când o stare de război se transformă într-o “normalitate continuă”. La mulți se trezește acel instinct de autoapărare și sunt în permanență cu ochii în patru.

Periodic se încearcă, să se includă pe ordinea de zi subiecte de ordin propagandistic care contribuie la continuitatea acestui proces “războinic”. Unul din acestea (subiecte) ar fi că ambasada rusă de la Chișinău caută pretexte ca armata rusă să invadeze Republica Moldova. Mai mult ca atât, ambasada FR de la Chișinău, deschide o adresă “specială” de email (ca și așa-numita operațiune militară specială) la care primește plângeri din partea cetățenilor ruși și a compatrioților de pe teritoriul RM care se simt discriminați și intimidați. Cică, mulți ruși se plâng de acțiuni violente (mititeii de ei). Mi-ar fi interesant să aud, din partea cui sunt aceste acțiuni violente și această discriminare. Sau poate că invers, noi, populația majoritară, în această perioadă dificilă suntem disctriminați inclusiv prin acele mesaje propagandistice de gen (Путин наш, Молдавия (аșa o numesc rușii) это Россия, беженцы нам не нужны). Invadatorul și ocupantul încearcă să o facă pe jertfa, intonând mesaje precum că rușii din RM sunt discriminați pe motive naționale, lingvistice, culturale, religioase și de altă natură. Tot aceștea, așa-numiții reprezentanți ai misiunii diplomatice ruse din Chișinău, spun precum că, noi populația majoritară săvârșim acte cu caracter violent și acțiuni care amenință viața și sănătatea rușilor din țara noastră. Ori cei de la ambasada rusă de la Chișinău sunt țieniți, ori nu mai înțeleg nimic. Din data de 24.02.2022, ba chiar și pâna atunci, nu prea am auzit cazuri, sau chiar deloc, precum că noi moldovenii

îi discriminăm și le violăm drepturile rușilor, cu toate că de multe ori ar fi cazul să-i punem la respect.

La moment Ucraina apără libertatea întregii regiuni și în special a vecinului apropiat, Republica Moldova. Este momentul oportun pentru Chișinăul oficial de a formula un plan clar de reglementare urgentă a conflictului transnistrean, doar că aici depinde cât de grăbită este conducerea întru soluționarea acestuia.

Întrebarea numărul unu la ordinea de zi este dacă va fi sau nu invadată Republica Moldova de către Federația Rusă? Și la această întrebare este o neclaritate absolută reieșind din imprezibilitatea rușilor. În 2014 nimeni nu a crezut că armata rusă va merge mai departe de Donețk și Lugansk, astăzi, prin semnarea decretelor nr.685 și 686, din 29.09.2022, Putin recunoaște suveranitatea și independența regiunilor Zaporojie și Herson. Măine unde vor mai ajunge?

Așa sau altfel, în orice situație și circumstanțe, Republica Moldova trebuie să fie pregătită de ulterioarele scenarii ce țin de criza energetică, politico-diplomatică, umanitară și militară.

Invadarea Ucrainei de către Rusia a dat emoții și la Chișinău, unde s-a vorbit de riscul ca Republica Moldova să fie următoarea țintă a Moscovei, lucru sugerat și de propaganda rusă. Pe de altă parte, momentul poate fi exploatat de Republica Moldova pentru a se desprinde definitiv de Rusia și a își accelera integrarea în lumea occidentală.

Una mai specifică este situația Republicii Moldova în contextul războiului din Ucraina. Un stat mic care, de la proclamarea independenței în 1991, a oscilat permanent între Est și Vest. Un stat care se declară neutru din punct de vedere militar, dar care are staționate trupe ruse pe teritoriul său, în regiunea separatistă transnistreană, pe care guvernul de la Chișinău nu o controlează.

Războiul din Ucraina a scos la suprafață multitudinea de probleme pe care le are Republica Moldova sau pe care le va avea de acum încolo din cauza invaziei Rusiei în țara vecină. În același timp, războiul a creat și o serie de oportunități pe care Chișinăul nu le-a avut până în prezent și pe care ar trebui să le valorifice pentru a-și consolida securitatea energetică, economică, informațională, cibernetică etc.

Cel mai mare risc derivă din amenințarea militară rusă. În cazul în care ar reuși să spargă apărarea ucraineană în regiunile Mikolaev și Herson și să ajungă la Odessa, trupele ruse ar putea invada și întreaga Republică Moldova. În cazul unui scenariu mai fericit, s-ar putea limita doar la Transnistria.

Faptul că Republica Moldova a fost vizată în planurile inițiale ale Rusiei o demonstrează și acea hartă pe care președintele belarus, Aleksandr Lukașenko, le-a prezentat-o generalilor săi într-una din ședințele de la începutul războiului din Ucraina. Pe harta respectivă erau trasate direcțiile în care urmau să avanseze forțele ruse, iar una din aceste direcții viza Republica Moldova. Mai exact, săgeata care arăta direcția de mișcare a unităților ruse era îndreptată spre estul Republicii Moldova, unde se află și regiunea transnistreană, așa că nu este foarte clar dacă Moscova viza toată țara sau doar teritoriul ei separatist.

Nefiind membru NATO sau a vreunei alte alianțe militare și neavând o armată eficientă, Republica Moldova nu ar putea face față unei invazii ruse și ar fi ocupată foarte repede. Aceasta este amenințarea cea mai mare la adresa Chișinăului.

Chișinăul trebuie să fie pregătit de o eventuală invazie a armatei ruse în Ucraina, lucru care va afecta nemijlocit Republica Moldova. O spun experții în securitate, după ce militarii ruși au organizat exerciții și aplicații cu lansatoare de grenade, în regiunea transnistreană, anunț făcut de Ministerul rus al Apărării. Între timp, autoritățile de la Kiev trag un semnal de alarmă privind noi amenințări la adresa securității Ucrainei venite din stânga Nistrului.

Tot mai des apar detalii din planul secret elaborat de serviciul de securitate al Rusiei, FSB, pentru destabilizarea Republicii Moldova prin sprijinirea grupurilor pro-ruse, utilizarea Bisericii Ortodoxe și amenințarea cu oprirea aprovizionării cu gaze naturale (CNN).

Documentul, care pare să fi fost scris în 2021 de către Direcția pentru Cooperare Transfrontalieră a FSB, are numele „Obiective strategice ale Federației Ruse în Republica Moldova”. Acesta stabilește o strategie pe 10 ani pentru readucerea Moldovei, o fostă republică sovietică, în sfera de influență a Rusiei. Planul prevede ca Republica Moldova să fie ținută sub control cu ajutorul gazelor rusești și declanșarea conflictelor sociale, precum și încercarea de a bloca eforturile Chișinăului de a câștiga influență în regiunea separatistă Transnistria, unde sunt staționați aproximativ 1.500 de soldați ruși. Documentul de cinci pagini este împărțit obiective pe termen scurt, mediu și lung. Printre obiectivele imediate se numără „sprijinirea forțelor politice moldovenești care susțin relații constructive cu Federația Rusă” și „neutralizarea inițiativelor Republicii Moldova care vizează eliminarea prezenței militare ruse în Transnistria”. Obiectivele pe termen mediu includ „opозиția față de politica expansionistă a României în Republica Moldova” și „opозиția față de cooperarea dintre Republica Moldova și NATO”.

Cel mai mare risc derivă din amenințarea militară rusă. În cazul în care ar reuși să spargă apărarea ucraineană în regiunile Mikolaev și Herson și să ajungă la Odessa, trupele ruse ar putea invada și întreaga Republică Moldova. În cazul unui scenariu mai fericit, s-ar putea limita doar la Transnistria.

O altă vulnerabilitate rămâne securitatea informațională și impactul dezinformării și al propagandei ruse asupra societății din Republica Moldova. Există încă o bună parte din cetățenii moldoveni care susțin Rusia în războiul purtat împotriva Ucrainei. Un sondaj realizat de compania Magenta Consulting la începutul lunii martie arată că 20% din cei intervievați sunt „de partea Rusiei”. Este adevărat, numărul celor care susțin Ucraina era de 51%.

În aceste condiții, ar trebui grăbit și procesul de integrare în piața energetică europeană. Primii pași au fost făcuți deja. A fost construit și dat în folosită gazoductul Iași-Chișinău, care a asigurat conectarea Republicii Moldova la rețelele de gaze din UE și care ar putea asigura livrările necesare (nu și pentru Transnistria) în cazul în care Gazprom ar închide robinetul. De asemenea, Republica Moldova, alături de Ucraina, a reușit să se conecteze la rețelele electrice europene. E adevărat, prin Ucraina, ceea ce ar face ca prețul curentului livrat în Republica Moldova din spațiul comunitar să fie destul de ridicat. Totuși, ar asigura cu curent electric Moldova în situația în care Centrala Termoelectrică de la Cuciurgan, de unde Chișinăul procură în prezent curent, ar refuza să îl mai livreze. Centrala este situată în Transnistria și este controlată de o companie rusă. Pentru a avea însă o siguranță mai mare, ar trebui accelerată construcția liniei de înaltă tensiune Isaccea-Vulcănești-Chișinău care a început deja și care ar conecta Republica Moldova la rețelele din România.

Toate aceste abordări, cifre și analize, ne dau de înțeles că după 32 de ani de independență, Republica Moldova a ajuns la momentul identificării altor vectori și prestabilirii unor noi procese politice interne și externe.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

1. <https://lidmoldova.org/2022/11/01/influentele-razboiului-ruso-ucrainean-asupra-procesului-de-integrare-europeana-a-republicii-moldova/> (accesat 13.06.2023)
2. wordpress.com/post/radjcarbune.wordpress.com/368 (accesat 13.06.2023)
3. wordpress.com/post/radjcarbune.wordpress.com/389 (accesat 13.06.2023)

4. <https://www.veridica.ro/analize/ce-inseamna-razboiul-din-ucraina-pentru-republica-moldova-intre-riscul-de-a-deveni-urmatoarea-tinta-a-rusiei-si-sansa-de-a-se-orienta-definitiv-catre-occident> (accesat 13.06.2023)
5. <https://tvr Moldova.md/actualitate/chisinaul-trebuie-sa-fie-pregatit-de-o-eventuala-invazie-a-armatei-ruse-in-ucraina-lucru-care-va-afecta-nemijlocit-r-moldova-spun-expertii-in-securitate/> (accesat 28.08.2023)
6. <https://www.studio-l.online/actualitate/razboiul-din-ucraina-planul-lui-putin-de-distabilizare-r-moldova-de-ce-se-grabesc-rusii-sa-l-puna-aplicare/> (accesat 28.08.2023)
7. <https://www.veridica.ro/analize/ce-inseamna-razboiul-din-ucraina-pentru-republica-moldova-intre-riscul-de-a-deveni-urmatoarea-tinta-a-rusiei-si-sansa-de-a-se-orienta-definitiv-catre-occident> (accesat 28.08.2023)

Date despre autor:

CĂRBUNE Radj,

lector universitar USPEE “C. STERE”,

Facultatea Drept, Relații Internaționale și Științe Socio-Umane

Adresa de email: radjcarbune0@gmail.com